

માટે ભાઈ સમસ્તક યહને, છન્ટ જોવામાં ન પડીએ રે;
 તણ હઈ સુહો સાથે આનન્દે, નીતિ પગથિયે ચઢીએ રે. સુણ૦૧૦
 -અનીતિ રણમાં લૂ વરસે છે, મા નઈય હવે તન જાહે રે;
 નીતિ દહી કેરાં નિર્મળ નીરમાં, નાહી તું ચીતળ યાને. સુણ૦૧૧

વિદ્યા કૃપી વનિતા સાથે, પ્રેમ રાખી સદા રહેજે રે;
 જ્ઞાનિ પુરૂષ ઇવ છાયામાં રહી તું. જ્ઞાનવાયુની દોર લેજે. સુણ૦૧૨

ભોધવચન કૃપી વિનિયા પીને, બેસજે વડેને બાજે રે;
 અદ્વા! સમીસાંજે શોભા એ જામની સી, કેરૂં ફરતું રૂઠું ડામે ! સુણ૦૧૩

નવનવા રંગો, જોવા મગનમાં. સુસ્વરૂં મન મીઠું સુણતું રે;
 બેઠક બેઠક ધરાં કૃવમાંથી બની ખરત, યોગિ નિભનન્ટે પૂરતું ! સુણ૦૧૪

મનહોજમાં પડી આનન્દફવારાની, શીતળ ધારા છૂટશે રે;
 ખરે પુરૂષ જોકે આંશી રહે તે જ, એ સ્નેહવને લૂંટશે. સુણ૦૧૫
 મદ પ્રધાન છે હુણ દેનારે, જાઈ તરૂણ તેને તળજે રે;
 જ્ઞાન—વિવેક પ્રધાન છે સાથો તેને, ભજ મરી નિતી બજજે. સુણ૦૧૬

ખિન્ન કમળી કરમાતું આ, વગી સૂતોત આગશે રે;
 એમ જ આ તુજ તરૂણપણું જૂઠું સહમાં આગતું તે વહી બશે. સુણ૦૧૭

આ અંસારનો માર્ગ વિકટ છે, કેકર બહુ બહુ નડતી રે;
 માટે જાણુ તું માનજે સૂધી, સાચાચાર સમણ પ્રથમથી. સુણ૦૧૮
 સૂધાં આટી ઉઘમી રહીને, અનુભવ અવળો લેજો રે;
 સુખદુઃખજાને સમાવી જોજો રંગ, પરદિગિપટ બહુ લહેવો. સુણ૦૧૯

આ જોવજો તું ખરેખર કિલકરી, ઘણો અનુભવી ગણજે રે;
 છે વિજય નહીં તો જાનને પડપણે, સમણ પત્થાર પડીતો પડજે. સુણ૦૨૦

(વિજયનાહી.)

તપ અને દાનના મેદ,

- પૂત્ર દેવ ગુરુ પ્રાણ દિવની, શૌચ, આર્જવ,
અદિસા અને પ્રદાયર્થઃ કહ્યું તે તપ દેહનું. ૧
- અનુદેગી સદા વેણુ, સત્ય ને, દિન ને પ્રિય,
સ્વાધ્યાયનો જ અભ્યાસઃ કહ્યું તે તપ વાણીનું. ૨
- આત્મસંયમ, ને મૌન, ચિત્ત હેરી પ્રસન્નતા,
સંભ્યાસ, જાવની શુદ્ધિઃ કહ્યું તે તપ માનસી. ૩
- ફલેશ્ચ તત્ત્વ કે ધોષી-જને સદા પરમ વડે,
એ પ્રિયા તપ ને રીધું, સત્ત્વિકી તપ તે કહ્યું. ૪
- આન સહાર પૂજાર્થે રીધું ને તપ દમ્ભથી,
આ લોકે તે રહેલું છે રાજસી અજ અમુલ. ૫
- તપ્યું ને તપ આત્માને પીગ્રીને ને દુરાચરે,
પરના નારા કાળે વાઃ તામસી તપ તે કહ્યું. ૬
- દેવું જ માની ને ઘન રીધું અતુષ્ઠાગ્રીને,
શૌચ દેશ કાલે પાતેઃ કહ્યું તે ઘન સાત્ત્વિક. ૭
- અને પ્રત્યુપકાર્થે, વા ઉદેશી ફલે વગી,
કે રીધું નેદથી નેહ. કહ્યું તે દાન રાજસ. ૮
- અયોગ્ય દેશ કે કાળે, અપાત્રે ઘન ને રીધું,
અસહારી, તિરસ્કારીઃ તે કહ્યું દાન તામસ. ૯
- સદ્ભાવે ને સાધુ જાણે સત્ શબ્દ વપરાય છેઃ
તેમ તે વપરાયે છે કૌન્તેવ ! સ્તુત્ય કર્મમાં. ૧૦
- વસમાં તપમાં દાને નિહા ને, તે ય સત્ કહી;
ને કર્મો તેહ અર્થે ને, તે જ્ઞાને પણ સત્ કહ્યાં. ૧૧

અમદાવાદી હીંમત, હોમ્મત, વખત જે વખતે છે,
અમુત એને કહ્યું. જ્યાં નથી તે અહીં કે પછી. ૧૨
‘સગવડનીવા.’

કૃષ્ણ.

જાણાંડ આ તો મૂઠ વાલતું છે,
આખાર સૌને સહુનો રહ્યો ન્યાં;
સે છે સહુ કે સહુને હઈ કે,
આખાર સૌનો સહુ ઉપર છે. ૧

તા સખતું કે કમલનો હિસાબ,
આખાર માની નવ કે રહે ત્યાં;
જાનનમાં સૌ રહેને રહે છે,
જાનનમાં સૌ લખેને રહે છે. ૨

એવા ફરે એક જ વત્સલ સૌ,
એવાઈ એ એક જ વત્સલયો;
અર્થે મહે છે સહુ એ જ વત્સ,
જે સર્વનું તે સહુને મળે છે. ૩

આ વાલ્મીમાં બીજાની રમે છે,
આ સિન્ધુમાં આ નદીઓ મળે છે;
જુદા જઈને સહુ એક થાય,
જે એનું તે ત્યાં જઈને સમાય. ૪

રે! માનવીનું જલ એ જ વત્સ,
હું તું મહી એક જ મહા આલે;
તો કાં ન અર્ધું મુજ સર્વે તુને?
અર્ધે કહી તો કલ્પ થાય કાનું? ૫

માગે ન લોહો મુજ કાં મુખે તું ?
 શાને હરે છે કંઈ માગવાં તું ?
 ત્હારું મલ્લે ના કયમ સર્વે મ્હારું ?
 મારું મલ્લે ના કયમ સર્વે ત્હારું ? ૬
 આ વાત શાને જગમાં કરૂ છું ?
 સંસારમાં વૈર જ નિરખું છું ?
 પ્રદ્યાંક થા એક જ જાતુભાવ,
 જન્મ્યો કહીયો કદ બેદભાવ ? ૭
 તે બેદનેઃ આ અણુ એક અંશ,
 આજાર તેમાં કરનો મયેશ;
 નિદ્રે પ બેદ, અણુ, ઉપકાર,
 એ કેમ ઉભ્યાં વિષ્ણુ બીજ કાઠ ? ૮
 હુથી જાને ને કદિ કંઈ ત્હારું
 તો જાનજો ના અણુમાં વને તું.
 માગીશ હું એ કદિ નેપથિ તો,
 તુ આપજે, હું મુખથી લખિ ૯
 આજાર બૂલે બહુ લોક આંદ્રી,
 પીડા ન તેની કદિ થાય કાર્ય,
 આજારનાં અણુ નિહાળી કિન્તુ
 એવો, અરે ! જે બહુ વાર આણુ. ૧૦

કલાપીનો કેકારવ.

પરદેશગમન,

રેખાવૃત્ત.

જવાય નહિ પરદેશ, જાહ યાવાને બદાને;
 ક્યાં સ્વારથી શાસ, બીકલે ને નાહાને. ૧

રખે કુવતનોં ભણ, યાચ પરરાજ્યોને;
રખે દોર નિજ જાય, જમાવ્યા ફાનીઓને.

લુલમગાર બહુ જવન, સ્વાસોઓ કરવા તેથી;
જાણવવા કુળ મન, કહું ફરવું બધે લેથી.

સ્તાનોં દુઃખ મોટા, ઘણાં મોટાં દરિયાનાં;
પ્રવાસ ક્રીષ્ણ બધે, કરે શું બીકણુ માના ?

સુણિયાના સા જોગ, દૂર પરદેસે જાયે;
લિવાર ફૂંકા એમ, પછી ફળ ક્યાંથી યાયે?

(એમ) અટકે અટકી રહી, જાન અપવ ન વધાર્યાં;
દેશાકનથી લાભ, થતા હાઝા અટકાવ્યા.

પરરાજ્યોનો રીત, રીત લોકોની સારી;
મંપા ને વેપાર, દુનરો જોળ્યા બારી.

નવ લેખાં નવ જોય, દેશ કયમ વાલે ધાયે;
કાંઈક વણુ કયમ કરી, ખોડ ખાંધણુ તે જાયે.

વધે ઘણો ઉમેળ, મરીખાં સુખી થાયે;
પ્રવાસનાં ફળ મોટા, મર્વ જાણસ તે જાયે.

નહું નહું જોવાય, સાર સદુનો લેવાયે;
ચરે ફરે તે હજ, ઘણું સાકું કહેવાયે.

પ્રવાસ કરતાં દુઃખ, ક્રીષ્ણો સુખે વાધે;
સ્વાર્થ અને પરસ્વાર્થ, દેશતું કારજ સાધે.

પ્રવાસનાં જોવાય વાટ, અહુત હથિરના;
પ્રહાડ નદીને સળ, ધોધ રંગો વરવરના.

સમુદ્ર સરવર વીર, જન્મવર બહુ જાતોના;
કય મન પ્રમુ ! જન, સુખી થાયે જોવામાં.

જાડીકણુ કાચરા હોય, વગી રેડ સતોષી તે;	
પ્રવાસથી બહુ ડરે, રણે ચતુ શું છને ?	૧૪
છળ્યા કરતાં જોયું, બહુ કહેવાયે જનમાં;	
જેવાનો નર્દી હોય, મુલેયો છરને જનમાં.	૧૫
ધણા વરસનો ઝમ, ધણી જુદાનો કિયો;	
કુળો આપાયે સહેજ, પરંતુ રસ્તો સીધો.	૧૬
દેશાટનથી યામ, દેશમાં પુકળા આપો;	
અજો નર્મદા હેતુ, નવો ને મહામ પાપો.	૧૭

(નર્મકાવ્ય)

૧૬.

હરિજીવ ગાય તેને હરિ જેવા બહો,
સમજ્યા, વિના તે મત શીદ તાણો,
તાણો કે હરિને બહો. દરિ૦ દેશ.

જે કદે લાગ્યા તેયો વાંચો મયા આપા,
સુખ સમજ્યા નર્દી તો બજ્યા જેના વાંગા,
આત્મા કીને નર્દી તો ખૂબા હાક્યા ને નાગા,
જેના મનના મંદાય તથો બાવ્યા.

હિમા આવે નેમ સોગાય,
તે હરિ ના કહેવાય,
નેને સરવે રેદ માય,
તેને જે જન્મ પાપ,
તે મૂરખ કહેવાય,

હરિનું નામ ખૂબીને જો લે પાણી, પાણી, કે તેને બાણી. દરિ૦
દરિને પાપાણુ કહે તેજ માટે,
જે તો સદા છે બચાડ ને ના ચાપ ખાટે,
મમજ્યા વિના ગાય તે તો રાંડી રાંડી,
નમે સમજીને પગતો માટે;

હરિને જડ કંઠે તે જડ,
ત્યાં તો ચર્ષ છે વહાવડ,
યાં ચર્ષ છે જડાવડ,
એણે એણું નહીં ચડ,
તેનો ખર્ચો કાપાવડ.

સમજણ હીયો ક્યોં નાજો, સણો કે હરિને જાણો, હરિ

હરિદં હુકમ જીન પત્ર નહિ હાલે,
પાશે ચલાવે તે સોતે ગાલે,
રૂઠા ખેંસ બનાવશે મારે વાલે,
હરિ જન તો મન ચર્ષ માલે.

એને નેત્ર નહિ કરણ,
એને બુદ્ધ નહિ ચરણ,
એને ચિહ્ન નહિ વરણ,
એને જ્ઞાને નહિ મરણ.

હરિ વરુ તારણ વરણ,

સાચી વાત કહું છું તેને જાણો, જાણો, કે તેને જાણો, હરિ

એ તો સમજવાનું કામ ને સાધન કરતો,
એ તો સમજવાનું કામ ને પાન ધરતો,
એ તો સમજવાનું કામ ને રોઈ જરતો,
એ તો સમજવાનું કામ ને જુગે મરતો,

સમજે સંસારની શાન,

તેને જ્ઞાને આત્મશાન,

તેનું વચનું કાઢીનું વાન,

વે તો તોડે નહિ પાન,

તેનું અજાંડ જ્ઞાન શાન,

જાણુ સત્ત્વ નામ સમજે ને તો ચાણો, ચાણો કે તેને જાણો, હરિ

(જુદત્ત કાજમદોદન પ્ર'થ ૫ મો.

દિવાળીનું સરવૈયું.

અમારા વાચકવૃંદને નવું વર્ષ શરૂ થયાના આરંભમાં ગયા વર્ષનું 'સરવૈયું' તૈયાર કરવાની સૂચના આપવાની જરૂર છે. વ્યાપારીઓ-જેમ-સાધકામાં જણાવેલ આવક વસતો નવું વર્ષ શરૂ થયા અગાઉ જ અડસટો કાઢે છે અને અમુક નાણાં ખરચી માલ મંગાવે, અને અમુક માલ વેચે. તેમાં અમુક ફાયદો થયો અને અમુક જાતની કાવ વેસી જવાં પોદ ગઈ એની પછી ખાત્રી કરી હાંસલની ખોટના પ્રમાણમાં હર્ષ ને શોક કરે છે. જે ઝાઝો નહોતો રહ્યો હોય તો પૂર્ણ આનંદમાં ઉભરાય છે અને દિવાળીના શુભ દહાડામાં ધનતંત્રશને દિવસે ધન વધારે પ્રાપ્ત થાય તેના શુકનને ખાતર ધનરૂપ ચાંદી, સોનું અને મોલી (મિલકત) ખરીદે છે. તેમ પૂર્ણ હૃદયસેર આતસપાણી પોતે છાંડે છે અને પોતાનાં બાળકો પાસે છેલાવે છે. દિવાળીના દિવસે શુભમુચક અનેક દીવાળી કરી આનંદમગ્ન રહે છે. અને અધિક-લઘ્મી પ્રાપ્ત થવાના શુકનરૂપ તે દિવાળીને દિવસે શી શારદાપૂજન, નવા અલંકારો વગેરે નવાં વસ્ત્રો ધારણ કરીને કરે છે. ઉપર જણાવેલો સર્વ જાતનો હર્ષ વાનિંક સરવૈયાને અંગે છે એ તો સિદ્ધાંત છે. જે સરવૈયામાં નુકસાન હોય તો લોકરોતિથી જે કે હી-પોત્સવ કરે. તોપણ નવા અલંકાર ખરીદે નહીં તેમ મુખપર તેટલો આનંદ દર્શાવે નહિ.

ઉપર જણાવેલા દ્રવ્યનું સરવૈયું સત્યરૂપ છે અને તેમાં ફોતેદ મેળવનાર મનુષ્ય ફોતેદમંદ થયો એ અઘરી માન્યતા નથી કારણ તે વસ્તુતઃ નાશવંત છે. આને ફોતેદ દેખાયે તો આવતી કાલે ખિતલા-જન્ય નુકસાન દેખાશે. તાત્પર્ય દ્રવ્ય નાશવંત છે.

ત્યારે અમારા વાચકવર્ગને જે સરવૈયું તૈયાર કરવાની ફરજ પાડીએ
છીએ તે ફરજમાં પ્રથમ તો આ માસિકપત્રના સારની છે. એટલે કે
આખા વર્ષનાં બાર માસિક ચોપાનીયાં વાંચીને તેની અંદરથી શું
સારરૂપ દ્રવ્ય તમારા અંતઃકરણ રૂપ ચોપડામાં જમે કર્યું અને શું
હિપાર્યું ? એ પ્રથમ સ્વાલ છે. અને બીજો જે સ્વાલ છે તે તો હમેશાં
સદવારમાં હીને લક્ષમાં રાખવાનો છે.

उत्थायेत्याय स्वर्तव्यं किमयकुनमकुतम् ।

आयुपाखंडमादाय रविरस्तं प्रपास्याति ॥

હમેશાં સદવારમાં નિદ્રાથી જાગત શકીને વર્ત જ યાદ કરવાનું
કે મર્ષ કાલે મેં શું શુભ કર્તવ્ય કર્યું હતું ? કારણ જો તેમ સ્મર-
ણ ન થાય ને કંઈ શુભ કર્તવ્ય ન થાય, તો આમ શુભ કાર્યની રાહ
જોઈ સૂર્યનારાયણ કોઈ બિચી રહેવા નથી, તે તો આપણા આયુષ્યનો
એક દિવસ નેટલો લાખ લઈ હમેશાં અસ્ત થામે છે. તો તેવા દિવસ
ફાકટ ન ચાલવાની આવર હમેશાં પોતાના સત્યકૃત્યનું સરવૈયું
કાઢી તૈયાર કરી રાખવું હોય તો વાર્ષિક હિસાબ વખતે જોડો વળતો
નથી. છતાં વર્ષની આખરે તે સરવૈયું તપાસવાની જરૂર છે. આખા
વર્ષમાં કેટલાં સારકર્મો કર્યા ? કેટલાં દાન કર્યા ? પારમાર્થિક અન્ય
કર્મો કેટલાં કર્યા ? કેટલી નીતિ વાપરી ? કેટલો સત્યમાગમ કર્યો
કયાં કયાં ઉત્તમ પુસ્તકો વાંચ્યાં ? અને સત્સમાગમ તથા ઉત્તમ
પુસ્તકો દ્વારા શું શું જોષ્ય બદલ્યું કર્યું ? તેવા જોધને અનુસરીને શું
શું વર્તણુંક ચલાવી ? તેમ હવે કેવી જાતની વર્તણુંક અજાવવાની
જરૂર છે ? ઉત્તમ વર્તણુંક દ્વારા સાર પુરુષાર્થમાંથી કયા પુરુષાર્થ-
રૂપ અખૂટ ધન, નીતિદ્વારા સંપાદન કર્યું ? કેટલી ધર્મમાં વૃત્તિ
રાખી અને ધર્મમાં શક્તિ રાખતાં શું દ્રવ્ય જોડ્યાં ? તે દ્રવ્યદ્વારા

ધનતેરશને દહાડે જેમ ધનવાન લોકોં સોતું, ચાંદી અને મોતી ખરીદે તેમ શું હિતમ વસ્તુ ખરીદી ? તેના ખરેખરો વિચાર કરવાનો છે.

કારણકે ધર્મ, અર્થ અને કામરૂપ ત્રણ પ્રરૂપાર્થ, નીતિદ્વારા સંપાદન કરી છેવટનું કર્તવ્ય, ધનતેરશને દિવસે જેમ ગૃહસ્થો સોતું, રૂપું અને મૌકિતક ખરીદે છે, તેમ સોના ને રૂપારૂપ સત્ત્વ અને રત્નેશુભને ન ખરીદવાં માત્ર મૌકિતક દાગીનો અર્થાત્ (મુક્તિ) મોક્ષ રૂપ છેવટો હિતમ પ્રરૂપાર્થ રૂપ અલંકાર ખરીદવાની જરૂર છે. તો જો કે દરવર્ષે અણુવેગ ત્રણ પ્રરૂપાર્થનો અકસટો દાદતાં આ વર્ષેના સરવંધમાં તે પ્રરૂપાર્થ રૂપ દ્રવ્યનો નહોતો હોય તો હાંસજ ન હોવાથી મુકિતરૂપ દ્રવ્ય કદાપિ ન લઈ શકાય, તો તે બાજતનો કદાપિ અકસોક્ષ કરવો નહિ. પણ માત્ર એટલી લાગણી રાખવી કે જો ખર્ચ દ્રવ્ય સંપાદન કરીશું તો તે જ કામ આવશે. જો લાગણી જ છેવટે પાર પાડશે અને કોઈ વખત એવી દિવાળી આવી જશે કે જેમાં મુકિતરૂપ ખરીદવાનો સમય ખાતરો કે જેથી તે અલંકારરૂપ મોથો પ્રરૂપાર્થ સંપાદન કરી સમૃદ્ધિવાન બનવાનો વખત આવતાં આતમગાજી ઊઠવાને બદલે આંતસ અર્થાત્ આંતરની કામ કોષાદિયુક્ત આચારૂપ આતસગાજી ઊઠવાને એટલે તમને કુદરતી ઉચ્ચાસ થશે, ને ઉદ્ઘાસ થતાં કુદરતી જ્ઞાનમય વેશનો (દિવાળીના રીવાજો) આંતરમાં પ્રકટાશે. તો ખરેખરી રીતે ઉપર જણાવેલું ખર્ચ સરવંધું દરવર્ષે એમારા વાચકરહે તપાસી પછી ઉપર જણાવેલ ધર્મોદિ ત્રિપુટી રૂપ સમૃદ્ધિ સુકત બનવાનો કોશિશ કરી ચાલી સુવર્ણ રૂપ છેવટ રજ સત્ત્વ આદિનો પણ ત્યાગ કરી તુરીયાવસ્થાનો પ્રાપ્તિ રૂપ મોથો પ્રરૂપાર્થ સિદ્ધ કરવા મોક્ષરૂપ દાગીનો ખરીદ કરવાને આતુરતા રાખવી

અને પછી આત્મજ્ઞાણ (આંતરિક ક્રમકોષ્ઠોદ્ધિયુક્ત માયા)
 ઊંચી જ્ઞાનમય શેઠની પ્રકૃતી પૂર્ણાનંદ મળે છે.

(આર્યધર્મપ્રકાશ)

પરિત્યાગ તે શું ?

(૩૪-૧૬૭)

એક વખત ડોઈ રાજા આરણ્યમાં સિંકારે ગયો. ત્યાં તેને એક
 મદ્યાત્મા-ઋષિ મળ્યા. રાત્રે તેને સમિત્ય સાધ્યાંગપ્રણામ કર્યો.
 અને “ મુક્તિનો માર્ગ ” પૂછ્યો.

“ સર્વસંગપરિત્યાગઃ । ”

આ વચનની રાજતા મનમાં એટલી ગંभीર અસર થઈ કે એકદમ
 નમન કરી રાત લીધી, અને રાજધાનીમાં ગયો. રાજપાદ અને સકલ
 સમૃદ્ધિમાંથી મનને ખેંચી લઈ, પરિત્યાગનું પરમ સુખ જાનુભવવા
 નિર્વ્યથ કર્યો. પછી તેણે વનમાં વસી. હૃદય ચિંતન કરવા-પ્રતિજ્ઞા કર-
 ની અને ત્યાંજ એક પર્ણહૃદી જાંબી નિવાસ કરવા લાગ્યો.

આમ કેટલાંક વર્ષો વિતી ગયાં પરંતુ તેને કશું જ્ઞાન પ્રાપ્ત
 થયું નહિ. ફરી હુરુ મદ્યાત્મજ પાસે ગયો અને મુક્તિનો માર્ગ પૂછ-
 વા માંગ્યો. શુક્રે તેને

“ સર્વસંગપરિત્યાગઃ । ”

તે ૪ વચન ફરીથી કર્યું.

રાજા પ્રધાન કરી જુરો પડ્યો અને વિચાર કરવા લાગ્યો કે:-
 'નિષ્કલ્પ' કહેવું સત્ય છે, મેં સ્ત્રી, સંતાન, રાજ્ય, લક્ષ્મી અને
 સર્વ સંતાનો ત્યાગ કર્યો, પણ હજી આશ્રમ રાજ્ય' હું અને સંસા-
 રીની પેઠે વધુ છું, તેથી જ જ્ઞાન પ્રાપ્ત થતું નથી ને, મુક્તિનો માર્ગ
 મળતો નથી."

આવો વિચાર કરી પશ્ચેટીને જાગ લગાડી અને માત્ર - જુમિ
 પર રહેવા લાગ્યો. શરીર તાપ—દાદમી એવું તો કૃષ્ણ યજ્ઞ ગયું કે
 રાજતેજ અથવા રાજસિન્ધુ સર્વ જતાં રહ્યાં; અને ધીરે ધીરે કેવળ
 દાક્ષિણ્યવત્ તેનું સર્વોચ્ચ શિથિલ યજ્ઞ ગયું.

મુક્તિ મેળવવા આમ યથાશક્તિ અનેક મુક્તિઓ કરી, પણ તે
 પરમ મુખનો હતો. પણ પત્તો મળ્યો નહિ. ફરીથી શુદ્ધ પા-
 લે મળે અને વિનંતી કરી કે:- "મદાસજ્જ ! મને મુક્તિનો મહાન
 માર્ગ બતાવો." શુદ્ધએ તો પ્રથમ કહેતા તે જ શબ્દો કહ્યા. રાજા મુજ-
 વશમાં પડ્યો અને વિચાર્યું કે:- "હવે મદારે તજવા ભેગ
 થું છે ?"

"પર નથી, પૈસા નથી, સ્ત્રી નથી, વાહન નથી, ઘર નથી,—કે
 શુંએ મુખનાં સાધનોતો નથી; આમ છતાં મદાસજ્જ ત્યાગનો જાહે-
 પરેશ કરે છે, તો મદારે હવે શું વગરું ?"

પછી વિચાર કરતાં ધ્યાનમાં આવ્યું કે:- "માત્ર એક જ પદાર-
 થ માંથી કને છે અને તેનો ત્યાગ કરું તો પછી કશું ન રહે. એ પદાર-
 થ તે આ પંચભૂતાત્મક શબ્દ દેહ છે; આટલે દેહથી છુટો પડું. કેમકે
 આ દેહ અવાપિ કાંઈ સત્સાધન કશું નથી."

એમ કહી દેહને પિંકકાસ્તો કહેવા લાગ્યો:-

ન જ્ઞાનમાર્ગો ન ચ યોગમાર્ગો ।

ન કર્મમાર્ગો ન ચ મક્તિમાર્ગો ॥

ન સાષ્ટસંવાદ્ કિમપિ શુભં મયા ।

શરીર ! દે નિસ્તર વત્ત્વવાકૃતમ્ ॥

મતલબ કે જ્ઞાનમાર્ગ, યોગમાર્ગ, ઈર્મમાર્ગ, અને ભક્તિમાર્ગનું હે શરીર ! તેં સેવન કર્યું નહિ; સાધુના સમુદાય પાસેથી પણ કાંઈ ઈર્મમાર્ગ સાંભળ્યા નહિ; તો તું જ વાત્ કર્યું લોભવ.

વળી રમરણ કર્યું કે—“ દેદનો ત્યાગ કરતાં ધણા ભક્તોને સર્વજ્ઞ ભગવાને જાણ સહિત બેટી દયાનંદીમાં છે; અને ભગવંતન દ્વારા કરી સુખિતનું આશય સુખ આપ્યું છે. ” ઈત્યાદિ.

પણી એકદમ હાથો અને જિંઘા દેહ લેવા દેકરા પર ચઢી, નીચે પડી પ્રાણપાત્ર કરવા લેવાર થયો ! આટલામાં શુદ્ધ મહારાજ ત્યાં આવ્યા ને પ્રશ્ન કર્યો કે “ શા મયલમાં છે ? ”

રાજા—“ તું માત્ર આપની જ આશને અનુસરું છું. આસન્નિરૂપ અપકારથી અહમ મધ, ઉપરસાનિય થવા વત્તર તું મને આપના વચન પર પૂર્વ વિશ્વાસ છે ને તેથી જ પાકું છું કે જે આ નાશવંત દેદનો હું ત્યાગ કરીશ તો મોક્ષમાં અચળ અને અખંડ સુખને પ્રાપ્ત થઈશ. ”

જાણી—“ તું ખરો મુડુડુ છે, એમાં કાંઈ શક નહિ; પરંતુ મહારાજ વચનોનો તેં વિપરીત અર્થ કર્યો, તે માટે મને જલ્દી આશ્ચર્ય થયું છે. વિચારવું જોઈએ કે, અજ્ઞાન અવસ્થામાં જે આ શરીર છૂટી જાય તો પુનર્જન્મ થતાં ફરી શરીર પારણ કરવું પડે; અને એમ થયું તો પછી સુખિન ક્યાં રહી ? તારો ત્યાગ અને વૈરાગ્ય વખાણવા યોગ્ય છે, પણ વિવેક વગર અર્પનો અનર્થ થયો છે. ખરો પરિત્યાગ દેદનો પાત કરવાથી નથી. પરંતુ મનની વાસના અને આસક્તિઓને મારવી એ જ

ત્યાગ અને વૈરાગ્ય છે. પરિત્યાગનું માત્ર એક વાક્ય તે 'સંસાર' પ-
ણ તેનું રહસ્ય પૂછ્યું નહિ, તેથી તે સમજવામાં આવ્યું નથી. હવે
તું સંસારનાં કાર્યોમાં મુખેથી જોણ્યો રહે, પણ તારા અંતરને તેમાં
આસક્ત થવા દઈશ નહિ. પરિત્યાગનો મુખ્ય અંતરભેદ તે એ જ છે.
વળી—

“ સંસારમાં સરસો રહે ને મન મ્હારી પાસ,

“ સંસારમાં લેવાય નહિ તે જાણ્યું મ્હારો હાસ.

આ વચન અર્જુનપ્રત્યે શ્રીકૃષ્ણે કહેલાં છે. તે પ્રમાણે મનુ-
ષ્યોએ મુખ્યત્વે કરી વિવેકને વિસરવો નહિ; ને ત્યાગનો વિચાર કરી,
અયોગ્યને તત્તુ યોગ્ય માર્ગે આલવું. માનસિક પરિત્યાગ પ્રાકૃતિક પરિત્યા-
ગથી વધારે સુલભ છે. માટે તે પર લક્ષ આપવું એ યોગ્ય આવશ્યક નથી.

(મનેાપમાસત)

સુમદ્રા અને રૌલજા.

જોરસળીના ઝાડ નીચે જાણે ચંદ્રકિરણોનો માલીશો બિછાએ
હોય તેવી ચાંદની પચરાઈ રહી છે. રૌલજા અને સુમદ્રા એક બીજા-
ને આલિંગન દઈને બેઠી છે. રૌલજાને સુખન કરી સુમદ્રા માલીઃ
“ બહેન;” તું હવે હમેશાં મ્હારી પાસે જ રહે, મને છોડીને જઈ-
શ નહીં; હું તને જવા નહીં દઉં. ચોઢ વર્ષ પયાં પાયાં અને હું
તારી ચિંતા કરીએ છીએ. વામુડીએ તને મારી નાખી હશે એમ
સમજી વ્યાકુળ થિતે અમે તારે માટે વખતે વખત ચોક કરતાં

હતાં વળી અમને લાગતું કે, એ વનપ્રાણી કોઈ પણ અસાધ્ય રીતે રહી પોતાની સુવાસ ફેલાવતું હશે, અને મનુષ્ય પ્રાણીના વપેલા આત્માને શાન્તિ આપતું હશે. તું ક્યારેક પણ મળીશ એવી આશા અમને હતી જ. તેં હરણી પ્રમાણે વનમાં અહીં તહીં ભટકીને અત્યંત દુઃખ સહન કર્યું છે. હવે તું અમને ઊઠીને તા-જાહેશ."

સાલજી ઘોડો વળત રતબધ ચર્ચ રહી અને પછી બોલીઃ
 "ગઢેનં, તું મને. પ્રથમ એ કહે કે કેવળ વનમાં જ દુઃખ છે? પરમાં-જે પરના આંગણમાં. કુરોરના જેવો. ઘોર. સંઘામ. મચી રહેલ છે ત્યાં—શું સુખ છે ?"

સુખદ્રાતું મુખ ગંજીર યશું અને વિસ્તૃત નેત્ર અલૌકિક પ્રમાણે ઉજ્જવલ થયાં. તે બોલીઃ "સૌદામ, આ જમતું સુખ માટે આતુર થયેલું છે, સુખની શોધ કરવી એ જ જગત્ની સ્થિતિ અને ગતિ છે. આ જમતું નિર્મોહકર્તા જેમ સુખમય છે તે જ પ્રમાણે તેની યાદિ પણ સુખમય છે. મનુષ્યને પ્રવિષ્ટ સુખ મળતું નથી અને તે માટે રૂઢન કરી કરે છે. તેને સમજતું નથી કે મનુષ્યતું સુખ પરમાં, વનમાં, ઘનમાં, રાત્ર્યમાં કે તપશ્વર્ગમાં નથી."

શંકરજીએ પૂછ્યું, "ત્યારે સુખ છે શામાં ?"

સુખદ્રા— "તારા આ પ્રશ્નને ઉત્તર આ જમતું અનન્ત. કહે અર્થે છે. વિદગતું સુખ વિદગત્વમાં છે, પશુતું સુખ પશુત્વમાં છે, પુષ્પતું સુખ પુષ્પત્વમાં છે, અને ગઢેન, મનુષ્યતું સુખ મનુષ્યત્વમાં છે."

શૈલજીએ ફરી પ્રશ્ન કર્યો, “ અને મનુષ્ય તો વગી શું ? ”

શુભદ્રા—“ આત્મા, મન અને શરીર મળીને મનુષ્ય થયું છે. આ ત્રણે વિશ્વતિના અસ્તિત્વમાં મનુષ્ય છે એ ત્રીણ વડે શારીરિક, માનસિક અને આધ્યાત્મિક વૃત્તિનું પાપલુ થાય છે તે જ માનવધર્મ. દ્વધર્મપાલન કરવામાં આસહ્ય રહી એ શક્તિઓના અસ્તિત્વમાં મનુષ્ય એ પ્રમાણે પ્રવૃત્ત થાય છે તે પ્રમાણે તેને મનુષ્ય અને નિર્મલ સુખ પ્રાપ્ત થાય છે.”

શૈલજી—“ હૈય, આ મનુષ્ય અથવા દ્વધર્મસાધન વનમાં પ્રાપ્ત ન થાય કે ? ”

શુભદ્રાએ શાંતિથી કહ્યું “ જાહેન, આ ધર્મનું ઉત્તમ સ્રોત શુદ્ધ છે. અને આ ધર્મનું મંદિર હોલદિના, કિંદુના, સર્વ પ્રાણીમાત્રના હિતના પાયા ઉપર રચાયેલું છે. ”

શૈલજી—“ ત્યારે તો જાહેન, તું વનમાં ચાલ. આ માખા જંગલમાં હોલદિત સાધવાનું વિશાળ ક્ષેત્ર વનના કોણે કોણે નથી. આ જાવલ ભૂમિ એ અત્યંત પિતૃધર્મિ છે. તે અનાયો આજ ક્યાં છે અને તેમની દશા કેવી થઈ છે તે જો, તે રાત્ર્ય અને ધર વગર ના થઈ ગયા છે. તેમને પૂરતું ખાવાનું પણ મળતું નથી અને વનવ ગણમાં પણ પ્રમાણે અહીં તહીં ભટકે છે આજ આવીલોકો દેવોની પડે સામાજ્ય અને સુખનો ઉપકોશ કરે છે, તેમના આજ કેટલા શાસો છે, કેટલા આશ્રમ છે ! તેમના અદ્વૈતાકાશમાં અર્થોદય થઈ ગયે પ્રકાશ ફેલાઈ રહ્યો છે. અને જિવાસ અનર્થોને ઘેર અમાસની કાળીશમિ છે. જાહેન, શું આ આમજ ચાલશે ? હે પવિત્રાવન નાશયનુ ! આ પવિત્ર ભૂમિ ઉપર તું રૂષા દષ્ટિ નહીં કરે ? નાનપણમાં મારા પિતા અને કહેતા કે ‘ સુખ ધર્મમાં છે અને ઇન્દ્રિયાનુ દમન કરવું એ ધર્મની સરણિ છે. રાજ્યધન મારે ન જોઈએ ! મારી શૈલજી ધર્મની સદૃશ થશે. તે અનર્થોની ધર્મ વરદ પ્રવૃત્ત કરી હરિનામામૃતનો

વરસાદ વરસાવશે અને અનાર્થ લોકોનું રક્ષણ કરશે. 'ધર્મ સિવાય અનાર્થોનો ઉદ્ધાર થવાનો નથી.' પરંતુ જોઈને, હું અનાથ છું, મારાથી શું થાય ? પ્રથમ મારું મન આર્થુન ઉપર જોડું અને તેના સ્નેહ માટે હું માંડી થઈ હતી; પરંતુ એ સ્નેહને જાણી જ શુદ્ધ સ્વરૂપ પ્રાપ્ત થયું. વનમાં આર્થુનની પ્રતિમા સ્થાપન કરીને હું તેની ઉપાસના કરવા લાગી. "

શુભદ્રા--" શુદ્ધ સ્નેહ એ સ્વર્મનું એક પગરિયું છે. જેમના સ્નેહમાં આસક્તિ અથવા વાસનાની યાકિંચિત્ત પણ છાયા નથી તેઓ દેવની પેઠે પૂજ્ય છે. "

રાજા--" યોગ દિવસ ઉપર દેવાયનમુનિ આ દાસીની છુંપડીએ આવ્યા ત્યારે મ્હારી તપસ્યોમાં સફળ થઈ તેઓ આન્તર્જાની હોવાથી મારો મનોભાવ સમજી બોલ્યા, ' શંકલ, તારી પાર્થપૂજા સિદ્ધ થઈ, હવે સ્નેહસાગરનારમણની પૂજા કર. તારા મનમાં વાસનાનો લેશ પણ રહ્યો હશે તો તેથી નષ્ટ થશે અને તું પરમ શાન્તિ પામીશ.' એ તેમને કહ્યું. 'નારાયણ વિચારશક્તિને પણ અંગમ્ય છે, તો તેને હું જાણું કેવી રીતે ? ને તેની પૂજા પણ કઈ રીતે ? ' તેમણે કહ્યું ' તો પાછી આ યુગના અવતાર કૃષ્ણની પૂજા કર. પાર્થનો કૃષ્ણમાં અને કૃષ્ણનો નારાયણમાં લય કર. પરંતુ વત્સે, તો આ યોગિનીનો લેશ કેમ ધારણ કર્યો છે ? ' એ તેમને સાષ્ટાંગ નમસ્કાર કરી કહ્યું, ' એ મારું જીવનમત છે. આશુતથી બરેલા આપના જ્ઞાન-સાગરમાંનું એક જિન્દુ પણ મને મળવું ન જોઈએ કે ? આ દાસીને જ્ઞાનસાગરમાંનું એક જિન્દુ તો મળવા લા. હું વનમાં જાઉં મારું જીવનમત પાળીશ. ' તેમણે ગદગદ કંઠે જવાબ આપ્યો. ' ત્યારે તું કૃષ્ણ નામનું કીર્તન કર. પક્ષીની પેઠે વનમાં ફરીને એ પતિતપાવન નામનું કીર્તન કરવાથી જ અનાર્થોનો ઉદ્ધાર થશે. એ સિવાય કશું મન્ય હું જાણતો નથી. ' અશુભ વડે તેમના ચરણને નવરાવવાં એ કહ્યું, ' મને એ મન્વન્તી-લીલા અને જ્યોત્સ્ના આશ્રમમાં રહ્યાન આપે.

હું સેવિકા થઈ આપની સેવા કરીશ ' આ પ્રમાણે મને સુરઆમમમાં સ્થાન મળ્યું. હવે દેવિ, મને વારા ચરણમાં સ્થાન દે. "

સૈંત્રજ નિહવાજ યજ્ઞ સુમદ્રાને પડે પડી. સુમદ્રાએ તેને હૃદય સાથે ચાંપીને કહ્યું " સૈંત્રજ, વાડું પાકીર્ય જ મારે માટે ધાન્ય સ્થાન છે. નારાયણ, તારી અગાધ લીલા મનુષ્યથી કે ઈ રીતે સમજી શકાય ? વનભૂમિનો હૃદય કરવા સારુ, સૈંત્રજની મૂઠ વરફ વહેનારી પતિપ્રેમ રૂપ ગંગાને અટકાવી, તેનું વહેન તે વન વરફ વાળ્યું. / સાથે બહેન, આપણે એક વનમાં તેમ જ મૂઠમાં કૃષ્ણના નામનું કીર્તન કરીએ. આપું જગત કૃષ્ણનામનું જ્ઞાન કરશે, ધરણી કૃષ્ણનેદમાં નિમગ્ન થશે, પતિતપ્રવન રનેદની મ મા આર્થભૂમિ અને વનભૂમિનો હૃદય કરવા માટે પૂર નેસથી વહેશે "

રંત્રિ પૂરી થવા આપી એટલે સૈંત્રજએ કહ્યું, " હવે મારે જનું નેસમે. જાની વચનની આ ધારીની વારા ચરણ કૃપાએ એક વિનંતિ છે, ' કાલે અભિમન્યુને રણજંગમમાં જવા નહિ દઈ, તેને માતૃનેદના દહ બન્ધનવડે આપી રાખીશ, ' એટલું તું મને વચન આપ. "

સુમદ્રા—" તે આ માટે ? "

સૈંત્રજ—" ભરણેએ એવી યોગવજ્ઞ કરી છે કે પીરધર્મનો ત્યાગ કરી અધર્મ મુદ્દ કરીને કુમારને કાલે રણમાં મારવો અને દુર્ગંધ ગાંધિવતું મળ દરી લેવું. "

સુમદ્રા—" એ અન્ધપુત્રો હજી સમજતા નથી કે ગાંધિવતું મળ અભિમન્યુ વરફનું નથી પણ નારાયણવરફનું છે. સૈંત્રજ, ધર્મ મુદ્દ એ હરિયોનો સનાતન ધર્મ છે. હું પાર્થની પ ની અભિમન્યુની મળ:-કૃષ્ણની જાહેન-કુમારને ધર્મમુદ્દથી પરકેતુજ કરી અધોગતિને માર્ગે બાકે કે ? "

જગત જ્યાં લાગી. સુભદ્રાએ તેને અતિ આગ્રહથી ઘરમાં બોલાવીને કહ્યું, “ આર્યોની શક્તિ સુભદ્રા છે અને અનાર્યોની શક્તિ શેલજા છે. જે દિવસે ઝાંગા અને યમુનાના સંગમ પ્રમાણે આર્ય અને અનાર્યોની શક્તિનો સંગમ થઈ તેઓ એક થશે અને ધર્મસામ્રાજ્યની સ્થાપના થશે. તે દિવસે હું તારી પાસે આવીશ. તેમ થતાં કુધી જે જે ઉદાત્ત ધર્મ હું શીખી છું, તેની સાધના કરીશ. ત્યાં કુધી સુભદ્રાનું કમંદોત્ર ગૃહ અને શૈલજાનું કમંદોત્ર વન ઘર્ષ રહેશે. ”

એટલામાં કૃષ્ણ પીએ પીએ આવી તેમની સામે ઉભા રહ્યા. શેલજા અને સુભદ્રા તેમના પગમાં પડી કૃષ્ણની ઐશ્વર્યશુકલ મૂર્તિ આકાશ તરફ જોઈ સ્થિર ઉભી રહી.

મધુ તું તેજ પ્રમાણે ઉભો રહે. તારું સ્વરૂપ અમને આંખો જારીને જોવા દે. આર્ય અને અનાર્યની શક્તિનું સંમિશ્રણ થઈ તારા અરણ્યમાં તેનો સંગમ થાય એવું ભારતનું નિર્માણ હોય એવી તારી ઈચ્છા હોય તો હે મધુ ! તું તેજ પ્રમાણે ઉભો રહે અને આંખો જારીને તારું સ્વરૂપ અમને જોવા દે.

(શ્રી કૃષ્ણજીવન--ભાગવત ધર્મ.)

શ્રી રામકૃષ્ણ પરમહંસ.

આ સર્વ દર્શનો અને જુદા જુદા ધર્મોના સાક્ષાત્કાર પછી એ નિવા નિશ્ચય ઉપર આવ્યો કે સર્વ ધર્મોનુષ્ઠા છે, જો કે દરેક અખંડ સચ્ચિદાનંદની જ એક બાજુ સિદ્ધ કરે છે. આ જુદા જુદા ધર્મો-

માંનાં દરેક એને એ અઢિતીય એક (બદા) ને પહેંચવાના માર્ગ જણાયા.

આ બધા સમયમાં એ વાત તદ્દન જૂલી ગયો કે પોતે પરણેલો છે. જેને પોતાના શરીરના અસ્તિત્વનું જ જ્ઞાન નહેતું એવાને માટે એ અસ્વાભાવિક નથી. એટલામાં એ કન્યા સત્તર અઢાર વર્ષની થઈ હતી. એણે લોકવાર્તાથી એણું સાંભળ્યું હતું કે તેનો સ્વામી મોટો થયો છે, એથી એ ઉંડા શોકમાં હતી. પાડી વળી સાંભળ્યું કે તે એક મહાન્ ધાર્મિક પુરુષ થયો છે. તેથી તેને તણે શોધા કાઢવાનો અને પોતાનું બાપી તેની પરોમી જ જણાવના નિશ્ચય કર્યો. તેનો માતાની આજ્ઞા લઈ ત્રીસ કે ચાલીસ મહર્ષિ સાક્ષી હાજરે મર્ઝ. રામકૃષ્ણ તેનો બહુ આવૃણક સત્કાર કર્યો; પણ કહ્યું કે પુરુષે રામકૃષ્ણ તો મરો ગયો છે, અને નવો રામકૃષ્ણ કેવળ પશુ ત્યાં ઉપર પોતાની તો તરીકે હાથ કરો શકે એમ નથી એણે કહ્યું કે આ વખત પણ હું તારામાં મારી માતા (કાલી) ને ભેટું છું અને મને તેટલો મધાન કર્યો છતાં હું બીજું કશું એમ શકતો નથી. તેણે તેને માતા કહી બોલાવી પ્રજ્ઞ-પ્રવૃત્તિથી તેની પૂજા કરી. બાળક જેમ પોતાની માતા પાસેથી માગે છે તેમ તેણે આગોવાંદ માગ્યો અને ઉડી સમાધિમાં પડ્યો. આ જો ને આવા ધર્મવીરને કેવળ શોભે તેવા હતી તેણે તેને કહ્યું: ‘મારા સ્વામી તરીકે હું તમારી પામે બીજું કંઈ જ નહિ પણ એટલું જ માયું છું કે ઈશ્વર આજ તાર કરાનું અને શીખવે અને તમારો પામે રહેવા તથા તમને સંધોખવરાવવા અને તમ સ આરોગ્ય અને સુખાર્થે જે કંઈ મારા થી થઈ શકે તે કરવા અને પરવાનગી આપે.’ તે દિવસથી તે મંદિર ના યોગાનમાં રહી અને એના સ્વામીએ જે જે શીખવ્યું તે કરવા મંડી મધુરાનાથે દસ દાવર રૂપિયાનો રકમ તેને (સીને) અર્પણ કરી પાનુ તેનો સ્વામી સુવર્ણ અને સુખનો ત્યાગ કરો પૂર્ણતાને પામ્યો છે અને પોતે પાનુ તેને અનુમતવાનો નિશ્ચય કર્યો છે એટલે તે કરાની રજૂ કરતી નથી એમ કહી તે સ્વીકારવાનો તેણે ના પાડી તે દશ

તાના આરિશ્યનો શુદ્ધિ અને બાળને માટે પૂજાતી, ધર્મ અને પૂર્ણ-
તામાં પોતાનો વ્યતિત્ત્વ પીળવ્વિને સદ્ગતિ કરતી, પોતાના સ્વામીને
આજ્ઞાતુ ઈશ્વરનો અવતાર માનતી, અને તેના સ્વામીએ જે કાર્યનો
આરંભ કર્યો હોય તે જાણી અજ્ઞાપાનો ચત્ન કરતી આદર્શ હુઆત છે.

‘જ્યારે સુલાખ ખોલે છે અને તેનો સુગંધ ચારે તરફ વર્ધાવે
છે ત્યારે મધુકરો સ્વર્ગ આકર્ષાઈ એકઠાં થાય છે. મધુકરો પૂર્ણ
ખોલેલા સુલાખને શોધે છે, સુલાખ મધુકરોને શોધવા જતો નથી.’
રામકૃષ્ણનું આ વચન એના જીવનમાં વારંવાર સિદ્ધ થયું છે. સર્વ
પથેના અને ભવતા બરા ભાવવાળા સંજ્ઞાબંધ મનુષ્યો ઉપદેશ લેવા-
ને ‘આત્મપારિ’ પીવાને તેની પાસે એકલા અથા માંડ્યા. માર્ગભ્રમ-
થી તે રાત્રિ પડતા સુધી એને ખાવાને કે પીવાનો અવકાશ ન હોતો,
એટલો બધો એ લાખ્યો મનુષ્યોને ઉપદેશ કરતામાં, સમજાવવા-
માં અને તેમની આત્મસુખ તથા અત્મતૃપ્તાર્થી આકાંક્ષાઓ પુરો પાડ-
વામાં શેકાધો રહેતો. આદ્યુત યોગક શક્તિ અને મહાનુ વિદ્યતાવાળા
મનુષ્યો પણ આ અખંડિત દર્શિશ્વરના પરમદંસ પાસે રીણવા
આવતા; અને એનો આદ્યુત વિશુદ્ધિથી, બાળકના જેવી સાદાઈથી,
કેવળ નિસ્વાર્થતાથી અને જે સરળ ભાષામાં એ ધર્મ અને તત્ત્વજ્ઞા-
નનાં પરમ સત્યો પ્રતિપાદન કરતો તે સર્વથી તેમને એટલી બધી
અસર થઈ કે તેઓએ તેને પોતાના ગુરૂરૂપે માન્યો. ‘ગયું જ્યાં સુધી
જાણુ કેશવચંદ્રસેન એને માન્યો અને એના નિર્ણે લખ્યું’ ત્યાં સુધી
કલકત્તાના લોક એને આલુત નહિ.

રામકૃષ્ણના ઉપદેશનો ટુંકસાર અને તેનાં શોડાં ધર્મ વચનો
કે જે કેશવચંદ્ર પ્રસિદ્ધ કર્યો, તે આ પરમદંસ ઉપર ચારે તરફથી
લોકોનો રસ ઉત્પન્ન કરવાને બચ દેતાં, અને કલકત્તાના સંજ્ઞાબંધ
હૃદય કેળવણી પામેલા પુરુષો તથા અમીર કુટુંબની સ્ત્રીઓ આ
આદ્યુત યોગી પાસેથી ઉપદેશ લેવાને આવવા લાગ્યાં. રામકૃષ્ણે સ્વવા-

રથી રહાં જ સુધી તેમને ઉપદેશ કરવા તથા તેમની સાથે વાતચિત્ત કરવા માંડ્યું. રાત્રિએ પણ એને આરામ ન હોતો, કારણ કે કેટલાક વધારે ભાવવાળા તેની સાથે રાત્રિ ગાળતા. નિદ્રા બૂલી જઈ, ભક્તિ, જ્ઞાન વા પેતાના અનુભવ સંબંધે તથા પોતે એ અનુભવે શી રીતે પહોંચે એ વિષે તેમની સાથે અખંડ વાત કરતો. આવું સતત શ્રમથી એના શરીરે ઉપર અસર થવા લાગી, છતાં એ વિશ્વાસ લેતો નહિ. દરમિયાન સ્ત્રીપુરુષોનો સમૂહ દ્વિધેશ વધતો અને પોતે પણ આગળની માફક જ કરતો મથો. જ્યારે વિશ્વાસ લેવાને હોડો એવે આમર કરતા ત્યારે એ કહેતો : 'એ સર્વ જ્ઞાનનાં સામગ્રિક દુઃખ અને મૃત્યુ સુદ્ધાં સદૃશ કરીને એક પણ ખાતમાને દુઃખ ધોણ પમાડી શકું તો સદૃશવાર હું તે સુશીથી સદન કરીશ. '

સને ૧૮૮૫ ની શરૂઆતમાં એને બચેજના ડાકતર હોઠો ' હોર્નિંગ્સ ટ્રેટ ' એટલી એક પ્રકારનો મધાનો દેવા હશે તેનાથી એ પીગયા માંડ્યો. ' જેમાંથી પીગેપીરે ' કેન્સર (તબ્બ) થયો અને કુદકતો સહ જવામાં આવ્યો. અને જાણુ મહેન્દ્રલાલ સરકાર વગેરે જેવા ઉગમ ડાકતરોનો ઉપચાર કર્યો, જેમણે તેને સખા મેલ પાળવાની સલાહ આપી; પણ તે નિર્સર્થક ! સ્ત્રીઓનાં અને પુરુષોનાં ટોપિટોમાં જ્યાં જ્યાં એ જતો ત્યાં ત્યાં એકાં થતા, અને તેના રૂઢિનાં એક એક શબ્દ સાંભળવાને વાટ એક રહેતાં, અને તેમના ઉપર દયાને લીધે એ ઉપદેશ કર્યો કરતો. ધણીવાર પિતાના શરીરનું અને રામનું જ્ઞાન બૂલી જઈ સમાધિમાં ડુબી જતો, અને પછી ભગત થતાં આગળની માફક એટલા જ કરતો. જ્યારે એના મજાનો માર્ગ પળુ એટલો મથો સડોચાઇ મથો કે પ્રવાહી મોરાક પણ એ લેવાની શકતો નહિ, ત્યારે પણ એ એકલગતો થત જાય કરતો નહિ એ જાય સ્થિત અને આનન્દમગ્ન રહેતો. આશરે સને ૧૮૮૬ ના આગર માસની ૧૬મી તારીખે રાત્રિના દસ વાગ્યે સમાધિનિષ્ઠ થયો, જેમાંથી તે ફરીથી ઉઠ્યો નહિ. એના રિવાજો પ્રથમ એને દુનિયા જેવી સમાધિ પાવી એવી

સમાધિ તે હથેલાં કરતો; જેમાં ઉત્તમ શકતરો પણ નાહીને વેગ થા હુકમનું ધણકું જોઈ શકતા નહતા પણ અહસોસ કે એમનું ધારતું કૂલ બરેલું હતું.

મધુરાનાં જે હથિજોયરનું દેવાલય તથા પચીસ હજાર રૂપીઆની વાર્ષિક પેદાશ થાય એટલી મિલકત જેને સ્વાધીન કરવા દેવાની વારં વાર વિનંતિ કરેલી પણ તે તેજ સ્વીકારેલી નહોતી અને તે કહેતો કે તમે જો તમારી બક્ષીય સ્વીકારવા મને આમંત્ર કરો તો મારે અહીંથી નહારી જવું પડશે, બીજી વખત બીજી શ્રદ્ધાથી પચીસેક હજાર રૂપીઆ અર્પણ કરવા ધારેલા પણ તેનું પણ એજ પરિણામ આવ્યું હતું.

(સમકૃષ્ણ પરમહંસનું જીવનચરિત્ર અને ભોધવચનો, ૧)

વાલકોની કેલવળી માટે શ્વરા જવાબદાર કોણ ? શિક્ષક કે માતાપ ?

થોડા વખત ઉપર મુસ્તબાં એક ઇનામ મેળાવડાના પ્રસંગમાં મુલાઈની હાઈકોર્ટના ન્યાયાધિશ સર બારાચલ્લ બલેશ ચંદાવરકે એક ભાષણ આપ્યું હતું. જેમાંથી અગત્યના મુદ્દા નીચે આપવામાં આવે છે:-

“ મુલાઈથી અને આ મેળાવડાનું પ્રમુખપદ હોવા આવતાં મને ઘણી ખુશાલી લપટ છે. પ્રાન્સીપાલ સાહેબે પોતાના રિપોર્ટમાં જણાવ્યું છે, કે એક ન્યાયાધિશનો હોદ્દો શુભાખ્યા કૂલન મિહાતા જેવો નથી; પરંતુ ઘણી મુશ્કેલ ફરજો બજાવવાની હોવાથી માણસની જાંઘમાં જાંઘી શક્તિઓની કસોટી કરનારો છે. આમ કહેવું વાજબી હશે; છતાં મારે કહેવું જોઈએ કે એક ન્યાયાધિશની ફરજ કરતાં એક શિક્ષકની ફરજ વધારે મુશ્કેલ છે, તેનું કાર્ય મુશ્કેલ અને ભારે જવાબદારી વાળું છે, એટલું જ નહિ પણ જે સંસ્થામાં

તેને કામ કરવું પડે છે, તે સન્નિગ્રે પણ થકા વિગટ છે. સાધારણ રીતે એક શાળાના માસ્તરને માટે આપણે જીવે અભિપ્રાય ધરાવતા નથી. આપણું બાળકો તેની ખાસે બલુવા ભય છે; અને જ્યારે તેઓ નિશાળમાં અગર નિશાળની બહાર ગેરવર્તણૂક ચલાવે છે ત્યારે આપણે તેને જવાબદાર ટકાવીએ છીએ. આવા પ્રસંગોમાં આપણે તેને મદદ કરવા નથી; તેનો મુરકેલીઓ દૂર કરવા તેને જાદાખ્ય કરવા નથી; તેમ તેના તરફ દિવ્યમેણ બતાવવા નથી.

હાલમાં ઈંગ્લેન્ડ, ફ્રાન્સ, અમેરિકા વર્મનો વગેરે દેશોમાં કેળવણી સંબંધી થઈ ચર્ચા ચાલે છે એવું કહેવામાં આવ્યું છે, અને તે કંઈવું વાસ્તવિક પણ છે, કે અદારમી સદી એ પુરુષોની સદી હતી, ઓગણીસમી સદી સ્ત્રીઓની સદી હતી, અને વીસમી સદી એ યુવાન માણસો તથા બાળકોની સદી છે. વીસમી સદીમાં દરેક ક્ષેત્રમાં કેળવણીના સવાલને વધુ અને વધુ અગત્ય અપાતી ભય છે; અને તે સવાલનો અમત્યલિંગુસ્તાનમાં ગેટલી છે, તેટલી ખીજે કોઈ રથજે નથી. વળી આ જમાનાની અ.જુ બાલુની દુનિયાના સુધારા વધારાને લીધે આપણા દેશમાં તે સવાલ થલો જ સુઅવલુ કરેલો થઈ પડ્યો છે. આ થલો જ અગત્યના સવાલ ઉપર પુરતું ધ્યાન આપવાની આપણી બળીર હરજ છે; અને તે પ્રમાણે નહિ કરીશું તો આપણા દેશને ખાટે થઈ અલુધારો મુરકેલીઓ હબી થશે. આપણા આર્થિક, રાજદારી, સાંસારિક તથા ધાર્મિક સુધારાઓ આપણા કેળવણી સંબંધી સવાલના નિવેડા ઉપર આધાર રાખે છે; અને તે દરેક દિશામાં આપણું અવિચ્છ આપણા કેળવણીની બાબતમાં કરેલા સુધારા ઉપરથી બંધાયો.

આપણે આપણા સુવડોનો વર્તણૂક સંબંધી ફરીચાલ કરીએ છીએ અને તેનો કપડો શિક્ષકોને ધિર નાંખીએ છીએ; પરંતુ તે કોઈ શિક્ષકનો પોતાની ફરજે બળવવાનો નિશ્ચયકારને લીધે નથી; પણ

આપણી માળાપો તરોડે ફરજ જાવવાનો નિષ્ફળતાને લીધે છે. સૌથી સારો ચિકિત્સક કોને કહેવો, તેનો વિચાર હિંદમાં જુના ધાર્મિક પુસ્તકોમાંથી મળે છે. આ વિચાર પુસ્તકોમાં લખાયામાં આવ્યો હતો, એટલું જ નહિ પણ તેને એટલો હલ સુધી વહેવાર જનાવવામાં આવ્યો હતો કે જેનું અગાઉ કોઈ પ્રજામાં જન્મ નહોતું. એક શિક્ષકની ફરજ માત્ર શુદ્ધિબદ્ધ ખીલવવાની જ નહિ, પરંતુ સંસ્કર્ષન ખીલવવાની પણ હતી. એકલા શુદ્ધિબદ્ધની જ કોઈપણ પ્રજા પોતાની હિતિ જાળવી શકી નથી. એક ઉપનિષદમાં જણાવેલું છે કે જે કોઈ માણસ માત્ર વિદ્યા અને જ્ઞાન ચેતવવામાં જ મગ્ન રહેશે, તે તેનો જીવત મરે નહિ. તેને સીધા જ તે કે મને તેટલો મહાન્ જ્ઞાને કોઈ તેનામાં જ. પછી જેને ખરું મનુષ્યવ કહીએ છીએ તે નહોતું.

હું શુદ્ધિમાન છેકરા કરતાં નોતિમાન છેકરને વધારે પસંદ કરું છું. એક માણસે જો પોતાની જાતને પ્રેરણા નિકાલ કરશે હોય તો તેણે પોતાને વિચારવો જોઈએ. આમ કહેવું વિચિત્ર લાગશે; પણ આપણી આખી જીંદગી તેવી જ છે. જો તમે તમારો જોરક પથાવવા માગતા હો, તો તમારે તમારા સંસ્કારને મહેનત આપવી જોઈએ. આ દુનિયામાં મહેનત વગર કંઈ મળતું નથી. એક પુસ્તકનો અભ્યાસ કરવાના કાર્યમાં પણ તે પ્રમાણે છે. કોઈપણ પુસ્તકનો જરાબર અભ્યાસ કરવા માટે તેના લખનારના જેવી લાગણીઓ આપણા મનમાં ઉત્પન્ન કરવી જોઈએ. જો તમે શૈક્ષણીકર, ખિસ્તન, એક જ અમર ખીલ કોઈ અધિકારનું પુસ્તક વાંચતા હો તો તે પુસ્તકના વિચારોનું જરોબર મનન કરવું પરંતુ તે વિચારો જ્યારનામાં સુખ પહેલાં, તેનો મૈત્ર્યબોધવાનો જરોબર તુલના કરવો.

કેવલજીના પ્રશ્ન ઉપર ફરવી વિચાર કરતાં મને સમજાય છે કે તે પ્રશ્ન જાને એટલો જાણે વિકટ નથી, પણ આપણે તેને વિકટ જનાવીએ છીએ. જાણે મનોએ છીએ કે આપણા યુવન છેકરાઓ-

। યાજ્ઞોર્જિમાં મે.કડીને તેઓવી ક્ષી આપીને, અને વર્ષમાં એકાદ બે વ-
 નત તેઓના અજ્યાસ સમયે તપાસ કરીને આપણે આપણી ફરજ સંપૂર્ણ
 જાતનીએ હીએ; પરંતુ તેમ નથી. આપણે સુક્ત—મરતરને મદદ કરી
 રહ્યો. આપણે પોતે જ આપણા ઘરામાં શિક્ષકનું નવું જે
 હીએ. આપણે તેઓની આગળ નમુનેદાર વર્તવાને દાખ-
 લો રજુ કરવો જોઈએ. નિશાળના શિક્ષકના ગમે તેટલો સુધારો
 કરવામાં આવે અમર નિશાળોમાં અમે તેટલાં નાનિત્ય પ્રગટો પુરાં પ્રાક-
 વમાં આવે; તો પણ તેથી ઓછો ફાયદો થવાનો નથી. સારાં પુસ્તકોનો
 ઉપયોગ છે; પરંતુ તેઓ એકલાં કેળવણીના પ્રયત્નો નિષેદ કરે તેમ
 નથી. આ સંબંધમાં એક વાત ખાસ ધ્યાનમાં રાખવાની જરૂર છે, અને
 તે એ છે કે પુરાન માનસે આપણા કરતા વધારે મીઠા અને ચકોર
 હોય છે. એક અનુભવી શિક્ષકે એક વેળા જણાવ્યું હતું કે તેના પો-
 તાના વિદ્યાર્થીઓ તેને શીખવતા હતા વિદ્યાર્થીઓની ભુદ્ધિ ધણી નિ-
 વ દોષ છે. આ નિષ્કાર એ પચીસ વરમના બાપી અનુભવ ઉપરથી બાંધે
 છે. હું એક શિક્ષક નથી, કે કેળવણીના વિષયનો ચિંતક નથી; પરંતુ
 તેવા માનુષ્યોના સહવાસમાં હું આવેલો છું. મારો તો ખતી થઈ છે
 કે કેળવણીના કામમાં હાલ જે સુચવણ ઉભી થઈ છે;
 તેમાં શિક્ષકોનો દોષ નથી; પણ અપણો દોષ છે. આપણે ખાખાપો
 સમજી શકતા નથી કે જુવાન માનુષ્યોના મગજ ઉપર શાળાઓ કરતાં
 વધારે અમર ગૃહોમાં તેમ અંસારમાં આપણે નીપજવીએ હીએ. જુ-
 વાન માનુષ્યો દોષ પાત્ર જ્યાંએથી શિક્ષણ લે છે. ઉપરે પ્રી-મીપાલને
 તથા તેમના વિદ્યાર્થીઓને આજના ફોનેડેશન દેખાવ માંદે અભિનંદન
 આપો પ્રાચીન ગુણિ નારદના શબ્દોમાં સજાઈ આપીરા કે “અદાળ
 માણસોની સંજન તણ દેજો, દગપ્રજાણને ધિકકારજો,
 તેમ જુકું જોતવા ઉપર ફિટકાર નાંખજો, હુમેશાં ઉદાર
 દિલનાં માણસોનો સહવાસ રાખજો, બીજ-સ્વાર્થી અને
 જાતી ભોગ આપનારા મળે।

(ન્યાયમૂર્તિ શર સંદાવરકરનું જાણપુ સંજવર્તમાન ઉપરથી)

ચોરીની જૂદી જૂદી જાતો.

૧. કોઈ પાસેથી હથોડ લઈને પાછું આપવું નહીં તે ચોરી કરવા બરાબર છે.

૨. પોતાની શક્તિ ન હોય છતાં મોટા મોટા સદા ને વેપાર કરવાં તે ચોરી કરવા બરાબર છે.

૩. પોતાની દુરજ વાગ્ધવામાં આખી રાખવી અથવા લાંચ લેવી તે ચોરી કરવા બરાબર છે.

૪. નાણાં જોઈને ચોરીનો માત્ર રાખવો તે ચોરી કરવા બરાબર છે.

૫. છોડીના હીપેલા પૈસા કે બીજી કંઈ વસ્તુઓ પાછી ન આપવી તે ચોરી કરવા બરાબર છે.

૬. પોતાનું કરજ સુવત્રર ન ચુકવવું તથા મહુરીના પૈસા વંખરવું ન આપવા તે ચોરી કરવા બરાબર છે.

૭. મહુરોની મહુરીના પૈસા કે નોકરોના પગારમાં પાછાથી કાપ કુપ કરવી તે ચોરી કરવા બરાબર છે.

૮. રસ્તામાંથી મળેલી વસ્તુનો પત્તો ચોખી કાઢવાનો મહેનત ન કરવો ને તે વસ્તુ પોતે પથવી પડવી તે ચોરી કરવા બરાબર છે.

૯. કોઈને કંઈ ચીજ આપવાની કચુકાવ આપી હોય, અને પાછાથી તે ચીજ લેને ન આપોએ તે ચોરી કરવા બરાબર છે.

૧૦. વિશ્વાસથી કોઈએ કંઈ મેષિતું હોય તે પાછું ન આપવું એ ચોરી કરવા બરાબર છે.

૧૧. કોઈપણ નાની કે મોટી બાજબમાં કોઈનાપણુ સાથે કાંઈ કમર્ષ કરવી તે ચોરી કરવા બરાબર છે.

૧૨. ખોટા પૈસા ચલાવવા કે શિક્કા ઉપર કાંઈ ચડાવવો તે ચોરી કરવા બરાબર છે.

૧૩. ખોટા દસ્તાવેજોમાં સહીઓ કરવી કે સાહી કરવો તે ચોરી કરવા બરાબર છે.

૧૪. ખરીદી કરવા માટે પાસે પૈસા ન હોય છતાં પણ માલ તૈયાર કરવો, હુકમ આપવો એ ચોરી કરવા બરાબર છે.

૧૫. મુકબલી આંકડો ચુકવવા આવે ત્યારે કાંઈ કાંઈ બદાનાં કાદી તેમાંથી કાપકુપ કરવા એ ચોરી કરવા બરાબર છે.

૧૬. ખોટા જોખ, માપ ને બરાત રાખવાં, જેમકે કોઈ પાત્રી, ને ગજ વધારે મોટાં રાખવાં તે ચોરી કરવા બરાબર છે.

૧૭. વસ્તુઓમાં કોઈશોજ કરવો; જેમકે ખાંડમાં લોહ, ધીમાં કોપરેલ, તેલ કે ચરબી, દાણામાં કાંકરા કે રામ, દુધમાં પાણી અને રૂમાં બાકાજ, વગેરે વગેરેનો ભેગ કરવો તે ચોરી કરવા બરાબર છે.

૧૮. મુકડો લેવા આવે તેમાં ખોટા પૈસા ચલાવી દેવા એ ચોરી કરવા બરાબર છે.

૧૯. મજમાં નાંખીને સુકી અથેડા આંકડાઓ પાછા ચુકાવવાની તજવીજ કરવી તે ચોરી કરવા બરાબર છે.

૨૦. જે દુકાં ચલાવવાની આપણામાં લાયકાત ન હોય તે દુકાં લઈ બેસવું; જેમકે વૈદકશાસ્ત્ર બદલા વિના વૈદ્ય, મર્ઝ બેસવું, નાવની ખડખડ ન આવડે છતાં પણ નાવના ચોક મર્ઝ બેસવું, નામું માંકતાં ન આવડે છતાં માંકેતાગીરીનું કામ લેવું, અને રાજ ચલાવનાં ન આવડે છતાં રાજ લઈ બેસવું એ ચોરી કરવા બરાબર છે.

૨૧. આપણે ગરીબ ન હોઈએ છતાં પણ ગરીબાઈના દેખાવ કરી બીજા માનવી એ ચોરી કરવા બરાબર છે.

૨૨. વિગાક પનીએને હમવા માટે ખોટા વિચાર ઉતરાવવા, માલમાં અપ્રમ લગાવી દેવી ને ખોટા દાવા બાંધવા તે ચોરી કરવા બરાબર છે.

૨૩. લોકાચાર ને દેશાચાર ફરી ગયા હોય તે સાફ કરીને લોક-ફરી પ્રમાણે હા એ હા કરી કરવું અને પોતે સમજતાં છતાં પણ શાસોના સાચા અર્થ લોકોને ન સમજાવવા એ ચોરી કરવા બરાબર છે.

૨૪. જુગારમાં તથા ખીજી રમતોમાં ખોટા ખાસા બતાવવા તે ચોરી કરવા બરાબર છે.

૨૫. પોતાની દવામાં માંદા ખાલ ન હોય છતાં પણ તેની ઉપર સાફ સાફ લાગે તેવાં બનાવટી ખોટા લેખલો ચીદવાં અને બલકબરી બહિર ખબરોમાં લોકોને હમવા એ ચોરી કરવા બરાબર છે.

૨૬. ચાકરી ફેલવી વખતે કળુલત આપી હોય તે કરતાં કામ ઉપર ઓછું જતું એ ચોરી કરવા બરાબર છે.

૨૭. થોડા કે મુનિમ લાગર ન હોય ત્યારે આગમુ ચાકરી કામ ન કરવું એ ચોરી કરવા બરાબર છે.

૨૮. પોતાની પાસે મામતારને વખતસર નાણાં ન આપવાં તે; જેમકે નોકરને વખતસર પગાર ન આપવો, ઘરસાળાને મુઠવસર ભાડું ન આપવું અને ખીજા લોકોનાં વખતસર બાલ ન ચુકવવાં એ ચોરી કરવા બરાબર છે.

૨૯. પોતે નોકરી માટે કળુલ કરેલા ટાઈમનો અન્દર ખીજાએ માથે ગાંધાં મારવાં, નોવેલો વાંચવાં, છાખાં વાંચવાં, અથવા નાટકોનાં નો લલકારવાં એ પોતાના મેડના વખતની ચોરી કરવા બરાબર છે.

पेटलाद श्रीसयाजीज्जुविलीवोर्डिंगहाउसके गरीब विद्यार्थीफंडमें मीलीहुइ मदद.

पेटलाद श्री सराजी ज्जुविली बोर्डिंग हाउसके गरीब विद्यार्थीपांडु बेगदा, गम्हर, पुता आदि हिन्दुस्तानके स्थानीय विद्यार्थीमान करनेके लीये, आजाय देनेके लुभ हेतुमें स्थापित कीया हुआ, 'गरीबविद्यार्थीफंड' में भारवाद देसके लाइब्रेरी, गारके निम्न लोलीय उद्धार सम्पन्न गृहस्थोंके पदायण छेद्यभाइके लीये मदद किर्तुई इसलीये इनका विशेष उपकार मानते है.

क. २१) श्रीमान् गेडजी हुक्मचंदजी श्रीमानरामजी.

१२) " इन्दरबेदजी बेगर्ना.

११) " जीवनमन्त्री चन्दनमन्त्री.

११) " मेलीखालजी कृष्णराजजी.

११) " हुक्मचाननजी मानमचंदजी.

११) " कदाचमन्त्री माणकरुचंदजी.

११) " सोपाचंदजी म्मेदीया.

११) " जीनमन्त्री मानमन्त्री कोदारी.

११) " सारन.राजजी मगरीरामजी.

११) " रामचंदरना मुनार.

११) " अमरनाथजी सुन्दराननजी.

११) " विविधारीरामजी हुक्मचंदजी.

११) " विमलजी भोन्नरामजी.

११) " जींदराजजी छेदुखालजी.

११) " उमननजी नमचंदजी.

११) " गोपचंदजी तनदुमन्त्रीजी.

११) " हुंदनमन्त्री मुनार.

११) " कदाचमन्त्री लक्ष्मीनारायणजी.

११) " पदाखालजी सोपाचंदजी.

१२) " शत्रुजी ए. के. मुन्नीजी बोंकरा.

- 1) ॥ माताचंदजी महदानाजी धनछाली.
- १) ॥ घमंडीरामजी रीखचंदजी.
- २) ॥ पुरममलजी मनमुसदासजी.
- २) ॥ हायमलजी भाणेरुचंदजी.
- १) ॥ गोविंदराय अनंदराजी सुनार.
- १) ॥ मुरजमलजी सुखदेवजी.
- २) ॥ भारमलजी रामनारायणजी, गांव मिरी.
- २) ॥ कालुरामजी ताराचंदजी गांव मीरी.
- १) ॥ श्री रामचंदजी भैरवधजी सुनार. गांव मी
- १) ॥ सोमाचंदजी जोगड.
- १) ॥ तनसुखलालजी सुनार.
- १) ॥ तखतरलजी लक्ष्मीनारायणजी सुनार.
- १) ॥ परतावजी सुनार.
- १) ॥ बलतावरमलजी सुनार.
- १) ॥ नमजी नंदजी.
- १) ॥ महदानजी.
- १) ॥ स. गीरीपारीलालजी.
- १) ॥ सुभा. मोहनलालजी.
- १) ॥ भोलारामजी सुखदेवजी.
- १) ॥ केवलरामजी सुभा.लालजी.
- १) ॥ हरखचंदजी सोतागमजी.
- १) ॥ सुखदेवजी पीया.
- १) ॥ लक्ष्मीनारायण झवर.
- १) ॥ सुलसीरामजी सुटेड.
- १) ॥ बलतावरमलजी सुखलालजी पैया.
- १) ॥ मूलचंदजी सुगरमलजी सरावणी.
- १) ॥ रामचंदर पन्नालाल.
- १) ॥ निपचंदजी भैरवलालजी.
- १) ॥ धीनरामजी रामलालजी.

ગદ્યપદ્યસંગ્રહ.

“ તમે વિદ્વા વાપરો દેશ રાજે, તથી વાપરો પાપ ને ઢોકે ” કાન્હે;
તથી કામ કીધાં સ્વદેશભિમાનો, વૃથા જન્મ ખોરો કરી રી કમાણી ”

પુસ્તાક. ૪. માર્ગશિર્ષ. ૧૯૬૮. અંક ૨.

વિષય.	અનુક્રમણિકા.	પૃષ્ઠ.
વિચારણ એમ થાનેહ	...	૪
ફિજી બેન બાબરિ	...	૧૧
જન્મમાની મરણી	...	૧૩
શરણી પ્રકાશવા અને બિજા	...	૨૪
જન્મ પુતળીની વાત	...	૨૬
પરેલી પેરે કુપરુ	...	૩૨
વર્તમાન અને તેની થાનુ સમાચાર	...	૩૩
નાટકશાસ્ત્ર	...	૪૦
કુરોશ્વ વિવિધ વિષયો	...	૪૫

સંગ્રહ કરી પ્રકાશ કરવાસુ.

અમદાવાદના જાણરમાઈ પટેલ.

પોસ્ટલ ચાર્જ પ્રેક્ષા દોહજી દોમનચામે જાણુનો

વ્યયિક દુલ ૨. ૧-૦-૦ દપાકે ખાલે

શ્રી સ. જ્યુ. વો. હા. ના વિદ્યાર્થીઓની વાર્ષિક પરીક્ષાનું પરિણામ.

માસ ૭મું જ.

	પ્ર.	સ.	કુ.	ક.સ.	મ.	કુલ
૧ ડાંગલાઈ મગનલાઈ અંખીન	૧૫૦	૧૦૦	૧૦૦	૧૦૦	૧૫૦	૬૦૦
૨ મણિલાઈ સુનીલાઈ અંખીન	૭૦	૪૫	૩૫	૨૬	૧૯	૨૫૨
૩ સુવર્ણનાથ નાયકલાઈ ભટ્ટ	૭૫	૪૪	૩૩	૩૫	૫૦	૨૧૫
૪ અમરનાથ અમરસિંહ ધનમધરજી	૩૧	૨૮	૩૧	૫૦	૧૦૬	૧૦૬
૫ હોટાલાઈ ભાવાઈ પટેલ.	૭૬	૭૨	૩૫	૫૦	૧૦૩	૩૪૪
૬ હોટાલાઈ નાથલાઈ પટેલ.	૪૦	૫૦	૩૩	૨૦	૪૮	૧૯૮
૭ હોટાલાઈ શુભોદલાઈ પટેલ.	૧૮	૭૧	૩૩	૩૩	૧૩	૨૬૯
૮ દુધાલાઈ સંકરલાઈ પટેલ.	૬૯	૩૮	૩૩	૩૩	૫૮	૨૩૧
૯ ગોવર્ધનલાઈ વૃંદાસીલાઈ પટેલ.	૫૯	૩૭	૪૪	૨૭	૭૧	૨૩૮
૧૦ શુભોદલાઈ હાપીલાઈ પટેલ.	૧૫	૫૫	૩૩	૧૮	૭૫	૨૦૦
૧૧ હરિલાઈ હરેલાઈ પટેલ.	૭૨	૫૨	૩૩	૩૩	૫૯	૨૪૭
૧૨ લલુભાઈ બરમોદસ પટેલ.	૧૨	૫૪	૩૩	૩૫	૮૧	૨૦૦
૧૩ મગનલાઈ વેવરલાઈ પટેલ.	૫૩	૧૧	૨૦	૩૩	૬૬	૧૫૮
૧૪ મલકાઈ ભાવાઈ પટેલ.	૧૧	૨૧	૩૦	૨૧	૫૧	૧૩૪
૧૫ શિવાલાઈ રઘુદાસલાઈ પટેલ.	૫૦	૫૮	૨૦	૩૦	૫૫	૨૧૦
૧૬ અમરનાથ લલુભાઈ શાહ	૮૧	૫૧	૭૨	૪૫	૮૧	૩૩૦
૧૭ પ્રસાદલાઈ લલુભાઈ શાહ.	૮૮	૭૩	૭૩	૫૪	૬૮	૩૫૫

માસ ૮મું જ.

૧૮ અંખીલાઈ મણિલાઈ ચેઠાલી	૧૫	૪૨	૫૮	૩૩	૭૦	૨૬૮
૧૯ જનાઈ હીરજી યોગ.	૮૩	૫૬	૪૧	૩૫	૫૦	૨૬૫
૨૦ પ્રોહનલાઈ હોટાલાઈ પંડ્યા.	૭૬	૬૯	૩૫	૩૫	૭૯	૨૯૫
૨૧ હોટાલાઈ નાયલાઈ પટેલ.	૪૨	૩૭	૧૭	૩૫	૩૦	૨૦૧
૨૨ હોટાલાઈ વામજીલાઈ પટેલ.	૫૦	૪૬	૩૩	૩૩	૫૦	૨૧૧
૨૩ ગોવર્ધનલાઈ નાગવજીલાઈ પટેલ.	૪૧	૪૧	૩૩	૩૫	૬૬	૨૧૬
૨૪ લલુભાઈ રાવજીલાઈ પટેલ.	૪૩	૩૫	૩૩	૩૫	૬૬	૨૧૧
૨૫ હાપીલાઈ સંકરલાઈ પટેલ.	૬૮	૨૧	૨૦	૩૦	૬૦	૨૧૯
૨૬ નિમોનલાઈ ભાવાઈ પટેલ.	૬૦	૪૦	૩૩	૩૩	૬૦	૨૨૬
૨૭ અમરનાથ હોટાલાઈ પટેલ.	૬૬	૨૬	૩૩	૩૩	૫૬	૨૧૬
૨૮ ગોલીલાઈ હરિલાઈ પટેલ.	૬૦	૪૪	૧૯	૨૩	૫૦	૨૧૬
૨૯ અમરનાથ અમરનાથ પટેલ.	૮૦	૫૩	૭૩	૫૦	૬૦	૨૯૬

विचारयाजमे वातो.

(दोहरे.)

- जननीने आ जगतमां, वीधा वे शुं आर;
डीधुं शुं जननुं जसु, रे ! मन तेंद विचार. १
- प्रोत धरो परम.वे पर, नीति मडी निर्धार;
राणी डीही रीच री ? रे ! मन तेंद विचार. २
- न्याय नेदने विनयापी, विन विने न्हेवार,
राण्यो राणे डेटयो, रे ! मन तेंद विचार. ३
- सत्य माथवी सयरी, अहित गाणी मुणकार;
निदोषि मनेपी यथ, रे ! मन तेंद विचार. ४
- दोष विने लुप्या ने, लेवा लाल कपास;
दोहपता राणी हरे, रे ! मन तेंद विचार. ५
- लुप्याना आवेगमं लूणी कार-असार;
राणमां अटकयो डेटतु ? रे ! मन तेंद विचार. ६
- प्रोने ली अस्तकमं, जपता जगदाधार;
राणी वे रनि डेटडी ? रे ! मन तेंद विचार. ७
- लादने ने परमार्थ पर, पुत्रपु धीने प्यार;
स्वधर्म धारो डेटाई ? रे ! मन तेंद विचार. ८
- अण दुर्जनपी अलग रहि, ग्रीवणने मुणकार;
मन निमण राणी साधे, रे ! मन तेंद विचार. ९

નિંદા વાદ પ્રમાદ ત્યજ, વજિને વિવધ વિહાર;
વશ ઇન્દ્રિયો તેં કરી, રે ! મન તેહ વિચાર. ૧૦

બેઠ મલિન મન મૂકીને, ધરી દેશપર ખ્યાર;
શી ખેનવા ખતે કરી, રે ! મન તેહ વિચાર. ૧૧

દુસચાર દુરવાદથી, દૂર કરી દરકાર;
દરજ અગતી ધિરજથી ! રે ! મન તેહ વિચાર. ૧૨

સુખદુખ અસ્વ હિલ અમુક-વખતે વારંવાર;
કારણકે મધે કમે, રે ! મન તેહ વિચાર. ૧૩

સ્વખરૂપ સંસારમાં, સત્ય હંશ આધાર;
મેહ મમત મદ મૂકીને, રે ! મન તેહ વિચાર. ૧૪

એહી સંખપી સકળજન, છે મતલબનાં યાર;
અખર દો તારે ખરે ? રે ! મન તેહ વિચાર. ૧૫

મલુ અતે સર્વને, ગોંડું ચેલું લેખાર;
મુકય ખપ સંગાથ છે, રે ! મન તેહ વિચાર. ૧૬

આશાથી વરવરાવણું, લખ મુખરા વિરતાર;
પરવાલખ પાઠી વણે, રે ! મન તેહ વિચાર. ૧૭

નિત વાગર કર સરવદા, ખીતે પર હપકાર;
તો વચે મુખ આમંત્ર, રે ! મન તેહ વિચાર. ૧૮

કોષ કુણુદિ દૂર કર, વૃથા વાદ વદનાર;
ખજ પાલુ જોક અમૂલ્ય છે, રે ! મન તેહ વિચાર. ૧૯

કન ધ્યાન પરિ ઇદનું, કોઈ પંચ સ્તીકાર;
નદ કદ જેથી ચરો, રે ! મન તેહ વિચાર. ૨૦

વિધવા જેન ઘાંતે.

બહાણી બાળાં ! મદન કગ્ગુ એવ છે એક વહાણું !
મદગુનું તેનું મારનું કસ્તુ એવ છે એક વહાણું !
મૃત્યુ યાત્રા નખેલું કગ્ગુ ઈંદ્રણ એવ વહાણું !
બાચા રાખી મરતુ પછી ને છવતુ એવ વહાણું ! ૧

સમજાવીના મરતુ પછી ના નવં સમજાવ તૂટે,
ખેતી ! આંધ્રીં વિરહ જ ખરો ચિર મગ્ગ-ધ ભાસે;
તે મેંની જે પ્રજ્વલમળા એક વહાણે વિથેએ.
મીઠું કિન્નુ સવિરહ જ નથી સ્વપ્ન સ ધામ તો છે. ૨

છે વેપારે વધુ વિમલતા ખેતન ! જોત્યામયો 'ક' !
છે ભક્તિમાં વધુ વિમલતા, ખેતન ! શુભારથા 'ક' !
' બાળાં ! બહાણું મદુ હૃદયને એવ વેપાર આપી,
જેણે જોયે તુજ દિવ જશે લેછ પીએ ઉપાડી ૩

ના મેઠું આ તુજ હૃદયનાં અભુ હું લેછવાને,
શાને રૂઝું હૃદયશુચિના આંમુક સાખવે ને ?
બહાણી બાળાં ! પુરનપૂનિ સર્વદા હેતુવાળી,
ઈંછે રેવા અનુભવ મૃતુ સર્વને સર્વ વહાણી ! ૪

બાપુ ! આ સૌ સુખ દુખ વણીએક નાખી નથોડે,
આ તો મેંજે પુરણ વણે માવ કવ્યાલુકારી;
આ વહાણે જે પથિકે સહને આવના માર્ગમા ત્યાં
અસુવાળાં ધમિલ ન બને કિન્નુ સૌન્દર્ય જોતાં ૫

આ દુઃખનું કુદરત તારું એક કોઈ શકે, તે
ના ના ભેદે કંઈ વિષમતા કિન્તુ સીધાં લીસી,
દુઃકી દષ્ટિ જનહૃદયની અજા ખડો જ ભેલી,
ને તેથી આ સુખદ સરણી દિસતી કાલવાળી. ૬

બાબાં ! ભેને નયન ભરીને આંસુથી એક હૃદય !
બાબાં ! ભેને સુખ જનતા વિધતી એક વાર !
બદલા સાથે નિરખતી હવે આજ એ એકલી તું,
બાબાં ! પુણ્ય દૃશ્ય કરી ભે એ જ જન્મનું હુરિત. ૭

ભેને, બાબુ ! તુજ વિગરતો મિત્ર તો ત્યાં વિકાસો,
તારો એકો જત દુઃશ્ય એ ત્યાંય હવે વિભાસો !
એ રેતાનું કલ્પાર્થ સદ્યે કિન્તુ તું ગિનતું 'તેતું',
આડું આબુનું જડ નયનને લોચ એ વારિ લાકડું. ૮

બેની ! આવાં પદ પછી પડે આવતાં જાય આડાં,
અતો ગાદાં પડ વીંધી થઈ ખર જવાં સહુ ભયં
તુને મહાસી પ્રિય સખી ભય છું વ વાદિ કદાપિ,
એવું એ કે શુભ જ કરવા હવે છું કદાપિ. ૯

૩। તો સમે વમ દૃશ્યનાં બાબાંને અતુ બાને,
તે બાકી તે બાબાં લઈ વમે આવજો સાથ બાને,
બાબાં ! તું એ રીજાશ કરી આ પદ મોહાયને, ને
મહારી વેળા પ્રિય જાણુમને દોરજે આજ મારો. ૧૦

જસનની મરવી,

(રાજ-પુત્રમ ચાંદનીને)

મારે પાટલપુત્રમાં મરવી ગુર્જરનો ધણી રે,
સાચો સખનો પેલો મેઢાલી સોદસજ,
જેની કીર્તી બ્યાળી રહી આ જગમાં વફી રે— ૧

તેણે હોડો કાચે વજ કુત્ર બધે મીઠા રે,
મોટી માનને વર કુવળા- ધન વિશાળ,
પોલી સર્વ પ્રાણને ચાતુ મારે નમવીઆ રે— ૨

તેણે પાટલ પાસે એક - વર - પાટલ રે,
મોરે ખાડા ત્યાં તે કાળવી એકાદવ અનેક,
નાંખે એકલો મંદાકા માંહે લઈ પશુ રે— ૩

ખાજે વડની ડાળે છુટ્ટે બાળક પાસે રે,
મોટી હોતાં જલમા છુટ્ટાં નીચ બાળ,
વળતાં છુપકું પેખી જામ કુવરને વાસે રે— ૪

સાહે વેરે ફરતાં રાખ્યો દેખી પરી રે,
ખતે રૂપાળી રંગીલી પરમ ચતુર,
પાસે જઈને રાખ કહે છે સુવ તું સુંદરી રે— ૫

‘ મોટી સારવાને આ કોમળ કાચા કરી નથી રે,
ખાજે બેસીને તું રોજવ વાડે’ બાળ,
બીજ એકલો છે કામ કરે વારી વની રે— ૬

જઈસમા કહે છે 'રાજા કામ કરી જાણું' બમે રે,
સુજને બેસી રહેતાં વાંધે અમે રામ,
મારા નવરા હલકા બેઠે નવ નીકે કરી રે'— ૭

'જઈસમા જંગલમાં વસવાને તું ચરણ નથી રે,
મારા નગર તથો તું આવીને ભે નેક,
પાટણપુરની શોભા હુંતુજને શું કહું કથી રે.'— ૮

'નગરે અધારી : શેરી ને ઉંચી મેલીઓ રે,
તેમાં માણસ આડે ચાલ્યાનો નહીં મામ,
જાણે ઉનાળે ઉલરાતી રથું ફીડીઓ રે.'— ૯

'જઈસમા માણસ બહુ દેખીને શું વેકી બને રે,
વારા હલકા મનમાં હો હલકા ઘાટ.
ન કળે ખાખરની ખીસખોડી સાકરસ્વાદને રે.'— ૧૦

'રાજા મેઠાં મન માણસનાં મેઠાં ચઢેરનાં રે
મેલી મલીંગીમાં બહુ મારે છે દુર્ગંધ,
મેઠાં હેર તથાં છયો તે છયે ઝેરમાં રે.'— ૧૧

જઈસમા રાજાના દરબારે તેં દીઠા નથી રે,
તંમાં બામ બમીયા ખીચે કુલ સુલાખ;
મેઠા હોજ કુવારા હો અમે ભેસથી રે.'— ૧૨

'રાજા જંગલ આગળ બામ બમીયા છુપાએ રે,
જેવો મુદજ આગળ તારાનો અગકાદ,
મારા જંગલની મોજે તો મોંચે મુલ છે રે.'— ૧૩

'જઈસમા જંગલની વાતો તું અંજ વીચારજે રે
મીઠાં નરખાં ને ચારંગી દેરા મુર,
ગાવન મુતુવને કાજે તું મહેલ પધારજે રે.'— ૧૪

‘રાજા નવ રીઝું મારંગી કેરા મુરખી રે,
મેના મોર ખંખેલા દેવ્યા છે મુજ કાન
વાતો કેવલના દોષની તો કહેની નથી રે’- ૧૫

‘ઘોડણુ આવે તો બનકું એવી માળીએ રે,
રહેને ત્રિવ સહેલર સર્વ સવખી સાધ,
દમને પ્રિય નેના માળીને નિયતીન પાતળું રે’- ૧૬

‘મારે ઘોડણુને ઉતરવા જોઈએ તું પડી રે,
એવી માળી અડતાં મુખને આવે દેર,
પડતાં પગ જામે ને કપા થઈ ખર કુખડી રે’- ૧૭

‘ઘોડણુ આવે તો પીરસાવું એવા કુરમાં રે,
હુરે હાથી પોડા ગુસ્સાપવિને હાર,
તેને કેળીને દરખારો ઘોડણુ ઉરમાં રે’- ૧૮

‘મારે ઘોડણુને તો વાણુ જોઈએ ઘેસનાં રે
રાજા હું છે મારે હવે હાથીદું મામું
હાથી ને હવે મજેના મારે મુરી જોસનાં રે’- ૧૯

‘ઘોડણુ માળી જોને આજ સાણુ ઘોડણુ રે
હીરા માલિક મેળી મેનાના ખંડાર,
આવી કચન વરણી અવાજ રોમે વણાં રે’- ૨૦

‘અવજ દડો આછાં સાણુ તો હાલી જરો રે
નાખું પાસ ચણોડી મટી કંકે હાર,
પહેડું કુડ તણી માળ તો પરજો રીમો રે’- ૨૧

‘ઈસમા કહે તું મુખને કેવો છે તારો પવિ રે
તારા જેવો અમળુ નારી જેને ઘેર
મેના જેવો મુખીએ આ જગમાં જોને નથી રે’- ૨૨

- ‘વેલો દેહ કહીને કામ કરે મારો પતિ ર,
જેના મોલીઆમાં બહેકે છે બહુ ફલ,
જેની દેહાળીના ધાથી ધરતી ધુળતીરે’ - ૨૩
- ‘જોને કામ કરતાં એ ન્યાજો વારા ભળી રે,
એના મનમાં વારો પુરો નહીં વિચાર,
વારો બુઝ ન જાણે જઈયા એ વારો પહોં રે’ - ૨૪
- ‘શબ સાગને લગ લેરા નથી સંસારમાં રે,
મારા પવને મારો સંપુરણ વિચાર,
હું તો અન્ય જોને ભાઈ બહી રહું ભારમાં રે’ - ૨૫
- ‘જઈયા રાજા ને રજને હું વાળે કરું રે,
મોઢા મહારાણી પણ ન આપે સામે બોલ,
વારા આગળ હું નવ અમલ ચલાવવા બાદરું રે’ - ૨૬
- ‘શબ કાયા ને માથા પર જાગી નુંપતું વસ્તુ રે
પ્રભુએ હવે પર્ષી છે લુહો કાયામાં,
વારે શુભવર્ણ પણ તે પર ન ચાલે કશું રે’ - ૨૭
- ‘જઈયા દહવા વારો દેખી વિરમ્ય માથે છે રે,
આંધાં દંપતીને પણ આગરે હિમ વિયોગ
શિયા આ જગત સુખ ગારે મલ મુંઝાય છે રે’ - ૨૮
- ‘રાજ દેખું ન લાગે કાલે ગારું શું મશે રે,
એવી અલપ હજી મળે આ રો લોક,
ફોં રહેલી સુખ પરલોકે પુણ્ય આપશે રે’ - ૨૯
- ‘એવું કહીને જઈયા ટોપલી લઈ પાછી ફરી રે
સાથે લીધા વળતી પાટણ કેરો પંથ,
સહ છે જઈયાના પવિત્રતા જેને આવડે રે’ - ૩૦

૩૦. ઝેંઝિસના મિપાઈઓ કામજો પ્રહોંચાડતાં વાર લગાડે, સુતારો પોતાને માટે છોડીમાં પાડવા સારું વધારે લાકડાં છાલી નાંખે, અને દરજી કાપવા સારું કરોને જરૂર કરવા વધારે કટકા પાડે તો તે ચોરી કરવા બરાબર છે.

૩૧. જાહેર સભાઓમાં ગરબડ કરવી કે સાલંગની મંડળીઓમાં નકારી વાતો કરવી તે ચોરી કરવા બરાબર છે.

૩૨. ચોરી કરનારની આંહીને ચોરી છુપાવવી એ પણ ચોરી કરવા બરાબર છે.

આખિંદ્ર આવી સેંકેયો પ્રકારનો નાની નાની ચોરીઓ છે. તેમાંથી થણીએ ચોરીઓ પ્રસંગોપાત આપણાથી પણ થઈ જાય છે. આપણને આમાંથી કેટલોક ચોરીઓ નાની લાગશે, જેમ કે: નોકરી ઉપર મિથું જવાય, કામતા વખતે પણ છાપું વાચી લેવાય, કે બરતા ભાંગ માટે ભેથો પકડા ખાયા કરે તેનો આપણે દરમગ કરતા નથી, પણ એ ચોરી કરવા બરાબર છે, અને ચોરોની શિક્ષા કંઈ નાની નથી. માટે દરેક બાબતમાં આપણે અપહી દરજ વધારે ચેતસપણે બતાવી શકીએ એવી ખાસ લગવીજ સાખતી ભેદણી; અને જેતું આપણે આપણું પોતાનું ભડું ઇચ્છીએ છીએ તેમ જ સાનું ભડું ઇચ્છી આપણે કોઈએ પણ કોઈપણ ભવની ચોરી કરવી ભેદણી નહીં, એ દુનિયાના બધા ધર્મેનો સિદ્ધાન્ત છે; ને એ મહાન્ મુશુનો દુકમ છે. માટે મન, વચન કે કર્મથી કોઈ પણ ભવની ચોરી ન થઈ જાય એ સંખાપાલો.

(સ્વર્ગની કુચી)

હૃદયની પ્રફુલ્લતા અને ચિન્નતા.

एकोदमतहायेहं कृगोहमपरिच्छदः ।

स्वप्नेऽप्येवं विधा चिन्ता मृगेन्द्रस्य न जायते ॥

હૃદયની પ્રફુલ્લતા ! ખરેખર હૃદયની પ્રફુલ્લતા મનુષ્યનું જીવન છે. જે જીવનની કોરી લાગાવવા ઈચ્છવા હો તો હૃદયને પ્રફુલ્લ રાખો. તેનું ફલ પ્રફુલ્લ તેનું મન, તેનું ચરીર, તેનું જીવન અને તેનું બધુંય પ્રફુલ્લ થાય છે. હૃદયની પ્રફુલ્લતા એ જ ખરું સુખ અને હૃદયની ખિન્નતા એ જ ખરું દુઃખ. હૃદયની પ્રફુલ્લતા વાળા માણસો જીવનના સમયમાં પશુ સ્વેદ ઉપર હાથ લાગી શકે છે, પરંતુ હૃદયની ખિન્નતા વાળા મનુષ્યો જાનન્દના પ્રસંગમાં પણ સુચાક્ષીના પ્રકારના નાશ કરે છે. હૃદયની ખિન્નતાનું કારણ શું છે? માન આત્માની નબળાઈ. માત્ર સંવેદતાની ખામી. તે ખિન્નતાનું પેશવું કરે છે. એકવાર તેની સામે આવે એટલે તેને વા મર્યા પહેલાં તે રણસેખમાંથી નાશી જાય. તે તમારી જાતનો દુરભર્ત છે માટે તેને તમારા હૃદયમંદિરમાંથી દાંડી કાઢો. તે હૃદયની મધુરતાને હેરમથકવી શકે છે, માટે તેને તમારા મંદિરમાં પેશતાં અટકાવો. વાયુના તોફાનની આગળ પડી ગયેલું ઝાક જેમ પાણું ઉછું થઈ શકતું નથી, તેમ ખિન્નતાની પાસે જે એકવાર તમારું હૃદય નભી ગયું તો તે ફરી સત્તાવાજ થઈ શકશે નહીં. પવનની ખાતુ. એ ઉપર મેવની કારણે પડવાથી ખરફ જેમ પીમવી જાય છે, તેમ જે જાંસુના વરસાદથી તમારા મુખનો સુંદરતા ધોવાઈ ગયો તો તે પાછો આવી શકશે નહીં. મોલી જેમ એવીકતા ખાલામાં ગળી જઈ દેખાતું બધું થાય છે, તેમ જરે માણસ જે તમારું સુખ હૃદયનો ખિન્નતામાં ગળી ગયું તો પુનઃ મળી શકશે નહીં. પત્ની એટલું જ નહીં પરંતુ ખિન્નતા

તમારા સદગુણો ઉપર આજસને પડોનાંખી તેમને પ્રકાશવા દેશે નહીં-
 જેને માટે તમને માન મળે તેમ છે તેને તે સંતાડી રાખશે. મહાન મનુ-
 એ તમને દવાથી ઉત્પન્ન કરેલા છે. જો તેણે તમને મુખી કરવા ઇચ્છા ન
 કરી હોત તો તેમની ઉદારતાએ તમને દુનોઆમાં જન્મ આપ્યો ન હોત.
 આમ છે તો તમે શા માટે તેની ઇચ્છાનું હિલચાલ કરી જવા દિમલ
 પડો છો ? જગી શું તેણે એવી ચીજો નથી બનાવી કે જેમાં દેરફાર
 થવા જ કરે ? ત્યારે શા માટે તમે તેના દેરફારથી રહે છો ? કદાચ તમે શત-
 દિવસ ખિન્નતામાં રહ્યા કરો, કદાચ તમે બેરબેર જેવકાં
 બાંધુ પાડોને રડવા કરો, અને કદાચ તમે નિરંતર ઉદાસીના
 દાસ થઈ કામકાજ છોડી દઈ એક કોર પડ્યા રહો. તો પણ તેથી
 શું ? શું તમને તેથી કેઈ પણ પ્રકારનું મુખ મળે છે ? શું તમારું
 દુઃખ જરા પણ ઓછું થાય છે ? અથવા શું તમારી ખારેલી ખારવા-
 ઓ ખાર પડે છે ? નહીં જ. ત્યારે શા માટે તમારું બેરમા ડુબી મરે છે ?
 જાણે તમારું મસ્તક, મૂળમાંથી કપાઈ ગયેલા કુકની પેઠે વાંકું થઈ
 મથું હોય, તમારી બાંધો જમીન તરફ દરી પડતી હોય, અને ત-
 મારા ગાલ ઉપર લીનાં અથવા મુઝાઈ ગયેલાં આમુનાં મીષં અગ્ર-
 'લાં હોય ! શું તમારો આવી છબી તમને મળે છે ? તરૂં તમારી હાથ
 આડી પડી હોય, તેમ તમે ચાલીયત કરી ન શકતા હો, જાણે ત-
 મારી અગળી છુટી થઈ ગઈ હોય, તેમ તમે જનમંડળમાં ભાગ
 લઈ શકતા ન હો, અને જાણે તમારી વિરેકબુદ્ધિ નાશી ગઈ હોય,
 તેમ તમે હિમ્મત વિચાર કરી શકતા ન હો, શું એવું થતું તમને
 સાડું લાગે છે ? કહી તમને તમારી એવી છબી ગમશે નહીં- કહી
 તમને તમારી એવી સ્થિતિ સારી લાગશે નહીં. શા માટે ત્યારે
 ખિન્નતાને લાગ કરી હૃદયપ્રકુલ્લગ્નને સ્વિકાર નથી કરતા ?
 હૃદયની ખિન્નતાના કોણકમાકણો છોડાઓ મં, તમે કેઈ દિવ-
 સ એમ ન ધાર્યો કે તે તમારું દુઃખ ઓછું કરશે. તમને લાગે
 છે કે તમારું દુઃખ મળવાનો એ ઉપાય છે ? પણ ના ના, તે હિમ્મ-
 ત જરૂર છે. તે તમારી છાતીમાંથી બાહ્ય એવી લેવાનો રેખાવ

કરે છે, પરંતુ તેને તમારો છાંતીમાં વંધારે છોડું લોટે છે. જો તમારું શારીરિક અને માર્નાસિક હોર જાણી ન નાંખવું હોય, જો તમારા સદ્ગુણો પણ તમારે ન એકવો હોય, અને જો તમારા આત્માને તમારે નિરોજ ન થવા દેવો હોય તો ખિન્નતા-હૃદયની ખિન્નતા-જેમાં કરોડ દાસ નથી તેવો ખિન્નતાને તાબે કદી થશે નહીં, તેમ જ તેના આંત્રમાં તમારા સદ્ગુણોને હોમશે નહીં. જો દુનિયામાં તમારે મહત્વનાં કામ કરવાં હોય તો હું એકલો છું, હું સદાય વિનાનો છું, હું દુઃખી છું, દુર્બલ છું અને મારી પાસે કંઈ સાધનો નથી, એવા વિચારોને કોઈ દિવસ તમારા મગજમાં પેસવા દેશો નહીં.

(આર્યધર્મપ્રકાશ)

માણસની કિમ્મત સમજવા માટે ત્રણ પુતળીની વાત.

ઉત્કલ નગરીનો બોજરાજ બહુ વિદ્વાન હતો. સુધીશિનો કહરદાન હતો અને જાતિ દાનેશરો હતો. એટલે તેના વખતમાં વિદ્યા-હુન્નરના ને કારીગરોના બહુ બહુ સમાકાર બતવા હતા. કારણ કે “યથા રાજ તથા પ્રજા” આપણા ઘણા રાજાઓ દાસમાં માંડી વાળેલ પાનિયાં તેવા છે, એટલે આપણે પણ પોતાં પાનાં જેવા બની ગયા છીએ. ખેર, એ વાત સાથે દાસ આપણને કામ નથી. હવે આપણે અસલ વાત ઉપર આવીએ. એ બોજરાજના દરબારમાં એક વખત સોનાની ત્રણ પુતળીઓ વેચાવા આવી. એ ત્રણે પુતળીઓ એવી સુંદર કારીગરીની હતી, કે આખી સભા તેથી છક ચઈ ગઈ. પુતળીવાળાએ રાખને કહ્યું, કે મહારાજા-ધિરાજ ! તમારા દરબારમાં બહુ સ્ત્ર પડેલાં છે, માટે મારી આ ત્રણે પુતળીઓની કિમ્મત કરાવી આપવાની મહેરબાની કરો. હું ઘણા મુલકે-

માં ફર્યો પણ કોઈ તેની ખરખરી કિમ્મત બતાવી શકતું નથી. હવે જે આખી દુનિયામાં વખણાવેલા તમારા આવા મોટા દરબારમાં પણ મારો પુતળીએની કિમ્મત નહીં થાય તો દુનિયા બાલુએ કે રાત્રી જોખના દરબારમાં પણ ખરા પરીક્ષકો નહોતા.

આ સાંજીને એક ઝવેરી બોલી ઉઠ્યો, કે હાવ, હાવ, એ પુતળી-એ! અહીં હાવ. એવું તે એમાં શું છે કે કિમ્મત ન થાય એમ કહી પા-તે હાથમાં લઈ પુતળીએને તપાસી અને પાસે બેઠેલા માણસને કહ્યું, કે છોકરા, આની કિમ્મત કસી આપ. તે માણસ એ ઝવેરીનો નોકર હતો; અને ઝવેરાતના કામમાં બહુ જ કારણ હતો. તેની ફરેલી કિમ્મતમાં કહી પણ ફેર પડતો નહોતો. એ માણસે તે પુતળીએ લઈને તેના સોનાનો ઘસારો ભેગો, તો દરેક પુતળોનું સોનું ખરાબર સો ટકતું. એ પછી તે દરેક પુતળોનું વજન કરી ભેગું, તો ખરાબર એક સરખું વજન; પા રવિનો પણ ફેર નહીં. એ ભેળને ઝવેરીએ તે પુતળીવાળાને કહ્યું, કે અખી પુતળોની કિમ્મત એક સરખા છે. એ સાંજીને પુતળીવાળો જરા હસ્યો. ત્યારે રાત્રીએ કહ્યું, કે ઝવેરી, તમે ખૂબ્યા છે. એની કિમ્મત એમ ન થાય. જે તોલ ઉપર ને સારા માફા સોના ઉપર એ પુતળીએની કિમ્મતનો આધાર હોત તો એ પુતળીવાળો અહીં સુધી આવત નહીં. એમાં તો કાંઈ ભેદ હોયો ભેદજો. રાત્રીનું આવું બોલવું સાંજીને સો દરબારીએ, સો પડતો, અને સો ઝવેરીએ વિચારમાં પડ્યા. એટલામાં એક પંડિત બોલી ઉઠ્યો, કે મહારાજ! સોનામાં ને વજનમાં ફેર નહીં હોય તો માટમાં કાંઈ ફેરફાર હશે. પંડિતનું એ સૂચના ઉપરથી સો દરબારીએ અને કસોગરો પુતળોએને લઈને ફરી ફરીથી તપાસવા લાગ્યા. પણ કોઈ પુતળીના માટમાં જરા પણ ફેર છે એમ કોઈથી પણ કહેવાઈ શકતું નહીં, તેથી આખી મળા ચૂપ થઈને બેઠી સભાને ચૂપ ભેળને કોઈથી એ પુતળોએની કિમ્મત ઘણી શકતો નથી એમ બતાવે રાત્રીએ કહ્યું, કે આટલા બધા પંડિતો અને આટલા ગણા ઝવેરીએ મહારા દરબારમાં છે, છતાં પણ તે કોઈથી આ પુતળીએની કિમ્મત ન થાય એ

તો યશ્વંત્ર બધું છે. એ સાંભળીને કાલિદાસ પડિત ઉઠ્યા, તેણે એક સળી મંગાવી અને તે પુતળોના કાનમાં નાંખી, એટલે તે બીજા કાનમાંથી નીકળો ગર્જ. કાલિદાસે કહ્યું, કે આ પુતળોની કિમ્મત વણુ બદામ. પણ તેણે બીજા પુતળોના કાનમાં ચળો નાંખી, એ સળી તે પુતળોના મોંમાંથી બહાર નીકળી, ત્યારે કાલિદાસે કહ્યું, કે આ પુતળોની કિમ્મત એક રૂપિયો. એ પછી ત્રીજા પુતળોના કાનમાં સળી નાંખી, તે તેના પેટમાં ઉતરી ગઈ. એ જોઈને કાલિદાસે કહ્યું કે આ પુતળોની કિમ્મત સવાસાખ રૂપિયા !

રાજાએ પુતળોનાં જાણે પૂછ્યું, કે કેમ ? પુતળોએની કિમ્મત વાજબી થઈ છે કે નહીં ? પુતળોનાં જાણે જુદી ઘડને કાંઈ જોડીને માનવે છે કહ્યું, કે હા મદારાજ ! એ કિમ્મત બરાબર છે. પુતળોની બાંદરની આવી રચના જોઈને અને તે પાશ્વરી લેવાની કાલિદાસ પંડિતની ચતુરાઈ જોઈને સજા બહુ ગાજબ થઈ અને જુદી થઈ. એ પછી જુદી ઘડને રાજાએ કહ્યું, કે પંડિતજી ! તમે બારે કરી ! મદારાજ રાજાનું તમે પાછી સમજું છે. હવે એ કિમ્મત તમે કેમ કરી, એનો જુલસો કરો. કાલિદાસ પડિતે કહ્યું, કે મદારાજ ! તેના એક કાનમાં સળી નાખવાથી બીજા કાનમાંથી નીકળો ગર્જ, તે પુતળોની કિમ્મત વણુ બદામની છે. તેમ જ લે માણસ પોતાનાં કસ્ટોડિયન, ધર્મ- અને પ્રમુની વાનો સાંભળીને આ કાનેથી આ કાને કાઢી નાખે, એ- ; તેની હરકાત કહે નહીં અને કાંઈ આચાર વિચાર પામે નહીં,

કિમ્મત વણુ બદામની છે. લે પુતળોના કાનમાં સળી નાખવાથી મોંમાંથી નીકળો તેની કિમ્મત એક રૂપિયો. તેમ જ લે માણસ જ્ઞાનની અને બકિતની કડો વાતો સાંભળીને એ સાંભળતી વખત રાજા કાંઈ, ને તે પોતાને મોંમાં જોડી બતાવે, પણ પાછળથી પોતે તેમાંનું કાંઈ કહે નહીં, તેની કિમ્મત માત્ર એક રૂપિયો છે. અને લે પુતળોના કાનમાંથી પેટમાં ચળો ગઈ તેની કિમ્મત સવાસાખ રૂપિયા છે. તેમ જ લે માણસ ધર્મની એને પ્રમુનો વાતોને પોતાના હૃદયમાં ધારણ કરે

છે અને તે પ્રમાણે આચાર રાખે છે, જ્યેઠલે કે બહુ થાય છે તેની કિંમત સવાલાખ રૂપિયા છે.

વાંચનાર બાઈએ અને બહેનો ! હવે તમારી મરણ પડે તે કહે. ગમે તો બેખાનપણે મનમાં ગમે તેવા વિચાર કરતાં કરતાં આ દાખલાઓ વાંચીને આ કાનેથી આ કાને ઠાલી નાંખો; ગમે તો 'સ્વર્ગના વિમાન' ના દાખલાઓ બહુ સારા છે જેમ અરસપરસ વાતો કરીને ચાર દિવસમાં તે બહી ભયો; અને ગમે તો તેનું રહસ્ય હૃદયમાં ધારણ કરીને તે પ્રમાણે આચરણ કરીને, દુનિયામાં આનંદથી રહીને, મનને શાન્તિમાં રાખીને, અને પ્રજાના સરણમાં રહીને અન્તે 'સ્વર્ગનું' વિમાન મેળવે. જેમ તમારી મરણ પડે તેમ કહે. આપણી કિંમત આપણા જ હૃદયમાં છે. કાલિદાસ પંડિતે રાજા જોગને કહ્યા પ્રમાણે આપણે ત્રણ બદામના પાણુ બની સડીએ તેમ છીએ, અને સવાલાખ રૂપિયાના પાણુ થઈ સડીએ તેમ છીએ. કેવા થવું એ આપણી મરણ ઉપર છે. માટે ભાઈઓ ! અમારી ખાસ વિનંતિ એ છે, કે 'જુરન ને જુરન સવાલાખ રૂપિયાની કિંમતના ન બની જવાય તે ફિકર નહીં', પણ ત્રણ બદામના ન બની જવાય જ્યેઠલી તે આપણા પાંચે આંખાને ખાતર અને સમર્થમાં સમર્થ હાથરને ખાતર જરૂર સંભાળ રાખજો.

('સ્વર્ગનું' વિમાન)

પહેલાં પોતે સુધરવું.

(સૈકિદિસ.)

પ્ર.ચોન એવે-સ નગરમાં એક દિવસે એક વિદેશી પંડિત આપ્યો.

તે વાણી શાસ્ત્રમાં હેંશિયાર હતો. તેના આબ્યાસી એથેન્સવાસી પંડિતોમાં ચોટી ગરબડ મચી ગઈ. પુષ્કળ માણસો પંડિતના ઉતારામાં જઈને તેની સાથે વાતચિત અને ચાચાલાપ કરવા લાગ્યા. ધીરે ધીરે તેનો પ્રખ્યાતિ આરે વરફ પ્રસરી. ઘણાક વિદ્યાર્થી યુવકોએ તેનો સંગ લીધો. યુવકોમાં એક માણસ હતો તે નવા આવેલા પંડિતનો વાત સાંભળીને ઘણો જ મુગ્ધ થયો. ઉપલો પંડિત હંથર, માનવં-ધર્મોદ્ધિ વિષયમાં જે સર્વ ઉપદેશ આપતો હતો, તેનાથી આગળ જ્યાં દેશમાં મોટો ફેરફાર થયો એવું એક યુવકે ધાર્યું તેથી નવો મત ફેલી શીતે પ્રસારે તે વિચારમાં સર્વદા પેલો યુવક નિમગ્ન રહેતો હતો. એક દિવસ શુદ્ધે સાંભળું કે યુવક શિષ્ય ખેદ કરીને કહે છે, કે “હાય હાય ! આ ધનવાન માણસની પેઠે મારીપાસે આજરૂ અને ધન હોત તો હું જગત્ની જલ્લદીથી ઉદ્ધતિ કરત.” શુદ્ધે આ વાત સાંભળી વિરક્ત થઈને તેને પાસે બોલાવીને કહ્યું, “જાત યુવક ! તું શીની પેઠે અયોગ્ય વાત કરે છે ? જે જગત્ને સુધારવા ઇચ્છે છે તે પહેલાં પોતાને સુધારે; જે બીજાનું જલ્લું કરવાની ઇચ્છા કરે છે, તે શું દિવસની વાદ નહીં જોતાં જેવાં પોતાની પાસે હથિયાર છે તેવાથી જ કાર્યારંભ કરે. કામ કરતાં-કરતાં તે સર્વ હથિયાર ઉત્તમ થશે. આ એથેન્સ નગરમાં માનવોચિત અદિમ-અધનને માટે ધન તથા ખ્યાતિનો જરૂર નથી. તે નેટલો પ્રકાશ મેળવ્યો છે તેટલો પોતાના હૃદયને વદતુરૂપ કર. વિશ્વાસને કાર્યમાં લગાડ. તેથી ભ્રમણ, કે બીજા પોતાની ચેળે તારી આરે બાબુએ આવીને રહેશે. મૂળ યુવક ! પહેલાં એક જગ્યા એજબંધા પછી ત્યાં ઉભો રહીને કાર્યારંભ કરીશ એવો શા માટે વિચાર કરે છે ? જ્યાં છે ત્યાં ઉભો રહીને કાર્યારંભ કર, જગત્ને સુધારવું એ તેની સાથે થશે.” ત્યારથી પેલા યુવકે નવો પ્રકાશ મેળવ્યો અને નવહૃદયન મથન કરીને જગત્ને આશ્ચર્યચકિત કરી મથો. એ યુવકનું નામ સોક્રેટિસ હતું. પોતે નહીં સુધાર્યાથી જગત્ને સુધારી સકશે નહીં, આ સત્ય અવિનશ્વર યુવકો-દારથી લખી રાખ્યાથી હિતમ થાય. એ સમાજમાં અપવિત્રતાનો હાસ

ને પવિત્રતાની વૃદ્ધિ જોવા અશક્ય હોય તો પોતાના શુભનમાં પવિત્રતા ઉપાર્જન કરે. જો ભક્તિની વૃદ્ધિ જોવા ઇચ્છતા હોય તો પોતામાં ભક્તિ મેળવવાને ખાતરી રહો. જે પોતે બંધાયેલ નથી તે બીજાને બાંધી શકતો નથી.

(જ્ઞાનસુધા ૫. ૩.)

યદુમણિ અને તેની માનું સંભાષણ.

(તેની ભેટી ખવસ્યા હોય તેમાં તેણે સંતોષ માની રહેલું એ જ સાફ છે.)

મા—યદુમણિ ! આજ નિશાળેથી આવતાં આટલી વાર કેમ થઈ, અને તું ગાડીમાં બેસીને ક્યાંયો આવી ?

યદુમણિ—મા ! જમીનદારની પુત્રી સ્વપ્ના મહારી સાથે બહે છે, અને હું તેને કેટલુંક સીખતું છું તેથી તે મારી સાથે સહીપણું રાખે છે. આજ એ મને એની વાડીમાં લઈ મઠકવી; ત્યાં સહીવાર સુધી બધા સામાન બગાડ્યો. તેથી વાર થઈ મઠ બહીને એણે પોતાની ગાડીમાં મને મોકલી દીધી.

મા—તે ત્યાં શું જોતું ?

યદુ—મા ! કેટલીક ભવની કેટલી કેટલી વસ્તુઓ ત્યાં જોઈ તે હું શું કહું ! કેવી કેવી કામની પુરણીઓ, કેટલાંક ઉત્તમ સુમરૂં, કેટલીક સુખાની પેટિયો, અને કેટલીક ભવની બીજી વસ્તુઓ. પણ જોઈ, પરંતુ તેમનાં નામ તો હું ભણતી નથી. કેવા ભારે પોષક ને

ધરેણાં । મા ! તું એ બધું જુએ તો કેટલી ખુશી થાય તે હું કહી શકતી નથી.

મા.—વારૂં જોન, એ બધી જલસોમાંથી તને કયી બહુ સારી લાગી ?

યદુ—તે હું જલસુતી નથી. જેટલું મેં જોયું તે સઘણું મને તે સ્વમતકારિક લાગ્યું; બધું જોઈને સરખો આનંદ થયો. પણ મને એમ લાગે છે કે બધા કરતાં હું જે ગાડીમાં બેસીને ઘરે આવ્યો તેથી વધારે સુખ થાય માં, બાપજી સારૂં એવી ગાડી કેમ કરાવતી નથી ? તું મને સ્વપાળના જેવાં રમકડાં તથા લુગડાં ધરેણાં કેમ આપતી નથી ?

મા.—બાપજી એટલા પૈસા ક્યાંથી લાવીએ વારૂં ? સ્વપાળના બાંપ જેવા તારા બાપ કાંઈ મોટા માણસ નથી । અને જે કાંઈ આપણી પાસે હોય તે ખરેખરે ગાડી કરાવીએ તો તેથી શારે ખોરાક ના મળે અને બધાં મરી જઈએ.

યદુ—મારા બાપ કેમ એવા માણસ નથી ?

મા.—સ્વપાળના બાપને પોતાના બાપની જમીનદારી મળી છે એટલે પૈસાની ખોટ નથી, ને તારા બાપ તો પોતે મહેનત કરી રાત્ર ગાર કરે છે એટલે વધારે ક્યાંથી હોય ?

યદુ—ઘણા લોકો આકરી કરીને મોટા માણસ થયા છે, ત્યારે મારા બાપ ૧૦ થી ૪ વાળ્યા સુધી કામ કરે છે તોએ કેમ ઘણા પૈસા મેળવી શકતા નથી ?

મા.—તું કાંઈ જલસુતી નથી જોન. કેટલાક લોકો એમના કસવાંએ વધારે મહેનત કરે છે તે છતાં તેઓ આપણાથી વધારે મરીમ હોય છે !

યદુ—એમ કેમ હશે મા ?

મા.—જેન, તને દુનિયાની ઘટમાળની ખબર નથી. આ સંસારમાં કેટલાક એવા દુઃખી લોક છે કે તેમને આપણા સુખના સોમા-ખાત જેટલું સુખ પણ મળતું નથી. જોને, તેઓ કોઈ વખતે પણ આજમુ દેખાતા નથી તો પણ જે લોકો એવી કરે છે. હોડીઓ ચલાવે છે, અને ખીણ મચુરી કરે છે તેમને કેટલું દુઃખ હોય છે !

ચંદુ—એ વાત તો ખરી છે કે તેઓ ચોંટા ફાટલાં જ કામે વળગે છે અને આખો દહાડો તેમાં જ મગ્ન રહે છે.

મા.—ત્યારે વિચાર કર કે તેમનાં છોકરાં વગેરે સી રીતે છાત્રી શકે છે ? તું એમના જેવી થવાને ઈચ્છે છે ?

ચંદુ—હી ! એ તો ફાલો ફાલો હુમલું પહેરી મંદાં રહે છે.

મા.—ખરેખર તેઓ આપણા કરતાં થઈ દુઃખી હોય છે.

ચંદુ—એમ કેમ હશે મા ?

મા.—તેમને જૂનની વખતે જેટલી જાણ આપણું મળતું નથી; જાણી દાદના દહાડામાં જોઈતાં હુમલાં ન મળ્યાથી તેઓ ઘરઘર ફુટે છે ! તું શું એવું બધું ખરી શકે કે ?

ચંદુ—તેમને સાફ આપણું કેમ મળતું નથી ? મેં જોયું છે કે તેઓ કણ્ઠી સંધીને ખાય છે તે એક દહાડો એવી કણ્ઠી રાખી હતી તે તો અમૃત જેવી લગતી હતી ને ?

મા.—ખરે ? મોંઘી છેડી ! ચેતો એમાં કુપ અને ખાંડ નાંખીને દુધપાક બનાવ્યો હતો તે કેમ સારો ના લાગે ? તે બિચારાં તો ખાલોમાં ખાત સંધીને હુમે ખાય છે એવો હુમે ખાત તું તો એકે કોણીઓ પણ ના ખાય દુઃખ દેશની એક રાજકુમા વિરે મેં વાંચ્યું છે તે જેવી દુઃખી તોહની અવસ્થા સમજે છે તેમ તું પણ સમજતાં રહીશ.

ચંદુ—તે રાજકન્યાની વાત મને કહે જા.

મા.—એક વરસ એ દેશમાં બારે દુકાળ પડ્યો, તેથી ઘણા ગરીબ લોકો ખાવા ન મળ્યાથી મરી જવા લાગ્યા. ત્યારે કોઈ મોટો બનાવ જાને છે ત્યારે સર્વ ઠેકાણે તેના વિષે ઘણી વાતચિત થાય છે, તે પ્રમાણે આ દુકાળની વાત પણ જાણે પસરી હતી. રાજા, કુટુંબનો સ્ત્રીઓએ આ વાત બહુ તો વારે એક રાજકન્યા બોલી ઉઠી કે એ કેવું આશ્ચર્ય ! એ જ્યાં એટલાં જ્યાં મૂર્ખ છે કે ખાસ ના મળ્યાથી સુકાઈને મરી જાય છે ! આપણે તો બહાલ મિષ્ટાન્ન ખાઈને શરીરે છીએ ! એટલામાં તેની એક દાસી બોલી કે, કુંવરી ! તમે જાણતાં નથી કે તમારા બાપની ફેવવના ઘણા સાગ મમે તેવી ખરાબ બળેડી રોકી ખાઈને છુવે છે; પરંતુ તે પણ હાલ તો તેમને મળતી નથી, તેથી તેઓ મરી જાય છે. તમે જાણો છો તેમાં મિષ્ટાન્નનો તો તેમને વિચાર પણ નથી આવતો ! ખાવાને સાફ તેમને કેવું દુઃખ પડે છે તેનો તમને કદી વિચાર પણ નહીં આવતો હોય. દાસીનું કહેવું સાંભળીને રાજકન્યાનું મન દયાભાવથી એટલું બધું પીગળી ગયું કે તેણે પોતાનાં હુમડાં-ધરેલું વેચીને દુઃખી લોકોને મદદ કરવાને પૈસા ગોઠવી દીધા.

ચંદુ—વારું જા, ત્યારે ખાવાનું ના મળ્યાથી આપણા દેશનું કોઈ કેમ મરતું નથી ?

મા.—તું નાની છે એટલે જાણર રાખતી નથી, તેથી આવી વાત કહે છે. જગાઈ ઈ. સ. ૧૨૪૦ ની સાલમાં દુકાળ પડ્યાથી અજ વિના એટલાં માણસ મરી ગયાં હતાં કે તેની કાંઈ ગણતરી નહીં. પોતાં વરસ ઉપર કંટક લથા મદ્રાસના પ્રદેશમાં દુકાળથી હાહાકાર થઈ રહ્યો હતો. હાલ પણ આપણી પાસે જ ભૂખથી કેટલે ઠેકાણે કેટલા લોક મરી જાય છે તેની કેણુ જાણર લે છે ? જાને કદાપિ ના

તા હોય તો પણ નેટલા લોકો દુઃખ પામતા હોય તેમના ઉપર
દયા એ સર્વને ધારણ છે.

યદુ—ત્યારે તો મને એમ લાગે છે કે અપણા આટલો સરસામાન
એ છે તે જોડું છે, એ બધું વેચીને ધર્મોદાર કરે તો કેટલા લોકો
વર ઉપકાર થઈ શકે ?

મા.—એમ કહેવાય નહીં તે તેની સ્થિતિ પ્રમાણે કેટલાક પૈસા
પાક, રમકડાં અને બીજી સામગ્રી લેવામાં ખરચે અને કેટલાક
સા પોષાકમાં ખરચે તો પછી તેનો રોગ નથી.

યદુ—પણ આપણે નેટલી સામગ્રી છે તેટલી સામગ્રી સખીને તે
તોલ કેમ ન શકે ? એમ ક્યોમો કેટલાં વધારે મણકડું સહુ લેનારો
ઈ શકે ?

મા.—તું જે ધારે છે તેજ આ વારોમાંથી નીકળે છે. વિચાર
જે તે છઠાંદસલામાં જે એ સોચો આપણને મળી હતી તે વને
આમના કદી શકે ?

યદુ—કયી સોચો મા ? પેલી આપણે ધાન લણે આટકનારી ?
તે એકું કેમ કદી શકે ?

મા.—અપણાની સામગ્રી જેમ તારા કરતાં વધારે છે તેમજ
દુખી સોચોના કરતાં વારી સામગ્રી વધારે છે કની ? તારા જેવાં
હુમકડાંને રમકડાં એમને કદીપણ મળવાં નથી.

યદુ—હા મા, હવે હું સમજી તે છઠાંદસે મેં જાણેલી એ પ્રતી-
ષ્ઠા આપી, તેમજે સોચો ખુશી થઈને ફૂટતી ફૂટતી ભઈ મઈ અને પેલી
નાની છેડી તે મારા હાથમાં બગડી હતી તેવી એક જોડ બગડી લે-
વાને તેની માને છેડા કાઢી રાધા મંડી, એટલે એના માથે એને રમ-
કાનો કાઢો.

મા.—ખરે । જિયારા દુઃખો લોકને એવું એવું ક્યાંથી મળે । પેટ ભરી ખાવાને રોટલા મળે તો પણ તેઓ સતોષ માને. હવે તો, એ મનસીય ત્રોચોની પેઠે તારે કહાડા કાઢવા પડે તો તને કેટલું દુઃખ થાય? કહે ત્યારે, સ્વપણા કેમ તારા જેવો ધણ શકે? એટલા માટે જેને જેવા અવસ્થા હોય તેણે તે પ્રમાણે ચાલવું. પોતાનો અવસ્થા કરતાં વધારે ચારી રહેવા ચલન કરનાર જિવંતું દુઃખ પામે.

ચંદુ—વારૂં મા, આપણી કેવી અવસ્થા છે ?

મા.—તારા પાપ જે રાજગાર કરે છે તેથી આપણે સાધારણ રીતે સંસાર વ્યવહાર ચલાવીએ છીએ, તેને સાફ મણુ કંઈ વેલું પડતું નથી. પણ વિચાર કરી જો કે તારે જો રમકડાં જોઈએ, ગાડીમાં બેસવા જોઈએ તો તે બધું આપણાં આપણને આવાતું ધણું દુઃખ પડે. વખતે પૈસા વધારે હોય તો તે વડે તને બહાવીએ અને પરસંસારને બાંધાવ પણ કરીએ. એ બધી વાતની કાંઈ પડેલો રાખવાનો છે. અત્યારથી જ જો તને મોટું માણુસ થવાનું સીખવોએ તો તેથી તારું સાફ ન થતાં કોલું જોડું થાય.

ચંદુ—કેમ મોટું થાય ?

મા.—હમણાં તું સ્વપણાના જેવો પોષાક પહેરે તો પછી તને કલકાં છુમકાં પહેરતાં કાંઈ જોડું ના લાગે વારું ? તેમ હાલ તારે સાફ ગાડો, ખાતખી કરી આપીએ તો પછી એ તું તુએ છેડો શકે ? તું એવા કેાઈ બાબતમાળીના પરમાં પડી છે કે તને કાંઈ દુઃખ ન પડે ? અને કહાપિ તેમ હોય તો પણ તેથી કાંઈ મુખ મળે કે ? અભ્યાસથી બધું જુવું થઈ જાય અને દિવસે દિવસે વધારે મુખ ન થવાથી મનનો સતોષ શકે નહીં એટલું જ તું વિચારી જોને કે તું એક દિવસ ગાડીમાં બેઠાથી ખુશી થઈ તેમ સ્વપણા કેમ ચલી નથી ?

યદુ—એ પણ એના મનમાં આવે છે ત્યારે ક્યાં ગાડીમાં બેસી ચક્ર છે ? તોપણ એ રાજા જેવે છે, અને તેથી જ ખુશી થતો હોય એમ જણાતું નથી.

મા—એમ જ જાણ્યો કે; એટલે લોકે સાફ સાફ ખાપ પણ મનમાં જરા સુખ પામે નહીં વિચાર કર કે જરા દુઃખ પડે તો કેને વધારે લાગે ? જો તારે ને સ્વપ્નમાં પડે આલતાં જવાનું હોય તો સ્વપ્નમાં બે ડગલાં આવીને બેસી જાય અને તું સહેલાઈથી દોડતો દોડતી જઈ ચક્રે, સુખના માખણસખો દુઃખને વખતે કેટલું કાયર થવાય છે તે એથી સમજાયો. આપણી પડે સર્વ લોકોએ દુઃખનો અભ્યાસ રાખવો જોઈએ, કારણ કે વખતે અવસ્થા ખરાબ આવે તો તેથી કાયર થવાય નહીં જે લોકે પોતાની અવસ્થા કરતાં વધારે સાફ ખાપ, માફ પહેરે ચરક મટક ચઈ દરે, અને એવાં બીજાં સુખ ચલાવ તેમના કરતાં વધારે મૂર્ખ હોઈ નથી એવા ચક્રસધો સીમ્યા મશેખ ચઈ જાય છે.

યદુ—મા ! તેં જે વાત કહી તે બહુ સારી છે. હવે હું શેઠું ખાણુ છું ચવાનું નહિ ઈચ્છું.

મા.—જેટલું જે વાત મનમાં રાખીને આ પ્રમાણે કરવું. શેઠાં ખાણુસોને જોઈને તેમના જેવાં ચવાની ઈચ્છા ન રાખવી કારણ કે તેથી થણું દુઃખ થાય છે; પણ દુઃખી લોકોની અવસ્થા જોઈને આપણાં સારો વિચારને માટે ઇચ્છવનો ઉપદ્રવ માનવો. એટલું જ નહીં, પણ જે વખતે જેવી દિગ્ગતિ હોય તે વખતે તે પ્રમાણે ચાલવું. મનને સંતોષ હોય તો સર્વ અવસ્થામાં સુખ છે.

નાટકશાસ્ત્ર.

નાટકશાસ્ત્ર એ સુધાસની નિયાંની છે. કાલિદાસાદિકનાં સર્વોત્તમ નાટકો સંસ્કૃતમાં છે એ જ તે કાળના આપણા સર્વોત્તમ સુધાસની અગ્રક સાખીતીઓ ગણાય છે. વિદ્યાના અંચ તો તે જનાવનારની જ બુદ્ધિનો પૂરાયો ગણાય, કાવ્યો પશુ ગણ્યાં ગાંઠ્યાં અમુક વર્ગે જ સુધરેલો હોય તે કરતાં વધારે સિદ્ધ કરી શકતાં નથી; સામાનીઓ ને વર્તમાનપત્રોની વિદ્વતા પણ શું ખબર છે ? એજ કે તેના વાંચનારાઓ એવી વલો સમજવાને લાયક છે ખરા. પરંતુ આજે જનસમૂહ જ્ઞાન, વિચાર, તથા મનોવૃત્તિમાં કેવો છે તેની ખરેખરો ખાસતી તો નાટકશાસ્ત્ર જ છે, કેમકે ત્યાં તો વાંચનારને ત વાંચનાર આપણું આત્મ વખતો વખત આવી આવે છે, અને તેથી તે બધાને ગમતાં સમજાતાં, અને રસ લાગતાં નાટકો જ ત્યાં બજાવવામાં આવે. માટે જે દેશનાં નાટકો સુવચ, સુરચ, ને સુલભ વિચાર કરવાની સ્થિતિએ પહોંચેલાં છે તે દેશ સુધાસની હાથી કોટીએ પહોંચેલો હોય છે, એમ જે માનવામાં આવે છે તે સામાન્યપણે વાજબી જ છે.

એજ કારણથી નાટકશાસ્ત્ર એ સર્વોત્તમ શિક્ષાશુક ગણાય છે. પાઠશાળા કે પુસ્તકશાળાથી પણ એની સત્તાને પહોંચી શકાતું નથી. શોકતાં જ્ઞાન, નીતિ, ને વિચાર ઉપર નાટકશાસ્ત્રને દ્વાર જેટલી અસર કરી શકાય છે તેટલી કોઈપણ બીજે રસ્તે કરવી એ અશક્ય જ છે. એક ઇંગ્લેન્ડ વિદ્વાનું કહી ગયો છે કે મારા હાથમાં કોઈપણ દેશનાં ગીત જનાવનારું કામ આપે, અને પછી તેની ઉન્નતિને માટે ત્યાંના કાવ્યકા જાંધનારા કેવું ફક્કાપણ કે મૂર્ખાઈ વાપરે છે તેની હું જરાપણ પરવાહ રાખીશ નહિ. આપણે આપણા દેશના પુર જનુભવપરથી ભણીએ છીએ કે જ્યાં સુધી આપણા ભાટચારણો ભાટાઈ કરનારા નીચ અસાગીઓ ઘડી મઠા નહોતા, ત્યાં સુધી તે આપણે ધરાવનારો

મોટો મહોનમત વિદેશી વિજયોની સામા પલ્લુ કેટલો જીંચી રાખવાને
 અશ્વિભાન થયા હતા—એટલો જીંચી કે તેના શુભમાનમાં જ રાજ-
 સ્થાનનો ઇલેક્ટ્રાસકર્તા દોડસાદેખ પાને પાને શુભમાન મળી ગયેલો
 માત્રમ પડે છે. તેમ જ ભરમકિતનાં ગીતોએ દેશની કેટલી ખરાબી
 કરી છે તે કોઈને અજાણ નથી. દુકામાં ગીતગાંવની અસર સારી
 કે નહારી મેહલ જ છે. તે છતાં ગીત દેશમાં એકવાર ફેલાય ત્યાર પછી
 જ એની અસર કરી ચડે. પણ નાટકચાળા તે જનસમૂહની વચ્ચે
 જ સાદ કરતી ઉઠી રહે છે, અને તેનો મનોહર નાદ સંભળી લોકો
 દોડવા આવે છે. યાજ્ઞા દેશની મનોરચિને નાટકચાળા એ માર્ગે
 વળવા ચાહે, તે માર્ગે વાળી શકે.

નાટકચાળાનો યોગ સારો કે નહારો માણસના મનમાં સોંપી
 એસે છે તેવો તેને કોઈના પલ્લુ એસતો નથી નાટકના વખત ઉપર
 સીનાચિવલુ સાચા અનુકરણ નેનારના મન ઉપર પરિણામનો
 નેટલી છાપ પાડે તેટલી કોઈપણ કથા કે પ્રસાવથી પડી શકતી નથી.
 દાવણવંધ નેમ્મ લુતમગર રાખને નેટલી આનક મળે તેટલી ખીજે
 કથે માર્ગે મળવાની હતી. રાકુતણાનો એક એવ સ્વયંવરનો નેટલો
 બાધ કરે તેટલો કચોટો નિમ્નપીયો થઈ શકે નહિ. પ્રથમગને
 અનુસરણ એના જેવો રાજનો બીજો કોઈપણ ધર્મ નથી એ પાત
 હાનુનિએ સીનાપરિણામના સંબંધમાં કેવી સરસ રીતે ઉત્તરરામ-
 ચરિત્રમાં પ્રતિષ્ઠી છે! અવનત નાટકો તેવી રીતે ઉત્તરારામના
 ધો લખાયેલાં હોવાં નેમ્મ જ જને તેમ માય એ હેતુથી તો અમે આ
 વિષય લેખમાં લીધો છે, પણ કહેવાની માત્રમ એ છે કે દેશમાં
 મુદ્દા કે કુદ્દા ફેલાવવાનું નાટકચાળા જેવું એક સાધન નથી.
 દેશને મુરઝિક, ચૂરવીર, કે કુખડ ને જખલો કરવો, એ નાટકચાળાના
 વ્યંગ્ય પણ સફળતમ બોધની ઉપર જ જલ્દી આધાર રાખે છે. નાટક-
 ચાળા એ સુધારા કે કુધારાનું એક મહા અભરદાન હોયિયાર છે;

યર્ષ નાટકોમાં મૂર્ખોઈ ને અસમ્યક્તા વધતી જાય છે. માટે તે સમજીને શાણા માણસની ફરજ એ છે કે નાટકો જોવા બેઠી તેની જે પોત ખોખજો માત્રમ પડે તે બહેરમાં મુકવી. આપણું સુજસતી વર્તમાનપત્રોને માત્રમ નથી, પણ વિલાંપત્રમાં તો તેઓ પોતાનું એક એ કામજ સમજે છે કે આમલી રાને જે નાટકં ઘડું હોય તેને વિષે બીજે દહાડે પોતાના વિચાર મગદ કરના. આમ કર્યા વિના વિચારા નાટકવાણા પોતાના સુલ્લોચ સીં રોતે જાણે અને ન જાણે તો પછી પોત પોતાને હાથે રાશે જ આદ્યા બાદ તેમાં શી નવાઈ ? વર્તમાન પત્રોએ જ નહીં, પણ ખાનગી મહાધોએ પોતાના મિત્રમંડળમાં નાટક કેવી રીતે જાગવાયેલું તેની ચર્ચા કરવી જોઈએ, કે સુંધરેલું લોકમત જાંધાય, અને સુલ્લ લોકમત જાંધાયા પછી નાટક દોષીઓની તાબાદ નથી કે તેઓ હાલના જેવાં દંગ કે હાથ વિતાવે નહીં નાટકો વખતે હાથ માણવાનો હિંમત કરે.

હાલ નાટકો નાટકો વાચ કે તેનો ઘણો દોષ તો એમી નાટક દોષીઓ કરતાં નહીં લોક મતને જ આપીએ છોએ. સમ્ય સંદેશો કંટાળીને કે અમે તે કારણથી તેને પૂરું ઉત્તેજન આપવા નથી અને તેથી તેનો મોટો આધાર નીચ વર્ગોના લોકને. જ સહ કરવા ઉપર રહેલો છે. જો એ નાટકન ખેતર વિદ્યુતનું મૂર્ખોઈ કે એકાધ બહુ બટકોનું ચાંસગીને તરુ ઘડ વાળેલા પાકવા કેળાયા તો સ્વાસ્થ્યવિક જ છે કે નાટકમંડળીઓ એવું બટકોનું જ આખા નાટકમાં આપણાની જો જોનારને હાલ, હુમરી કે ખ્યાલ દખા જ કે ગરજ રેખા પર વિરોધ લાવ હોય છે, તો નાટકમાંના રાજ્ય ને ખુલ્લુ મહિતો પણ ઠોડીયા બની જરૂરજમાં અને હાથ દેઈ રાગેદાજ કાઢવા મંડી જાય છે. જો એવા લોકને મિત્રસ્ત વાતના ક્ષત્રા મમે છે, તો સમ્ય નાટક મંડળી પણ વાળીને વાળીને તેમ જ કરવા દોરાવાની ને દોરાય છે જ. ગરે અગમે તો સ્વેચ્છ લામે છે કે આ નાટકોનું

વક્તવ્ય સુમાર્જે વાળવામાં જલસોસર નદિ જાયે, તેા તે . ખમડીને જતે
રહાડે બવાઈના જેવા જ ઘડ જશે.

આવી હાલ આખલો નાટકચાલાઓની સ્થિતિ આખા ગુજરાત ખાને
છે. અને તેને સુધારવાનો ખરો ઉપાય એજ છે કે તેનું વિવેચન, નિરં-
તર વિવેચન, ખસ રસિક પુરુષોનો વાર્ણી થવું જોઈએ. નાટકને સોખ
એકવાર સોકમાં હતપત્ર થયે છે તે જતો રહેવાનો નથી, અને નાટક
દેખીએ ગમે એવી છે પણ તે દિનપરદિન વધતી જ જવાની એ નિશ્ચ-
ય કરીને જલણવું. મારે એને સુધારવી, સુમાર્જે વાળવી, અને લોક-
ની આંખ આગળ શુદ્ધ ને ઉંચા રસનાં નાટકો મૂકવાં કે સ્વાભાવિક
રીતે જ તેઓ તેને પસંદ કરશે અને હાલના કચડા કે ટાહેલાં ને
ધિકકારતાં સ્ત્રીઓ બાળકના હાથમાંથી જોખમકારી રમકડું છાં લેવું
હોય તેનેા સર્વોત્તમ ઉપાય એજ છે કે બીણું રમકડું નિર્દોષ
પણ તેથીએ રહિયાતું તેની આગળ પડવું. તેમ ન કરતાં એચતાણુ
કરતાં જઈએ તો એમાંથી એકનો હાથ ઉપાય એજ હજી યાય. અર્થાત
નહારાં નાટકને કાઢવાનો ઉપાય એજ છે, કે સારાં નાટકને આપાખી તેને
ઉત્તેજ્ય આપવું, અને તેમાં જે રાજ હોય તે વિવેકથી ખતાવવા.

(નવલ અંશવળી.)

યુરોપના વિવિધ વિપલો.

સૌથી લપકાદાર મહાત્મા મોંટપીટસંજર્ગમાં છે.

સ્વેડી શેખાયમાન મહામહા જર્મનમાં છે.

સૌથી સુંદર ચોક કિલ્લોમાં છે.

સૌથી ખુબસુરત દેગાવ બર્જની આસપાસ છે.

ચંદ્રોમાં સૌથી વધારે વસ્તિવાણું લંડન છે અને

સૌથી બોઝી વસ્તિવાણું કિશિયાજિયા છે.

આખા યુરોપમાં સૌથી ફક્ક મહિત્ર સેન્ટપીટર્સબર્ગમાં છે.

આખા યુરોપમાં સૌથી ફક્ક દરવાની જગા માર્કીમાં છે.

આખા યુરોપમાં સૌથી ફક્ક દરવાજો બર્લિનમાં છે.

આખા યુરોપમાં સૌથી ફક્ક દેવળ રોમમાં છે.

આખા યુરોપમાં સૌથી બોટો ફક્ક ઘર મોસ્કોમાં છે.

આખા યુરોપમાં સૌથી ફક્ક પૂલ લંડનમાં છે.

આખા યુરોપમાં સૌથી જૂનું શહેર આથેન્સ છે.

આખા યુરોપમાં સૌથી નવું શહેર સેન્ટપીટર્સબર્ગ છે.

આખા યુરોપમાં સૌથી વધારે ધંધાની ધમક વાણું શહેર લંડન છે.

આખા યુરોપમાં કમી ધંધાવાણું શહેર કોપનહેગન છે.

આખા યુરોપમાં સૌથી વધારે સંમદસ્થાનો પારિસમાં છે.

આખા યુરોપમાં સૌથી વધારે ચિવલગો રોમમાં છે.

આખા યુરોપમાં સૌથી વધારે નહેરો આમસ્ટર્ડામમાં છે.

આખા યુરોપમાં સૌથી વધારે પખારો લંડનમાં છે.

માફિમાં જેના બહુ ઘડે છે, તે અમસ્ટર્ડામમાં ખરાબ ચાલીયું
હુ:ખ છે.

લંડનમાં પુલીના ગેટે ગોદા ઢાંચે ચડે છે, કેમકે ત્યાં સંધ્યા વ-
ધા ડાકખાનાં ઘણાં છે.

કેન્ટહાન્ડિનેપલમાં ઠરડીયાં ફૂતરાંની વેળ આવત દોળ કરે છે.

સૌથી સરસ આરસ ઇટલીમાંથી નીકળે છે.

સૌથી સરસ રૂપાં જર્મનીમાંથી નીકળે છે.

સૌથી સરસ લોકું સ્વીડનમાંથી નીકળે છે.

સૌથી સરસ કાઠાં ઇંગ્લાંડમાંથી નીકળે છે.

સૌથી સરસ રેશમ ફ્રાન્સમાં નીપજે છે.

સૌથી સરસ ફીવ બેલ્જિયમમાં નીપજે છે.

સૌથી સરસ રેપ્ટકી સ્કોટલેન્ડમાં બને છે.

સૌથી સરસ પતીર ઇટલીમાં થાય છે.

સૌથી સરસ ઠાટું હુન્ગરીમાં બને છે.

સૌથી સરસ મધ ગ્રીસ બને સિસિલીમાં બને છે.

સાથી સરસ થઈ સાકિન્દ્રિયામાં નીપજે છે.

સાથી સરસ ઉત રેપેઈનમાં મળે છે.

સાથી સરસ ગેવો પોટુગલમાં થાય છે.

સાથી સરસ રમકડાં જ નનીમાં બને છે.

પણમાં પણ કોથલાઈ ઉગતાંડમાંથી નીકળે છે.

પણમાં પણ દશમ હટ પ્રીમાં થાય છે.

પણમાં પણ મીઠું એનિટ્રેલ પોલાંડમાં થાય છે.

પણમાં પણ સોનું હંગરીમાંથી નીકળે છે.

પણમાં પણ રૂબાં રૂશિઆમાંથી નીકળે છે.

આખા મૂરોપમાં સાથી પહાડી રેસ સિવદજમાં છે.

આખા મૂરોપમાં સાથી સપાટ રેસ હોલાંડ છે.

આખા મૂરોપમાં સાથી ઠંડા રેસ આઈસલેંડ છે.

આખા મૂરોપમાં સાથી ગરમ રેસ માલ્ટા છે.

આખા મૂરોપમાં સાથી ઉજડ રેસ હોલાંડ છે.

આખા મૂરોપમાં સાથી ફળદ્રુપ રેસ હંગરી છે.

આખા મૂરોપમાં સાથી આજાં જંગલ રશિયામાં છે.

१. पण्डित साधुदास
सदस्य

२. पण्डित साधुदास
सदस्य

३. साधुदास

४. साधुदास

५. साधुदास

६. साधुदास

७. साधुदास

८. साधुदास

९. साधुदास

१०. साधुदास

११. साधुदास

१२. साधुदास

१३. साधुदास

१४. साधुदास

१५. साधुदास

१६. साधुदास

१७. साधुदास

१८. साधुदास

१९. साधुदास

२०. साधुदास

२१. साधुदास

२२. साधुदास

२३. साधुदास

२४. साधुदास

२५. साधुदास

२६. साधुदास

२७. साधुदास

२८. साधुदास

२९. साधुदास

३०. साधुदास

३१. साधुदास

३२. साधुदास

३३. साधुदास

३४. साधुदास

३५. साधुदास

३६. साधुदास

સમય થયો છે વિશુદ્ધિ સાધી, મન, વચ, કરણી કરવાનો;
 સમય થયો છે સુખરૂપવાની શાંતિરવિજયેત ઝળકવાનો, પ.
 (શ્રી ભક્ત.)

દુષ્કાલના વલતમાં જીવતદાન આપો.

ધર્મ પુરંધર સકલ જન, ભિક્ષુજન શ્રીમાન;
 કલકલતાં મરનારને, આપો હવતદાન.

ઉત્તર પશ્ચિમ, સુલકપર, ફાપૂ છે અસંમાન;
 તુલમ, તુલમ વરસી રહ્યો, આપો હવતદાન.

તીર્થ લાખ જાયે મરે, તપુ શુ સુશિને કાન;
 ધિક્ક મનુ શક જિવ છતે, આપો હવતદાન.

બાપો વેથે ઠાકરાં, દુન્યા દેખાયે નાન;
 માલુસમાંસ ખાયે મરૂં, આપો હવતદાન.

થાયે નાશનાશ ને નથે જનના જન;
 દીન દીનને જોઈને, આપો હવતદાન.

અબાજા બાતક ટપાવમે, કપાય તે બેલાન;
 દયાળુ સરવે ચોક્કિયા, આપો હવતદાન.

અગ્નિને નહિ નેતવં પલ્કુ દે દખલુ મુકિ માન;
 દેશ વળત છે આપણાં, આપો હવતદાન.

ભરવામાં ભર્યો રજે, જોમ કહે ભગવાન;
 અરણ્યને દેશે પીડિતને, આપો હવતદાન.

- રીખાવાં ખાતાં કરે, રાત ન હયા સમાન;
ચરતિ પડતિ સદુની ખરી, આપો છવતદાન. ૯
- હુશર તમવણિ આ સમે, સુમને ચતુરસુમન;
કરી છુપે હિદાસ્તા, આપો છવતદાન. ૧૦
- ભવ ભવ ને રેયનું, પરખી છુપા અભિમાન;
રાખો તો ઉમંગથી. આપો છવતદાન. ૧૧
- હિંગારવા મરવાં બુખે, કરો રકે સન્માન;
આપો આજ સમા વિમે, આપો છવતદાન. ૧૨
- તર્મદાચંકર ફરિ કહે, ભરછ પરખી કાના
લેખણ નવ અચકાવતી, આપો છવતદાન. ૧૩

(નર્મકાવ્ય)

વૈદિક વર્ગ અને આધુનિક ભટવા.

૫૬.

“ભવિ એક જ માનવ ભણેજી, મહુ તો સી પ્રફલ જે પ્રમાણેજી;
શુભથી મહુઈ ભવિ આરજી, વધી થઈ મઈ વર્ણ. અદારજી.”

હાજી

અદાર વર્ણ થઈ વધીને, તેમાં લેઈ અપાર;
લેઈમાં પશુ લેઈ અજા. ટેલુ મેળી યજ્ઞારી

ધરિ આખ્યાં તો સુખ સુખે મેલવો,
 બેઠા ! રહીને મલાખાની માંવ,
 એમાં મોટું માન છે.

૬

જેવું ઘરમાંય હાંકવું કપાળ રહે,
 હાંક્યાં હાંક્યાં તેણે કુળ બેઠે,
 બૂપલુ સોવું લાઈ છે.

૭

હું તો દીકરા ! લખેલીને કાઢી છે,
 નથી કહેવું પડે એવું કાંઈ,
 જાણો સુખે સંચરો !

૮

(અભ્યપીઠ્ય.)

અમૃતવાણી.

હુંમિ સુખ : જો પાલકી, વામે અટકે કહોડ,
 મડે મનમે અટકે રહી, સો વર અટકે રહો.

તીસમે ફલ એક છે, સંત મિલે ફલ આરુ
 સદગુરુ મિલે અનેક ફલ; કહે કબીર ખિયાર.

શબ્દે માંવ
 જે નર શ

સહેજ દિવા સો દૂધ બરોબર, માંગ તિવા સો પાની;
ખેંચ દિવા સો રકત બરોબર, ચોદિ દબિરા બાની.

તું બાળે હર દર હે, પલ્લુ હર હૃદયામાંય;
ખીતર તાટી કપટકી, તારો સૂચવ નાંચ.

ચિંતાસેં ચતુરાઇ થટે, દુઃખસેં થટે શરીર;
પાપસેં પટે લગ્નગી, કદ મથે રાત્ર કબીર.

આયા હૃય સો બાળમા, રાત્ર રંકે કૃષીર;
કેાઈ સિંદાસન ગદ ગલે, કેાઈ બાંધ જંદાર.

પરનારી પહેરી સુરી, મત લગાવે દુખગદ
હસ સિસ રાખનકે મથે, પરનારીકે સંગ.

લગ્નગી કહે મેં નિત નહીં, ન પુરં કેાઈ બાંધ
કિતનેક રામ રમ મથે, (એાર) કિતને મથે નિરાશ.

નારી નિંદા મત કરો, નારી નરકી ખાન;
નારીસેં ઉત્પન્ન મથે, મુ પ્રગટાઈ સમાન.

કબીર મરં ન કીચિયે, રંકે ન દસિયે કેાઈ;
અજહૂ નાવ સમુદ્રમેં, કયા જવાને કયા હોાઈ.

કુખ સંપત શીરબી ખીસે, નહિ જ્ઞાન એાર જાન,
સમજે એ સંસારમેં, એક જનમ ધનસાન.

બિલ્લ બોલાવન બેસનો, બીચે ને મહુ માન;
જા ઘર પાંચ બખા નહિં, બેઠા ઘર સદા મસાન.

જાન ગરીબી દરિમજન, કેમત્ર લગન અદોષ;
ગુલશી કમદુ ન છાંડિયે, કુખ શીલ ચતોષ.

કહ્યાં યુગિદિર નૃપતિ હે, કહ્યાં વિક્રમ જુપાત;
કીરત જગમે રહ બંધ, સંગકો ખારો કાલ.

કાયા જોખન માલ ધન, અવિચલ રહ્યાં ન કોઈ;
જો પડિ પલ આનંદમે, હવનપ દલ સોઈ.

જેસો મિત્ર ન કીલ્યો, વિષત પડે મિત્ર બંધ;
જળ હમ મવલન હોત હે, વળ હમ મિત્ર બંધાય.

જેસી મીઠી લગત હે, ગામ ક્યાહી ગાય;
જેસી લાયે હરિ કયા, તો વરયો ક્યાં ખાત.

સળકે શુદ્ધ સમકે ધની, સળકે સરજનદાર;
વાહુકયુ ન સંભારિયે, ભવગલ તારનદાર.

સુખમે ન પરો હર્ષ આનિ દુઃખમે નહિ વિલગીર;
સુખદુઃખ સળહી જાડ હે, જ્યો મૂગજહકો નીર.

કહિમે આમુખ બદલ હે, બીવત લગત ન પાર;
ઈતનેમે સુખ દુઃખહુકો, હર્ષ શોક ક્યા ખાર.

સુખ પિછે દુઃખ ખાત હે, દુઃખ પીછે સુખ ખાત;
આવત ભાત જનુકમે, જ્યો જગમે દિન રાત.

મનકો દુઃખ મનમે રખો, ન કરો બદલ ગિલાપ;
હર્જન હરખે રખિકે, સ્વજન પરે સંતાપ.

સ્વારથિ સખ સંસાર હે, ખિત સ્વારથિ ન દેખ;
સખ આપની મતલબ ત્રિયે, મિત્ર આમિત્રહિ હોય.

જેસી સોખો જગતમે, તેસી હેલિ હપાય;
સોખત સુખ છુટે નહિ, કોલ રંક કોલ રાય.

કુલદીપક હોનાં કહિન, દેવદીપક દુર્લભ;
જગદીપક જગદીરાકો, અંચ મનુષ્ય અઘર્ય.

દુઃખમેસેં સુખ હોત હૈં, કર મત દેખદિ દુઃખ;
જિતને દુઃખદિ તાપકો, જિતને વૃષ્ટિ સુખ.

નામ રહ્યાં ઠાકરાં, નાણાં નદિ રહ્યાં
દીરલી કેસં કોટયાં, પાપ્યાં નદિ પડ્યાં.

મધુર વચન સુખ જોતદિ, જીતર વિષ ભરપૂર;
દાવ પરતો પતકમેં, લેવેં છુવ જરૂર.

કહ્યા હે કર્યા બી હે, તલકા ત્રીજા ભાગ;
કહ્યા નદિ કર્યા નદિં, વાઝા બઝા અમાગ.

આર્થભૂમિકો રત્ન હે, સુખ સંપત્તિ સૈા દેવ;
રસો એ જામાતકું, પરિ દુઃખમેં હેવ.

અમન પત્રીત સજદાંક, ચીર મુચ્છે જલપ;
ઈતના દાંડ દુનિયા ચહે, (પણ) પર્મ સહો નદિ ભાવ.

પ્રભુતકો સખ કોડ ચહે, પ્રભુકો ચહે ન કોય;
ને તુલસી પ્રભુકો ચહે, આજદિ પ્રભુત હોય.

સાચે શાપ ન લાગતી, સાચે કામ ન ખાપ;
માચે માચે મિત્ર રહે, સાચે સતગુરુ સાંચ.

ମନକେ ଛାଡ଼େ ଛାଡ଼ାଏ, ମନକେ ଛାଡ଼େ ଛାଡ଼ାଏ;
ପରିସ୍ରାବ ଲେ ପାଗିରି, ମନକି ଛାଏ ମନୀବ.

ମାଧ୍ୟ ମିଶ୍ରେ ଆଦିତ୍ୟ ମିଶ୍ରେ, କାନ୍ଦର ରହି ନ. ରାଧ୍ୟ
ମନରା ବାଧା କର୍ମକ୍ଷୁ, କାଧ୍ୟ ଆଦିତ୍ୟ କ୍ଷୁକ.

(ଚର୍ଚ୍ଚା)

ପାଶାଣି କୋପରେ ଧନ୍ଦ ଛୁପେ ନାହିଁ,
ସୁନ ଛୁପେ ନାହିଁ ପାହର ଛାପା,
ହନ ଧରଣେ ଚଳାଏ ଛୁପେ ନାହିଁ,
ଘାଟା ଛୁପେ ନାହିଁ ମାଗନ ଛାପା;
କାନ୍ଦର ନାହିଁ ନେନ ଛୁପେ ନାହିଁ,
ପ୍ରୀତ ଛୁପେ ନାହିଁ ପୁର ହୋଇଥାଏ,
କାନ୍ଦି ଗାମ କିଛି ସୁନ ଛାଡ଼ି ଅକଳ୍ପନ,
କର୍ମ ଛୁପେ ନ ଲାଭୁତ ଲାଭାପା.

ମନ କପୁତ ଦୁର୍ଲ୍ଲଭ ନାହିଁ,
କାନ୍ଦକ ପରିସ୍ରାବ ଲାଗିବକ ଛାପା,
କାନ୍ଦ କୋପରେ ଲାଗିବକ ପ୍ରୋକ୍ତି,
କୋକିଲୋ ମିତ୍ର କାନ୍ଦିବକ ପ୍ରୋକ୍ତି,
କାନ୍ଦକ କୋପ ନିଶାନ୍ଦକ ଛାପା,
କାନ୍ଦକ କୋପ ଦିବ୍ୟ ଦୁର୍ଲ୍ଲଭ,
କାନ୍ଦି ଗାମ କିଛି ସୁନ ଛାଡ଼ି ଅକଳ୍ପନ,
(୩) କାନ୍ଦକ କୋପ କାନ୍ଦକ କୋପ.

କାନ୍ଦିବକ କାନ୍ଦିବକ କାନ୍ଦିବକ କାନ୍ଦିବକ,
କାନ୍ଦିବକ କାନ୍ଦିବକ କାନ୍ଦିବକ କାନ୍ଦିବକ.

ગર્જનું કંપન હાનિ બધું,
 અર્ધ ગર્જનું ભીમ રમોછ પહાવે,
 ગર્જનું ભરી મળ ડોઝનનમેં,
 અન ગર્જનું પિના કોઈ આવે ન લ્લવે,
 કવિ ગંગ કહે સુન શબ્દ અકબ્જાર,
 ગર્જમે વીળી સુવામ રિજાવે.

બાણમેં ખ્યાલ બહેમે પ્રિદાય
 અયોધ્યર નારમેં ના દનિયે,
 અન્નમેં ગ્રાજ અગનમેં ભોર,
 અજાન નીરમેં ના પસિયે,
 ભેતકું નાથ રોડેકું લગામ,
 હસિતકું અંગમેં હમિયે,
 કવિ ગંગ કહે સુન શબ્દ અકબ્જાર,
 કૂરમેં કૂર નહા ખસિયે.

જટ કહા જાને જટકો ભેદ,
 કુંભાર કહા જાને ભેદ વગાકો,
 મૂંડ કહા જાને મૂંડકી ખાનમેં,
 બીડ કહા જાને પાપ લવાકો,
 પ્રીતકી રીત અતીત કહા જાને,
 લેસ કહા જાને ખેલ સગાકો,
 કવિ ગંગ કહે સુન શબ્દ અકબ્જાર,
 મદ કહા જાને નીર ગંગાકો.

(કવિત્વ.)

નીર બિન રૂપ કહા તેજ બિન ભૂપ કહા,
 સચ્ચ બિન રૂપ કહા ત્રિપાકો ભખાનવો,
 કાલરકો ખેલ કહા, કપડીકો ફેલ કહા,
 દીન બિન દાન કહા, ચિત્તમાંથી આનંધો,
 તપ બિન નેચ કહા, જ્ઞાન બિન મોજ કહા,
 સંયુત બિન જાન કહા, રૂપ્યો કુલ જાનવો,
 જિજ્ઞાસા બિન મુખ કહા, નેન બિન નેહ કહા,
 શામ નામ બિન મુખ જાનવર વિજાનવો.

(ક'કલિયા.)

કાયા કયા કુંભ સે, ઊડ ગરુડ સુમાનદ,
 આવા વૈષ્ણા બાધમા નહિ સમજે નાદાન,
 નહિ સમજે નાદાન, જ્ઞાન શુદ્ધિ સખ ભૂલ્ય,
 મુલ દારા શુભજાન કાચડી ખાવર દૂલ્ય,
 કંદલે વદનભજન, દર કર મમતાં આવા,
 જરૂર જાધમા છુવ, મિલે મિટીમે કાવા.

ચિંતાસે ચતુરાઈ પટે, પટે રૂપ સુન આનંદ,
 ભુદ્ધિશુદ્ધિન જિજ્ઞાસા પટે, ચિંતા ચિંતા સમાન,
 ચિંતા ચિંતા સમાન, નયન નિદ્રા નહિ જાણે,
 નહિ નારીમે પ્રેમ, ભૂખ નહિ લોચન ભાણે,
 કહે ગિરિધર કવિરાય, સુનો સખ સચ્ચ ચિંતા,
 ચો નર કેસે નિયે, નિસીદિન જિજ્ઞાસન ચિંતા.

સાંધે સખ સંસારમેં, મનલગ્યા ખ્યવહાર;
જખલગિ પૈસા માંડમેં, તખલમ તાકો ચાર.
તખલમે તાકો ચાર, સંગઢી સંગમેં ડોલે,
પૈસા રહ્યા ન પાસ, ચાર મુખસેં નહિ બોલે,
કહે ગિરિધર કવિરાય, જગત મહિ લેખા બાધ,
બિનુ મતલબ ખ્યવહાર, ચાર બિરહા કોઈ સાંધ.

મેરા મેરા કયા કરે, તેરા નહિ તલભાર;
સુખી કાલકે ભયગા, પુત્ર નાર પરિવાર.
પુત્ર નાર પરિવાર, ચાર દિનકા હે સુખના,
અર્થ મેાર ઘરનાર, કીસીમેં કતુ ન અપના;
મમતા માવા મોહ, કાલકા ફિરયા દેશ,
કહેવે વરલખસામ કહે મવ મેરા.

દિંદુ કહે મો હમ બહે, (એર) મુસલમાન કહે હંમ
એક મુગડી દો કાલ હે કુલુ નાલ કુલુ કંમ
કુલુ નાલ કુલુ કંમ, કબી કરનાં નહિ કબિયા,
એક ભગત હો રામ, ફૂલે રેમાનમેં રજિયા,
કહે હીનદરવેશ, દોવ સરિવા મિત્ત સિંધુ,
સમકા સાહેબ એક, એક મુસલમાન દિંદુ.

બંદા બોલ ન કૂલિયે, ખુદા ખમેગા નહિ;
બેર ભુલુમ ન કીજિયે, મુતુલોકકે માંદિ.
મુતુલોકકે માંદિ, તુલુરખાં તુલં દિખાવે;
નેતા કહે મુમાન, મોહિ નર ખતા ખ.વે
કહે હીનદરવેશ, જુલ મવ માંદુલ ગંદા.
ખુદા ખમંદા નહિ, બોલ મન કૂલે બંદા.

રેડી તુજકે રંગ, હે, આવત સખ. સંસારકે
જાનિ ધ્યાનિ નેમી, જતી, જળ લગ લે પત્થાર,
જળ લગ લે પત્થાર, પોર જતિ પ્રેમકિ સૂજે,
બુધ સમય કહુ ખાત, જોર નર કંથુ ન બુજે,
કહે દીનદરવેશ, દેખ દેવનરો મોટી,
પાવત સખ સંસાર, રંગ હે તુજકે રેડી.

(અમૃતવાણી)

સુઘડ-ફૂવડનો ઘરસંસાર.

૩૬

(લાવણી)

લેને ચતુર સુઘડ મજિ નાર, શાજ બિંદગામ,
મજિ અપઠ ફૂવડ, જવતાર કરે, પુણપાણી
ચતુરા ચેતે પત્થાર, સમંચસૂચકે. તે,
ઉપાડે અજોડ્યા જોડ, વખત બે વખતે,
પતિ મેન પારેણું સહજ પારખે હસતી,
મમે જોવી દૂર પલ દુઃખપાસ રહે વસતી,
ઘરકાજ કરે નિજ દાથ, તજાપી નરરી,
મિતિ વાંદ કરે સદુ સાથ, ન લેશે લવરી.
‘ચપલા સમ’ ચતુરી મજિ, વિમળ કહુ કેવી ?
પન બાજ્ય પ્રેમ, લેને ચતુર નગી જો રેવી ?

(મૂક)

સુખિ થર ને મુખી સસાર,
 જેને ચતુર મુવડ મળિ નાર;
 મુખ શોખાનો નહિ પાર,
 હેખિ ઇંદ્ર બને આ વાર.

એ છ'ંદગી રોજની રોજ બને કલ્પત્રી— મજિ અવટ ૧

હો સહુની પેઢીની રમા અપરા જેવી,
 માત્રી માત્રી થર સ્વચ્છ કરે ને કેવી ?
 કરિ સ્વચ્છ શરીર સદાય, સાજ શુભ સજવી,
 પનિરતાન ખ્યાન સાદિત્ય પાઠ આદરવી;
 કરિ બાળકાને બ્દાત ઉઠાડે રમવી,
 મિત્ર માત્રી વાગે કરી બાળને મમતી,
 ધણુ કરી યોદુ' હેખાડે, એવી એ શાણી,
 સમજ સંભાળે ખરચે પનિની કમાત્રી.

(મૂક)

સાદી કેવી મુંદરી '
 મુખ કર પગ નિર્ભય કરી,
 ફરે મહા નરન મુખ બરી;
 સુખાદિ ભલું યરમગી.

ફરે બાદી રી લને મગ, પની, દુનિયાની ? મજિ અવટ ૨

ને અપાર કુવંદા દમ—કેવું એ બુધુ' ?
 બેડુ' સમજે નહિ, સમજે ત્યારે ઊધુ;
 જે કરે બગાડે, બગાડે ભાગ્યને દિલુની,
 મળિ મળિ બુઝે રે, બુઝે મચ્છની મનુની;
 મુખલને જેરી સ્વભાવ, જરીમાં ' મળાને,
 હજારી, વ.પદ્મસેન વરને દેહરે વળાને.

કરિને આપણ અપરાધ નકે છીતને,
ખડાય છે તિજ વાંક નં સુખથી માને.

(સૂત્ર)

ધર દારણુ છે વોરથી,
સંભાર વિશે શી સ્થિતિ ?
દુષ્ણ દુસ્તર એવી નહિ,
ત્યાં અપદ ધર કરી રહી.

ત્યાં અપદ પુવડતું સભ્ય લાજ ત્યાં શાની ? મળિ અં

શુભ વિવશે સુંદર વસ રસિર પર નાએ,
કાળાં ઘોળાં નળિ લાલ, મલુ નહિ રાખે
કર સ્નાન કલશિયે એકે ભુએ આ પુટલી,
દાતણુ માટે લેમાંથી રાખિ જળ કુટલી;
મંદિર શેરીએ ફરે, વણ ધર સ્વામી !
કોમળ બાળક સંભાળ નક્રમી માની.
ધરશણુ એવી એ ખરી, સુરીતું સંધિ,
પેસામાંથી પલ પાઈ મિશમે બાંધે.

(સૂત્ર)

હું લાએ લેખાં લખે,
હું જે જે દેખી બાએ, *
હું કાળ કપરસ શિખે,
તે હથી લટિયાં પિખે !

એા ઇશ. ન કોને ઇશ એવી દીવાની, — મળિ અપદં

સંસારિકા.

આખા યુરપમાં સૌથી ઝાઝા જમવ રસિયામાં છે.
 આખા યુરપમાં સૌથી ઝાઝા બળવા પહાડ આઈસ્લાંડમાં છે.
 આખા યુરપમાં સૌથી ઝાઝા કેતર નૌવેંમાં છે.
 આખા યુરપમાં સૌથી ઝાઝા સરોવર સ્વીડનમાં છે.
 આખા યુરપમાં સૌથી ઝાઝી નદી હોલાંડમાં છે.
 આખા યુરપમાં સૌથી ઝાઝી નદીએ હંગરીમાં છે.
 આખા યુરપમાં સૌથી ઝાઝા શહેર જર્મનીમાં છે.
 આખા યુરપમાં સૌથી ઝાઝા કુર્કસ્તાન તુર્કસ્તાનમાં છે.
 આખા યુરપમાં સૌથી ઝાઝા મહેલ ઇટાલીમાં છે.
 આખા યુરપમાં સૌથી ઝાઝા કારખાનાં ઇંગ્લાંડમાં છે.

ઇટાલીમાં બર્લિન કરી એકલાં રહેતાં જ નથી.
 તુર્કસ્તાનમાં બર્લિને જવાનામાં દોઢેલાં એકલાં જીવાઈ
 રહેતું પડે છે.

હોલાંડમાં ગરીબ લોક રીજના આમણં પાથરીને તે ઉપર
 સૂએ છે.

આઈસ્લાંડના કેટલાક ભાગમાં લોકો પરાય પાથરીને તે ઉપર
 સૂએ છે.

રસિયામાં ટાલ ન વાવ તે માટે કેટલાએક લોકો એવણં
 બારણાંની બારી રાખે છે.

ઇટાલીમાં તાપ ન લાગે માટે કેટલાએક લોક ઘરને એટલા
 કરાવે છે.

ઈંગ્લેન્ડમાં ગણતણ માટે કોયલા વપરાય છે.

ફ્રાંસમાં ગણતણ માટે લોકર્સ વપરાય છે.

આયર્લેન્ડમાં ગણતણ માટે એક જાતની સુડી માટી વપરાય છે.

રશિયામાં આખો શિયાળો ગાય વધા ચેટાને ઘરમાં બોધી રાખવામાં આવે છે.

ઈટાલીમાં આખો ફનાળો ઘણાએ ગરીબ લોકો ઘરની બહાર રૂંધે છે.

આઈસલેન્ડમાં લોકો બધા શિયાળો ઘરમાં જ બસાઈ રહે છે.

લાપ્લેન્ડમાં લોકો બધા શિયાળો ઘીસલાંમાં બેસીને અને સરતી પાવડીઓ પહેરીને ફરફર કરે છે.

યુરપના બીજા બધા દેશો કરતાં પોલાન્ડમાં યાહુંદી લોકો ઝાઝા છે.

યુરપના બીજા બધા દેશો કરતાં હંગરીમાં છપ્સી લોકો ઝાઝા છે.

યુરપના બીજા બધા દેશો કરતાં પ્રશિયામાં વસ્તિના પ્રમાણમાં લરકડી લોકો ઝાઝા છે.

યુરપના બીજા બધા દેશો કરતાં ઈંગ્લેન્ડમાં ખલાસી લોકો ઝાઝા છે.

યુરપના બીજા બધા દેશો કરતાં સ્પેનમાં ભરવાડ લોકો ઝાઝા છે.

યુરપના બીજા બધા દેશો કરતાં ઈટાલીમાં ગવેયા લોકો ઝાઝા છે.

આઈરોસ લોકો દળવે મળવે સારા છે.

સ્કોટ લોકો મળવે દળવે ટાઢા છે.

ફ્રેચ લોકો દળવે મળવે નિવેઝો છે.

અંગ્રેજ લોકો મળવે દળવે તોછડા છે.

આખા યુરપમાં સૌથી વધારે સ્વતંત્રતા અંગ્રેજ લોકો જોગવે છે.

આખા યુરપમાં સૌથી વધારે ગુલામગીરી તુર્ક લોકો જોગવે છે.

આખા યુરપમાં સૌથી વધારે જાણેલા પ્રથિયન લોકો છે.

આખા યુરપમાં વધારે અક્ષય સાર્ડિનિયન લોકો છે.

આખા યુરપમાં સૌથી વધારે પુસ્તકો જર્મન લોકો જોગે છે.

આખા યુરપમાં સૌથી સરસ પૂરણાં ઇટાલિયન લોકો જોગવે છે.

આખા યુરપમાં સૌથી વધારે ધરતી ફ્રેચ લોકો જોગવે છે.

આખા યુરપમાં સૌથી અજાયબ જેવા સંચા અંગ્રેજ લોકો જોગવે છે.

આખા યુરપમાં સૌથી ગ્રામીણ કસ્બા જોડિયાયન લોકો છે.

પોર્ટુગલમાં લોકો ચોલાનાં માથાં જોગવે છે.

તુર્કિસ્તાનમાં લોકો વણી ઢાંઘીં લાડી રાખે છે.

ગ્રીસ રાજાનાં બધાં રૂપાં જોગ છે.

ફ્રાન્સ રાજાનાં બેસાં મરણાં જોગ છે.

સ્કોટલેન્ડ રાજાનાં બધાં અક્ષરમાં જોગ છે.

વેલસ પ્રાંતનાં બધાં જાણવા એવાં હોય છે.

હોલાડ દેશનાં બધાં સુઝક હોય છે.

ધાંડલાંક દેશનાં બધાં લાભજ હોય છે.

પૂરપમાં ફેચ લોકો સૌથી આનંદી હોય છે.

પૂરપમાં દવ્ય લોકો સૌથી ગંભીર હોય છે.

પૂરપમાં જમન લોકો સૌથી લેખેમી હોય છે.

પૂરપમાં પોટુંગીજ લોકો સૌથી આજસુ હોય છે.

પૂરપમાં પોલ લોકો સૌથી ગદા હોય છે.

પૂરપમાં આઈસલાર લોકો સૌથી સાદા હોય છે.

લાપ્લાંડમાં કાળી બિલાડીઓ પ્રબલ છે.

લુઈસિયાનામાં બગલાં પ્રબલ છે.

રુન્માર્કમાં નદીઓ નથી, તે વેલસમાં સરોવર નથી.

હોલાંડમાં પદાક નથી, તે આઈસલંડમાં જંગલ નથી.

(દરિયા પારના દેશોની વાતો.)

પાસેડ.

આપણા દેશની હાલની ઉછરતી પ્રજા પર ત્રીસ વર્ષ પાછી નિંદા બધાં કાગડાજનો ઇંચે જાવી પડશે; આપણા સંવિધન

રાજનીનિઠ પ્રરૂપો, ન્યાયાધીશો, વકીલો, વૈદો, ધર્મગુરૂઓ, વેપારીઓ અને કારીગરો, એ વર્ગમાંથી તેવાર યજ્ઞની આપને આશા રાખીએ છીએ; પરંતુ ઉછરતી પ્રજાના હાથરો ભુલાનોમાંથી કેટલા જણને ફોદ મળશે ? કેટલાનો જન્મારો એવો જયો ? દેશની ચંદની કે પડતી યધી તેમના હાથમાં છે. પોતાની ફરજો બરાબર બજાવી પોતાનો જન્મારો તેઓ શી રીતે સફળ કરી શકે ? આ પ્રશ્નોના જવાબ આપવાની ધારણા આ પ્રસ્વકમાં રાખી છે.

ફોદ એટલે શું ? માત્ર પોતાના બલ ક્ષમતાની આકાંક્ષા પુરી કરવી, એ કંઈ ફોદ નથી. પૈસો એકઠો કરવો, ખેતમાં ખેડી પડતી મેળવતી, વિદ્યા, જાપદુ કરવાની છટા, અથવા શાસ્ત્રકોશલ્યને માટે પ્રખ્યાત થવું, એટલામાંજ ફોદ સમાવેલી નથી. આમાંની કેઈ અથવા બધી વસ્તુઓ પ્રાપ્ત થાય, તો પણ વાસ્તવિક રીતે છાંદગીમાં ફોદ મળે નહીં. નીતિ બાલુએ મૂકીને મેળવેલો પૈસો, ખડપડથી મેળવેલું મૂલ્ય, અથવા લોકોપયોગી કામને બદલે માત્ર પોતાનો ક્ષયદો સાધવામાં વાંપેલી વિદ્યા અને શાસ્ત્રકોશલ્ય, એ કંઈ ખરી ફોદનું લક્ષણ નથી. વસ્તુમાં યજ્ઞ એટલું કહી શકાય કે તે મેળવનારે યોગ યોગની ફોદ મેલવી છે. જૂને ફોદ તો આવગી શક્તિ અને તરુનો સૌથી સારા ઉપયોગ કરીથી વહે છે. યોગી બુદ્ધિ અને યેડી તકવળો માનવ પોતાનાં સપ્તનોનો એવો સારો ઉપયોગ કરી શકે કે તેનાથી બમણી બુદ્ધિ અને વધારે તકવળતા માણસ કરતાં તે મનુષ્ય વર્ગનું વાસ્તવિક રીતે વધારે બહુ કરી શકે; માટે વધારે બુદ્ધિ અને વધારે સાધનોવાળા માણસ કરતાં તેને વધારે ફોદમંદ ગણવોએઈએ. છાંદગીનું સાધક કરવામાં તેણે પોતાનાં સાધનોનો સૌથી સરસ ઉપયોગ કર્યો છે, કારણ કે પોતાનાથી બમણાં સાધનોવાળા કરતાં તેણે મનુષ્યવર્ગની વધારે ઉન્નતિ કરી છે; અને તેમ કરવામાંજ તેનું હક્કપણ સમાવયુ છે. એક મદ્દાસથી કહ્યું છે કે “ સોનું મેલવવા કરતાં દહાડણ મેલવવું વધારે સારું

છે, કારણ કે હોરા, માણેક અને ધોર કરતાં હોદાપણ
 ચઢતું છે અને તેની સાથે સરસાવળીમાં દુનિયાની
 ચીજો વધાં વસ્તુઓ નિર્માણ છે ! ! જોન જેકર એસ્ટર
 જન્મે ત્યારથીજ તેનામાં પૈસા મેળવવાની આકાંક્ષા જન્મેથી હતી.
 તેનું કુટુંબ ક્રમ કરવાની નિષ્ફળતાને માટે બાળ્યે હતું. ૨૦ વર્ષની
 ઉંમરે જર્મનીથી તે ચુન્ટેડરટેટસમાં આવ્યો હતો અને ન્યુયોર્ક શહેરમાં
 વસ્યો હતો. ૧૬ વર્ષમાં આહો લાખ ડૉલર તે કમાયો હતો. તે મરો
 ગયો ત્યારે જે પૈસો મૂકી ગયો હતો તેની આમળ આ ગદી: લાખ
 ડૉલરની રકમ તો નજ જેથી હતી. એ તો દખીતું જ છે. ઉદ્યોગ,
 કરકશર, ખંત અને અવલોકન જેવા ખર્ચ કૃતેદ મેળવવાને અવશ્યતા
 શુંજ તેનામાં હતા; પણ છાંદગીમાં તેનો મુખ્ય ખારણ પૈસાદાર થવાની
 હતી અને ઉપર જણાવેલા તેના શુભેને લીધે તે પોતાની એ ખારણ
 પૂરી કરી શક્યો હતો. જો કે તે લાખો રૂપિયા એકઠા કરી શક્યો હતો,
 તો પણ છાંદગીતું સાર્યક કરવામાં તેને માત્ર થોડીજ રકમ મળી હતી.
 વાસ્તવિક રીતે જોતાં યસ પ્રકૃત્યના અડધા શુંજ તેનામાં હતા; બકીના
 શુંજ પૈસા કમાવાની મુનમાં તે ખીચથી શક્યો નહોતો; અને
 ખીચથી શકાય પણ નહીં. આખરે સોનાના મહેકનો તે માલેક થયો
 હતો; પણ તેની આજ્ઞાવકત માટીની હતી, માટે તેને કૃતેદ મળી કહેવાય
 નહીં. હોરેસમેન આ અભિપ્રાય નીચેના ગ્રંથોમાં જણાવે છે:
 "કોઈ માણસ પોતાની આખી છાંદગી પૈસા કમાવાને માટે
 મહેનત કરે, દરરોજ જૂજ જૂજ ટાન આપે નહિ ને ફાન
 જૂજ જૂજ મામવા આવનારતું સાંભળે નહિ; પણ દરરોજ આપેલી
 રકમો એકઠી કરવામાં આવે તો તેથી બની શકે નહીં, એવા
 મદ્યજારત પલેપકાર કરવાના કામની વ્યવસ્થા મરતી વળતે
 કરી શકાય; એવી ચોકકસ ખારણથી માત્ર પોતાનો પૈસો
 વધારવા તરફજ લક્ષ રાખે તો એવો માણસ પોતાની મેળે પરમે-
 નરનો નોકર અને દાનાધિકારી બને છે; અને પોતાના ધણીનો
 પૈસો બાળે લારે દરના વ્યાજે મુકતો હોય એમ કરે છે, અને

આખરે હિયાગ લેવાને હઠાડે બાજ ને સુકસ બન્ને સોંપી રહે, કેલિ કહેયે કે આયો માલુસ પરમેશ્વરનો ખરો બને નોમકદ્દલાત નોકર નથી ! કેલિ કહેશે કે હાથર તરફથી બદમો મળવાને તે લાલક નથી ! છાંમનો શો પારલુથી પુરો કરવામાં આવો છે તેનો કસોટી કાઢવાનો દિવસ ખસિત આવશે એ દિવસે જલ્દી આવશે કે અખુટ રોકાવના થલીએ સ્ટીવન ગિરડનો પંડે વસો એકઠો કરવાને ખુશીથી મહેનત કરો છે, દુઃખ સદન કયું છે, અરમાન ખમ્બું છે, પણ તેના અંતઃક-વલ્લમાં એવી પારલુ હતી કે મુઘા પછી એવું કંઈ પણ ધર્મોદા કામ કરવામાં પૈસો મુશી જવો કે જેમાં મનુષ્ય વર્તતું અખંડ અને નિરંતર મળું થયાં બધા અધવા એવું માલુમ પડી આવશે કે ભેત જોકલા એસ્ટરનો પંડે માત્ર પૈસાના નીચ સોજને ખાતર અને મરણને વખતે હાથરને નહીં પણ પોતાના પૈસાને યાદ લાગીને પૈસા સારે ખાંધી જવાના હોય, તેમ પૈસા પરજ પ્યાર રાખી, તે પૈસો એકઠો કરતો હતો ત્યાં મુખો મરણ આવોને પલકમા તેના હાથ કાપી નાંચે છે અને દુનિયાને પૈસાદાર માલુસ મટાડીને તેને દુનિયા છેડી અપેલામાં મરીબમાં મરીબ બનાવી રે છે, ત્યાં મુખો એવો માલુસ પોતાના પૈસાને વગમી રહે છે ! !

બોસ્ટનનો મહાંમ એમોસ લોરેન્સ, એસ્ટર કરતાં ઉત્તરી વર્તણૂકનો બહાની રાખતો છે. એસ્ટરનો પંડે તે પણ એવુંને ત્યાં જન્મે છે, અને લીસ વર્ષની ઉમરે શહેરમાં રહેવા આવી તેણે વેપાર કરવા માંડયો હતો. જન્મે એ મુંડી અથવા મિત્રોનો મદદ વગર સરખાવ કરો હતો. જન્મેમાં કામ કરવાનો સકિવ, ઉદ્યોગ, કરકમંર કમવિધા, અને થલી ખવડત. પણ એ જેની વધે તકાવત આ હતો એસ્ટરની પંડે લોરેન્સ માત્ર પૈસાને પ્રજતો નહીં. લોરેન્સ પિતાનો છાંમનો ઉદ્દેશ તેનાથી જુદીવરફનો રાખેો હતો. પંડેલી નીંદિ અને પટ્ટા વેસો " એ તેની કહેવા હતી તેના મજામાં રાખણની મેટખુકમાં બીરેનુ વાગ્ય તેણે લખી રાખ્યું હતું. " કેલિ માલુસને આખી દુનિયા મળે. પણ તે પિતાનો, આત્મા

ખુવે તો તેમાં તેને શો ક્ષયદો છે ? " તેનો હાંમીનો ઉદ્દેશ
 રોડ દશે તે આ પરથી જણાઈ આવે છે. પૈસા અંગાળ બીજી બધી
 વાતો ઉતરવી ગણવાને બદલે તે નોંતિ કરતાં પૈસાને ઉતરતો ગણતો
 હતો. પૈસાજ કમાવવા એવી કંઈ તેની ધારણા નહોતી, તેની હાંમ-
 મીની મુખ્ય ધારણા સાથે તેનો પૈસા કમાવાની ધારણાને આકર્ષિતક
 સંબંધ હતો. એક વખતે ધર્મોદ્ધા કામમાં આપવાને તેણે પૈસાના
 ભાગીયા પાસે હતે. યેતર મંગલવતની ચિટ્ટી લખી હતી. યોડા દિવસ
 પછી ખીજ વધારે પૈસા મોકલવાને તેણે લખ્યું. યોડા વિચક્ષણ લેબકનાં
 નીચેનાં વાક્ય એ ચિટ્ટીમાં તેણે ટાંક્યાં હતાં: "પૈસામાં જે સારી વાત
 રહેલી છે, તે પૈસી સીનો મલમની દાખલોનો જે તેના ઉપયોગમાં રહેલી
 છે; તેમ એ દાખલો ઉધારી તેમાંના મલમ બહાર કાઢી, ઇશુખરેત-
 ના દુકાની ગવવપોપર લગાડી તેને આસન આપવાના કામમાં તેવામાં
 ન આવે તો તે નકામો છે, તેમ ઈશ્વરને માટે અને તેણે બના-
 વેલાં દુકાની માણીએને માટે જે પૈસો વાપરવામાં ન
 આવે તો તે પણ નકામો છે. જે માણસ ઘણો પૈસો
 સંગ્રહ કરી રાખે છે તે નહીં, પણ જે ઘણો ખર્ચે છે તે
 પૈસાદાર છે; માટે હું માત્ર પૈસો ધર્મોદ્ધા કામમાં ખર્ચીને વધારે
 પૈસાદાર થઈશ અને સંસારચક્રિતરણો માણસ લેખી પૈસો
 રાખશે તે વધારે ગરીબ થશે. " લોરેન્સને પૈસાના કામમાં યહી
 ફેદ મળી હતી. તે લક્ષ્યાધિવિ વેપારો યથે હતો. સાત લાખ યેતર
 પૈસાની હાંમીમાં ધર્મોદ્ધા કામમાં તેણે ખર્ચ્યા હતા, અને
 મુલા પછી ઘણી દોલત પૈસાનાં સમાને તે વારસામાં આપી
 ગયો હતો. પૈસો કમાવવાનું વેલરેલીનો નિયમ દુકામાં
 નોંતે પ્રમાણે હતો. જેટલું કમાવાય તેટલું કમાય;
 જેટલું બચાવાય તેટલું બચાવે; જેટલું અપાય તેટલું
 આપે. " આ નિયમની પહેલી જે કલમોની શિખામણ પ્રમાણે
 લોરેન્સનો જેટલો એકરેટર પણ ચાલતો હતો. પણ બીજી કલમની

માર્ગ જારી મૂકતો હતો અને દયોગ્ય કોવંચ અને મધા સરસુલ પોતાની છાંદગીની એ હમદા ધારણ પાર પાડવાનું સાધન મેળવવા પાછળ ચાપતો હતો. પરિણામ એ થયું કે તેને માત્ર પેલો નદી પણ પ્રસાર્ય એટલે કે દેશી દવા પ્રકારની હતેદ મળી.

(છાંદગીનું સાક્ષ્ય.)

ન્યાય કે દયા ?

જુમખ સમુદ્રને કી બારેલા વેનિસ નામના યુનર શહેરમાં ઈન્ટોનિયો અને બિસેનિયો નામના બે બિયો રહેતા હતા. ઈન્ટોનિયો એક ધંધાદપ વ્યવસારી હતો; રરિયાઇ માર્ગે પૂર્વના દેશો સાથે એનો સુખજ સ્થેપાર ચાલતો, અને એનાં વહાણો હાંબી સફર જતાં બેસેનિયોને પોર્ચિયા નામની એક પેલાદાર કન્યા સાથે પ્રેમ બંધાયો હતો, પણ પેલે ગરીબ હોવાથી એને ગુમ માનવા માટે પણ સામ્યે જઈ રાખે. એ વાર એણે ઈન્ટોનિયોને કહ્યું “આપી યાદાક પેલા બાપે તો હું પોર્ચિયાને મળી આવું.” ઈન્ટોનિયોનું સઘણું ધન એના વહાણમાં પરેતું હતું, અને પોર્ચિયાને ત્યાં જતા શોએ એટલું દ્રવ્ય બેસેનિયોને આપી શકે એમ નહોતું. તેથી તેણે શાઇલોઝ નામે એક પાદરી ચરાફ પસે એને નાણાં પીતાબાં શાઇલોઝે મરકરીનો દેખાવ કરી કહ્યું કે—“તે આપી હું તારા વારસી નાણાં આપું છું તો ખરો, પણ તજ મલિતામાં તે પાછાં તલિ બપારે તો તારા ચરીરનું એક ચેર મંત્ર હું કાપી લાવ્યા.” શાઇલોઝે કેવો કુચ્ચે છે એ બેસેનિયોને ખબરૂતો હતો, અને તેથી એ કુપ્ત હોઈને આવી કબુલ ન આપવી એમ એણે ઈન્ટોનિયોને કહ્યું, પણ ઈન્ટોનિયોને ખાતો હતો

કે મારી વડાણ ત્રણ માસ પહેલાં જરૂર આવશે. તેમ એને એસે-
નિયો ઉપર રનેહ ઘણું હતું, તેથી તેણે આ ચરત ખુશીથી કબુલ કરી
અને એ બાબતનો ફાઇલ્ડકને દસ્તાવેજ પણ કરી આપ્યો. એસેનિયો
એ પૈસા લઈ પોર્શિયાને ગામ ગયો. આ દરમિયાન પોર્શિયાનો બાપ
મરી ગયો, અને તે મરતાં મરતાં પોર્શિયાને એટલું કહ્યું હતું, કે
“હું તને સોનાની, રૂપાની અને સીસાની આ ત્રણ પેટીઓ આપું છું.
તેની દરેકની ઉપર એક એક લેખ છે, અને તેમાંની એકની જાદુર
તારી છબી છે. તારી પાસે પૈસા જોઈ તને ઘણું લોક પરણવા આવશે;
પરંતુ તેઓને આ પેટીઓ ખતાવશે, અને તેમાંથી એક પસન્દ કરવા
કહેશે; અને જેની પસન્દ કરેલી પેટીમાં તારી છબી નીકળે તેને તું
પરણશે.” સોનાની પેટી ઉપર લખેલું “ જહુને ગમતું ”; રૂપાની
પેટી ઉપર લખેલું “ તમને ઘટતું ”; અને સીસાની પેટી પર લખેલું
“ હૈ જોઇને ” એસેનિયોના આવવા પહેલાં, પોર્શિયા પાસે એક
આફ્રિકાનો અને ખીલ્લે ક્રૂઝ-સને એમ બે રાજા આવી ગયા. જતાં
આફ્રિકાના રાજાએ બધું કે “ જહુને ગમતું ખીલ્લું શું હોય ?
પોર્શિયાની જ છબી હોવી જોઈએ. ” એમ પાસે એણે સોનાની પેટી
હાથી. અંદર પોર્શિયાની છબીને જાહે— ‘ સજડે તેટલું સોનું ’ જ
ન હોય ! એવા શબ્દો નિકળ્યા, ! ક્રૂઝ-સને રાજા અભિમાની હતો.
તેણે વિચાર્યું કે “ મારા એજ પોર્શિયા સિવાય ખીલ્લું કોણ હોય ? ”
એમ પાસે તેણે રૂપાની પેટી લીધી. પોર્શિયાની છબી ન નીકળતાં
“ પોણું તેટલું રૂપ જ ન હોય. ” એવા શબ્દો નિકળ્યા ! આ ગંભીર
બે ઉમેદવારોનો તો વલે યઈ ગઈ હતી; પણ એસેનિયોનું શું થશે એમ
(વચારતી પોર્શિયા બેઠી હતી; એટલામાં એસેનિયો આવ્યો, અને
પિતાની યાદ પ્રમાણે એને પણ એ ત્રણ પેટીઓની દરેકનીએ ચકા-
વશે પડશે. એસેનિયોના મનમાં હતું ‘ હૈ જોઇને, ’ આ સંચારના
સર્વેરનો ત્યાગ કરવો પડે તો તે કરીને પણ મારે પોર્શિયાને
પરણવું; અને તેને પોતાના મનનો આ લાજ સીસાની પેટી

ઉપર લખેલા દેખાવો, તેથી તેણે કોઈ પણ પચાન્ડ કરી; અને ઉપાડીને
 છુરે ઉ તો અનુર પોશિયાની છબી । અઝી પોશિયા
 અને બેન્નેનિયો બન્ને હર્ષ જાખ્યાં, અને તેઓએ પચાવવાનો દિવસ
 નક્કી કર્યો. એટલામાં દેવશેષે એવું બન્યું કે એન્ડોનિયોનાં વહાણ
 રિવામાં તોફાને ચડી ગયાં છે, અને શાઈલ્ડકને નાજુ બરવાની
 મુદત પાસે આવી છે એવી મતલબનો વેનિમથી પણ આગ્યો. આ
 વાંચતાં જ બેન્નેનિયો ગભરાયો અને પોતાના મિત્ર ઉપર શાઈલ્ડક
 મુકમ યુગરે તે પહેલા પોતાનો પ્રશ્ન એને આપેલું કરવા નિશ્ચય
 કરી, તેણે વેનિસ જ્યાં પોશિયાની રજ માગી પોશિયાએ મહુઃ
 અને પરછો અને માફ કરી પણ લઈ જાએ, અને શાઈલ્ડકને જે
 માથે તે બાપો, અને તમારા મિત્રને બચાવો. “ બેન્નેનિયો પોશિ-
 યાને પરચયો, અને શાઈલ્ડકને આપવા માટે દ્રવ્ય લઈ વેનિસ જવા
 નીકળ્યો. પણ તેના પડેંચવા પહેલાં તે શાઈલ્ડકે એન્ડોનિયોને
 કેદમાં તજાવ્યો હતો । બેન્નેનિયોના આગ્યા બાદ વેનિમના રાજા
 પાસે હમ વાગ્યું. એન્ડોનિયો તે પોતે હતુડ કચેલી સરત મમાણે
 પોતાનું માંસ કેપવા લેવાર ચયો, પણ રાજાને દયા આવી, અને
 એના પ્રત્યે દયા રાખતા શાઈલ્ડકને છાડું મહુ. પણ ઉત્તરવાધી મરીખને
 નજુ ખીરકર આ વેપારી ઉપર, એવી તેવી પસેથી પેના કોઠાવનાર
 એથી શાઈલ્ડકને નહુ દહાડનું ચેર હતું, અને તેથી તેણે માન્યું નહિ.
 બેન્નેનિયોએ ગમણું માણુ આપવા માગ્યાં, પરન્તુ તે લેવા પણ એ
 દેવી શાઈલ્ડકે ના ખાઈ. અને ‘ અને તો એન્ડોનિયોનું ચેર પાંચ
 મપવા હો ’ એમ હક લઈ બેઠો. રાખ્યો મહુ, “ અરે ! તારા માણુમ,
 તું બીજા ઉપર દયા નહિ તામે તો મહુ તારા ઉપર કેમ જાણશે ! ”
 શાઈલ્ડકે ઉત્તર દીધો “ અરેદહાન નેઈએ. મારે તો ન્યાય નેઈએ.”
 રાજા આ ઉત્તર સાંભળી મુઝાઈનેઈ હતો, એટલામાં એક કાવડચાણી
 ધંધીમાં આગ્યો, એવી સલાહ પ્રમાણે આ કામનો ચુકારો કરવો
 એવું હતું. એણે બન્ને પક્ષની દલીલ સંભળી, શાઈલ્ડકને દયા
 રાખતા વિનવિ કરી, અને બેન્નેનિયોએ પણ દયા ગણ્યાં નાણ્યાં આપવા

માંડ્યાં, છતાં તે સેવા શાઈલોકે સાફ ના પાડી, પેલા વિદ્વાને ઈન્દો-
નિયોને પોતાની છતી ખુલ્લી કરવા કહ્યું, તે સાંભળી શાઈલોકે તે
દરબારી દરબારી ગયો, અને વારંવાર 'વાહવાહ !' અને 'શબ્દશ !
શબ્દશ !' એવા શબ્દો કાઢવા લાગ્યો, કાયદાગાઓએ શાઈલોકને
પૂછ્યું— " કેમ ? તમારી પાસે માંસ કાપ્યા માટે છતી અને તોલવા
માટે તાલવું લેવાર છે કે ? " શાઈલોકે કહ્યું : "હા, હું બધા સામન
ચેરથી લેધને જ આપ્યો છું. "

" કાપ્યા પછી એની સાસ્વાર કરવા માટે શસ્ત્રવળને લાગ્યા છે. "

" એ તો ચામાસા કરારમાં નથી. "

" વાહ, ત્યારે હવે ડોટ' રૂમોંવે છે કે— " ઈન્દોનિયોની
છતીમાંથી એક રોર માંસ તારે કાપી લેવું; પણ તેમ કરતાં જો
લોહીનો એક છટો પણ બહાર નીકળશે તો તારો સધળી ખીસ્કવ નસ
કરવામાં આવશે ! " આ દુકમ સાંભળતાં જ શાઈલોકે તો વ્યભ
ચર્ધ ગયો. લોહીનું ટપકું પણ નીકળે નહિ એમ માંસ શી રીતે કપાય ?
તેથી તેણે પોતાની દુષ્ટ માગણી ઊઠી રાખે કહ્યું— " બાઈ ! મને મારાં
નાણાં મહેંગણાં અપાવો એટલે બસ છે. "

પેલા વિદ્વાને કહ્યું— "ના, તારે તો ત્યાગ જોઈએ ! "

" અરે ! સાહેબ મને મારી મૂળ સુખ અપાવો એટલે બસ
છે. મારે બીજું કંઈ નથી જોઈવું. "

" અરે દુષ્ટ, હવે સવાલ જવાબ કેવા ? તારે તો ત્યાગ જોઈએ ! "

શાઈલોકે હચેરી ઊઠી જવા રહેવા માંડ્યું, એટલે પેલા વિદ્વાને
એને અટકાવી કહ્યું : "હા કેસ પૂરો નથી થયો, બાપ છે કયાં ? અહીંની
રેપતનો હવ લેવા ફોર્મ પણ પરદેશી ચર્ન કરે તો તેનો માત્ર જમ
અને દેહાન્તરની શિક્ષા આ સંખ્યાના કાયદામાં દેરાતી છે. વારે તો

એ ન્યાય પણ નોંધ્યો ! ” આ રાજા સાંજનાં જ રાઈલોકે તે
 ‘ હાથે ! ’ કરીને રી પડ્યો, અને દયા માટે આજીજી કરવા લાગ્યો.
 હાર એન્ટોનિયોએ એના દેહાન્ત દંડ માફ કરવા રાજાને વિનંતિ
 કરી, અને તેનો બધી મીઠકત જસ થયે તો આ લોખી માફી છાતી
 ફટકીને મરી જશે એમ બાળીને જાણના માણેા અપી. જે કાવડેસર
 પોતાને મળવાનો હતો તે પણ રાઈલોકેને આપી દેવા દરખાસ્ત કરી !

આ કામદાયાઓ તે દેણુ હતું ? પુસ્તકેએ આવેલી પોર્ચિયા !
 તેણે એકદમ ઘેર બંધ વેપ બદલી નાંખ્યો, અને બિસેનિયો ઘેર આંચો
 ત્યારે એણે પોતે આપેલી લગ્નનો વીંટી માગી. પણ બિસેનિયો તે
 ક્યાંથી આપે ? એ તો એને કામદાયાઓને એના કામના બદલામાં
 આપવી પડી હતી. પોર્ચિયાએ એ વીંટી પોતાની આંખથી ઉપરથી
 કાઢીને બિસેનિયોને આપી ત્યારે બિસેનિયોએ તે એાજખી, અને બાજુ
 કે આ સર્વ ઉપકાર જુદિયાળી પોર્ચિયાને જ !

૧. મિત્રનો પ્રેમ, દેવાનું દુઃખ, દયાની જરૂર, અને જુદિયાળી
 બીનો સંસારમાં સદાયતા—એ આ વાર્તાના મુખ્ય ભાગ છે.

૨. એન્ટોનિયોએ પોતાના મિત્ર માટે દેવું ભોજમ માથે બેઠું !
 મિત્ર ખાતર સંકેદમાં આપી પાડ્યા છતાં એણે પો સરખું પણ બગા-
 ટ્યું છે ! અલગમતે અને રોડની જરૂર બબલવી એ મિત્રતા નથી
 એ પ્લાનમાં રાખ્યું.

૩. દેવાનું દુઃખ પણ કેવું હોય છે એ સમજવા નેતું છે. અમુક
 વખતે અમુક પૈસા આવશે એવી આશાએ દેવું કર્યું; અને તેમાં પણ
 રાઈલોકે જેવા દુષ્ટ લોખી સાથે કામ પાડ્યું, એ કેવું ભોજમ ભરેલું
 છે. એ આ વાતથી સમજશે.

૪. બીજાનો પરોપકારશક્તિ પણ દુષ્ટ માણસથી સહેવાતી નથી.

૫. લોભ કરતાં પણ દેવ વધારે પ્રેમણ છે. જુવો કે શાઈ લોક જેવા લોભીને પૈસા ઠકાવવા કરતાં પણ માણ લેવો વધારે ગમ્યો. પોતાના મોંમાં કાંઈ ન આવવાનું હોય ત્યારે પણ સામાને તુકસાન કરવામાં દેવી માણ્ય જાનન્દ માને છે.

૬. પોર્શિયા બેસેનિયોને ચઢતી હતી, છતાં પિતાનો આજ્ઞા માથે ચઢાવી એણે પોતાના ઉમેદવારોની પરીક્ષા કરી મૂર્ખ કે અશિમાનીને તાંબ, પણ પ્રેમ ખાતર પોતાનું સર્વસ્વ ત્યજવા તાપર એવા બેસેનિયોને પોર્શિયા પરણી, અને પોતાનો ધણી મિત્રધર્મમાં ચૂકે નહિ. એમ તેણે ઈચ્છ્યું, અને તે માટે ઉદાર મનથી અને છુદ્ધિઆતુર્યથી પોતાથી ગતતી, ચઢાવતાં પણ કરી.

૭. આપણે અસંખ્ય દોષથી ભરેલા છીએ. પ્રભુ પાસે ન્યાય માગે આપણે ચાલે એમ નથી. એની દયા હોય તોજ આપણે ક્ષમા દીએ. માટે ન્યાય કરતાં દયાનો ધર્મ ઉચો છે, એ આ વાતોનો મુખ્ય ઉપદેશ છે.

૮. જે ઉદાર મિત્રતા બાળે છે તે યંત્રને સમા પણ આપી જાણે છે.

નીતિચિંતક.

इश्वरचंद्र विद्यासागरजी गुरुभास्ति, स्पष्टवक्तापणः
अने दयाभाव.

विद्यासागरजी स्वभाव तथा तेमनी मुणमुद्रा जेवां विताउपंक
हतां, के जेमना समागममां आवतार दरकोई मुण्य धरलत. तेमना

સુર્યો પશુ એમનાથી પ્રસન્ન રહેતા હતા. વેદાન્તજેલીના અપ્પા-
 પક શિલ્પચન્દ્ર વાચસ્પતિ' તો એમના સ્નેહપાશમાં એટલા બધા
 બંધાઈ ગયા હતા કે એમને પૂછ્યા વગર પાણી પણ પીતા નહોતા.
 કારણ એ હતું કે અતિવૃદ્ધ અવસ્થાને લીધે હિંદવા બેસવામાં વધા
 નહાવા ધોવામાં સુરુણે બીજા કોઈના આધારની જરૂર પડતી હતી.
 ઇશ્વરચન્દ્ર સહા સુરુસેવામાં તપસ રહેતા અને આખો દિવસ લેમની
 પાસે ગાળતા. સેવાથી લેમભણે વૃદ્ધ સુરુને પેલાને વશ કરી લીધા હતા.
 સુરુણ પણ ઇશ્વરચન્દ્રની હુદિયા એટલા બધા ખુશ હતા, કે લેમની
 સલાહને સૌથી ઉત્તમ ગણતા. એક દિવસ પર્વતીએ કુહાડું.
 "બેટા, હું મલ્લે વૃદ્ધ થઈ ગયો છું. હિંદવા બેસતાં હંમેશા એક માલુસવા
 ટેકાની જરૂર પડે છે. તેથી મારો વિચાર છે, કે એક વાર લામ કરું.
 કેમ તારા શો સલાહ છે ?" સુરુણી એ વાત સાંભળીને ઇશ્વરચન્દ્ર
 મનમાં ને મનમાં વિચારવા લાગ્યા: " આ પંચાશી વર્ષના દોસો
 એ કોઈ છેકરી સાથે લામ કરે તો એતું શું પરિણામ આવે ? હું
 યોદ્ધાજી દિવસોમાં એ મરી નહિં બધા ? શું લેમની જાણપણીને લવન-
 પર્વત વેધવ્યંત્રના અમાગ સ્વામરમા મોઝાં નહિં આવ્યાં પડે ? હાથ !
 એ વખતે એ કોમલકુટ્યા પરતવ્ર જાણિમની શી બદલે થશે ! ! "
 આ બધા પ્રશ્નો લેમના ચિત્તમાં ઉઠવા લાગ્યા અને તેમને
 ઘણો સંતાપ થયો. આખરે મળામળે રવરે લેમભણે જવાબ
 આપ્યો: " સુરુણ, હું આપના જેવો વિદ્વાન નથી, કે આપને સલાહ
 આપી શકું. આપે તો સંસારમાં કેટલીએ નવા જુની જોઈ છે. આવાં
 લામનાં પીરજાગ પણ આપે બહુ એવાં હશે. આવી અવસ્થામાં હંમેશા
 વગરનું અને અનુચિત લામ કરવું અથવા યોગ્ય સમજે છે ? એક
 નિરપરાધી જાણિમના લવનના બધા સુખને પુણમાં મેળવી દેવાનો
 આપને શો અધિકાર છે ? દેવજી પેલાના સ્વાર્થને સારું એક કોમલ
 પ્રાણને આખો જીવગી મુઠી રાખવળ્યા કરો, એ આપ જેવા હુદિમા-
 નને છાજે ? " પર્વતીએ મુઠી મોઝે ઇશ્વરચન્દ્રની વાત સાંભળ્યા
 કરી અને ઉત્તરમાં લેમના જન્મે હાથ પડીને ધણીજ નમતાપૂર્વક

લગ્નની યાત્રા આવશ્યક બતાવીને લેમની એ કાર્યમાં મંજુરો માગી પેલુ આડગ ઈશ્વરચંદ્ર નાને નાજ કહેતા ગયા અને આખરે એટલું કહીને ઘેર જતા રહ્યા: “કોણ જાણે ક્યારે આ સત્યાનાથી રિવાજ કુળવાનોમાંથી જડમુળથી નાશુદ્ધ થશે ??” આમ તો ઈશ્વરચંદ્ર ઘેર ગયા અને ખુલ્લે સુરૂણના લગ્નની લેખાસીઓ ચલા માંડી, અને વાંચકિા, લખતાં દુદય કમ્પી ઉઠે છે, પંચાસી વર્ષના છુદ્ધા સાથે એક અવિ રૂપવતી કન્યાનું લગ્ન-લગ્ન થેનું, પાણિપદ્મલ ધર્મ જ ગયું ।।

ઈશ્વરચંદ્રે જ્યારે આ લગ્નની વાત સાંભળી ત્યારે એ મુંઝવા લાગ્યા અને સજાળ નેચે, રૂપાઈ ગયેલા કંઈ સ્ત્રીવાઈ જઈને બોલી ઉઠ્યા, કે “હે પરમાત્મા ! છું આ દેશને રસાતળ જ પહોંચાડવાનો જ તારો ધરારો છે ? એમ્મો કષ્ટ મામતી હોય તે ઘંરનું અને તે દેરાનું કહો કલવાણુ થતું નથી. ” યાજ આદર્શ બોલીને ચુપ થઈ ગયા અને મનમાંને મનમાં કંઈ વિચારવા લાગ્યા. દ્વદ પ્રતિજ્ઞાસૂચક ચિહ્નો એજ સમયે તેમના મોં ઉપર બજકવા લાગ્યાં. લેમની એ પ્રતિજ્ઞા, આગળ ઉપર લેમનાં કાર્યોથી જણાઈ આવશે.

એક દિવસ એ વૃદ્ધ પંડિતજીએ લેમને કહ્યું કે આદર્શ બંધા દિવસે યંયાં પેલુ તું વારી નવી સુરૂપત્નીનાં દર્શન કરવા નથી આવ્યો. મેં ઈશ્વરચંદ્ર રોઈ પડ્યા. લેમની આંખોમાંથી એકદર આંસુનો ધારાં વહેવાં લાગી એ વખતે તો પંડિતજી શબ્દ રહ્યા પેલુ બીજે એક દિવસે ખુસાણે એમને પોતાને ઘેર લઈ ગયા ત્યાં જઈને ઈશ્વરચંદ્રે પોતાની બાળ સુરૂપત્નીને જોઈ ત્યારે તેમના ચિત્તમાં હૃદયગ્રાસી ગરમી આંચે. લેમનાં જળબિન્દુઓએ આંખોગ્રાસ પહોંને સુરૂપત્નીના અર્ધપાદનોં ગરજ સારી. એ રૂંપયા સાથે સુરૂપત્નીનાં ચરણમાં માથું મુકીને પ્રણામ કરીને પોતે બહાર જતા રહ્યા. સુરૂણએ લેમને જળપાન કરવાનો ઘણો આમદ્ધ કર્યો. પેલુ એ તેજસ્વી મદાદમાંએ ઉત્તર આવ્યો, કે ‘આ નરક કુંડમાં હવે હું જળરૂપરૂં

નહોતો. સાધારણ રીતે આપણે એવો સ્વભાવ હોય છે, કે જે મનુ
એને આપણે પૂજ્ય વડિલ ગણતા હોઈએ છીએ, તેમની જે આંખની
ચરમ પડે છે. તેમને મોંએ હોઈ દિવસ ખરી વાત કહેવાતી નથી.
તેમનાં ખેટાં આચરણો વળને પણ તેમને કર્તવ્ય સંબંધી સ્પષ્ટ
સલાહ આપી જોડું લગાડાતું નથી. બાળવિવાહ, ગણવિવાહ, (એક-
સોની દવાતીમાં બીજી સ્ત્રી સાથે લગ્ન કરવાનો રિવાજ) અને વૃદ્ધ-
વિવાહના સહ વિરોધી હોવા છતાં પણ જ્યવદ્વાર સાચવવાની ખાતર,
એવાં લગ્નોના વચ્ચેના આદિ ઉત્સવોમાં શામિડ થવા આપણે ઘણા
સુધારકોને જોઈએ છીએ. શું એ સુધારક બન્યો બન્યો નથી કે
આ કેવળ તેમની કાપુરપત્ન, નામદીપ જ છે ? શું તેઓ પોતાનાં
એવાં કાર્યોથી એ અનર્થકારી રિવાજોને મૈત્રવણે ઉત્તેજન નથી આપતા ?
પણ હવે સ્વચ્છ વિવાહાગર એવા બહુકલ્પ મનુષ્ય નહોતા એમણે તો
પોતાના પૂજ્ય શુરૂનીની પણ ચરમ ન સમજતાં જે બ્યજાબી લાગ્યું તે
મગર સફાઈ ૧૫૬ કરી જ રીધું.

ઈ. સ. ૧૮૬૭માં બંગાળ પ્રાન્તમાં ઘેર દુકાળ પડ્યો હતો.
પુરો વૃદ્ધ માતપિતાનો ત્યાગ કરીને, અને સુખાન જનેતાઓ કોમળ
બાળકોને રસ્તામાં ફેંકી દઈને, જુખનાં માર્યાં, અન્નની શોધમાં ઘાવમાં
જતાં હતાં પણ અજ કહીં મળતું નહીં. લોકો કંઈક અને પાંદડાં
ખાઈને મુજસાન ચક્રવર્તી દવા. ચારે તરફ હાડાતાર વર્તી રહ્યા
હોતે. એ સમયે વિવાહાગર પ્રચલ કરીને સરખા પડેથી તો સદાચવા
આપણી એટલું જ નહીં પણ પોને માંડતું ખર્ચ કરીને મામેચામ કરીને
દબારો કરીએ જેટુને અન્ન વસ તથા ઔષધિ આપીને મરતા મરતા
બચાવ્યા એમણે પોતાને ઘેર એક અન્નાગ્રય જોડ્યું. તેમાં કેટલા
મરીને તું પોષ્ય થતું હતું, તેનો ખાતર એટલા ઉપગ્રી આવશે કે
બાર સ્ત્રીઓના ત્રણ દિવસ સંભવાના કામમાં લાગ્યા રહેતા હતા.
અને સૌજ મજૂ પીરમવાનું કામ કરતાં કરતાં થાકી જતા હતા. આથી

રીતનું તાન ચાર પાંચ મહિના સુધી ચાલુ રહ્યું. વિદ્યાસાગરે આ મરીબ
 શખન્યુએને ખચાવવા માટે કેટલો બધો શ્રમ લીધો હશે તે એટલા
 ઉપરથી જણાઈ આવે છે કે, હોમ, ચન્દ્ર, બંગી જેવી અત્યંતજ
 ગણાતી ન્યાતો, જોડેમને અધિકતાં પણ લોકો વૃથા કરે છે, હોમનાં
 ચહેલાં માથાંમાં એ દુકાળના સમયમાં એ પોતાને હાથે તેલ પાવતા
 હતા. એ દુકાળના સમયમાં એમણે પોતાનું સર્વસ્વ ગરીબ
 દુઃખીઓની સેવામાં ખર્ચીને હવેલો બુખે મરતા મૃત્યુએના પ્રાણ
 બચાવ્યા, વાક્યવીર દેશહિતેથી બન્યુએ ! કહો હોમારામાંથી કેટલાએ
 સંવત ૧૯૫૬ ના દુકાળમાં એડુતેની આ પ્રમાણે રક્ષા કરી હતી ? ના,
 હાઈજ નહીં. કેવળ સાચી લોકસેવાની પ્રબળ ઇચ્છા હોમના હૃદયમાં
 રાત દિવસ રહેલી હતી, તેથી જ હોમણે એવું ઉત્તમ કાર્ય કરી બતાવ્યું,
 કે જેવું કામ કરી બતાવ્યાનો યશ મેળવવા અથવા યોગ્ય દેશભક્તો જ
 ભાગ્યશાળી નીવડ્યા છે. સત્તર હજાર આર્થસંતાન ૧૯૫૬ના દુકાળમાં
 ક્ષિપ્તિ થઈ ગયાં, હવેલો એકુનેતો નાશ થઈ ગયો, પણ અહીંસા !
 કે આપણામાંથી એક પણ વિદ્યાસાગરના જેવો દયાળુ મહાત્મા ન
 નીકળે ! !

દુકાળના સમયની હોમની આ સેવા જોઈને બંગાળના ગરીબ
 અમલકુ લોકો હોમને વિદ્યાસાગરને બદલે “દયાસાગર” કહેવા લાગ્યા
 હતા. એક ઇંગ્લેન્ડ કવિ મધુસૂદન દત્તે પણ હોમને “દયાસાગર”
 તરીકે સંબોધન કર્યું છે. અને આ વૃત્તાંત વાંચ્યા પછી કોણ કહેશે કે
 આ વિશેષણને એ સર્વ રીતે યોગ્ય નહોતો ?

બંગાળની સરકારે પણ વર્ધમાન હુલ્લાના કમિશનર મારફતે
 આ ખરાપકારી સેવા માટે હોમનો ખાસ ઉપકાર માન્યો હતો.

(ઈશ્વરંદ્ર વિદ્યાસાગર)

સાથથી જીની સત્તા

સિયોદિક અને યોગદાતા.

લેડી યોગદાતાનું નામ બહોલું છે. એનો પતિ (સિયોદિક એક દિવસો કાકોર (અર્થ) હતો. એક વરણ ન પરણ્યાં છે, એકલા હૃદયમાં પ્રેમ હવકાર્થ રહ્યો છે; હર્ષ હૃદયી રહ્યો છે; પણ આચખાચના સન્નિગો એ હર્ષના વેગને શિથિલ કરી નાંખે એવા હના.કોપેન્ડિનું ગામ (જે સિયોદિકના કમળમાં હતું) તેમાં બધુંકર દુકાળ વાલો હોયો. લોકો કર સરી ચકતા નહોતા. આથી સિયોદિક તેઓના પર ચડીકવાયો. હોના પીડા પર એથીને હપતી કોપેન્ડિના ચહેરામાં પ્રવેશ કરેછે, ત્યારથી આ સંવાદની શરૂઆત છે. લેડી યોગદાતા દુકાળથી પીડાતા લોકોની તરફથી જામરી વડીલાત કરે છે, અને સીદુદયની સત્તા સંપૂર્ણ બજાયા છે. હતાં તેનો પતિ એવી કડગી શરત કરે છે કે “બધોરને સમયે નમ્મ શરીરે યોગ પર એથીને મહિવલાઓમાં તું ફરે તો હું કર માફ કરું.” એ શરતે તેનો પતિ લોકોને કર માફ કરવ તું કમૂક છે. અતો એક હૃદયની પ્રેમભાવના કેથી વિજયી નીવડે છે તેનું આ સંવાદમાં દીકરિય આનુષંગિક. શુદ્ધતામાં સર્ગરનો સથળી ફૂનિઓમાં આ વધારે ચડકિયાતી છે, એમ સાચુરો કહેડે. લેડી યોગદાતા (વપે દેનિસન કવિએ. પણ એક કાવ્ય બનાવ્યું છે, તેનાં છ સર્ગન બજા. વખાણુ કરે છે.

જ્ઞાનપદ્યથી લે-ડોરને લેડી યોગદાતાની વાતો તરફ વિશેષ પ્રેમ હોયો. લેડી યોગદાતાની માનમાં એણે મરતો હોયો, તે જોવા એ ગયો. હોયો. ત્યાંથી આવ્યા પછી ફૂનિની સાળાના એ બહુલો હોયો તે વખતે એણે પાછો વળાવ આગળ એથીને નીચે પ્રમાણે કવિતા બનાવી હતી—

" In every hour, in every mood,
 O lady, it is sweet and good
 To bathe the soul in prayer,
 And at the close of such a day,
 When we have ceased to bless and pray
 To dream on thy long hair. " : : :

આ કવિતા લેન્ડોરે પોતાના એક મિત્રને વંચાવી. તેને કવિતાનો વિષય ઘણો વિચિત્ર લાગ્યો અને છેલ્લી લીંટી વાંચીને તો તે પુષ્કળ જ હાસ્યો. આથી લેન્ડોરે એવો શરમિન્દો પડી ગયો કે તેણે પોતાના મિત્રને કહ્યું કે ' યોગ્ય કોઈ વિદ્યાર્થીને તું આ કવિતાની વાત અણુ-વીણ નહિ ' પોતે જ્યાં કવિતા બનાવી હતી તે સ્થાનનું અને ત્યાં આજના ઉગતા પેપરમીન્ટના ઊડનું સમસ્થ કરીને લેન્ડોરે ઇચ્છે છે કે " May the peppermint be still growing on the bank in that place. "

ટોચેન્ટિના મહાશક્તિઓમાં નબળા શરીરે યોગ ઉપર જોડીને ફરતી સાધ્વી સ્ત્રી યોગાધવાનું ચિત્ર " The Graphic " નામના સુખ-સિદ્ધ ગ્રંથોજી પત્રમાં યોગ સમય ઉપર આગળ હતું તે યાત્રુ સમ-જીય અને માન ઉપજાવે એવું હતું. જે ત્રણ વર્ષ ઉપર સુન્દરીસુ-ખોધના એક અંકમાં ' પરદુઃખજનન લેણી યોગાધવા ' વિષે એક સીલેખ આપ્યો હતો તે પણ વાંચવા જેવો છે.

યોગાધવા--મહાસા બહાલા લિયેમફ્રિકા શહેરમાં દુષ્કાળ પડ્યો છે. લીસ્ટરશાયરના વિદ્યાળ આશામાં પણ અનાવૃષ્ટિ કેટલા દિવસો સુધી રહી હતી, અને કેટલા સવિવાસે સુધી વર્ષોદ માટે પ્રાર્થના ચાલી અને હુબે પીણાના અનાથ પશુઓ પંચવી મસુ પોતાનો દોષ અંસેડીને દયાદ્ર બને એવી સ્તુતિ યતી આપજો સાંભળી હતી તે યાદ કરો.

મ્હારાં પિય પતિ ! મરી ગયેલા જળદને બહિર રમ્ભામાં મૂડીને આડ્યા
જવા માટે એક કરતાં વધારે સુન્દેગારને ત્હમે કેદમાં નાંખ્યા છે.
બીજા હોકા, જે ચોલામાંથી પોતે અને પોતાના છોકરાઓ અને
કદાચ પોતાના ઘરના પિતાઓ અને પોતાની માતાઓ સુદ્ધાં, બગાડ
વિનાનાં ગાંધને ઘર તરફ ધસડતા દતા તે તમને આવતા જાણને
મ્હાસી ગયા. જો કે આપણી સાથે બહાદુર બાસાવાજાઓ અને સુનુર
ધનુષધારીઓ દતા તે પશુ પોતાના ચેકની હરિદ્રતાથી જેમને ઘર બહાર
નીકળવું પડ્યું હતું એવા એતરના કુતરાઓ જે વિકુળ પ્રાણીઓને
કાઢી ખાતા દતા તેની આમજ ધણે ગુણ જાણકાર અને જોખમ ભરેલું
લાગતું. બીજા કુતરાઓ કરાચણા અને અપંગ ધચણા, કુધા અને
અસાકિતને હાથે તરફડ્યા માસતા, મથવા મરમી અને દુઃખથી બાકસ
ધણ મથેલા, પોતાની સાખી અને કંડી ચીસોથી અથવા તે તીક્ષ્ણ
અને તરિલ બસાજથી વાતવરણને બારી નાંખતા દતા. જે દુર્ગન્ધ
આપણી તે આસપાસનાં વૃક્ષોથી કે પેડીઓથી કરા પશુ ઓછી ધતી
નેહાતી.

ત્રિયોદ્ધિ—ને હવે, મ્હારી બહાસી મોઢાઈવા, શું ત્હને એવી
બીક લાગે છે કે કેરોન્દના રજવાળા આમજ આપણું પોંચોશું ત્યાર
પહેલાં આપણને કેઈ જાનવર ખર્ચ કરશે ? અથવા તે બગીચાઓમાં
ત્હને આવડાર આપવા સુકાળનાં પુષ્પ નહિ હોય ? કે ત્હારી પયારી
અને ઓસીમાં માટે સુગન્ધિદાર વનરપતિઓ નહિ હોય ?

મોઢાઈવા—ત્રિયોદ્ધિ, ત્હને એવી કોઈ બીક નથી. આ
સુકાળોને જ મદિતો છે. મ્હારાં મુખ લમ પછી હું સુકાળ જ
જોઉં છું. એ સુકાળો અને બીજી સજાતી સુગન્ધિદાર વનરપતિઓ કે-
જી બંને શા કારણથી પશુ હું જ્યાં જ્યાં તેના તરફ જોઉં છું ત્યાં ત્યાં
જામે તેઓ. ત્હને એલાખતાં હોય અને મ્હારા આવવાની આશા રાખતાં
હોય તેમ ત્હને અભિનંદન આપનાં જણાય છે. ત્હને તેઓ પર પ્રીતિ
છે તે મું એ સંમંજતાં હશે ?

લિયોફ્રિક—ચેલી રે-ચેલી ! પાણી હારી છરજી શું છે ? હું
હું પ્રાર્થના કરવા આવ્યો નથી છતાં, જે પ્રાર્થનાથી હોને
મતોપ થાય એમ હોય અથવા તેથી જો આ આનાનૃતિ જતી રહે
એમ હોય તો હું સીધો સ્ટેઈન્ટ મિશનરી દેવળમાં જાઉં અને સ્થવાર
સુધી પ્રાર્થના કર્યાં કરું.

ગોડાર્થવા—લિયોફ્રિક ! હું પણ એમ જ કરું, પરંતુ મારી
ખરા છગરની વહી પ્રાર્થનાઓ પ્રભુએ નથી સાંભળી એમ બન્યું છે.
તેથી જે વધારે સ્ટેડાઈસી બની શકે એમ છે, તેને માટે જો હું આપની
આજ્ઞા કરું તો, મહારા પ્રિય પતિ ! આપ મને સંભાળશે ?

લિયોફ્રિક—કેમ ! શું છે ?

ગોડાર્થવા—મહારા કેમણ પ્રભુ ! તમને શુભે હતા તેજ વખતે
જે દુર્ભાગી મનુષ્યોએ તમને ક્રુપિત દીધા છે તેના બચાવમાં કંઈ પણ
કહેવું મને હીક ન લાગ્યું.

લિયોફ્રિક—દુર્ભાગી એટલું જ ?

ગોડાર્થવા—તમને આંધા ક્રુપિત દીધા એટલે અંશે તેઓ દુ-
ર્ભાગી તો ખરાજ, આપણા ઉપર કેવો મનદ વાલુ વાય છે ! સખ્યા
કેવી મંબીર, સિધર, અને શુભી જણાય છે ! આકાશ અને પૃથ્વી
કેવાં જ્ઞાન્ત લાગે છે ! શું કેઈ તેના આનંદ મેળવશે નહિ ? શું આપણે
પણ એ આનંદ નહિ મેળવીએ, મહારા લિયોફ્રિક ? સૂયં આપ-
મવાની લેવારી ઉપર છે, એ લિયોફ્રિક ? તમને કોય સમ્યા પહેલાં તે
આશરો એકું ચલા ન દેશે એ મહારા શબ્દો નથી. મહારા કરતાં કેઈ
વધારે બચવાન ચલના એ શબ્દો છે. મહારી અયોગ્યતાઓ શું એ
શબ્દોનો પ્રભાવ એકાં મહારો ?

લિયોફ્રિક—ગોડાર્થવા ! બંધોચેનો તું પણ કરવા માગે છે ?

ગોરાઈવા—શું તેઓએ તમારી સાથે નંદ ઉત્તરું હાં ખરે-ખર એ વાગી તો મૂને ખમરજ નદિ.

ત્રિયોદ્ધિક—આપણા હમની તેઓને સારી ખગર હતી; તેને ખંગે યનારા ખરો અને ઉત્તરો વિષે પણ તેઓ તાત્કાલ દાન આપે આવા દુઃખાળના સમયમાં મારી પેતાની જનીન એ ખરેખરે માટે વાત નથી એ પણ તેઓ સમજતા હતા, છતાં મારા વંશિએ નકરી કરેલા કરો મૂને મોકલવામાં તેઓ ચૂક્યા છે.

ગોરાઈવા—તેઓ રહે છે તે પ્રમત્તે તેઓ જમે મરતા હોય—

ત્રિયોદ્ધિક—તો તેથી શું મારે પણ જમે મરતું? મારાં માણસો ગયાં તેટલું શું ખસ નથી?

ગોરાઈવા—બસ છે. જો ખરે! પણ છે! પણ છે! તેઓ તમારો પાસેથી કદી જાય નહિ એવું હું ઈચ્છું છું. તેઓને હવે હવન આપો, ડાલિ આપો, સુખ આપો, મનોજ આપો. તેઓમાં કેટલાક એવા છે કે જેઓએ મારા વચગામમાં મૂને ચુમીએ કરેલો અને જાગરેલા પાત્ર + આજન મૂને આટિયો આપેલો. ત્રિયોદ્ધિક વિયોદ્ધિક! મૂને લાગે છે કે જે પેલા વૃદ્ધ પુરુષને હું જોઈશ તે તેમનો જ કેઈ હશે; તે વખતે મૂને એટલા જે આગિય આપેલો, અને તેના બદલામાં, અકસોચ! તેને માટે હું જે આગિય લાતું છું, તેને પણ મૂને વિચાર આવશે. તે વખતે મૂને હરખમાળી સુધર પહેરી, મારું દેવું ફાટી જશે, અને તં જોઈને એ રહેશે! વેર લેવને ત.પર મરેલા પોતાના કુટુંબમાં મૂનુને પ્રવેશ કરવાના દુર પવિત્રી જોને માટે, રહે આપણાં એ રહેશે.

લિયોશ્ચિક—આપણે મોટા કાલેવો ઉત્તરવા લેઈએ.

ચાપણી—અલગત !

લિયોશ્ચિક—ત્યારે શું ?

ચાપણી—અહુનાં મુઘાં પ્રાણીઓના મનુ પાછળનો જે કોલા-
હલ તે શું ઉત્તર કહેવાય ? અરથક થયેલાં હિવાનપાનાંઓ. તે 'શું'
ઉત્તર કહેવાય ? કવિત કીધેલાં પશુઓ તે શું ઉત્તર કહેવાય ? ઉન્માદ
આણે એવાં ગીતો અને ચકરી લાવે એવાં મુઘો તે શું ઉત્તર કહેવાય ?
વિવિધ વેશધારીનાં બાદુલી વખાણો તે શું ઉત્તર કહેવાય ? આપણો
ધોવાનો અન્તરનો અવાજ આપણા વિષે જે કહી શકે તેના કરતાં એક
અવધાનો અવાજ આપણા વિષે શું વધારે સારી બીજી કહી શકશે ?
નિંદ્રામાં એનો શ્વાસ શું આપણા શ્વાસને વધારે કોમળ બનાવી
શકશે ? રે ! મહારા વડાલા ? દરેક બીજા આપણને ઉત્તર-
રૂપજ ધરે, આપણી જ એમજ ઇચ્છા હશે તો એમજ થશે. 'લગી-
આનાં સુન્દર પક્ષીઓને કલેલ કરતાં લેઈને જે દિવસે હૃદયમાં
જ્ઞાનન્દની ઉર્મિઓ ઉછરે ત્યારે તે દિવસ નકારોજ સમજાયો, અને એમાં
વધારે નકારા દિવસ આવવાનો સંભવ પણ સમજી લેયો પણ,
લિયોશ્ચિક ! ખરો ઉંચા પ્રકારનો ઉત્તર તે અહુના કિંકરે મનુષ્યનાં
હૃદય ઉપર જ પ્રસાર્યો છે. તે આનંદ છે, તે ઉપકારવૃત્તિ છે, તે છાતી-
સરસું ચાંપેડું અને સીનજ-મુની પ્રાર્થના કરના કરમાવાયેડું કુષાપીડિત
નમાર્તું બાળક છે. એ ઉત્તર આપણે ઉલ્લોમું, આતંકિયો વેધાર
છે. દિવસેના દિવસે સુખી, મરીનાઓના મહિના સુખી વર્ષોનાં વર્ષો
સુખી એ ઉત્તર આપણે નવો રાખીશું અને એથી સદા સુખમાં અને
સંપત્તિમાં રહીશું. લિયોશ્ચિક ! એ ઉત્તરનો અમૃતરસ જમર કે પ્રુપ
કે દ્રાણલવાથી આપણને મળી શકે તે કરતાં વધારે મીઠો છે, સ્વર્ગમાંથી
એનું અરણ્ય વહે છે, જે માણસ એ પ્રવાહને અહીં નિરંતર વહેવડાવ્યો
તયારે તેના ઉપયોગને માટે સ્વર્ગમાં એ વહાણ કરશે.

લિયોશ્ચિક—તુ તો વેલી થઈ છે.

મોડાઈવા—ખરેખર, હું આવારે મ્હારું પોતાપણું ઝુમવી લેડી છું. કાંઈ દિવ્ય શક્તિ, કોઈ ભઠ્ઠી, કોઈ પ્રેમાળ શક્તિ મ્હારા-સારી-રને અને આત્માને અને અવાજને મૃદુતા અને પ્રેમભાવમાં પીગાળી દે છે. એા મ્હારા પતિ ! એ શક્તિની આજ્ઞા આપણે માનવી જ નેહ્યો. મ્હારા તરફ જુઓ ! મ્હારા તરફ જુઓ ! જમીન પરથી આપનાં મધુર-નયન ખસેડો ! હું વાચના કરતી અટકીશ નહિ; અટકવાની મ્હારામાં હિંમત નથી.

લિયોટ્ક—આપણે વિચાર કરીશું.

મોડાઈવા—‘વિચાર કરીશું’ એમ તો કહેસો જ નહિ ! આપણે બચાઈ કરી ચૂકીએ એમ હોય તે દખલે શું બચાઈ વિશે વિચાર કરવા એસવું ? અનાથ શિશુઓને અન્ન માટે રણ દેશો નહિ આપણા મનુની માવા તેઓનું સાજાકરો. આપણું નહિ સંભળે, કંઈ નહિ સંભળે !

લિયોટ્ક—પેલા ત્રિશપ (પર્માપ્સ) આવે છે. ચહેરની-હિવાંકળી આપણે એક જ માર્ગને છેડે છીએ. કેમ નીચે ઉતરીને કેંઈ ત્રિશપ એટલા માનની આશા સખી શકે નહિ. મોડાઈવા ! હોકમાં મ્હારી પરથી અને માન એથી એટલો ઘણો છે. અર્થ પોતપોતા એ હરીજન લાગુરો. ઉક ! ઉક ! ત્રિશપે જાયું છે. એ એનો પોતો આગળ ચલાવે છે. ત્હારી પાછી નજર જમીન ઉપર એના પગનો અવાજ નથી સંભળાનો ?

મોડાઈવા—એા લિયોટ્ક, આ વજો ગેરબાજખી કર. સખત મનુરો ઉપરનો કર, સખત છવન ઉપરનો કર જાહે નહિ કરો ત્યાં સુધી હું નહિ ઉડું, કંઈ નહિ ઉડું, કંઈ નહિ ઉડું.

લિયોટ્ક—જે પાછી કર. એનો હૃદય પોતો જાણે તો આપનો હોય તેમ કેવો એક સરખી રીતે ખીમો પીમો અને હાંકનો હાંકનો કરે છે ! ત્રિશપનો પોતો આવો મજબૂત અને અત્યંત હોય પછી હોકોને ફરીઆદ કરવાનું કરવા શું ? એમ કરવાનો તેઓને હક શા ? કંઈક ફેરફાર કરવો, આજની આવેલી રૂઢિઓ નાબુદ કરવી

જમતમાં નવું ચિંતન આવતું હોય એમ લાગે છે. તું જ્યાં હોય છે ત્યાં હું. કંઈ પણ કિસ્મિત એક શકતો નથી, કંઈપણ ખોટો વિચાર મદારા મનમાં આવી શકતો નથી. અહીં બહારી આસપાસ હું મદારો હોય આમ નાણું । તું આનાકાનો-કરીશ નહિ । તારાં નયન કંપાનીય નહિ । ધમકી કે ધુમસટ કે આચરના આવ આવીશ નહિ । હું કહીશ જ કે-લોકો સમક્ષ મદારા અર્થ ઉપજાવે એટલે, તારાં-સુન્દર અને રતેદળીનાં નયનો મદારો સુખનોચી હું જાન્ય કરીશ.

ગોડાધવા—કાલે ત્હમે મને ચૂમશે અને તેઓ લમને આશિષ આપશે હું ધણી ફિક્કી થઈ જશ, કારણ કે આજ રાત્રે હું ઉપવાસે કરીશ અને પ્રાર્થના કરીશ.

લિયોહિક—તું શું કહે છે તે સંભળતું નથી. કમાન આગળ લોકોનો અવાજ એટલો બધો આવે છે ।

ગોડાધવા—(મનમાં) હંપર તેઓને સહાય કરે. પ્રિમાજ છવો બસા કાલે મદારી આસપાસ તેઓ આમ પીટાણો નહિ, એવી મ્હને ઉમેદ છે. લિયોહિક । મદાર નામ જૂની જગાય અને ત્હમારું જ સંભા રાષ તો કેવું સારું । પણ કદાચ મદારા નિર્દોષપણાને લીધે હું કપકાપાત્ર નહિ ગણાવું । અને એવા જ નિર્દોષ કેટલાક કહેવતમાં અને દુષ્કાળમાં પીડાય છે । મદારા વરફ જે નયન ઉવડો તે વસ્તનાં અશુભુક્ત સયા દરો । આવા મદારા કુદમ્બની માતા કેટલી ન્હાની ઉમ્મરનો । મદારા દોલનથી તું મ્હને હાનિ થશે છંધરદૂપાથી એ યેવન-મદારામાં હિંમત આણે છે. હા ! સવાર ક્યારે થશે હા ! બપોર ક્યારે જશે ?

(લે-ડેરના સંવાદો)

ક આગળ વાત એવી છે કે લેડી ગોડાધવાએ રાત્ર પાણી અને ગોડા ઉપર બેસીને નમ્ર ઘરેરે કેથેન્ટ્રના મહોલાઓમાં ફરવા નિકળી પડી. તે વખતે કેથેન્ટ્રના ચહેરના સ્વખળા રહેવારીઓ ઘરમાં બારાઈ રહ્યા, પણ એક દરણએ એ સાચી સુન્દરીને જવી એવા માટે બારીમાંથી ટાકીઈ કીધું. હાઈ કહે છે કે એ આંખ બો સઈ ગયો, કાઈ કહે છે કે ચહેરના લોકોએ સુત્રો થઈને એની આંખ ફેડી નાંખી, અને કાઈ કહે છે કે એને મરી નાંખ્યો.

જોઈ શકે, પ્રત્યેક સંવેદન, જ્ઞાન, અનુભવ, તે પ્રાપ્ત થાય ત્યારે જોગ-
વાય એટલું જ નહિ પણ તે સર્વનું પુનરવલોકન કરવાનું તેની સામર્થ્ય-
તાનો વિવેક થાય, અવિધ્યને માટે હોય કે ઉપાદેયના સંકલ્પ થઈ
આચારનો તથા વિચારનો નિર્ણય થાય, એ પરિપક્વ બુદ્ધિનું લક્ષણ છે.
આવે કુમે વિચારતાં ‘ઉન્નત હવન’ શબ્દ પ્રકારે, વિશ્વક્રમમાં સિદ્ધ
યતું આવે છે તે આપણે જોઈ શકીશું, બુદ્ધિ અને તેના પરિપાકમાં
હવનનો ઉન્નતિના ક્રમ સ્વામયતા છે, એક પાસા કેવળ મતિ અને
પ્રેરણાથી ચારણી સ્વાનુસંધાન પામી શક્યા રૂપ ફક્ત પર્મત બંધા
બુદ્ધિનાજ ક્રમ છે.

બુદ્ધિમાં જ સર્વ ઉન્નતિનું સાધન હોવાથી શિક્ષણ, ઉપદેશ
લેખન, વાચન આદિ પ્રકારો વિરતરે છે. ત્યારે શું એ બુદ્ધિ જ પશુ
અને મનુષ્ય વચ્ચેનો તફાવત ઉપજવનાર ‘ધર્મ’ છે ? જ્ઞાન પામ-
તું અને તે જ્ઞાનનું પણ પુનરવલોકન કરવું એ બુદ્ધિ પશુમાં નથી
એમ પડિતોએ સિદ્ધ કર્યું છે. મનુષ્યમાં તે છે. માટે પોતે પોતા-
ને જાણી શકે તેવી બુદ્ધિ તે જ ધર્મ છે એમ કહી શકાય ? ‘પોતે
પોતાને જાણી શકે તેવી બુદ્ધિ, તેને જ આત્મજ્ઞાન કહેવાય છે; કોઈ
પશુ મનુષ્ય જેને પોતાનું પોતાપણુ જાણતો માનેતો હોય તેનું તેને
યથાર્થ જ્ઞાન થાય, પોતાની પ્રકૃતિ, પોતાનાં નરીજ, પોતાનાં વર્તન,
પોતાનાં શુભાશુભ વર્તન, પોતાને દેશકાલ સંબંધ, ઇત્યાદિનું
તેને યથાર્થ એટલે આસાર વિચાર પૂર્વક વિવેકજ્ઞાન થાય, તો
તે આત્મજ્ઞાનનું જ પ્રથમ પગથીઈ છે, અને એને આત્મજ્ઞાન કહેવામાં
આય નથી. કારણ કે એવું જ્ઞાન ન થાય ત્યાં સુધી ‘આત્મા’ જે સમગ્ર
વિશ્વના એકતાનું એક સૂત્ર છે તેનો અનુભવ તેને આવી શકતો નથી,
વિશ્વમાત્ર આધે પોતામાં પણ જે સામાન્ય-અંશ છે, જે નિત્ય અનિવાર્ય
અંશ છે, તેને એવાથી તેમાંજ સ્થિતિ સમ્પાદાને મનુષ્ય યતનવાન યતું
નથી, પોતાના આગતુક અને અનિત્ય વિકારી અંશોને, નિત્ય અને
અવિકારી અંશોના વચ્ચેમાં જાણી પરિણામે અવિકારી અંશોમાં એવાની
લેતાં શીખતું નથી આમ છે એટલે પોતે પોતાનું પુનરવલોકન કરી શકે

ઉન્નત જીવનનો માર્ગ આત્મજ્ઞાન છે એમ મિદ્ધ થાય છે. એ
 જ્ઞાનજ્ઞાન તે જ ધર્મ છે ? પોતાના સ્વરૂપને લાગી પ્રકૃતિ ઉપર પોતા-
 નો આધાર રચાયેલો એટલામાં જ ધર્મનો સમાવેશ છે ? ઉન્નત જીવ-
 નની પરાકાષ્ઠા છે ? દુઃશીલતાથી પ્રકૃતિને નિયમમાં લાવી મુશીબ
 અને સુમાર્ગમાંથી કરી પૂર્વ નીતિમાન થયેલો માણસ પરિપૂર્ણ ધાર્મિક-
 તા અને ઉન્નત જીવનને પામ્યો છે એમ કહેવાયે ? દુઃશીલતાથી
 દુરાચારી અધાર્મિક ને તેથી પશુવત્તની અજિન્ન એવાં મનુષ્યો કરતાં
 તો તે સાધુ અનેક પ્રકારે ઉન્નત અને ધાર્મિક છે, પરંતુ ઉન્નત
 જીવનની જે ભાવના આપણે બાંધી છે ત્યાં સુધી એકત્રી સાધુતા જ
 લેઈ જઈ શકતી નથી. ધર્મના અંગની કેવલ વિશુદ્ધ ચારિત્ર અને
 નીતિમાન વ્યવહાર એટલાથી સમાવેશ થતી નથી, આત્મજ્ઞાનની એ
 ઉદ્ધતી હીમ નથી. આત્મજ્ઞાન અને ઉન્નતજીવનતા માર્ગનો એ
 પ્રથમ મુદ્દમ છે એટલું ખરું, પણ એજ અંત છે એમ નહિ મનુ-
 શ્યની અને સમગ્ર વિશ્વની પરિપૂર્ણ ઉત્તતિ, તેના વિચારમાત્ર તેના
 અભિચારમાં પ્રવ્યક્ત પ્રકટે તેમાંથી ચની જાય છે, જ્યાં સુધી પ્રતારણાનો
 લેશ પણ અવદારમાં રહેશે, વિચાર અને અભિચારનો જ્યાં સુધી
 વિચાર રહેશે, ત્યાં સુધી વ્યર્જિત કે સમર્પિત કેળવતું કલ્યાણ મનાર
 નથી, એનું કારણ સ્પષ્ટ છે. વિચાર અને અભિચારની એકતાથી જે જા-
 વ્ય કર્તવ્ય અને સ્વાર્પણનો (એટલે કે પોતે જ્યાં હોય એ ત્યાં પ્રાપ્ત
 થતાં કર્તવ્યને કરવામાં પિતાપણનો અર્થોનું સ્વ અને સ્વ અર્થનો
 સોગ આપવાનો) સંભવ છે તે મિદ્ધ ન થાય, પ્રતારણા, સંકોચ,
 ભય, શંકા, અને દુષ્ટતા જ વ્યવહાર પરમાર્થ સર્વની નિયામક રહે
 છે, અને ઉન્નતજીવન કે ધાર્મિકતા એકે આવવા દેતી નથી. અને
 આત્મજ્ઞાન પણ, હવેનું જ પુદ્ધિનો અર્થ કરતાં આપણે કહી શક્યા
 તેમ, પોતાના સ્વરૂપને જોવાથી સમગ્ર વિશ્વ સાથે પિતામાં જે સમાન

મિ પીમિ, ધર્મભાવનાનો ટકાવ રાખતાં મનને શીખવવું. સ્વાર્પણ
ને કર્તવ્ય ને સમર્પણવાદમાં જ તેનું ચાંચત્વ નિરંતર ચંચલતા-
। રમે એમ તેને દેવ પાંડવ; એટલે મનનરહિત અર્થોત્ત નિઃસાર
ને ક્ષણિક તથા હેતુમૂલ્ય સંચલનાથી રહિત ધર્મ મન અતિ જાન્ય,
રાકમ અને ઉન્નતિના પ્રેમભાવમાં વિલાસી બનતા વૃક્ષ, પશુ, મૃગા-
નાં છુવન કરતાં તેવા મનપુકલ મનુષ્યનું છુવન ખરું ઉત્તરછુવન
નું રહે છે. મોક્ષનો અનુભવ થય છે, એમ મહાત્મા વસિષ્ઠનો ઉપ-
દેશ છે. આચાર અને વિચારની સંપૂર્ણ એકતા તે આનું જ નામ. નાના
નાના પ્રસંગોથી આરંભી છેક સમર્પણવાદના પર્યંત આચાર વિચાર-
ની એકતામાં જ ઉન્નવછુવનનો માર્ગ છે; એ જ અર્થેત છે.

ઉન્નવછુવનનો મુખ્ય મંત્ર સ્વાર્પણ અને કર્તવ્ય છે. સ્વાર્પણ
બેટલે અભિમાનનો વૃત્તિને ત્યાગ કરીને પેતાને જે જ્ઞાન ધર્મ
કાંઈ તે બધું પેતાના આચારમાં પ્રદર્શિત કરવું એ જ સ્વાર્પણપૂર્વક
કર્તવ્ય કરવાનો અર્થ છે. પત્રી તે કર્તવ્ય પેતાના લાભને અર્થે દોષ
ક પેતા કરતાં વધારે સખ્યા કે સ્થાનના લાભને માટે દોષ કે
આખા વિષયના લાભને માટે દોષ તો પણ જે કાંઈ એટલું જ્ઞાન
દોષ તે જ્ઞાનમાત્રને અભિમાન વિના જ. આચારમાં આણવું એ
ઉન્નવછુવનનો માર્ગ છે. 'લાભ' એટલે અને જેને ઉન્નતિ કે
ઉન્નવછુવન કહેવાય છે તે રૂપી લાભ એમ તો સદાજે સમજાય તેવું
છે. ત્યારે આ પ્રકારે ઉત્તરોત્તર અધિક જ્ઞાન અને અધિક કર્તવ્યના
સમજવાં મોક્ષ પર્યંત પહોંચાય છે, સંકેતમાત્ર જ આચાર રૂપી ધર્મ
રહે છે; વિચાર અને રૂઢનો ભેદ જ રહે નહિ તેવા યોગ સિદ્ધ થય
આવે છે. એ ઉન્નવછુવન અને ઉત્તતિ છે.

(યુદર્શન મંતાવલિ)

પીકાની ઘેરમાં હતી. જો મેં તે વેળાએ મારા ભાઈના મેરવાના સમાચાર કદા હોત તો તે મરી જત. તેણે ચાલ વાત ખરી માની. હું તે દિવસે જે કંઈ લિફ્ટ લાગ્યો હતો તેમાંથી તેને બળભેરથી ખવાડ્યું, તેથી તે કંઈક આરી થઈ અને વારંવાર માં મુખચુમ્બન કરીને રોતી રોતી કહેવા લાગી, બેટા ! તું મારે માટે કેટલું કष्ट સહન કરીશ ? તારા ભાઈને જેલુ રાખ્યો છે, તે તને જ દયા કરીને રાખેતો તું ત્યાં જઈને રહે. મારા ભાઈમાં જે કંઈ યજ્ઞાર દશે તે થશે. મારે માટે તું હવે વિંતા કરીશ નહિ, અને આવા દુર્લભ શરીરે લિફ્ટ માગવા પણ જઈશ નહિ. માની આ વાત સાંભળીને જાણે મારી છાતી ચીરાઈ ગઈ હોય તેમ થયું ! મેં તેની પાસે કંઈપણ કહ્યું નહિ. ઘરમાંથી બહાર નીકળીને એક ઝાડની નીચે બેસીને ધંપીવાર સુધી રાખ્યો.

અમે તે રીતે કાળના દિવસ તો જતા. પણ આજે ઘરમાં કંઈપણ ખાવાનું નથી. હું ઘણો વખત રૂંધે પલ્લ કઢી ચી એક મુઠી ભાત મળ્યો નથી. જો આપ દયા કરીને અને ભાત આપો તો હું જો ઘરમાં હાઈ જઈને માને ખવાડું મેં કાલે પણ કંઈપણ ખાધું નથી. પરંતુ મારા પ્રીયિત છે, અને તેથી જો તે આજે ખાવા ન પામે તો નિશ્ચય મરી જશે ! માના સિવાય બીજું મારું કોઈ નથી.

આટલું બોલતાં એકરુના ચહેરો ફરવાઈ ગયો, અંખ ઉપર ચઢી ગઈ અને તે વચ્ચેતો જમીનઉપર પડ્યો. શુદ્ધ બાળકની અદ્યુત ગાતુલકિત સંસર્જીને વચ્ચે તેની આવી અવસ્થા જોઈને જાણે હીથી કંઈ ખાવાનું લેવા માટે ઘરમાં ગયો, અને ખાવાનું હાથમાં લાવીને છુવે છે તો બાળકે પ્રાણત્યાગ કરેલો દ્રીઝ.

નિસ્તોમ નિરપદ્મતા.

રામન ઐતિહાસિક પ્રસંગ.

માયામય જગતમાં મનુષ્યના દૃઢ્યમાં લોભ, તૃષ્ણા, અહંભાવ, મમતા, સ્પૃહા વગેરેનો વાસ દૃષ્ટિએ પડે છે. લોભ અને તૃષ્ણાને અધિન થઇ અનેક મનુષ્યો પોતાના મનની મુશક પાર પાડવાને માટે ન કરવાનાં કાર્યો કરે છે; માયામય હયાતા વરગોને અધિન થઇ અનેક પ્રાણીઓ પાપનાં પોદડાં બાંધવાને પ્રસય છે; રાજ્યલોકોને અધિન થઇ અનેક કુમારો પોતાના બાપને પણ પદપ્રહ કરવા કે જંગમની જાળમાંથી મુક્ત કરવા યત્ન કરતા ઇતિહાસ પૃષ્ઠ પર આલેખાયા છે, પોતાનું કાર્ય આધવા માટે નાના બાઇએ મોટા બાઇના દંડ રદ કરી તેને સ્વધામ પહોંચાડવાના અનેક પ્રસંગો રાજ્ય પ્રકરણમાં બનના આયે છે, અને ગદિનશાહ શાહજહાન તેમ જ ઔરંગઝેબના શરિમતો અધ્યક્ષની એ સિદ્ધ થાય છે. તેને તૃષ્ણા છે, લોભ છે, સ્પૃહા છે તે પેમાથી લગવાય છે, વિષમધન કરતા વધાર થાય છે, નીતિ, સત્ય, દયા, દીનતા તેવાથી દૂર બળે છે, અને માન્યતા પૂરથી વિમુખ થઇ પાપના પથે વિચરે છે. પરંતુ જે નિરપદ છે, જેને લોભ કે તૃષ્ણા નથી-માયા કે મમતા નથી, તે લક્ષ્મીના અવતર સ્વભાવથી મુક્ત છે, નથી તે લોભથી લગવાનો કે નથી તે તૃષ્ણાથી લગવાનો, જોઇએ તો તેની ખાસે કુલે-વનો જાંઘરં મુકે, જોઇએ તો તન સારંગોમ રાજ્યપદ આપવાનું કહે, કે જોઇએ તો તેને અનુષ્ઠાન લાક્ષ્યવરથી મોદિનીનો પ્રેમ મેળવી આપવાની લાક્ષ્ય બતાવે; અને તે ઉપાય કરો પરંતુ એને કોઇ જાતની ઈચ્છા નથી, અપેક્ષા નથી. માયા મમતાથી તે મુક્ત છે, તેને લોભ નથી, તૃષ્ણા નથી, કોઇ પ્રકરની સ્પૃહા નથી. તેનું દૃઢ્ય નિરપદ છે. પર્મ, કર્તવ્ય અને નીતિ આગળ દુનિયાની સર્વ માયામય વસ્તુઓ તેને મિલકત અજ્ઞાત છે; અને તેથી જ કહેવાય છે કે:-

“ નિસ્પૃહસ્ય ગૃણં જગત્ ”

જા કે નિસ્પૃહી મનુષ્યો દુનિયામાં વિરલા જ હોય છે, છતાં કેઈ પણ વસ્તુ સંદેશ નથી અનેક તુષ્ટામાં તથાતા મનુષ્યોમાં એકાદ વિરલ નિસ્પૃહી જીવડો પોતાનું નામ જગતમાં અમક કરી નાંખે છે. દરેક દેશમાં, દરેક જામ ઉપર આવા નરરનો ઉપન થાય છે, અને એવા એક નિસ્પૃહી વીરતું હપ્તાન્ત રોમન ઇતિહાસમાં અંકિત છે.

રોમન સૈન્યનો હેરાકલીયા પાસે પરાજય કરી બીસ દેશનં એપીરસ માનના સન્ત પીરદસે ઉત્તર વરદ કુચ કરી રોમ શહે સ્થી વીસ માઇલના અન્તરે આવેલા એક શહેર પાસે ગાવી પહોંચતા તેને ખાતમી મળી કે રોમન લોકના જન્ને કોન્સલ જન્ને ખાતમીએથી પોતાના ઉપર કુમલો કરવા આવે છે. આ વાત સંત્ય હતી. કારણ કોન્સલ હીન્દાયનસ ઇટાલી દેશનો હલિયુ રિયામાંથી આવતો હતો અને બીજો કોન્સલ જે ઇટરન લોક સાથે કુદ કરવામાં રોકાયો હતો તે તેની સાથે ચલાહ કરીને, પીરદસ રાજાની અગર હોવા માટે ઉત્તર વરદથી આવતો હતો. આ ખખર સાંભળતાં જ પીરદસ રાજાએ રોમ વરદ જવાનો વિચાર સુલત્વી રાખ્યો અને તે ઇટાલીની હલિયુ રિયા વરદ પાડે રૂચો.

રોમન સેનેટ સભાએ પ્રથમ જ પોતાનું વકીલમંડળ તેનો પાસે મોકલ્યું. પીરદસ રાજાને ખંડણી આપવાનું કહ્યું કરી હેરાકલીયાનાં યુદ્ધમાં તેણે જે રોમન સિપાઈઓને ખધિવાન બનાવ્યા હતા તેને સુલ કરવા માટે તેને અમલદવાનું કાંઈ વકીલમંડળને સોંપવામાં આવ્યું હતું.

આ વકીલમંડળમાં કેવલ રેપીશિયસ નામનો એક રોમન હતો. તે પોતાની દુહાનો પવિત્રતા અને તિલકલુ રોમને માટે

જાનુ પ્રસિદ્ધ' હશે. વહીવટમાંજે પીરદસ રાજા પામે જ્યાંને ઉપરની ચેતના વિહિત કરી. પીરદસે જવાબ આપ્યો:-

“મુહયો! આપનાં વચનો મને માન્ય નથી. ખંડણીને સ્વીકાર કરીને કેદીઓને હું મુક્ત કરું એવો આપની હિચ્છા છે ખરી, પરંતુ જો હું તેમ કરું તો જે માણસો બંધનમુક્ત થાય તેમને તમે પુનઃ મારી સાથે મુદ્દ કરવાને ઉત્ક્રિષ્ટો એ નિઃસંશય છે. વળી, વખાણી પામેથી પૈસા હડકે એવો હું ગરાંજ નથી. ઉલટું હું તમને સર્વને મારા મિત્રો સમજી મુદ્દવાન નગરહાટું અને અદાલત દ્રવ્ય આપીશ. માત્ર મારી સાથે તમે મજાદ કરો, પછી હું ખંડણી લોધા વગર રોમન બંધિયાનોને મુક્ત કરી આપને સ્વાધીન કરીશ.”

આટલું બોલો રહી પીરદસ રાજાએ ફ્રેન્ચોસિયસ સાથે એકાન્તમાં ખાનગી વાત કરવાનો હિચ્છા દર્શાવી. પીરદસ રાજા પાતાનું મુખ ફ્રેન્ચોસિયસના કાન પાસે લેઈ જઈ બેસ્યો:- “ફ્રેન્ચોસિયસ! સર્વ રોમન એક માત્ર મિત્ર થાય, તેમા પણ વખાણ મારી સાથે આઠ સંબંધ થાય, એવો મારો અનુકરણ પર્વક હિચ્છા છે. કારણ વખાણ શુદ્ધ દ્રવ્ય અને સૌર્વનાં વખાણ મારે કાને પાયાં છે; વધારે આપની સિધ્ધાંત જાનુ ખરીબ છે એ વાતની પણ મને ખગર પડી છે. આપના જેવો મદાર મનુષ્ય આલો કંગાલ સિધ્ધિ બોખવે એ એકને મને નહિ ખરામ લાગે છે. આમ હોવાથી, અન્ય રોમન લોક કરતાં તમે આધિક ધનકર થાઓ એ માટે તમને દ્રવ્ય આપવાનો મારો હિચ્છા છે. મોટા માણસોને પૈસા કરતાં કોર્વિની રરકાર વધારે હોય છે. પરંતુ આવા માણસને, માખા થતાં એવો અવધ્યમાંથી મુક્ત કરીને દ્રવ્યવાન બનાવવા એ રાજાઓનું કર્તવ્ય છે. આ બદલામાં મારે માત્ર વખાણી પામે એક જ માગણી કરવાની છે, અને તે એ છે કે રોમન રાજાને મારી સાથે સલાહ કરવાને સમમ્મયે. આટલું કામ કરીને પછી જો આપ મારી સાથે એવી-રસ આપશો તો હું તમને મારા મિત્રવત્ત મિત્ર બનાવીને ખીસં

દેશમાં ખરાબર મારી નીચેનો જ પહોળો અપાવીશ, હું આપને
વચન આપું છું.”

આવું મધુર લાપલુ સાંભળી દ્વેષોચિત્તે કહ્યું.—“શાળ સાહેબ,
આપે મ્હારા ગુણનો પ્રસંગ સાંભળી છે તેમ જ મારી હરિદ્રાવસ્થાની
આપને ખબર પડી છે એ સારી વાત છે. સત્ય છે કે મારી પોતાની
આલોકીતું મારી પાસે માપ એક ઝુંપડું છે અને જમીનનો એક
ટુકડો છે, તેમ જ એ જમીનના ટુકડા ઉપર લાતમહેન્ટા કરી છે.
મારો નિર્વાહ ચલાવું છું. છતાં પણ એ ઉપરથી આપ એમ અર્થ-
માન કરતા હો કે હું મરીજ છું કેવા અન્ય રોગમનો કરતાં મારી
સ્થિતિ, ખરાબ છે તો તે આપની મદદનુ ભૂલ છે; કારણ લલાઈતા
સમયમાં મારા રોગન જાણ્યો અને ક્ષેત્રનું આધિપત્ય આપે છે,
કેન્સલના માનપદ હોવા ઉપર તેઓ મારો જ નિમણુંક કરે છે,
એટલું જ નહીં પરંતુ પોતાના તરફથી ખીન્ન સગવળો સાથે સલાહ
કરવા માટે વફીલ પણ મને જ બનાવે છે. આવા મકારે નંકાં
સુધી હું મારા માતૃભૂમિ તરફનું માફ કર્તવ્ય અંતઃકરણ પૂર્વક
જાળવવું છું ત્યાં સુધી મારી મરિયો માટે અને જરૂરપણ સકાલ
કે શોક નથી. વજો જવારે હું શ્રીમતો સાથે મારી પોતાની તુલ-
ના કરું છું ત્યારે તેઓના કરતાં હું ચાલિ પછો સુધી છું એમ
મને લાગે છે. જે વસ્તુઓની મને આવશ્યકતા છે તે મને આ જમી-
નમાંથી મળે છે. તે જમીનની વ્યવસ્થા કરવામાં મારે જે અંગમોદેવત
કરવી પડે છે તેનાથી ધનાઢયોને દુલ્ખ એવું નિદ્રાસુખ મને પ્રાપ્ત થાવ
છે, અને ઠાણ પાકું અન્ન પણ મને પડવાન કરતાં મીઠું લાગે છે. હું જે
કંઈ વસ્ત્ર પહેરું છું, તેનાથી અરુચરીયું ઠંડી, પવન, વરસાદ અને
તકડાથી સંરક્ષણ થાવછે, પછી લલમદાર પીચાકની રીં આવશ્યકતા છે ?
હું વધારે શ્રીમંત અને સુખી છું એમ મને જણાય છે. પ્રત્યક્ષ
ઉદાહરણ તુઓ કે આપ પોતે મોટા ઈંપોરસ પ્રાન્તમાં રાજા
છો તથાપિ આપને સ્વપ્નમાં પણ સુખશાન્તિ નથી. આજો દિવસ

આખો ઈંટાલો દેશ છુટવાની હજી-કેટલી છુટાસા અને હાવવાય છે. જે સુખ મને છે તેનું સ્વપ્ન પણ વખતે નથી હું. કેટલો વખત રોમન કોન્સલ હોનો અને રોમન સેન્ય સહિત હસુકેનિયન વગેરે કોકોનો મેં કેટલીએક વખત પરાખવ કર્યો છે. મેં ધણું યહેરો છું-ટપાં છે, પણ એ છુંટમાંથી સિપાઈઓને બહુસ આપનાં ને લડાઈના ખર્ચ બાદ કરતાં બાકી રહેતું દ્રવ્ય મેં દેશના ખાતનામા નાંખેલું છે. આ-વા સુમયે સર્વના દેખતાં જવાબથી રીને સીમન્ત બની જવાને ભેઈએ તેવી સમવડ મળે છે, છતાં પણ એવી દરકાર ન રાખનાં આજ સુધી સીમન્ત ન ખન્યે, તે જ હું અત્યારે એક યત્ન વરફથી મળતી હાંચ વરફ દહિ દે'કુ એવી આપની માન્યતા છે ! ”

ફ્રેડોશિયસે ફરેલા અપમાનની પીરદહને કંઈ બહાર ભડ નહીં. હથડું તેણે ફ્રેડોશિયસને અધિક ધન દેવાની સાલચ બતાવી. એ રોમન મુદત્ત કંટાળીને બોલ્યો—સાજનું ! જો આપ મને શુદ્ધ હાથપાળો અને પ્રમાણિક માનવા હો તો પછી બંધ આપી મને વચ કરવાનો તમારો વલ્લ કેવી રીતે સફર થશે તેનો તો વિચાર કરો ! અત્યારે તમારી ખાતી જ છે કે હું પ્રમાણિક છું ત્યારે તમારા પક્ષમાં મને લેવાનો વૃથા સમ કરવાથી શું ફાયદો ?

આટલું કહી તે ત્યાંથી ચાર્જે ગયો. એ દિવસ વોત્સા બાદ ફરી-યો પીરદહે તેને બોલાવ્યો. તે આવ્યો. બન્ને વાતચીત કરવા લાગ્યા. પીરદહે પેલાના નોકરોને પત્રાથે કયો અને તરત જ તેઓની પહોંચાડે લોકોને પડો. એકમ ઉપડી ગયો. ફ્રેડોશિયસની દષ્ટિ તે વરફ વળી. એક પ્રચંદ હાથો તેનો તજરે પડ્યો. હાથોએ ફ્રેડોશિયસ ઉપર હુમલો કરવાના વિચારથી પેલ ની મુંઢ હાથમાં હાજળી અને તે મર્જનાં કરવા લાગ્યો. ફ્રેડોશિયસ ખીનીયો નહીં. શાન્ત ચિત્તે રાજા વરફ ભેઈ તે બોલ્યો—સાજ સાહેબ, અને મહ કાલે હાથ આપવાની ધારણા નિમ્મળ થવાથી આપે આ હાથોની ચોજના રચી છે તે ભેઈને હું મજા સર્ફ જઇશ એવું જો આપ માનવા હો, તો માનવા બેટી છે. ”

ફ્રેડોશિયસનાં આ વચનો સાંજણીને, અને તેનું વિવશનું ધૈર્વ બોળ

ને, પીરહસ રાજા બહુ સન્તાપ પામ્યો. અને તેણે જીંધવાનોને રોમ શહેરમાં જઈને પોતાનાં કુટુંબી જનોને મળી આવવાની રજા આપી. રજા આપવાનું કારણ એટલું જ કે ફ્રેન્સીશિયસે તેને વચન આપ્યું હતું કે સર્વ બંધીવાનો ગામ જઈ પોતાનાં સગાં જાંબળીઓને મળી તેની છાવણીમાં પાછા આવશે. ફ્રેન્સીશિયસજ નહીં પરંતુ સર્વ રોમન લોકો એટલા સત્યપ્રીય હતા કે, સઘળા બંધીવાન ડરાવેલા દિવસે પીરહસ રાજાની છાવણીમાં આવી દાખલ થઈ ગયા.

આટલું થવા છતાં જ્યાં સુધી પીરહસ રાજા પંડાલીમાં હોય ત્યાં સુધી તેની સાથે સલાહ ન કરવી એવો એનેટે ઇચ્છા કર્યો. આ પછી બીજે જ વર્ષે પીરહસ અને રોમન લોક વચ્ચે એકમુદ્રમ આવ્યા. મોટી લડાઈ થઈ તે વખતે પણ રોમન લોકોનો પરાજય થયો, છતાં તેઓ એટલા શીર્ષ અને ટેકથી લક્યા કે પીરહસ સભ્યએ પોતાનાં સુબંધી ઉદ્દગાર કહાડ્યા હતા કે:—“આજના જેવી લડાઈનો મસંગ, જો હવે એકવાર આવે તો મને લાગે છે કે આપણું આયુષ્ય પુરું થયું જ સમજવું.”

તે વર્ષમાં બીજે મુદ્દા મસંગ આવ્યો. પરંતુ બીજે વર્ષે રોમનાં લોકોએ ફ્રેન્સીશિયસને કોન્સલ નોમ્યો અને તેણે તથા તેના સદગામી કોન્સલ કવીન્ટસ એમીલિયસે સંવત્ આધિપત્ય સ્વીકાર્યું. પીરહસ રાજાને આ વાતની ખબર પડતાં જ તેમની તરફ પોતાનું સૈન્ય લઈ ગયો અને જે સ્થળે તે જાને કોન્સલો પકાવ નાખી પડ્યા હતા ત્યાં જ પોતાનાં સૈન્યનો પકાવ નાખ્યો.

એક દિવસ એવું બન્યું કે પીરહસનો એક શ્રીક સુલામ ફ્રેન્સીશિયસ પાસે આવ્યો, અને તેને એકાન્તમાં મળવા ઇચ્છા કર્યો. એ કાન્તમાં મળતાં તેણે ફ્રેન્સીશિયસને કહ્યું “હું આપનો પાસે ચલા આવગી કામ માટે આવ્યો છું. એનેટસના જે અને પુષ્કળ ધન આપવાનું વચન આપે તો હું તેઓને સદાના દુઃખમાંથી મુક્ત કરું. પીરહસ રાજા તરફથી રોમન લોકોને જે બહુ ઉપદ્રવ થાય છે અને એ ઉપદ્રવ ટાળવા જે ઉપરનો સરવ કષ્ટ હોય તો પીરહસ રાજાનાં એસકમાં બી તેને હું સ્વધામ પહોંચાડી દઉં.”

વિજ્ઞાનીના અમકારો થાય તેમ શ્રેષ્ઠોચિત્તસ્ય અમકરો. તેનું હૃદય
 ધડકવા લાગ્યું. શું પોતાના મુખને ખાતર શત્રુને આવી અધમ રીતે
 સંદાર કર્યો? તેના ઉદાર હૃદયને તે મધ્યું નહીં. લીરકાર તેનાં ચક્ષુમાં
 દેખાયો. તે વિશ્વાસપાતી નરાધમનો વિરકાર કરી તેને કઢાડી મુક્યો.
 અને પીરદમ રાખને તે વાત પત્ર દ્વારા લખી બહારી. પત્રમાં તેણે શું
 લખ્યું હતું? “એ પીરસના રાજા પીરદમ, આજે એક એવો પ્રસંગ
 બન્યો છે કે આપના પોતાના બહા ખાતર મારે આયને પત્ર લખ્યો પડે
 છે. આપ શત્રુ કોણ અને મિત્ર કોણ એની પારખ બદોળર કરી શકતા
 નથી. કારણ મદ્યુબી અને સત્યપ્રેમી માણ્યો સાથે વચ્ચે વિદોષ કરો છે,
 અને જે વિશ્વાસપાતી અને દુષ્ટ છે તેના ઉપર વિશ્વાસ રાખો છે,
 ત્યારે બીનું શું કહેવાય? વખાસ એક મુકમલો શું અન્યથો જ આપ-
 ને ચેતાવું શું. પંસાની લાલચથી આપનું ખુન કરવા તે તપર છે.
 પરંતુ તેમ થતાં વૃથા અમારી દીર્ઘિને કલંક લાગે અને જગતમાં એમ
 કહેવાય કે રામન લેંગેએ પોતાના સાર્થકો મુક પૂર્વ ન કરાવ્યો એટલે
 આવી રીતે શત્રુનું ખુન કરાવો બીરૂતા બનાવો. પીરદમરાજ, લાલચ-
 થી હક્ષણ જરૂર, પૈસા ભેળને ચાતી જરૂર એ વિશ્વાસી મનુષ્યનો
 ધર્મ નથી. જે મનુષ્ય પોતાના સ્વાર્થનો ખાતર બીજાને લાલચમાં લપ
 દાવે છે તે મનુષ્યનું અનુકરણ કરનાર તેના નોકરો પણ તેવા થાય તેમાં
 આશ્ચર્ય નથી. પરંતુ હવેથી ધ્યાનમાં રાખજો કે જે માણસોને લોક નથી,
 ગુણ નથી, સ્પૃહા નથી, જે વિશ્વાસુ, ધર્મપરાયણ, અને નીતિમય છે
 તેને અનીતિથી મળતું થત અમલ તે જગતના સર્વ કંઈ પૈત્રવ વધુ
 અમલ છે. હિ. આખો. દિનચિત્ત શ્રેષ્ઠોચિત્તસ્ય.”

ઉપરનો પત્ર લાંચતારી પીરદમ સજાની આજે ઉઠી ગયો.
 તેનું હૃદય અર્થ આનંદ અને મજામાં સાદે તે બોલી ઉઠ્યો: “શ્રેષ્ઠોચિત્ત
 થય, ઉદારચરિત શ્રેષ્ઠોચિત્ત, પત્રકો તારી ઉદાર વૃત્તિને, ધન્ય છે તારી
 વફાદારીને, ને ખચ છે તારી નિરપૂહાને. રૂઝને પણ કદાચ તેનાં મનથી
 અપાધમલ કરી મારાવ છતાં તારે હાથે અયોગ્ય રૂપ થતું આચક્ય છે.

ઉપલો જનાને જન્યા પાછી, ચોડા જ સમયમાં પારદુસ ત્યાં
પ્રકાશી દેશ છોડી ચાલ્યો ગયો.

અદાળતે લક્ષ્મી, તથા રાજસત્તાની લાલચથી પ્રભુ ન ચાલતાં દેખી
શિયરો નિરપૂરુસ્ય તૃપ્ત જગત્ એ સિદ્ધ કરી બતાવ્યું. તેની નિરપૂ-
રતાનાં સર્વ સ્થળે વખાણ થવા લાગ્યાં, અને અદ્યપર્વત તેની
નિરસીમ નિરપૂરતાને માટે ક્ષતિદાસમાં તેનું નામ અમર થઈ
રહ્યું છે.

(સુખમ્મ સમાચારનો ૧૯૦૬ નો હીવાળીનો અંક)

પ્રો. કર્વેનું અનાથ વાલિકાશ્રમ.

૧૯૦૬-૦૭

મહાપ્રજાશ્રીની ઠંડી હવામાંથી મુખાઈ ઉતરતાં, ચિહ્નિય ગર-
મીમાં જવા કરતાં ધીરે ધીરે પ્રવેશ કરવાનું ધારી અને પુના
અસલ—પૈશાની રાજધાનીનું શહેર જોવાથી એ ધમધમી હોમે
એ આર. દિવસ સાડ ત્યાં મુકામ કર્યો. પુનામાં નેવા જેવી જગ્યાઓ
ધણી છે. ત્યાંમાં ખાસ કરીને બંધ ગાર્ડ-સર્માથી બંધેના દેખાવ,
તથા ચાર મોટી કોલેજો, સર્વન્દસ ઓફ ઇન્જીનીયર સોસાયટીનું મકાન,
પાર્વતી ઉપરથી પુના શહેરનો સુંદર દેખાવ, તથા તે ઉપરનાં અ-
સલી દેવાદાયો અને પ્રો. કર્વેનું અનાથ વાલિકાશ્રમ; છે. હમારો
પુને ઉતરવાનો ખાસ હેતુ આ આશ્રમ જોવાનો જ હતો. મહારા પ્રતા
પ્રેમ કર્વેના મિત્ર હોવાથી હોમલે હમારે સાડ પ્રથમથી જ બંદો-
બાંધ સાડ કામગીરીઓ હતો પણ કામગીરીઓ પડવાથી અને
પોતે ગામમાં હોવાથી તેઓ કંઈ પણ ખજાર આશ્રમના માંલુસોને
કરી શક્યા નહોતા. આશ્રમ પુના શહેરથી પશ્ચિમ માર્ગેલ-દુર એકાદ
નદીના ગામમાં પાસે એકાન્ત સ્થળમાં ગઈેલો છે.

રૂઢવારમાં અદાળતે વાળ્યાને સુમોરે હોમે આર પાસે જઈને
ગામીમાં જેમની ત્યાં જવા સાડ નીકળ્યાં એક નદીની ટેકરીની પાછાં

દી એક અંધે ચંદ્રકાર. એનાં રસ્તાને મુઠ્ઠી ન્હાને રસ્તે થઈ
 દશમમાં જવાય છે. આશ્રમનું મકાન યો મહાનું છે, ને અમાડી
 ૫૬ ન્હાની અગામી કદાવી પોર્ટીકો લેવું કહેલું છે. હમાશ જવાની
 હિને કાંઈ પશુ ખબર પડેલી નહોતી ને મોટો દરવાજો બંધ
 પાયાથી હમે ન્હાના ખારખામાં થઈ અંદર દાખલ થયાં લગભગ નવ
 યોગી ગયા હતા, તેથી સર્વે મંદિર જેવ પોતાના કામમાં શુશાધ ગયેલું
 હતું. હમે આશ્રમ આરંભમાં એણે તે આરંભમાં મ્હારા પિતા
 આશ્રમનાં ઉપરી બાનું શિશુક મીમીસ દેવધર કરીને છે હેમને
 તેડી લાગ્યા.

હમે જે આરંભમાં એણે હતાં તે આરંભ—લાયસિરી, ત્યાંની
 જ્યાએને દાણે થયેલાં શુશુ તથા કાના કામોના નમુના જોરેના
 મંદિરના આરંભ તરીકે તથા મુલાકાત લેનારને મેલાકાના કામમાં
 આવતો એમ હમે પાછળથી ખબર પડી મીમીસ દેવધર આવીને
 હમે પણ જ માચશુપટે નમવામાં આવકાર દીધો. તેઓ મગ્રાસ
 શુનિવર્સિટીનાં એફ. એ. થયેલા બાનું મેચ્યુએટ છે. ખરી અને
 નિર્ધારિત કેળવણીથી કેવી જાનાં વિનય આવે છે તે હેમના શુખ
 ઉપરથી સ્પષ્ટ જણાય છે. તેઓનો તખિયત કાંઈ નાદુરસ્ત હોવાથી
 આશ્રમ દેખાડવાનું કામ હેમણે હેમના જેવાં જ બીજાં બાનું શિ
 શુક મીમીસ નામજોશીને સોંપ્યું. પ્રથમ હેમણે નિશાળ તરીકે
 વપરાતો સામ દેખાડ્યો. ઉમેજ તથા મરાઠી બન્ને નિશાળના શિર
 પ્રમણે જ ત્યાં શીખવવામાં આવે છે. દરેક શિરજીને સારૂ શિશુકે
 શાખવામાં આવેલા છે પણ પસંદગા વગરના પુરોને અથવા શુશ
 વપનાને ત્યાં દાખલ કરવા નથી.

શિશુકેને રહેવા સારૂ માથે જ એક બેઠા પાટનું છુટા છુટ
 આરંભવાનું ન્હાનું મકાન બંધાયું છે. જ્યાં તેઓ પોતાનાં કદા
 સાથે રહી શકે તેવી સમજ કરેલી છે, અને એમ સદકુદ્દુબ રાં
 વાનેજ તેઓ બંધાયેલા છે. દરેક શિરજીમાંથી હમે કાંઈ વાંચ
 અથવા અર્થ સંબંધિતવામાં આવ્યું; નિશાળના આરંભ એમ રહ

અિવિવસ.

બાપરી	અમરનાલાલ મોતીલાલ પટેલ,	સાહજા.	વડોદરા કૅલેજ.
"	અમરનાલાલ ડાનાલાલ પટેલ.	કોલેજ.	"
"	અમરનાલાલ દામોદરલાલ શાહ.	પરો.	"
"	ઉતાલાલ મુશાલભાઈ પટેલ.	નાર.	"
"	મોતીલાલ મુશાલભાઈ પટેલ.	ધર્મજ.	"
"	રાવજીભાઈ વિદ્યુભાઈ અમીન	વડો.	"
"	રામજીભાઈ જસલાલ શાહ	ઉમરેઠ	"
"	કદીરાભાઈ પુરુષોત્તમલાલ અમીન	વીરસદ. દરમસ. કૅલેજ.	પૂના
"	કદીરાભાઈ આશાભાઈ પટેલ	ભાદરવ.	"
"	દીનાભાઈ દીરાભાઈ અમીન	વીરસદ.	"
"	મુરુભાઈ દાલિલાલ પટેલ	ચિખોડા.	"
"	ચિખોલાઈ કુબેરભાઈ પટેલ.	કરમસદ.	"
"	મનમુખલાલ બહેમરાલાલ મોહસી	વીરસદ વિશ્વના કૅલેજ.	મુંબઈ

કનકરમિલમેદ

"	અધિલાલ રા'કરભાઈ પટેલ	કરમસદ. દરમસ. કૅલેજ.	પૂના
"	મોવદ'નલાલ હાથીભાઈ દેસાઈ	નકિયાદ.	"
"	ચિલાભાઈ લાલજીભાઈ પટેલ.	સાહજા.	"
"	દીરાભાઈ. વલ્લભભાઈ પટેલ	ભાદરવ.	વડોદરા. કૅલેજ.
"	અવેરલાઈ લલમુખાઈ પટેલ.	ખાંધણી.	"
"	મોવદ'નલાઈ મેઠમજન શાહ.	મેઠવા.	"

બી. એ.

"	ચિલાભાઈ મોતીલાલ પટેલ.	સાહજા.	વડોદરા કૅલેજ.
---	-----------------------	--------	---------------

નિક ઉચારા બધ જેવા દિસે, તહિ વેપારમાં કંઈ સાર,
એ અબળાઓ—

સિને કાજ તે પ્રવિદિન કીચિએ, વ વળવ ન ખોલો લમાર,
એ અબળાઓ—૫

લગ્ન-મરણ પ્રસંગે આવે સમે, જુની રીત ફડિ ફરી ફર,
એ અબળાઓ—

જર જવન કરીને જાયાવજી, હવે સંક્રા હવ જરૂર,
એ અબળાઓ—૬

કંઈએ માંદાને મલક ને કંઈ બને, જાન વસ સદને હાન,
એ અબળાઓ—

ઉર કોમળ ઉદર રાખજે, તલો આપ સમા સહુ માણ,
એ અબળાઓ—૭

ખેટા ધર્મમાં ધન ન ઉઘવરો, ખરો ધર્મ તો પર ઉપકાર,
એ અબળાઓ—

તકા હાથ આંખી ન સુઘાવરો, સુણ ચારે દુઃખી નુરનાર,
એ અબળાઓ—૮

મુઠ્ઠી મમલ હવે સહુ માનુનિ, ધરો સવાગી તણી દિલદાઝ,
એ અબળાઓ—

તો જ સુખી ચારો સહુ હંપતી, કાન અરજ કરે એ આજ,

શ્રીઓનો સત્કાર,

જે ઘરમાં થાય નહિ, શ્રીઓનો સત્કાર;
 નરક તુલ્ય તે ભુવન છે, નિષ્કૃત સૌ વ્યવહાર;
 શ્રી શિખાનો નહિ થયે, જ્યાંમુખી આંદિ પ્રચાર;
 કરો હજારો ચલ પલ, કદી ન થાય મુષાર;
 ક્યાંથી થાયે કદ્યાલુ, જ્યાં મુખી ન પુત્રો બન્યાવો-

હંધરે દીધા અધિકાર બરાબર સદુને,
 અગ્નિ, જળ, વાયુ, અદ્ધાર, બરાબર સદુને,
 જીવ, ગરબી શરદી બદાર, બરાબર સદુને,
 તેમ જ વિદ્યાજંદાર, બરાબર સદુને,
 જમમાં જે નરનારી છે, સૌ વિદ્યા અધિકારી છે,
 જ્યાં પ્રત્ય ન્યાયકારી છે, સૌનો તે હિતકારી છે,
 પરુ તમે કયો અન્યાય, સદ્ કદી હાય,
 ચોક્ક બહુ ય.ય, બનાવી ઓને પરુસમાન-

માડોની તુલ્ય આ મૃદુલ આશ્રમ કહાવે,
 સૌ પુરુષો તેની મે પુરી જોગખાવે,
 જે બન્ને પુરીને લાખડ દીધ બનાવે,
 ને ' ' મૃદુભાષી માડોને ખૂબ ચલાવે,
 જ્યાં ઓ આદર મેળાવે, તે ભુવન સ્વર્ગ બની જાયે,
 સદ્વિજ ભણે ભણાવે, સૌ સાધન મુખ ત્યાં આવે,
 દો પુરી બરાબર જ્યાં, મુખ દો ત્યાં, કદી બ્યાખ્યા,

शास्त्र—भक्तुं वेदो वक्ष्यं प्रगाढम्—कथांशी०
 हा ! जोष्ठ सभय ते इतो के लारवनारी,
 इती लक्ष्मी गच्छी पंडिता विदुषी सारी,
 जुज्यां डिपनिहो लक्ष दाय वंस विधारी,
 शास्त्रार्थ कर्ष सुवक्ता आदिमो वारी,
 द्रमयन्ती, सीता, गार्गी, लीलावती, विद्याधरी,
 विद्याचमा, महाकथा इती शास्त्र शिक्षा वारी,
 देवी विदुषी नारीज्यो लारवनी जुषव् यक्ष गंध,
 निज धर्म नव छेड्यां नहि छे नमप्रिय जोती गंध.
 ते कारव् देय अभावे, इतो उत्तति करवा वाजो,
 सो विद्याने संधारे, गुरु छडीने दैत्ये चोकर्यो,
 हवे ते न आ लारवदेय, लोभवे इलेय, धर्म नहि लेय,
 कारव् श्रीज्योतुं नहि सन्मान— कथांशी०

जे भावा होय लक्ष्मी तो अभने लक्ष्माचे,
 लक्षपद्मां अभने ज्ञान लुपव् पंडितारवे,
 लक्ष गलंधानयी शुभ संस्कार करावे,
 यज्ञोपवीत इष्ट गुरुकुलगां न लक्ष्माचे
 ते मातृभान छेवरावे, ग्रितित सन्तान भक्ष्माचे,
 जे शुभ भावागां लावे, ते पुत्र पुत्रीमां आवे,
 जे भावा हो विद्यान, शिक्षावे ज्ञान, करे ते ज्ञान,
 वये होय जेष्ठ सन्तान. कथांशी०

भिन्नो । जे देय सुधारतुं जीव् इक्षवे,
 तो श्री शिक्षणे चोखो यत्न करावे,

તે માઠ કરો, ત્યાં સુધી ન પુત્રી બચાવો,
 તે દેવાસુર સંગ્રામ ઘરોમાં લાવો
 દિનગર કરી કામ પુરુષ થાક્યો ઘર પામે,
 ઘર આવનાં જ સાચુ વડુ લગ્નજી ભમે,
 તે દરમિયાન દેખીને કોતો કોતો બની બમે,
 ત્યાં કુબારગતનાં મેલ્યાં સુખથી ખામે,
 ને ચાહો બાઈઓ ! સુખરે સ્થિતિ વમારી,
 તે વેદ મનુની આજ્ઞા કરોને બારી,
 મનુ કહે તે ઘરમાં પૂજાય છે નારી,
 તે ઘરમાં સુખ અંદર બધો રે બારી,
 સ્ત્રી શિક્ષા વિનાની બાઈ, નહિ ઉત્તતિ ક્યાંય જણાઈ,
 કહે વાસુદેવ સમજારી, સ્ત્રી સુદિક્ષમ ખવડાવી,
 તે વિનવું નેત્રો દાય. આવો સૌ સાથ,
 દુરજ હો માથ, વધારો અગત્યોત્તમ માન ક્યાથ

(સતી સંખીવાવડિ)

પૈસાદારને પરમાર્થ કરવાને હાલનો સમય લાયક છે.

(૪૩૧)

પરમાર્થ કરવાનો રે, અવસર આવો આવે નહીં;
 રોકે ધણી, રોકે રે, અન્ન વિના અગ્નિ વહી રે

કુદરતનો ત્યાં કોપ થયો ત્યાં, બાકી રહે સુ - કાંઈ,
પિસ્તાલીશમાં પાણિ વિના બહુ, પિકપ ગુર્જર માંડી,
અન્નની તો શી આશા રે, પાકણ નહીં ભૂમી મહી. ૫૨-૧

છન્દગાનીમાં રળી રળી બહુ, એકલા કીધા દામ,
આવે સમે પરમારથ માંડી, વાપર્યો તહીં તો ન કામ;
સુઆ તેની સામે રે, કહોને લક્ષ્મી કહોની લાઈ. ૫૨-૨

શ્રોમન્ત થઈ તમે સુખે જમો ઊ, રૂડી રસોઈ નિત્ય;
મીઠા મઝામાં માણુ ન રાખો ખરચોને ધન ખર્ચોત;
લીંછુપ ન આવે રે, કાળ પકચો તોયે કાંઈ. ૫૨-૩

એક વરદુ વમે સુખે ફરોને, બીજી વરદુ બહુ દુઃખદે
ગરીબ ગરમાં ખેડુત સરવે, વેડીને અન્નની જુખ;
લીંછી પેટ ભરવા રે, બટકે તો ભરાય તહીં. ૫૨-૪

વતનમાં વરમાર વછોને, નિઝળા ખેડુત બહાર,
જુગ કીમતે ઘેર પોતાનાં, વેચો હઈ નિરધાર,
હચાળા ઉપાડી રે, કાલાં લોલી જૂમિ મહી. ૫૨-૫

માખાપમાંથી ખરચાં ઉપરનો, ઉકચો દયાનો અંશ;
પેટ પોતાનું ભરવા કાજે, હેતાં બાળકને ડંશ;
અકબાઈ અન્ન વિના રે, છોને પને નાણું નહીં. ૫૨-૬

બાળકને ટળવળતાં મુઠ્ઠી, સુધાતુર માખાપ;
દયા અને સગાન્ય વછોને, ચાલે પામી પરિતાપ;
પાપી પેટ ભરવા રે, રખડી રખડી અહીંથી તહીં. ૫૨-૭

કાણું સંયુત અને કોણું સમજાવી, કોણું જ મિત્ર મિત્રા;
 આવે સમે કોઈ કામ ન આવે, કોણું બેટો કોણું બાપ;
 સાને સોતું લાગ્યું રે, બીજાતું ત્યાં મીઠે નહીં. ૫૧-૮

કર્ક કુલ્ય પોતાની નારી, પડતી મુઠી પ્રજાત;
 પરદેશમાં પરવરીઆ પેતે. તજ દેધ નાવ ભત;
 દુકુમ્મ વિષુદ્ધ રે, કુલ્ય પેઢા પેઢા સહી ૫૧-૯

આવાં આવાં પરદેશી દુઃખીઆં, નરનારી ને ખચીત;
 તેઓના પોષણને માટે, ખરચોને ખન્તે વીત;
 અહીંઆં એ ને વઃયું રે, આમણ તે એ ઉગસે સહી ૫૧-૧૦

બૂખ્યાંને અન્ન આપી સન્તે.પી, વજ્ર વિનાનાંને વજ્ર;
 એક વખત આ લાન દેયો તે, ફળરો વાર સદૃશ;
 લાભ આ લેવાનો રે, આંધો અવસર મૂકરો નહીં. ૫૧-૧૧

કાઠાવાલા કરી કેવાં કરગરે, આવે તથા ઉભરાઈ;
 અન્ન દેવાની યાદિત ન હોય પણ, આવે અતી મરદાઈ;
 પણ માયાના લેલો રે, મરદાઈ કાંઈ કરી શકે નહીં. ૫૧-૧૨

પાને તેમ સમજીને મનમાં, કર પરમારથ પ્રીત;
 મુખા સંગાતે એ જ આપયો, નહીં આવે વદાત્તા કે વિત;
 જરૂર નેસંગ રે, રીખ આતો અપ્રકલ્પ કહી. ૫૧-૧૩

હોમ.

ભુવગી.

જડું એક દહાડે ચલા બે મરીને, પછી કાગ ડું હામને સંમહીને;
પછી મીઠ દારા તણી હોય કેવી, પછી તુટી સગાઈ સગાં સાથ લેંઢેવી.

થવાના જનો કાળના સર્વ ચારા, પછી પાર્ષના બાંધવા કેમ ભારી
પછી શા દગા વેર વિશ્વાસવાત, પછી કેમ માયા વિષે સન્નિપાતા

યદા નામને ચાચ છે સચ નાચ, પછી આશ પર્વન્ત શી જામઆશ,
પછી કીર્તિ પૃથ્વી તણે મોહ કેવો, પછી ભાર આભાર શા કાજ લેવો

નથી કાવવાના યદા કાજ સ્હામે, પછે આદરે સાહસો કેમ હામે,
પછી ચાલ દહાડે નદિ શે વિરામે, બહુ ભરખીને ઇંછતું દે ન નામે.

જમાનો ભગાદે કરીને ભડસો, રમે ભુલભુલામણી મધ્ય ધુસો,
પટે ના અજ/ચો ગવમાય ચારૂ, નથી આપણું ત્યાં કશું મારૂં તારૂં.

નથી દેહ પોતા તણે લેખ હાથે, પછી જે'ચવે કેમ સંસાર માથે,
પછી ધારતું કેમ દેહાશિમાન, ચલા હાલખીતું ધારણું કેમ ધ્યાન?

જવાતું જવાતું જવાતું જરૂર, પછી રાજાને કુમળું કંક ઉર,
પછી આકળે લોભમાં ડું ફસાય, પછી આમ ખેડેઆકળે કેમ ચાય?

ફરે છે મહાકાળતું ચીથ ચક્ર, પછી ડું ગમે પારકું દ્રવ્ય નક્ર,
પછી રાજ મુજે નવા કેમ આજા, પછે શે'કરે કર્મના છેક કાજા.

બળી બસા ધરે સુરૂષી ચરીય, નદિ હોય લેને મહામુલ્ય ચીર,
નદિ હોય લેને જ્યાં લાડપાડ, સહે ધ્યાનને , જાટવા માત્ર હાલ.

પડે કોટને કમના વાંદ કાયા, નથી રાખતા તં વિરે સુઝ માયા,
 નથી આપણી સાથ તહેને સમજાવ્ય, નથી ચોખ્ય, બાળી યુગુ છેક અન્ધ.
 ઘટે ક્ષેત્રને નર્કને રક્ત સ્થાન, ઘટે તેહને આટલું ચાતું માન !
 ઘટે કેમ મંધાણને મોગરેલ, ઘટે જાન લેનો કર્યે સુદ મેળ.
 કશી છે ચરીરે કહો બાધ ચોખા, પડ્યા રોમના એટલા યમ ચોખા,
 કશું છે ધનીના વણ કેરું મૂલ્ય, રહે સોપમાં કાજળી અરિય ધૂળ.
 બનું માટીમાંથી વણ ધાવ માટી, પછી શું રમા નેધને બાવ ફાટી,
 પછી સી અનુકૂળતા જાતભાવ, ઘટે માટીનો સુઝને ના ઉચાટ.
 બન્ધો પંચમદ્દાખૂનો રેહ એક, પછી શો પરાયા વિરે હોય ટેક,
 પછી આત્મકાશગૂઢે મોહ કેવો, પછી દેવ્ય ધારી રમા શાની સેવો,
 નથી કોઈ અધાપિ પ ન્ત કંથો, નથી દેવને યેશી કોઈ આંચો,
 વગી-કાજથી ઇન્દ્ર તો એ ચવાયો, અરે' તું ન સંસારથી તોય કાયો.
 હનું ના હનું ધાવ જોતાં હમેય, નહિ નામ કે હામનું રમણું લેય,
 પછી લોભથી શું જમે દેય દેય, ઝપાટે ઉડી આ જશે બન્ધ વેશ.

(સુમન્તુચ.)

મૂર્ણનાં લક્ષણ.

૧૦૪૦

(ઉપવ છંદ.)

પ્રથમ કરે ન વિચાર પાત્રીથી માયું રહે;

ખબર છતાં ખંડે બાથે શત્રુ બધાં સહજે ધૂંટે;
 આવાં જી'ધાં કામ કરી લય પહોંરે લારે,
 શીખામણુ નવ સાળમે હંક ફેકટ જી'ધો કરે;
 આ'બાશ કર મૂર્ખ આ સદા શોકે કરતો ફરે.

નાશવન્તનો શોક કરી નિજ કાચ પ્રજળે,
 તદ્દિ સાથે શુભવાન વાહુ'ને દાર ન જાણે,
 કરી પૂર્તનો સંગ સદા પગ તેના પૂરે,
 ડાની—સજે કહો વાત સાચી શે સૂરે ?
 ચિન્તા વણુ સમાજમે કરે રોજ રોજ ફરે બહુ,
 આ'બાશ કર ! મૂર્ખના કહો વાવાડા શા કહુ' ?

પાસે ન મળે પાઈ દોળ લખપતિનો રાખે,
 ખર્ચ ન લાલે કાઈ કાઠ ખડિતનો દાખે,
 જીએ જિલાડી પેર વચાપિ શર ખતાવે !
 ખરો જીએ બધાં ખેલ કૃષ્ણસુખ તરત છુપાવે;
 મિત્ર-શત્રુ નવ જોળમે પુદ્ધિનો અરિ ધર્મ પડે;
 શત્રુપદ વંદન કરી શત્રુ મિત્રનો ધર્મ પડે.

આપી દુષ્ટને દામ પછી નવ પાઈ જાણે,
 ગુણનો હરીને દ્રોહ રાટીઓ પાપી દાણે
 કરે લીનપર દોષ સકનો રોક બને છે,
 પર જાહે જલુ દોષ વટે નિજ જાણ હલે છે !
 વાહ—વિચાર ક્યો વિના ઝટપટ ને લડવા ધસે,
 આ બલ શર ! તે જ બલ મૂર્ખ ગણે માનવ વિરે.

ધનને માટે પાપ કરે જે વચર વિચારે,
 ધન મેળવવા નીચ દીનને ભૂમે મારે,
 ધન મેળવવા દેવધનમાં દગ્ગી કરે છે,
 ધન મેળવવા સાધુ વેશમાં દુષ્ટ ફરે છે;
 બકતવેશ પાશુ કરી દેવ તણું ધન સંદરે,
 આજ્ઞાશંકરે ! મુખં આ દૈતવમા વાગ્ગી કરે ૫

બાવિક દીનનો ભાવ છતાં ના આહર આપે,
 નિષ્ઠ આશય રૂપ ડાળ વમર સમજે ઝંટ કાપે,
 નિયમ ન પામે દોષ દુઃખ અતિ વેળી પામે,
 શાસ્ત્રનીતિનો બોધ હોમ મૂલી નિત્ય ઉચારે;
 અતિશય-મધન આકળો રજનું મજ પામર કરે,
 આજ્ઞાશંકરે ! મુદ આ ઘોર દુઃખ વેડી મરે. ૬

(શોદરિત્તેદમુપાશિન્ધુ.)

પ્રસ્તાવિક સોદા

- જાદાસુ જાળયો બોસરે, હાની રણુથી નોય;
 વેશ હરે વેપારથી, એ (પણ) કાલર કડેસાય. ૧
- વડાહું પણુ પછી નવ મમે, દંડ પાર ને જાણ;
 વાગ મુઝનો પણુ ને વળે, કાલરથી કાલસાય. ૨
- રૂપત દેણી ન રાણીએ, વિપત પડે ન રોણ;
 રાજ હરિનંદમેમ છે, ને હરિકરે સો રોણ. ૩

મુરખ તું સમજે નહીં, આયુષ્ય જોઈું થાય,
તેમ સરેવરની માછલી, ન સમજે સર મુકાવ.

કરની બિન કથની કથે, આશાની દિન રાત,
(કાકા કહ્યા) કુકરજશું ભુંકેવડીરે, સુની સુનાઈ બાત.

સમજુંકું ચિંતા વણી, મુરખકું નહીં દાજ,
સહે ભુરેડી ખખર નહીં, પેટ વરતસેં ડાજ.

હસે સમકો દર નહીં, નહીં પંચડી લાજ,
હસે હેડ કયા કીલજો, મુપ બહી મહારાજ.

તુલસી પીરજ મન ધરે, હાથી મણુમર ખામ
હુકમ અન્નકે કાચે જ્ઞાન વરેવર ભય.

પાંચ કરતાં વારીએ, ધર્મ કરતાં હા,
એ મારગ બાલવાનીએ, પાછી ગમે ત્યાં જા.

મુરખની વાતો બની, જે વાતો ધર ભય;
પંડિતની લાતો ભલી, જે વાતો ગુણ થાય.

તરે વરણુ ને તુંબડું, તરે ગાય ને વડાણુ,
તરે ભાવ્યશાળીનું સુવચ, ન તરે ચાપીને પડાણુ.

છહેતે સો-કસ્તે નહીં, મુખકે બહે લગાડ;
કાલ મોં લે ભયેએ, સહેબકે દરબાર.

દાતાકે મનમન નહીં, સરસ મન નહોં સ્વાસ,
પનિવૃત્તને પ્રાણુ નહીં, દેહ નાગમજે દાસ.

- પગાય તેટલું પાળીએ, ન પગાય તે ફાક;
આમડાંના ભેડાં તેમ, ચામડાંની બોખ. ૧૪
- દુઃખીઆ આગળ દુઃખ કહે, આપા દુઃખ વો લેત;
સુખીઆ આગળ દુઃખ કહે, હસ હસ વાલી લેત. ૧૫
- તુલસી પર ઘર જાયકે, દુઃખ ન કહીએ રાય;
માન ગુમાવે આપણે, જાંટ ન લેવે કોય. ૧૬
- માંગન મરણ સમાન હે, મત કોઈ માગો બીખ;
માંગનસે મરણાં ભાં, એ સદ ગુરૂની શીખ. ૧૭
- મન મોતી એર દુષકા, તીનોએક સ્વભાવ;
ફાટે પીઠે ના ચીલી, ફોલી જતન બતાવ. ૧૮
- હુજે પરાઈ કયા પડી, તું આપડી નિવેક;
તેરી જાઝ દરીઆવમે, હુમે નહીં તું' એક. ૧૯
- ધ્યાન કીચે કયા હોત હે, ને મન મેલ ન જાય;
ભગ અરૂબીહી ધ્યાન ધરી, પશુ પાડકે ખાય. ૨૦
- ઘટયા તે દેહવટ કયા, સજ્યા તે ઘઈ રાખ;
ખરચ્યા તેની ખૂબી યમ, યયા એકના લાખ. ૨૧
- તુલસી કહે ઇસુમધન નવ ખરચે નવ ખાય;
માખી મધ ભેતુ કરી, આખર હાકે બાય. ૨૨
- બલો બઘાઈ ના વળે, દુષ્ટ ન સુકે દાવ;
ચંદનને સજાખાવાં, પ્રકટે મુલ સ્વભાવ. ૨૩

- લીધું મથે નીચ જન, ચિત્ત ચંચળ મન ચોર;
પાપ રતી ભર ના પડમે, દશ મણુ લાખો ચોર. ૨૪
- સત ગમાઈ સોયકર, દિવસ સુમાધો ખાય;
હીરા જન્મ અમોલ થા, મો કોઠીબટસે લાય. ૨૫
- જુરા હુંદન મેં ચઢી, જુરા મીઠા ન કોઈ;
હીર મેં ફેણુ આપકું, મોસે જુરા ન કોઈ, ૨૬
- ખંદા ખડોલ ન પુડીઓ, ખુદા ખમત નહીં દોય;
તેર જુલમ જો કીજો, મૃત લોકકે મોઢે ૨૭
- તેર જુલમ જો કીજો, તુરત દેત વડાય;
જુલા નર સુમાન કરે, ઇતી ખત્તા ખાય. ૨૮
- હંસાને સરોવર પહાં, ને મરોવરને તહીં કોઈ;
સંજનને સ્નેહી મણા, દુરિજનને તહીં કોઈ. ૨૯
- જુલમી જગમેં હું રહે, જુલુલુલા સુખ માંડી;
લી મણા લણુ કરે, તોળી ચીકની નાહી. ૩૦
- જાત ન પુછે સાધકી, હજી લીજો સાર;
મોલ કરો વરવારકા, પછા રહેન હો આન. ૩૧
- સુરખકું સમજવતે, સ્થાન ચાંકકા જાય;
કોયલા હોય ન ઉજળા, સો મન સાણુ લગાય. ૩૨
- સળસે જુરા (હે) માંગવો, ચમો દેર ના ફાર;
ખલીસેં યાચવહી લયો, વામન વન આવવાર. ૩૩

૧૨૪ પીરે હોવડે, કાહે હોવ અધીર;
ભય પાય તરુવર ફેલે, કેતા સીચો નીર. ૩૪

નુરખ શુભ સમજે નહીં, તો નહીં સુધીમે ચૂક;
ત્યા ઘટયો દીનકો વેશવ, જો દેખે નહોં ઉદ્ધવ. (ધ્રુવક.) ૩૫

જેંદા હમારી જો કરે, મિત્ર હમારા સોય;
સાચુ લેકે અંડકા, મેલ હમારા ધોય. ૩૬

નારાયણ નીજ દીધમે, અપનો રોવ નોહાર;
તો પીજે તું ઘોરકે, અવશુભ બલે વિચાર. ૩૭

નારાયણ હો ખાતકો, દીને સત્તા (મમાર);
કરી ભુલાઈ ઘોરને, આપ દીયો ઉપકાર. ૩૮

તુલસી વહાં ન ભાઈજો, જ્યાં ન કહે કે આવ;
ધાસ બરાબર ભાણીએ, ક્યા રાખ ક્યા રાવ. ૩૯

‘લીખ દાંડતી નવ ચરે, હીકે કહું જરૂર;
લીખ અન્ન જમવા થકી, નિશદિન રહે અધુર. ૪૦

ભગ હુવા તો ક્યાં હુવા, જેથી જાણી ખખર;
પંહીકો છાયા નહીં, ફલ લાગે અતિ દૂર. ૪૧

ગરવા સહેજે સુત્ર કરે, કંઠ (રૂપીયા) કારણ ન ભાંગ;
સેડુવા બરમે સરવર બરે, કણ ન માગે દાન. ૪૨

ભગા ભરાઈ ના વળે, ભગ ન જોલે બઠ;
હસ દિલ દવા ધર્મ દે, દે. સુખ સીરી રંગદ. ૪૩

ਭੁਵਨ ਭੋਜਨ ਨਾਜਾਨ, ਅਵਿਧਾਨ ਰਹਿ ਨ ਫੇਲੈ;
ਜਿ ਦਿਨ ਹੋ ਸਤਮੰਗਲੇ, ਭੁਵਨਭੀ ਫਲ ਸੋਧੈ. ੪੪

ਸਰੋਵਰ ਟਰ੍ਹੇਵਰ ਸਤ ਕਾਨ, ਬੋਧਾ ਭਾਸੇ ਮੋਢੀ;
ਪਰਮਾਰਥ ਭੇ ਭਾਸੇ, ਧਨ ਬਾਰ ਧਰੀ ਹੋ ਟੋਢੀ. ੪੫

ਗੁਰਗੀ ਅਧਿਕ ਨ ਸ ਵਾਪੀਐ, ਗੁਰੀ ਮਰਿਯਈ ਫੁਲੈ;
ਮੁਆ ਫੋਰਭੇ ਬਾਸੇ, ਬੋਧਾ ਭਾਸੇ ਹੋ ਜਾਏ. ੪੬

ਜਾਂ ਹੋ ਅਪਨੀ ਮੀਤਈ, ਭੇਡਨਭੀ ਨਿਸ਼ਾਮ,
ਗੁਰੂ ਗੁਰੂ ਨ ਫੀਲੈ, ਬੇਨ ਭੇਡਨਭੀ ਕਾਮ. ੪੭

ਵਾਧੀਐ ਭਧੀ ਗੁੰਝਈ, ਉਤਰੇ ਗੁੰਝ ਫੁਲੈ;
ਭੇਡ ਭੇਡਈ ਭਧਾ ਅਧਿਕ, ਅਪਰ ਪਾਰ ਅਪਾਰ. ੪੮

ਸਾਧ ਸ੍ਵਰ੍ਣਨੁ ਭਾਸੈ, ਸਾਧ ਸਿੰਘ ਸੋਧਾਨੁ;
ਮੰਤ ਬੋਧ ਸਾਧੇ ਫੁਲੈ, ਧਰਮ ਅਰਥ ਨੇ ਕਾਮ. ੪੯

ਗੁਰਗੀ ਗੁੰਝਾ ਕਹੈਐ, ਸਾਧਾ ਸੋਰ ਭੇ ਸੋਰ;
ਮਨਗੀ ਗੁੰਝਾ ਨਵ ਮਟੇ, ਜੇ ਲਾਏ ਪਰਗੋਰ (ਮੇਰ-ਮੇਰਪਰਵ) ੫੦

ਸੰਗਤਸੇ ਸੁਖਈ ਨਹੀਂ, ਵਾਭੇ ਭਏ ਅਭਾਗ;
ਮੁਖੰਗਲੇ ਭੀਭਏ ਨਹੀਂ, ਸੋ ਗਰ ਭਏ ਸੁਭਾਗ. ੫੧

ਮਰ ਗਾਇ ਮਾਇ ਨਹੀਂ, ਅਪਨੇ ਗਨਕੇ ਕਾਨ,
ਪਰਸਾਰਥਕੇ ਕਾਸੇ, ਮਾਇ ਨ ਸਮਝੈ ਲਾਜ. ੫੨

ਭਧੀਐ ਭਾਪ ਭਾਪਯੈ, ਭਾਪ ਨ ਭਧੀਐ ਭਾਪ,
ਭਾਪ ਭਧੇ ਸੁਖ ਉਪਯੋ, ਭਾਪ ਭਧੇ ਹੁ ਅ ਭਾਪ. ੫੩

સ્ત્રીપર્મનીતિ.

પાયો.

પાયો સારો દૃઢ બાંધ્યા સિવાય તેના ઉપર ઘર ચણું તો તે ઘણા દિવસ સુધી ટકતું નથી; એટલું જ નહિ પણ તેવું ઘર વાંધનાર બંમત્તુ ખર્ચ અને કામને બાર વડી ઉલટો હોડોમાં હાંસી પામે છે. કાંઈપણ કામ કરતી વખતે માણસે ઘણો પુજા અને દૃઢ વિચાર કરી તે કામને પાયો રચવો જોઈએ. તેમ ન કર્યાથી તે કામ ગમે તેટલું નાનું હોય તોપણ સિદ્ધ થતું નથી. કાચડો માત્ર એટલો જ મજા કે હોડોમાં તેની હાંસી તથા હાલદવાજ ચાય.

આપણું આ અજ્ઞાન શ્રીજીવિની દુર્દશા કેવી છે તે સર્વને વિદિત જ છે. એની સુધારણા શું કરાયો યાય તથા તેના પાયો કેવી રીતે ચિત્તવો જોઈએ તેનો વિચાર કરીએ.

આ જગતમાં સદાકાળ ઉન્નત થવાની ઈચ્છા દરેક માણસના હૃદયમાં હોય છે અને તે હોવી સ્વાભાવિક જ છે. બીજી બધી બાબતોમાં માણસે પોતાની અવરથાને અનુસરીને સતોષથી રહેવું વખાણુવા યોગ્ય છે પણ જ્ઞાન યાને આત્મકેન્નતિ એ જે બાબતોમાં “આપણું જેટલું છે તેટલું જ બસ છે,” એમ ધારી બેસી રહેવામાં કાચડો નથી. ઈશ્વરે માણસને જે જે વૃત્તિઓ આપી છે તે સર્વેમાં આત્મકેન્નતિની ઈચ્છા ઘણી મોટી છે. માટે મનુષ્ય ગમે તેટલો મોટોરો યાય, તોપણ તેને વધારે મોટા યવાની ઈચ્છા હોય છે. આ ઈચ્છા પરમેશ્વરે મનુષ્યમતિનું કલ્યાણ થવાને માટે જ તેને આપી છે. એમ કહેવું જોઈએ. કારણ પ્રત્યેક માણસના હૃદયમાં આ વૃત્તિ જન્મત હોય તો તે તેડું થવાને યત્ન કરે છે. આ ~~માણસ સર્વ કરે તે~~ આખો દેશનો દેશ ઘણી ઉન્નત અવસ્થામાં આવે ~~જે~~ જન્મત છે.

લોકોમાં કેટલાક મહોટા હોય છે તે હું સારી રીતે જાણું છું પણ તે લોકોની સ્વદેશપ્રીતિ, એકચ, ઉલ્લાસપણું વગેરે અનેક શુભો આગળ ક્ષાલિત્વાસં ઠવિના કહ્યા પ્રમાણે—ચંદ્રના ચાંદ અને ક્રોમળ કિરણના સં- મુદ્ધમાં જેમ ચંદ્રનું ઠલકે ઢંકાઈ જાય છે તેમ—તેમના હોયો લપાઈ જાય છે. તે હોયોને બહાર પડવાનો લાગ મળતો નથી.

(શ્રી ધર્મ નીતિ.)

વાલકનું રુદન.

પારોસની એક નાટકશાળાના પ્રેસિડેન્ટ રૂમમાં એક નવો નટ ચો- વાનો પાઈ બજાવતાં હસતો હતો. તેના કેટલાક સોબલીઓ તેને હિંમત આપતા હતા પણ વળી કેટલાંક માણસો કહેતા હતા કે “એનો હર જવા- નો નથી. પ્રકૃતિ આપણને હિંમતવાન કરે છે અથવા હર હારન કરા- વે છે. જેથી હિંમતવાન અથવા ના હિંમતવાન ગભીર અથવા ‘સુશી- સુશાલી’માં રહેવાની પ્રકૃતિ હરખન મચાવી દેાય છે. તેવા આપણે ચાલીએ છીએ. કોઈએ કદિપણ સાંભળ્યું છે, કે દુરાકાંક્ષીની દુરાકાંક્ષા અથવા કંલુસની કંલુસાઈ મમ છે ? ”

કેટલાકોએ વળી એ વાંધો લીધો, અને એક માણસે કહ્યું, “ જો તમે કંલુસાઈના રાગથી છુટેલો કંલુસ જોવા ધન્યતા હો, તો હું કહી શકું છું કે, હું તે પડિવનો છું. ”

જેણે આણું કહ્યું તે એક અખ્યાત નાટકકાર હતો, અને ટકા માટે પણ અખ્યાત હતો. તેનાં આવાં વચન સાંભળીને કોઈએ કહ્યું એ- મ મધુ અસંભવિત છે. કોઈએ કહ્યું એવું પણ શકે જ નહિ તે નાટક- કારે હસ્યું: “હું ખરેખર કહું છું કે હું કંલુસ હતો અને હવે ધારું છું કે હમણું હું કંલુસ નથી, જો વચે સાંભળવા ચાહતા હો તો હું મારા

ફરફારની વાત હતું. તે ફરફારનું કારણ એક બાળકનું રૂદન છે.” તેનું આપું બોલતું સાંભળીને ત્યાં જેટલા માણસો હતા, તે બધા તેને ધરીને, ઉભા રહ્યાને કહેવા લાગ્યા.

“ઈ. સ. ૧૮૩૮ માં પોર્ટો સેન્ટ માર્ટિનની નાટકશાળામાં. મારું એક સર્વથી મારું નાટક બજાવવાને માટે આપું હતું. તે બર- સામાં એક દહાડો દેખાણમાં મને જે કામળા મળ્યા; તેમાંનો એક કામળ કોઈ નાટકશાળાના ઉપરીનો હશેલો હતો. તેણે મારું એક નાટ- ક સજાવી બતાવવાનો ઇચ્છા કરી હતો. અને ઈસ્ટ્રી તાજિમને દહાડે મને માર્સેઈસમાં હાજર રહેવાની આજ્ઞા કરી હતી. મહેનતના મદતમાં હું જે વાજબી માગીશ તે આપવાની તેણે કામળમાં ઇચ્છા જણાવી હતી. ગીતો કામળ પણ માર્સેઈસથી આવશે હતા. તે દુકાન અને આપો હતો.”

“મહેનતના સારોમાં આપના બાળની સ્ત્રી તથા તેની કન્યા બુમ- મરાની પીડાથી મરવાની બહુી ઉપર છે. પેસા મળે તો તેમને બચી શકે એમ છે. આપના સપુત્રું કે આપ આ પાસેના સગાઓને મળવા આવવાને વિજ્ઞાન કરશો નહીં, અને તેઓનો દાલનો તથા જવિધનો ખાવા પીવાનો બદોલત કરશો” આ કામળ માર્સેઈસના સારકર હાઈબર્ટનો હશેલો હતો.

“મેં પહેલાં હતું ઈ કે, હું થોડો જ કંટાસ હતો. લોકોનો કામળ મળ્યાથી મારું મનમાં ક્યા હાજન નહિ થતા હોયો મારા બાળની બા- ઘીના ઉપર પહેલાનો શુભે બગી હતો. મારો બર્થ વડાણ ઉપર ના- વિકતું કામ કરતો હતો, તે સમુદ્રમાં ડુબીને મરણ પામ્યો હતો. કેટલાંક વર્ષ પહેલાં મારા એ દિગ્મતવાન બાઈએ એક માછલાં પકડાવતી દીકરી- ની જોડે લગ્ન કરવાની ઇચ્છા જણાવી હતી, ત્યારે મેં મારા આબામાન તથા સખા કંટુમાઈના તેડો પડના આમારામાંથી જવાબ દીધો કે, એ બીજારી માછલાં પકડનારની કન્યાની જોડે લગ્ન કરવું એ એ આબાઈનું અને મૂર્ખતાનું કામ છે. એટલું જ નહિ પણ મેં તેને સલાહ આપી હતી કે, જો બની શકે તો એ લગ્નના કારણના છૂટા છેડા કરવા બેઠું.

એ. પણ માથે કાઈ એકવચની હતો, વેધી તે જેને ચઢાવો હતો તેની જોડે તેણે લગ્ન કર્યું. મારા જાઈની એ સીને માન આપમાનનો લાગણી બહુ પ્રવણ હતી. તે મારા કામળની માત હતીપણ જુદી ગાંઠ નહોતી અને તે લગ્નનાર તરીકે સહા અને, પિત્તકારતી હતી. સ્વા-મીના મનુષ્ય પાછી તેને ખાવાની ખંચાતી પડવા લાગી. તેા પણ તેણે મારી પાસે મદદની માગણી કરી નહિ, પણ જ્યારે તેણે તેની એકની એક ટીકરીને ખાધા સિવાય હલ કે હલકો દુર્બળ થતી જોઈ ત્યારે મારાના કનેદ આગળ તેનો તે અર્પ તૂટી ગયો.

“વૈસાની લાલચથી મેં પેલા માર્સેલ્સની નાટકચાળાના ઉપરીની અરજ કર્યું અને તેને કાનળ દબાવે અને વાર નહિ લગાડવી માર્સેલ્સ વરફ જ્યાં નોકર્યો. ત્યાં એક ફાટી દોરેલમાં જઈને જોકું છું” તે જે કાકડદે અને કામળ લખેલા હતો, તે મારે શોધ કર્યો હતો. મેં તેના કામળનો જવાબ નહિ વાળ્યાથી તે જગળ મનના કાકડદે વિધાન કર્યો હતો કે તે પોતે ગાયકે, મનુષ્ય પડીને તે દરજ્જા અને શોધતો હતો. મારે મેળાપ થતાં જ તેણે કહ્યું: “આપ બહુ તપશ્ચી આર્થ આપ્યાં છે. જાનિત આ પે મારું” હશે કે કશાં વખત લગાડય થી આપના જ વન ના પડેલા તેઓ પરી લાચ. આપે એ બરાબર મારું હતું આખને દેઈને હું બહુ સંતુષ્ટ થયો.

“હું દિગ્ગુદ જતો ગયો. નાટકચાળાનો ઉપરી અને પેલા આપણે એ મતલબથી હું માર્સેલ્સના આ-થો હતો; પરંતુ એ વાત એ કાકડદેને શી રીતે હતું? આગને લીધે તે કાકડદે નહિ તેથી પહેલાંના મદદપ્ર પ્રમાણે બારેબાર નાટકચાળામાં નહિ જતાં તે કાકડદેની જોડે મારા જાઈની સીને લેવા ગયો.”

“જે એકકામાં તે હતી તે એકાદની ગાળના જાતુ જ ખર્ચા હતી. તથાપિ તે એકકામાં હું પેલો પોલો જ જે મારી નજરે પડ્યું તે મહુ ચુંદર હતું. કમીના પિંછાનાની પાસે હજી કોલી તેની એકની

છા? એ તેનો હાથ ડોડાવીને તેને ઉઠારીને જમીન ઉપર મૂકી. આશ્ચર્ય, નિરાશા તથા લચવાળી દૃષ્ટિથી તેણે મારા ચહેરા સામું જોયું. પછી હાથે હાથે આંધુનાં ટીપ્પં તેના ગાલ ઉપર વહેવા માંડ્યાં. તેના જોડવાળી જે યશુ નહિ તે તેની સુપ સુપ વેદનાથી યશુ. ત્યજે દોષ જાદુગરની લાકડીના સ્પર્શથી મારી નીચતા તથા નિર્વેણ મારી આગળ જણાઈ. હું ભયથી કંપિત થયેલ અને મારી જતને ચિંતકારવા લાગ્યો. તે હુખી જાણીને એ મારા જોવામાં લીધી અને તેના માથા પર હાથ ફેરવીને કહ્યું 'હા, હું તારા આપના જેવો જ થઈશ, તું મારી દીકરીના જેવી રહીશ. હું અને આદીશ તથા વારી સંભાળ લાખીશ.'

“મારા ચા જોડવા પરથી મારી જાણી કેવી ખુશી થઈ હતી, તે જાણથી કહી શકાય એમ નથી. તેનો જ્ઞાન દોષધ્વાસ ભેદને તેના શકર અને હું હતાં. જ્યો તેમ હોય, ‘મારે આનંદ થવાથી ઘણું કરીને કોઈ-ઈ સંતુ થતું નથી. મેં હું મેં તેણે કહ્યું, ‘તમારા સંબંધમાં મારે કોયો મુખમદેસો વિચાર કરતો? મને માફ કરો.’ તેણે મને તિરકાર કર્યો અને મને મેં હું કહ્યું આત્મ; તેના કરતાં આ જુલમતાથી મને વધારે કહ્યું યશુ. ‘હું તે જોતલું દળાવીને જલદીયાં શાખીતું’ પર જલદવાની વાત કાઢો. ‘હું મારો દેસના’ નવો દેસો ‘આલિનું’ કંઈ ભણતો ન હોતો. તંથી ને દવ

‘હું શકરે ઘરની વચ્ચે કરવાતું’ માથે લીધું.

‘દીને લેનું’ કુસુમ-હવન વિકસિત કરે છે, તેમ તેનાં તે અમુલ્ય આંસુનાં
પાંચેનું આરા હૃદયને વિકસિત કર્યું.

(બુદ્ધિપ્રકાશ)

મી. હેન્રી ફોસેટનો સંકટ સમયમાં અડગ નિશ્ચય.

૧૮૫૮ ના સપ્ટેમ્બરની ૧૭ મી તારીખે ફોસેટ પોતાના પિતા
ની સાથે બનુક લઈ શિકાર કરવા માટે હાર્નહામ નામની ટેકરીકેપ
ગયા. આ ટેકરી ઉપરથી નાથેની રમણીય ખીલુની અલૌકિક દૃષ્ટિ
દૃષ્ટિગોચર થાય છે. ત્યાં પહોંચે એવન નદી ખજખજતા આવાજ સહિત
આડવાળી જમીનના સહેદ તીર વચ્ચે થઈ પસાર થાય છે. એકન્દરે આ
સપાશના પ્રદેશનો દેખાવ અત્યંત મનોહર છે. યુદ્ધિમૌન્ય નિરૂપવા
નો ફોસેટના હવનનો આ હેતુઓ જ પ્રસંગ હોય. બન્ને જણા એ
ટર્નાપ નામના ઘોડવાનું એવર એળગી જતા રતાઃ એવામાં કેટલાં
પક્ષીઓ તેમની દૃષ્ટિએ પડ્યાં, પણ તેમના પગસંચારના અ
વાજથી તે પક્ષી હરી ગયાં અને ખમેની જમીનમાં જઈ બેઠાં; જ્યાં
શિકાર કરવાનો તેમને હક નહોતો. પક્ષીઓને આવી રીતે હરીથી ઉ
ડી જતાં અટકાવવા માટે ફોસેટ સાથેની બાલુએ પ્રોસ વાર આજીવ
જઈ હતો. એટલામાં બીજા બાલુ એક ટોળું તેના નરફ ઉડ્યું. ફો
સેટનાં પિતાની એક આંખમાં ઓતીઓ હતો, તેથી તે ફોસેટને રમણ
દીને સ્વર્ગ શક્યો નહીં; અને તે સમી બાલુએ જઈ હતો છે, એ તે
ના રમણ્યમાં રહું નહોતું. કેવ પ્રવિષ્ટ હોય છે ત્યારે મનુષ્યો કેવી
બૂચો કરે છે તેના આ બનાવ એક હતમ દાખલો છે. એક પક્ષી જે વખતે
બસબર ફોસેટની સીંધી લીધીમાં હતું તે વખતે તેના પિતાએ તેના ઉપર
બંદુક ફાટી. પક્ષીને વીંધી કેટલીક ઓળીઓ ફોસેટને પાડી. કેટ

લીક છાતીના સામમાં વાગી, તથા એ ગોળીએ બરાબર આંખોમાં ચોંટી. ત્યાં કપડાં પહેરેલાં હોવાથી છાતી ઉપર તે નહિવે ધા મથે. આખો આગળ જોઈ ગયા છીએ કે, ડોક્ટરે ડ્રેસેટને જુલોડી આંખે પ્રકાશ સામે દૃષ્ટિ નહીં કરવાની સલાહ આપી હતી, તેથી તે રાંધિત ચંદમા પહેરતો હતો. ચંદમાના અલેક કાચના મધ્યમાં એકેકી ગોળી બરાબર વાગી; આથી કરીને ગોળીઓના વેગ તથા નેશ બરાબર કમી થયા; નહીં તો કેક મગજ સુધી પહોંચી માણુવાતકે ઈલા કરત; તેમ છતાં તે આંખોની અંદર બરાબર ચોંટી, અને ન્યાસી ડ્રેસેટ આખી ઉભર આંખોમાં રહ્યો.

આ અંદમા પછી ડ્રેસેટના અન્તઃકરણમાં પ્રથમ વિચાર એ સુધેઈ કે 'અહસોસ ! આજથી હવે અણુ અનેહર સુદૃશાન્દર્ય દૂરીતી થઈ નહીં' જોઈ ગયા.' શારીમાં બેસાડી તેને અતી માર્દક દુર આવેલા લે.મ. દર્દના મશાનમાં હાઈ જવામાં આવ્યો. સે.અબરોથી ડોક્ટરને તેડાવ્યા. ઘરમાં પ્રવેશ કરતાં તેણે જિતાની યાદને કહ્યું કે " મેંસી મને જરા પર્વમાતપત્ર વાંચી સંજાવાયોય ? જિતાની પ્રત્યુત્તર અસ્થ છે જેમ જાણી, સમજાવી વગરના કહેશ ક'ઈ= અ'ચે એરણ કરવાની દુઃખથી જ તે આ પ્રમાણે બેઠો હતો. માત્ર તેને સમજાવી પચાડીમા સુવાડ્યો તથા જેમ અને તેમ સાવ રહેવા દરમાવવામાં આવ્યું. પ્રથમયો જ દૃષ્ટિ ધ્રુવ આખા થવાની આગ્રા ઘેરવામાં આવી હતી, તે પછી ડોક્ટરે એવે ધિવ આપવા માંડ્યું. બીજી સત્તી ડ્રેસેટની પ્રત્યુત્તર બરાબર રચાય હતી અને તે સારો વંદુરની એમવતો હતો. છ અકવાડીમાં પછી તેને પ્રકાશનો કાંઈક જાંબે જાસ સમજવા લાગ્યો, પણ વલુ દિવસ પછી જા ઘેરજા સુખને પછી અન્ત આવ્યો, અને શારીનું હવન તેણે માત્ર આંખમાં જ માંડ્યું. જન મન પછી સખી આંખ દીગ્ સવા લાગી, અને ત્યારથી જ અત્યન્ત વેદના થવા લાગી. અકેટાબર માગમાં કોંચે જમાડી આંખમાં ધ્રુવિયુ, નેત્ર પંજુ બેસાડવાનો પ્રયેગ અમ્મવાવવાને વિચાર કર્યો; એવી આગ્રા-

ડી કે આંખુ' અજવાણુ' રેખાવા જેટલી શક્તિ આવે. કલોરોફોર્મની મદદથી આ ક્રિયા કરવા માંડી, અને ત્રણ દિવસ મુખી આંખે ખાટો રાખવામાં આજ્યે. તથાપિ આખરે સૂર્ય સામું નેઘ પ્રયોગ કરતાં માત્રમ પડ્યું કે દષ્ટિ પુનઃ પ્રાપ્ત કરવાની આશા ધીરકુશ રહી નહોતી.

આ આકૃત ખરેખર ત્રાસજનક હતી. પુત્રના જેટલો જ પિતા પણ અનુકર્યમાને પાત્ર થયો હતો. આ પુત્રને માટે તે હૃદયમાં અત્યન્ત મર્મ વહન કરતો હતો. તેની વિદ્વતા નેઘ તે હપંથેલો ધપ જતો હતો, તથા તેનો હૃદય મનોરથ સિદ્ધ થયેલો જોવા તે અત્યન્ત આતુર હતો. તેમ છતાં દૈવ યોગે પિતાને હાથે જ પુત્રની ચળકતી આશાઓ નિર્મૂળ થવા એટલી હતી. ઊગ્રે પોતાનો ઘહેરો દર્શ્યુક્ત તથા શાન્ત રાખવા પ્રયત્ન કરતાં તેમ છતાં તેનો પિતા માથા ઝેલો ધપ થયો હતો. તેને ખબર ન હોતી કે તેનો પુત્ર પોતાના અડગ ધર્મ તથા અરમુલ શક્તિની : દૃઢી આ કુર સંકેતભરી પાત્ર પ્રયમતા જેટલા ઉત્સાહથી ભદાર નીકળી રાખે.

આજથી તે હૃદયમાં રોડરૂપ અવતુ' નૈચિતુ' વચન રમરણમાં રાખતો:—

“ નટારી રત્નઓમાં પણ સારાપણાની છાયા રહેલી હોય છે. વનમ માળમોને તે અવલોકનર્ણક સંધી કાઢતાં આરટું જોઈએ. રહી દુઃખ અને સર્ગાં જ આનંદાનુક છે; પણ વહુ ઝાલમ મકારના છે. જો કેં વિપત્તિની કસોટી પૂર્વી સમ્મ છે કે આપણે સ્વાભાવિક રીતે તેનાથી ઢરીને પાછા દર્શાઈએ પણ ચ્યારે માંધ આફત આવી પડે ત્યારે તો આપણે સરા મરેનો માફક વહાડીયો તેની સાથે પાય ખીટવી જ જોઈએ.”

“ જરોસર દુઃસ્ખાંથી મીઠાં ફલ નિષેજ છે. આપણાં કેટલું દે-

વત છે તે એવે વસ્તે વદાર પડે છે, અને આપણે અંદરનો જુસ્સો મક્કટ થાય છે.

માણુસજાતને અનુભવથી માંદગમ પડેલું છે, કે જે પુરુષો ધીર-વીર હોય છે, તેમને સંકટથી એવું સુખદ શિક્ષણીય મળે છે કે તેઓને તે એક સ્વ-રસક સત્તા થઈ પડે છે. સંકટમાંથી શાણપણ વાપરીને સાર લેવામાં આવે તો તેથી આપણી રહેણી-કરણી કેળવાય છે, આત્માવલગ્ગન વતવત થાય છે; માત્ર આપણે વિધોનો નાશ કરવા નો દૃઢ સંકલ્પ કરીને દુઃખની સામા ખરી મદીઈથી બાથ ભીંકવી નેધએ, દેખાતાં અદ્વિત્યતમ સંકટો ધીર પ્રકૃતિના પુરુષોના માર્ગમાં બાધકારક થઈ પડતાં નથી. પછી વખત તો તે જ સંકટો તેમની શ્રમ કરવાની તથા મુદ્દન કરવાની સહિતઓને પ્રકટ કરીને તથા બીજા દેહલાક ઉપયોગી શુભોને ઉત્તેજિત સહજ કરીને તેવા મતુષ્યોને ઉત્તમ સદ્ગુણ કતાં થઈ પડ્યાં છે.

ફોસેટની સુખ્ય અભિલાષા પાર્લોમેન્ટનો સમાસદ થવાની હતી, તેમાં આ વિપ્ત આવી પડવાથી તેના ધૈર્યની કમોટી કરવાનો પ્રસંગ આવ્યો. આંધળો, સામાન્ય રિથિતિનો, લાગવગ વિનાનો માણસ પાર્લોમેન્ટજેથી અવધસભામાં પગ મુકવાને શી રીતે શક્તિમાન થવાનો હતો? બારીગદર તરીકે સ્વતંત્ર ધંધો ચલાવી પ્રતિષ્ઠા મેળવવાની તેની જે ઇચ્છા હતી તે હવે બર આવે તેમ રહ્યું નહોતું; તેથી પોતાની અન્ધારી એરડીમાં છુતો છુતો ફોસેટ આ સવાલનો નિર્ણય કરવામાં લુથાયો. ધીર પુરુષોની શુદ્ધિ આપત્તિકાળે વિશેષ અલગ થઈ નવીન શક્તિ ખાસજુ કરે છે, તેઓ અણપારી આફતથી નિરાશ થઈ દીનત્વને ધારણ કરતા નથી, પણ હલટા બેવટા ઉત્સાહથી પ્રથમની માફક જ પ્રવૃત્તિને સેવે છે, અને પોતાના નિર્ણય કાર્યમાંથી નિવૃત્ત થતા નથી. વખતો વખત વિદ્ય આવી પડે, તો પણ તેઓ આદલેલા કાર્યને છોડી દેતા નથી.

આ પ્રમાણે ફ્રેસેટ પોતાની મુખ્ય ધારણા રી રીતે પાર પાડવી તે વિચારમાં રોકાયેલ થેડાં વર્ષ પછી તેણે પોતાના એક લાપલમાં જણાવ્યું હતું કે આ અકસ્માત પછી દયા મિનિટમાં તેણે પોતાના મૂળ હિંદુશને વળગી રહેવાનો મન સાથે નિશ્ચય કર્યો હતો. યોગ્ય સમયે તેના મિત્રો તથા હિંતચિન્તકો વચ્ચે દિલાસાપત્ર આપવા લાગ્યા, તે સમય પોતાને વાંચી સાંભળાવવા માટે તેણે પોતાની બહેનને આમંત્ર્ય કર્યાં, પણ સાંભળ્યા પછી દીર્ઘ નિવાસ સાથે તેણે તે સમય પાછા મુકાવ્યા. આ પગેથી દિલાસો મળવાને બદલે લેલટો. તેના જેવ વૃદ્ધને પાડ્યો; કારણ કે તે સમય સામાન્ય લગ્નથી લખાવણ હતી; તેમની મતલબ એકન્દરે આ પ્રકારની હતી.—ઈશ્વરેન્દ્રા જળવાન છે તેના આમળ મનુષ્યનું કંઈ આજનું નથી. આ દુર્ભય (વધે તમારી સંસ્કારવાળા નિરસ તથા નિરૂપમા જળાવી મુકી છે, પણ તૈવી કેપ સદન કરવામાં જ સાફપણ છે વગેરે..... ફ્રેસેટ પોતાના એક લાપલમાં આવા પ્રકારના દિલાસાપત્રને વિચારી મદવાં જણાવ્યું હતું, કે “ આ પગે વાંચી ગમે તેટલું દુઃખ મળું તેટલું બીજા કશાથી થઈ નથી ” તેમ મવાનું કમલ ૨૫૪ છે. દિલાસાપત્રનો હિંદુ શો શોચો નેહએ દુઃખમાં આવી પડેલા પુરુષનું દુઃખ એણે કરવાના ધરાડાથી તેને ધૈર્ય આપવાનો આવા પગેના હિંદુ શો શોચો નેહએ એમ માનીએ, જો તે હિંદુ આવાં લખાણથી પાર પાડવાની આરાધા રી રીતે શાખી થાય તો ખાવણ પુરુષો તરુની મુશીબતોથી હરી નર્મ દુદયબળ તથા મેલ્ડ એક બેલે છે; ધોર પુરુષો પણ વનઘાસ તે દામ્નિક સોમ પામતા રોવા નેહએ, એવે પ્રસંગે હિંતચિન્તકોનું કર્તવ્ય એટલું જ છે કે આવું પરિણામ આવડું અટકાવવાનો પ્રયાસ કરવો; દુદયમાંનો દોષ દૂર કરી લેવાઈ પ્રેરવો; અર્થવર્તનો નાસ કરી કર્તવ્યનિષ્ઠ થવાનો બોધ આપવો; તથા પ્રવૃત્તિનો ઉપદેશ કરી યોગ્ય માર્ગે મમન કરાવવું. અનિવાર્ય આકૃત આવી પડે ત્યારે ઇશ્વરેન્દ્રાને આધીન વર્તી સન્તોષ રૂપિત મદલ કરવાનો આમંત્ર્ય કરવો, એ વિચેકરણથી નેલાં એક ઉત્તમ માર્ગ છે. પણ અનિવાર્ય પ્રસંગ કેને કરવો ? રખીની મુશીબતોથી

હરી જઈ નિશ્ચિત કાર્યમાંથી સ્ખલિત થવું તેમાં, તથા હૃદયરત્ના અનિ-
વાર્ય કોપથી અસંજવિત થયેલા કાર્યમાંથી નિરત થવું એમાં ઘણું
તફાવત છે.

દિલ્લાસાપત્ર વાંચી ફ્રેસેટ સ્વલ્પિક નિઃસ્વાહના પંજામાં સપડાઈ
ગયો. બાકીનું હૃવન આશ્ચર્યમાં-નિરત્તિમાં—અનધારમાં જ ગાળવું
પડશે એવી સલાહ આરે તરફથી મળવાથી તે કેટલીક સ્વલ્પ સુધી
તદન નિરાશ થઈ આવ્યત હુઝી થયો. આખરે જુદી જ હબથી
લખાયેલો એક પત્ર આવ્યો, આ પત્ર વાંચી તેણે તેને ચોખ્ખ
સ્થાને રાખી સુકાવ્યો. અત્યારથી તેની ચિત્તવૃત્તિમાં નવીન ઉ-
ત્સાહ તથા આનન્દ લગ્યત યથાં તથા તેની કાર્યશક્તિમાં નવોન
હૃવન આવ્યું. આ પત્ર તેના માનવન્તા ચિદ્રક તથા મિત્ર હોપ્પી-સે
લખ્યો હતો. ઉત્તમ પ્રકારના દિલ્લાસાપત્રના નમુના દાખલ આ પત્ર
હોવાથી આખો પત્ર જાતે ઉતારી લેવા ચોખ્ખ ધાર્યો છે:—

કેમ્બ્રિજ, ૧૦ મી ઓક્ટોબર ૧૮૫૮.

“મારા બહાણ ફ્રેસેટ,

“તમારા ઉપર જે અત્યન્ત હુઝાહ આફત આવી પડી છે, તે
સુખવતો તમારા પિતાનો પત્ર આવ્યો, તે વાંચી મને અત્યન્ત ખેડ થયો
છે. તમારો પિતા શોકગાગરમાં હુઝી ગયો હોય તેવી સ્થિતિમાં હજો
છે અને તેથી મને ખાતરી છે, કે તમારા જેટલું જ શાન્તવન તેમને આવ-
શ્યક છે.”

“એમાળ અન્તઃકેરણનાં માળખે તરફથી તમને ચોખ્ખ આસ્વાસન
મળશે તેની મને સંપૂર્ણ ખાતરી છે. તે જ પ્રમાણે તમે પણ સ્વાશક્તિ
આનંદી મન રાખી તમારા પિતાને આસ્વાસન આપશો જ. દૃષ્ટિનો નાશ
થયો અર્થાત્ જ્ઞાન મેળવવાનું એક દ્વાર સહન્તર બન્ધ થવું, એ આ-
પણા ઉપર ગુજરતાં અનેક હુઝાહ સંકટોમાંનું એક નથી, એમ મના-

વચનો આપણે કરી તમને ધૈર્ય આપવાનો પ્રયત્ન કરવો એ નિર્ધારક છે, એટલું જ નહીં પણ અચૂત પણ છે. બેસક તે એક મોટામાં મોટું સંકટ છે; અને જો કે પ્રધાનપણે જ પુરુષા કુદરતના બાહ્ય દેખાવ વગર સુધિસૌન્દર્યના નિરીક્ષણથી આનંદ પામે છે, તેમના સમ્બન્ધમાં આવા પ્રકારની આપત્તિ વિશેષ દુઃસહ નીવડે છે. તો પણ મનુષ્યમતી ઉપર સુખરતા ધારીરિત ઉપદ્રવોમાં આવી આવેલ સર્વ મનુષ્યોને એક સરખી રીતે દુઃસહ થઈ પડે છે. તેમ હોય માત્ર સહિદ નથી. તેમ છતાં સારા બંદાશ બંધુ, તમે ધારીથી માનવો કે જો આનાં દુઃખની લીધતાની કેટલેક અંશે પણ શાન્તિ ન થાય તો તેમાં આપણે પાતાનો જ દોષ દેખો એવો.

“કે.લેજના ગિરોના પડનારો મોડલેજો તમારો પત્ર મેં મર્ધ કા-
લે જોયો છે. ક્રીએટના વચન ઉપરથી કાંઈ આશા બાંધવાનું કશું
મળે છે, એ ખતું છે; પણ તે ઉપરથી આમળ વધીને તેમાંથી જે
અનુમાન કાઢવામાં આવે છે તેમાં કંઈ આવ લઈ શકતો નથી. તેમ
છતાં કું કાંઈપણ અપાતાકાની મિલાવ તમને સલાહ આપું છું કે એ
વચનને આધારે તમારે કાંઈ આશાએ બાધવી નહીં. તમારે તો આ
આપત્તિ બાનિષ્ઠ્યમાં મમે તેવું મ બીર દુષ બારણ કરે તેની સાથે બધા
બીડવાનો તમારો મનમાં જુદ નિશ્ચય કરી રાખવો.

“અત્રાપિ પર્યન્ત તમે હવનનો જે કમ તથા અભ્યાસના વિષ-
ય નક્કી કરી રાખ્યા હશે તેમાં અવરથ મળ્યા ફેરફાર કરવા પડશે અને
જાગ તમારા પોતાના પ્રયાસથી પ્રાપ્ત થઈ શકે એવું જીવોમુખ પ્રા-
પ્ત કરવા માટે તમારે વિચારપ્રધાન કાષો ઉપર જ આધાર
રાખવો પડશે. હવે મને લાગે છે કે દુષ્ટિનો અભાવ છતાં ઘણી
જ ટીકી અવધાધી થઈ શકે, એવા કેટલાક પ્રકારના અભ્યાસ માટે
‘વમાફ’ અન્વયકરણ સર્વોચ્ચ મોલ્ય છે. જે જે વિષયોમાં બહોંક વિગતો
સમ્બંધી છે, એવા લિખ્યો થોડે થોડે જ એ અવરથ કરીને બાતલ કરવા
પડશે જ; અને મારો સૂચના તો જો છે કે તમારે તત્પરતા સમ્બંધી

તથા વિચારપ્રધાન વિષયો ઉપર ખાસ ધ્યાન આપવું; જેવા કે માનસ-
શાસ્ત્રની કોઈપણ શાખા, તેની વૃદ્ધિનો ઇતિહાસ, શારીરિકશાસ્ત્રનું
જ્ઞાન, અર્થશાસ્ત્ર, દેશસ્થિતિવિદ્યા, ('Geography') અને
સામાન્ય રીતે સામાજિકશાસ્ત્ર આ સમગ્રી વિદ્યાઓ અર્વાચીન સુમ-
ધમાં લોકપ્રિય થવા લાગી છે.

“ આ વિષયો વિનોદ સાથે અભ્યાસ કરવા માટે કેવા થોડા
છે ! મારા વિચાર પ્રમાણે તમારું મન ઉપરના પ્રત્યેક વિષય માટે
સર્વોચ્ચ થોડા છે. હું પોતે જ આવા વિષયો ઉપર ઘણું આપવા
માટે આવકાથ મેળવવા કેવો ઉત્સુક છું ! હું જાણું છું કે જો કેવ-
થોડો આ વિષયો ઉપર જ સંપૂર્ણ ધ્યાન આપવાનો મારો પ્રયત્ન આવે,
તો તેમાંથી મને યોગ્ય જાહેરા મળી રહેશે, તે જ પ્રમાણે મને બીજાનો
છે કે તમને પણ મળશે જ.

“ તેમ છતાં આ જાણું છું સૂચના તરીકે જ રજુ કરું છું; અને
દૃઢ નિશ્ચય, તથા ધૈર્યથી અવિચલ વચ્ચે વચ્ચે કરવાના હેતુથી, તથા તમારાં
શુદ્ધિવિષયક, કાર્યોની નિયમિત યોજના એકવચમાં હિસાબ તથા હા-
લચ રૂપ થઈ પડે એ ઉદ્દેશથી જ બધું છું.

“ આ પ્રસંગે તમારા ઉપર શુભરેલો આપત્તિનો જે અન્ય સા-
માન્ય મુશીબતની માફક યથોપકૃત પરાજય કરવાના દૃઢ નિશ્ચયથી
તેના ઉપર કટાક્ષ કરશે તો તેનો આખો તીવ્રતા વર્તમાન નહિપ્રાય થઈ
જશે.

“ પણ મારા વદાવા ગિત્ર, કોઈ કઠણ દૃઢ્યને બહાર પોતાના
હુબ્બી દરહીને સખ્ત જોસદ આપવો હોય તેની માફક નિર્દય થઈ હું
વખતો હોઈ જોમ અને હાજે છે, તથાપિ હવનન્યા પ્રભાતમાં જ સ્વાસ્થ-
વિક રીતે જાન્યાતી અજકતી આપ્યાઓ અને હથેટો આવી ત્રાસજનક
આપત્તિથી નહિ થઈ જશે, એનો અપારે હું વિચાર કરું છું; (મારે મા-
નથી રૂઢન કર્યા સિવાય રહેવાનું નથી.

“પણ હું ફરીથી હું છું કે ‘ધૈર્ય’ પત્મારી માનસિક સંપત્તિને કેળવે, અને તે પાત્ર ક્રમપૂર્વક કેળવે. આ કસોટીના સમયમાં તે તમને અત્યંત હિતાવદ્ યાદ પડશે. હું અહ્યાં રાખું છું કે અમે તેનો રિયાજમાં છતાં તમે પ્રસંગોપાત કેમ્પોનની મુલાકાત લેતા રહેશો. તમને વિનોદ કરાવવા અર્થે હું તત્વજ્ઞાન ઉપર વિવેચન કરીશ; શૈક્ષણિકાવનો એકાદ અંક, તથા ઇતિહાસનો એકાદ સર્ગ જાણીશ તથા તમને અન્ય રંગે-કે અમરે સજાવ કરીશ.

“હાંમરૂં ખાલી તમને મજાવાનો પહેલો તકનો હું હાથ લેવા મુકીશ નહીં; અને ચાકની ટેકરીઓમાં ફરવા માટે તમને માર્ગદર્શક વરીકે સાથે લઈશ. તે પ્રસંગે હું તમને જાતરવધાના સિદ્ધાન્તો સમજાવીશ.....

હું છું મારા વ્હાલા ફ્રેડેડ,

તમારા સાથો મિત્ર,

ડબ્લ્યુ હેપ્પીસ.

હું ખાતર પેતાના જીવના વિષયોની માનસિક યજ્ઞિતું કેવું સવિધ્ય વલું હતું, તે આ પ્રેમાળ, વિવેકપુરસ્કર પત્ર ઉપરથી સ્પષ્ટ સમજાય છે. પણ વાંચી ફ્રેડેડના હરવમાં નવીન ઉત્સાહ પ્રકટ્યો, અને શક્તિકે દુર્ગ-જતામાંથી તે અગૂન થયો. અપ્રમ થવા છતાં પેતાના નિર્ણિત નિશ્ચયમાંથી નિવૃત્ત નહિ થવાનો તેણે ફ્રેડેડી દ્વ નિશ્ચયકર્યો એટલે, આ આજીવ અનર્થ ગંભીર પ્રાર્થનાની હતી, તેમ છતાં, કૌતવ્ય આરોગ્ય વથા માનસમ-જના ઉજ્જાતા જુસ્સાવાળા મીર હુરખને હમેશને માટે અસહ્ય બનાવી મૂકે એટલી ગંભીર તે નહોતી. આંખના પુરુષો મજાં કાર્ય કરી શક્યા છે, કેટલીક વખતે તેઓ અન્ય પુરુષોના કરતાં વિશેષ મુખી, શાન્ત, વથા ઉપયોગી છું-દમી ગણવાને સમર્થ થયેલા આપણે સાંમન્યા છે.

ફ્રેડેડના સમ્મનમાં વિશેષ આશ્ચર્યકારક બીના એ છે, કે તરત જ તે અનુપમ ધૈર્ય, વથા દરજ્જાથી આ દુર્ગંધ વિપત્તિની સાથે બાથ બીડવા તેવાર થયો, પ્રારબ્ધને અનુકૂળ વર્તન નહીં કરતાં, તેનો પરમજ્ય

કરવાનો તેણે દૃઢ નિશ્ચય કર્યો, નવી ગુસ્કેલીમાંથી મુક્ત થવા માટે નવો માર્ગ પસન્દ નહીં કરતા છુના માર્ગને જ મક્કમનપણે વળગી રહેવાનો તેણે યત્ન કર્યો અને આખરે તેમા ફત્તેહમન્દ થયો. કારણ કે અનુભવથી આપણને માલમ પડે છે, કે અકસરો સાચે આચડીયાં મારવાથી તે નાશી જાય છે; અને મનના અટકાવ-સૂરના લાપ આગળ વિધ્ન-વાદળાં આપોઆપ વિખરાઈ જાય છે.

૧૮૬૦ ના જુન માસમા ફેબ્રેટે ખારીખર થવાનો વિચાર માંડી વાળ્યો, પણ પાણિમિન્દનો મજામદ થવાની તેની જે મુખ્ય કમિદ હતી, તેમાથી નિવૃત્ત નહીં થવાનો તેનો નિશ્ચય હજી વેટલો જ દૃઢ હતો, અને આ મનોવશ મિદ્દ કરવા અર્થે આ મોકરમાત પછી એક વર્ષનો અંદર તે પ્રયત્ન કરવા લાગ્યો હતો તે પ્રયાસમાં તે કેવી રીતે જફ્ફા થયો તે આજળ કહેવામા આવશે. આગ્રહ પૂર્વક પુરુષ-પ્રયત્ન કરવા માં આવે તો જગતમા એવું એકે કાર્ય નથી કે જે સિદ્ધ ન થાય, અને આટલા ઉપરથી જ આપણા ચાન્કારો કહે છે કે—

ક્રિયાસિદ્ધિ સર્વે મયતિ મદતમ્ નોવકરને ॥

ભાવાર્થ—મહા પુન્યોનાં કાર્યોની સિદ્ધિ સ્વપરાક્રમથી જ સાધ છે; શ્રાદ્ધસાધનની સહાયતાથી થતી નથી.

(હેત્રો ફેસેટનું જીવનચરિત્ર.)

વેગન્વરોનું શિક્ષણ.

૭મજુ અને કુમાર મધુસંદાસના દિવાનખાનામાં દેખાવ પાસે બેસા હતા, અને ઝોઝી થોડે દુર એક પુરમી પરથી સાંભળતી હતી.

મયુરસંહાસ સંબંધી બહાર સ્થેલા તે દસ સુધી આવવાના ન હતા, ચતુર્થા ઘરમાં અમુક વ્યવસ્થામાં હતાં આપણે નાયક તોના મિત્રને પોતાના “ પેગબરોના શિશુ ” સંબંધી જાણણી દ્વીકંત સંબંધાવતો હતો.

બધું સાંભળી લીધ. પછી રમણે કહ્યું—

“ કુમાર ! આ પ્રશ્નમાંથી તમારું ઠોળા તરફ આકર્ષણ થતું દશે તે કહી દઉં ? ”

“ કહે, ભેજી-વાર ? ”

“ મહાંમદ તરફ. તમ ગમાં પણ આવેશ જરૂરી છે અને તમે આવેશ તરફ દર્શનાં આકર્ષણો છે ”

“ અને ત્યાર ? ત્યાર ઠોળા તરફ આકર્ષણ થાય છે ? ”

“ છુદ તરફ ” ગોરીએ જ કહી દીધું અને રમણે ઉમેર્યું :

“ ત્યાર છુદ તરફ સર્વથી વધારે આકર્ષણ થાય છે. મહાંમદને હું પૂરો સમજી શકતાં નથી. એટલી ખોટી વય સુધી તેને સત્ય કેમ ન સમજાયું અને તેણે અસત્યનું ખંદન કેમ ન કર્યું તે મહાંમદની સમજી શકાતું નથી. મને કંઈ એવું લાગે છે કે, ભૂલાઈ ગયેલા વચના પ્રમાણમાં વધતી નથી મદને કોઈવાર એવી પણ સંકો થાય છે કે મહાંમદને અમુક ખોટા આધાર પછી અને જરા અશુદ્ધ રૂપે જ ધર્મવદત્વ સમજાયું હશે, અને કેટલાંયેક ઇતિહાસકો તેના ઉપર હનગદનેર આગેપ કરે છે તે મને કશા પ્રમાણ વગર ખુલ્લું સરજાવત લાગે છે જેટલું ધર્મોન્માદ એટલે અંશે ખીન્ન બધા ઉન્માદથી છેક જ વિન્ન છે કે તેમા ધર્મ સમજાય છે, પણ એટલે અંશે તે ઉન્માદ રહે છે કે તેમાં શુદ્ધ સત્યનું રૂપ અશુદ્ધ થવા વગર રહેતું નથી. ”

“અને ફાઈન્ટુ” સ્વરૂપ ત્હને કેવું લાગે છે ? ” ગૌરીએ પૂછ્યું.

“ફાઈન્ટુને પણ હું સમજી શકતો નથી. તેણે નસવાચી જ પોતા-
તું સામ્રાજ્ય સ્થાપિત કરીયું એમ કહેતોય છે, અને તેણે અણુવીશ
વર્ષની વય સુધી કશું કશું નહોતું એ જાણી કબુલ કરે છે. એટલી વિ-
લંબ રાજકીય સંસ્થિતિથી જ મહાત્તમાં પછતાર ફેગવેલ ને વા મનુષ્યો-
ના સંબંધમાં હું સમજી શકું છું પણ ધર્મવિદ્યાઓના સંબંધમાં નહીં.
ફાઈન્ટુના અનુયાયીઓએ તેનું રૂપ જોટલું બધું મેંદુ અને સામાન્ય
કરી નાંખ્યું છે, કે અમુક વિશેષ વ્યક્તિની તેના ચરિત્ર પરથી અને
કદમના આવતી નથી.

“ત્યારે છુદ્દમાં ત્હને શું વિશેષ લાગે છે ? ” ગૌરીએ આતુરતા
થી પૂછ્યાં કરીયું.

“ છુદ્દે કિયોરાવરયામાં કામ શરૂ કરું કહેવાય છે. તેનો ત્યાગ
લંબા વિચાર પછી અને મોડા જ અનુભવ ઉપરથી થયેલો હોવાય છે,
ન્દાની વધનો તરણ અને તેપણ સત્ય પ્રમ—પરાધીનતાનો દ્વંદ્વમાં
ઉછરેલો છતાં જન્મતા તત્તને એટલી ત્વરાથી સમજી લે. અને દ્રવ્ય,
સુખ તમા અનેક સુદાંતિ ખિત્તુલ સકાર્ય વચર ડોડી દે, એ દક્ષીત
મને પ્રેમ વધનો કલિનવામાં ઉછરેલો આરભ પેગમ્બર એક ઉપર
માનવાનો અને મુર્દિએ નહીં પૂજવાનો ઉપદેશ કરે તેના કરતાં, અને
અણુવીશ વર્ષનો અને સુતારના ઘરમાં ઉછરેલો છતાં પરમ સુદેશમત-
વૃત્તિનો એક માનવી ધર્મોમા પોતાના દુષ્ટાન્તગી અને એક વાળીમાં
ઉપજી-પિતિ રખત કરે તેના કરતાં વધારે સર્વકારિક અને દેવી

ત્યાર પહેલાં મૃતે કદાપિ નહોતો. પણ મૃતે લાગે છે કે એ મહાન્યામોને ઉચ્છેદક થતું પણ છે એમ કહેવાથી ઉચ્છેદક વૃત્તિની યોગ્યતાયોગ્યતા મનાવી કે અમુક ઉચ્છેદક પ્રવૃત્તિનો યોગ્યતા સમજી કશું નિગકરણ થતું નથી.

“અરામરઃ અને એ મૃદુ બાણેવુ જ છે. મૃદું કદું છે કે પ્રજાઓની સંખ્યાએ એ તરબી પવનથી તેમના રક્તાયુ આટુંડેડી ઇમારતોએની છે. એ ઇમારતો મમે તંદરી અરામ હોયનારે પણ મિત્રકુલ નહોતેતેના કરનાં ધણા વધારે જાણ આપે છે, અને જે લોકો તે તોડી નાખીને નથી અને આડીમાન ઉડાવી શકે નહીં તેમને તે તોડવાને કશો હક નથી. પણ ઈમુએ એકલપેટા પદ્ધતિએને છુદ્ડે અસિમાની પ્રાદાણીને, અને મહામહે ધમહીન બુનપમ્ત ને કમીનહોરલ કરીને શુદ્ધતર ધમની સ્થાપના કરી છે, અને ઈશને અપમાન થતું અટકાવ્યું છે.”

“એ કશું છે, અને તે છતાં ને સત્પાપન કરી શકે નહીં તેને સમુચ્છેદકરવાને કશો હક નથી એવું તમે બતાવ્યું નથી.”

“તમે બરબર આંખમ્મુ નહીં. આટલું ફરીથી સાંભળો:—

આવા જ પ્રકારની સ્થિતિ જોયા પછી કેટલાએક ચિન્તકો તો એટલા નિરાશ થઈ બચ છે કે તેઓ મનુષ્ય જાતિની ઉત્તરોત્તર વૃદ્ધિને બિલકુલ માનતા નથી. એટલું જ નહીં, પણ જ્યાં બહુતર કરવાના પ્રયાનોને નિષ્ફળ ગણે છે. ”

“અને, આગળ પણ એમ આપ કહેલું છે કે—

“પણ નિરાશ થઈને ફક્ત જાણવવાને ના પાડવી એ પાપ છે. બહુતર ન કરી શકાય તોયે પણ વધારે ખરાબો અટકાવવાને દરેક આદ-
નીએ પોતાને શોધ લાગે તે મર્જમાં સુધારાને માટે પ્રયાસ કરવો જોઈએ. ‘શદ સમવાનુ’ મામઃ એટલું કે વર્તમાનને જરૂર હોય તે કરતાં વધારે આપાત કદાચ લાગવો જોઈએ નહીં. ”

“પણ એ ગ્રંથોમાં જે લક્ષ્યો સામાન્ય હોવાં જોઈએ તે સમ્યક્થી તો હું ખાઈ છું કે કોઈને શંકા નથી અસાધારણ સત્યપ્રીતિ, પોતાને જે ખાઈ લાગે તેનો સ્વીકાર, જે ખરાબ લાગે તેનો તિરસ્કાર, અને ઉચ્ચારણ પ્રમાણે આચારણ એ દરેક પેઠાઓનો સ્વભાવ છે ઉપર નહીં એમ પણ માનું છું કે દરેક પેઠાએ અન્યાયાવાદ અને મિથ્યા-
વાદના જગલો તોડી નાખીને ધર્મની છાંયે સમાસ્તોને નવી જેવી અને આદીશાન બતાવી છે. છતાં વધે જોયું હશે કે હું મને તેટલી ખરાબ ધર્મરતો હોય તે પણ બિલકુલ ન હોય તે કરતાં સારી સમજું છું. ઇસુએ, બેગક, એકત્રપેટા ચાહ્લીએ, છુદે અભિમાની બ્રહ્મણે, અને મહમ્મદે ધર્મહીન જૂતપર નસોને જાતીનહોસ્ત કહીને ઇશ્વરને અપમાન કરતું અટકાવ્યું છે. પણ તેઓ તેમની માફક લવીન સ્થાપના કરી અને નહીં તેમને ઉગ્રેલક થવાને કશો ફક નથી. ”

“કારણ ? ” સમજે સરલવાથી જાણું.

“કારણ કે વધુ લોકો ઉગ્રેલક વિચારોની સવિધ્યામાં જે સંવત્તિ થવાની છે તે જોઈ શકતા નથી, અને સરલવાથી એમ માની બેસે છે કે હુનિપમાં ન્યાંડુ જ અને અન્યાય હોય ત્યાં તે સત્વર દૂર કરવાં જોઈએ અને

બોનાપોર્ટે એકવાર કહેલું કે, ‘એણે પાપ નહીં, પણ પાપ કરતાં ઘણું વધારે ખરાબ આચરણ કર્યું છે: વિચારમાં ભૂલ કરી છે, !’

“શું ત્યારે ઇતિહાસ પરથી રજૂક પ્રવૃત્તિનું જ પ્રતિપાદન થાય છે?”

“રજૂક પ્રવૃત્તિનું જ, પણ એ સમજની વ્યાખ્યા તમે ધારે છે તે નથી. જ્યુનું સાબવાનો આવક એ રજૂક પ્રવૃત્તિનું જાતિલક્ષણ નથી, પણ ઉગ્રેષ્ઠ કરવો પડે તે હીર્ષદૃષ્ટિ અને સામારણ રીતે સમુદ્દેહનો નહીં પણ સમુદ્ધારનો પ્રયત્ન એ તેનું જાતિલક્ષણ છે. દરેક એકદેશી વેત્તનો અવિશ્વાસ એ રજૂક નીતિનો પ્રથમ સિદ્ધાન્ત છે. ઇતિહાસ બતાવે છે કે દરેક એકદેશી વેત્ત એકન્દ્રે લાલ કરતાં તુકયાન વધારે રહ્યું છે.”

“ઉદાહરણ તરીકે લુથરે યૂરપને જે સ્વતન્ત્રતા આપાવી તેને લીધે ક્રિસ્તિયન ધર્મને લાલ કરતાં હર્ષન વધારે થઈ છે એવું તમારું મત છે?”

“એશક. હાલના લોકોની ધર્મ ઉપરની શ્રદ્ધા પહેલાંના કરતાં ઘણી ઓછી છે. જેમ રાજકીય તેમ જાણી ધાર્મિક સંસ્થાઓ પણ જોખમમાં છે.”

“હાલનાં રાજ્યો અને હાલના ધર્મો જોખમમાં છે એમ તમારી માફક હું પણ માનું છું, પણ મને લાગે છે કે રાજ્ય અને ધર્મ બંને ધારે તો સુરક્ષિત રહી શકે. દુ:ખ અને અન્યાય દૂર કરવાને પ્રયત્ન કરે એટલે પ્રજાને ભિચારીને સન્તુષ્ટ થતાં શી વાર?”

“તમારી જૂલ છે. દુનિયામાં અણુક પ્રકારનાં અનિષ્ટો તે રહેવાનાં જ. મનુષ્ય યાત્રી છે એટલે અંશે પશુઓને મળતું છે. તેને દેવ બનાવી શકાય તેમ નથી. અનેક નવી યોધો અને વિદ્યાઓથી આપણી શક્તિઓ હાલ ઘણી વધેલી છે, છતાં મનુષ્યને સુધારવાની યોધ દઈ સુખી થઈ શકી નથી. કોઈકોઈ યોધકો રહેલી અશક્તિઓથી

નવાં યન્ત્રો વ.પરીને પ્રયોગ કરે છે, તો તેમને માણસ પડે છે કે એક પ્રકારનું અનિષ્ટ દૂર થેલા પછી યાજ્ઞ કરીને તરત કોઈ બીજા પ્રકારનું અનિષ્ટ હાખવ માય છે. ગળા ઇતિહાસમાં આવી જ સ્થિતિ છે. મનુષ્યજાતિનો ઉત્તરોત્તર ઉત્તરિ થતી જાય છે એ હું નથી માનતો. ”

“ અને એટલા જ માટે તમને હિન્દુસ્તાનમાં હાલ સ્વદેશાભિમાનનો ને પ્રવાહ ચાલ્યો છે તે પણ બચકર લાગે છે ? ”

“ એટલા જ માટે સ્વતંત્રતાના ખોટા વિચારે દુનિયામાં ઘણે સ્થળે, ગોડાઉં તુકચાન કરું છે, અને ગાદીં પણ તે કરી એવી મદારી ખાતરી છે. પ્રતિનિધિઓ ચુંટવાનો દર મેળવવાથી આપણાં બધાં દુઃખ દૂર થઈ જશે એમ હું માનતો નથી. ”

“ પણ પ્રતિનિધિઓ અમુક દુઃખો દૂર કરવાને મદિનત કરે છે એટલું તો હું જોઈ શકું છું; અને પ્રતિનિધિ ગળ્યા સિવાય હિન્દુસ્તાનની રાજકીય જરૂરયામાં રસબક્ત રી રીતે કામ લઈ શકે તે હું સમજી શકતો નથી. મદને તો કાને છે કે મનુષ્યમનની જગતિનો અને સ્વતંત્રતાનો પ્રવાહ હવે ઘણે ખરે સ્થળે અટકાવી શકાય તેમ નથી; અને પ્રતિનિધિમંદિરો તરફ જમી રાજકીય શક્તિઓ મંદિર્ધમિ સંક્રાન્ત થવાની છે. ”

“ પણ પ્રતિનિધિમંદિરો કેટલું એકું સાફ કરી શકે છે તે તમને ફ્રાન્સ, યુનાઇટેડ સ્ટેટ્સ વગેરેના ઇતિહાસથી વિદિત હોયું જોઇએ. ”

“ હું ગદુ ઇતિહાસ વાંચતો નથી, પણ જોશક, આ બધું સમજવા માટે મદારે તેનો અભ્યાસ કરવો જોઇએ. છતાં ફ્રાન્સમાં કે યુનાઇટેડ સ્ટેટ્સમાં માત્ર પ્રતિનિધિમંદિરોથી કંઈ હાનિ થઈ હોય એ મદને સંભવિત લાગતું નથી. હાલ તો દુનિયાનો એવો અનુભવ છે કે કાશ માણસો જ્યાં જોલી શકે ત્યાં તેને એવાઓ માન આપે છે. દુનિયા યુગમતથી ઉત્તરજ છે એ ખરું; પણ પોતાના કોષો

તાવનાર મહાભાગ્યોને પણ પ્રહાર ખમવા છતાં તે શકિત માર્ગે
 રે છે, એ વિચારવા લેવું વાલ છે. દુનિયા સાંખણે છે અને વ્યાવહા-
 રિક વિષયોમાં અમલે પાત્ર છે. જે લોકો તેની અધોગતિની વાદવાર
 રીતમાં કહે છે તેઓ પોતે અધોગતિ અટકાવી શકે એટલા શક્તિમાન
 કે નીચિમાન નવરશે ન હોય છે.”

“પણ તમને શું હિન્દુસ્તાનમાં એક જ પશુ તરફ બધા દેખા-
 વાવલા માણસો દોરાય છે એ શબ્દકર નથી લાગતું ?”

“મૂને તો ખીંતે પણ હજી એટલો બધો પ્રભાવ દેખાય છે
 કે દરેક દેખવાયેલા માણસની તેને આકૃષ્ટ રાખવા માટે ખીંત પણમાં
 રહેવાની જ દૃશ્ય છે એમ જુ' ધારું છું.”

“કોણ જાણે ! અને લાગે છે કે તમારે હિતિદાસનો વધારે
 અભ્યાસ કરવો જોઈએ. પણ માઉન્ટ એટલ પ્રવૃત્તિનો અનિષ્ટતા સુમન્યો
 હઈ તમારો મતભેદ છે ? એ મારે સુખધાયે કરીને કહેવાતું છે. રાજ-
 કીય સુચના તો મેં આનુષંગિક રીતે જ દાખલ કરી છે.”

“મૂને તો હંઈ એવું લાગે છે કે માત્ર ઉપદેશ દેખાવી થઈ
 શકાતું જ નથી, અને “મેગામરોના ચિદાણ” તો વિષય લઈને ઉપદેશ
 પ્રવૃત્તિનું જાંદન કરવા મરુત થવાય એ વિલક્ષણ છે.”

“એટલે ?” તરસ કાપર મનિ કુમારે પ્રશ્ન કીધો.

“એટલે એમ, કે હરેકેક પ્રવૃત્તિ સમજાનો વિચાર કરતાં
 ગાપણે હંમારતાનો સરખામણીથી જરૂર પાઈએ છીએ. મૂને લાગે છે
 કે હંમારો તોડવી સહેલો છે, પણ જોડા રિવાજ અને વિચારો તોડ-
 વા સહેલો નથી.”

“અને તોપણ તમે એવું કહો કે હાલના વણા માણસો શુદ્ધ-
 ર ધર્મને માનતા થયા વગર જુના ધર્મને નહીં માનતા થયા છે એ
 હકાલીનતા ઉપદેશ દેખાવીનું પરિણામ છે.”

“ ત્યાં કચોં ઉઠેડક કર્યો પકથો નથી ત્યાં ઉઠેડક પ્રવૃત્તિનું પરિણામ હું જોઈ શક્યો નથી. હાથ ધર્યા લે. દોને ધર્મનો કોઈ પણ પ્રાપ્તિની કેળવણી મળતી જ નથી તેથી તેઓ એ વિષયમાં ઉદ્ધતીન રહે છે. એ ઉદ્ધતીનતાનું માન કે અપમાન કોઈને ઘટતું હોય. તે સુધારક વાળ્યાને કે પ્રવૃત્તિ કેળવણીને નહીં પણ કુદ્દાઓને ઘટે છે. જે ઉઠેડકો સુધારવાળાઓએ પ્રયત્ન કર્યો છે તેમાં તેઓ ઘણું અનુભવ નિષ્ફળ થયા છે, સ્વામી દયાનંદ જેવા સમર્થ વક્તાઓના પ્રયત્નો પછી પણ ધાર્મિક લોકો અર્થિપૂર્વક રાખી રહ્યા છે, અને જેટલે અગ્રે તેઓ ઉઠેડક ધર્મ સરખા છે, તેટલે અગ્રે તેમણે જવાન રથાપના પણ દીધી છે. પ્રયત્નો સમજે એ તેમના ધર્માંવદનું પરિણામ છે. આપણે એ એટલું યાદ રાખીએ કે હવે ઉઠેડક પ્રયત્નમાં હેતુ અધેયતા ઉઠેડકનો જ હોય છે, નો એને લોપે સાથે યેયનો પણ ઉઠેડક ધર્મ જશે એવી જોડી અપારણ્ય લાગતો લેખ છે. ”

“ ત્યારે હાથ જે નાસ્તિકતા વધારે વધાર પ્રસારતી હાય છે તે પણ લખે ઉઠેડક પ્રવૃત્તિના પરિણામ જેવો નહીં લાગતો હોય. ”

“ નહીં નાસ્તિકતા જેટલે અગ્રે વધારે ગાંધીય વિચારનું પરિણામ છે તેટલે અગ્રે તે ધર્મને હાનિ નહીં પણ લાભ કરે છે. એમ હું સમજું છું. મને તો લાગે છે કે પેગમ્બરો અને નાસ્તિકો એ જ દુનિયાના ઉપદ્રવકોના ચિદામણિ છે. પેગમ્બરો માનવાની અને કરવાની વાતોનો ઉપદેશ કરે છે અને નાસ્તિકો સ્વીકારવાની પ્રત્યક્ષ દિશા છતાં સ્વીકારતાં કેટલા વાંધા આવે છે તે બતાવે છે. જે સે કો સમજ્યા વગર જોલે છે તે તે અસ્તિક હોય કે નાસ્તિક પણ મને સરખા જ લાગે છે. ”

“ હો આપેશ ! ” જસ ખુશમિલ્લખ્યો કુમારે દીકા દીધી.

“ ફગમ્ ! મને લાગે છે કે ત્યારે યેગ વગત મુંધો રીકોનું

જાનવાર એવી રેવ જોઈએ ત્યાર પછી જા' મા' કરે તે નહીં અગ્રે.

નહીં હોઈ; જો કે વારી સ્વતન્ત્રતાનો કેમનાઓ તો મૂને સ્વખાં જેવી જ લાગે છે. ”

“કુમાર! તું દસતો નહીં, પણ મૂને કોઈવાર એવું લાગે છે, કે સત્ય એ સ્વપ્ન કરતાં પણ વધારે શોધ અને અતિશયોક્તિ કરતાં પણ વધારે સર્વશ્રાદ્ધી હોય છે. હાલ જે ઉન્નતકો છે તેમાંના બેશક વધુ આત્મશક્તિ વગર બીજા કશાનો ઉન્નત કરવા નથી; પણ મૂને પ્રતીતિ છે કે સુખર લેવાઓની બીકથી જ ધર્મના મુરંધરા અધો-વ્ય આચરણ કરતાં આવડે ખાય છે. વિશિષ્ટાદ્યોદ્ધને પણ એવો જ નિધમ છે કે વિશુદ્ધ વગર અવધવો કરાવા નથી, અને ઉન્નતકો પ્રકૃતિની માફક કામ કરવાની દ્રષ્ટિ ન પાડે, તો મનુષ્યો ધીમધીમે પાછા પશુની પંડિતમાં આવી જાય. ”

કુમારથી આ શબ્દો સંભળ વહં રાકવા નહીં. ઉન્નતક પ્રવૃત્તિમાં કેટલું બધું ભોખમ છે, એ દેમણના મનમાં બરાબર દસાવવાની તેને પોતાની દ્રષ્ટિ દેખાઈ; અને તે આમદથી ઇતિહાસનાં પ્રમાણો આપવા લાગ્યો. દેમણ એ જ્ઞાનના પ્રવાહથી ગભરાયો, અને બોલ્યો:—

“કોણ બોલે ! મૂને તો લાગે છે કે સંસ્થાપક કે વક્ત્ર કે ઉન્નતક એમાંની એક પણ વૃત્તિ જાતે એવ કે અલેખ કરું ઉત્પન્ન કરતી નથી. બધો આધાર અસુક પ્રવૃત્તિની અસુક વખતે યોગ્યતા કે અયોગ્યતા પર છે. દુનિયામાં બધે વળતે અસુક વિચાર અથવા રિવાજના સંસ્થાપનની, અસુકના રહસ્યની અને અસુકના ઉન્નતકની જરૂર હોય છે.”

“ખરી વાત, પણ જાનિ સામાન્ય વાર્ (પણ એટલું ખરું કે હું મૂર્તિપૂજાનું જીને ગમે તેટલું અંકન કરવા વત્તર છું. હું જે બધા વરણ્યો જૂતપરચ છે તેમને ઇસ્ત્રામીઓની માફક કાપ્તર કહેવાને વત્તર છું. લે-ટોર કહે છે કે “પરમ વિશુદ્ધ ઉપકાર જીતમાંથી જ મૂર્તિપૂજા જન્મી છે અને શયતાન સર્વથી મુંદરને બોધને તેને પવિત્ર કરે છે, ” એ સુત્ર સ્વીકારીને હું જતાવવાનો છું કે મૂર્તિપૂજાનો ઉદ્ધ-

જવ મને તેટલા માનનોય કારણેથી હોય તોપણ તે જાતે સ્વતંત્રની સાથે સમ્બંધ ધરાવનારો છે. અને છેવટે હું એમ પણ કહેવાને! હું કે એ દોષ માત્ર ધર્મમાં જ નહીં પણ આચારવિચારના બધા મંદેશમાં છે. માત્ર મેં જાણશે એ નહીં પણ દુનિયાના બધા દાકોબ માણસોએ જુદી જુદી રીતે એવું જ—‘આઈડાલ્સ’ નું જ ખંડન કર્યું છે; અને દરેક આદમી હૃદયમાં આરમાન વરફ અયોત દીર્ઘ દષ્ટિ ન રાખે તો વસ્તુઓનું ખરું મહત્ત્વ જુદી જાણે. તુલનામાં વાત કર્યા વગર કહે નહીં.”

“ બસ છે, કુમાર! મ્હારે વધારે નહીં જોઈએ. તું જરૂર કંઈ મોઢું કામ કરીશ એવી મ્હારી ખાતરી છે.”

“ હમણું હું મ્હારી ખામીઓ સમજું છું.”

“સામર્થ્ય છતાં આવેશ પર અંકુશ અને જાગૃતિ છતાં સરલતા એ ખામીઓ નથી. મૂને તો જાગૃતિ સ્વાસ્થ્ય એ શક્તિનું અને વેગવાન આગ્રહ એ વરડવાનું લક્ષણ લાગે છે.”

“ કેમકી તું એ નથી જાણતી અને નહીં જાણે એ પણ હું સમજું છું.”

અને તોપણ ધૈર્યથી પેતાના અભિપ્રાયના સાથ સમ્બંધી કરી શકે, થઈ નહીં. આપણે સર્વેના એવો જ સ્વભાવ છે, આપણે જેને માન આપીએ છીએ તેને આપણને જ્યારી વાતો કહેવાને માટે જ માન આપીએ છીએ. કેઈ આપણાથી અનિક ઉચ્ચતર હોઈને નહીં જ્યારી અથવા જાણી નહીં સમજાય તેની વાત કહે તો આપણને તે સમર્થ માણસોની સુપ્રસિદ્ધ વિચિત્રતા લાગે છે. કેણું જાણે કયા સ્વતંત્રને લગતગ બધાં માણસોને એવાં સરસાવી મૂક્યાં છે, કે ‘મહાત્મા-ઓની વિચિત્રતા,’ “ સમર્થ વિવરકોનો દુરાગ્રહ,” કાઠ્યોએની બૂલ’ વગેરે વાક્યોથી સન્તુષ્ટ થઈ જાણે જે પ્રયત્નો પર વિચાર કરવાથી

સર્વથી વધારે સત્ય સમજાય તે પર તો તેઓ મિલકુલ વિચાર કરતા નથી ।

(કુમાર અને ગૌરી)

શબ્દોનો ઉપયોગ અને દુરુપયોગ.

૧

સર નારાયણ ગણેશ ચંદાવરકરનું બાપણ.

નામદાર જર્જ સર નારાયણ મલ્લેશ ચંદાવરકરે, અમેની વીલસન કોલેજની હીટરરી સોસાયટી સમક્ષ અનિવાર તા. ૬ મીને રાજ “ શબ્દોનો ઉપયોગ અને દુરુપયોગ ” એ વિષય ઉપર નીચેનું બાપણ આપ્યું હતું:—

કોલેજલવનનો આકર્ય મોહ.

બાપણ: લવનના ત્રણ વિભાગ છે—૧ મૂહલવન, ૨ કોલેજલવન અને ૩ કુદરતને અધીન લવન તેમાંથી હાલમાં હું કોલેજલવનને અનુસરીને કહીશ હિંદમાં કોલેજલવન જેવું કંઈ પણ નથી, એવી રીત એ વારંવાર સાંભળેલી છે. તે રીત મોટે ભાગે સત્ય છે, તેમ છતાં કોલેજલવનના માણ અનુસર ઉપરથી હું એમ માનવાની હિંમત કરું છું, કે એ લવન અદ્ભુત અસર વિનાનું તો નથી હોતું. ત્યારે હું કોલેજમાં હતો, ત્યારે તે સમયના ધાર્મિક વિચારોમાં ખલ-ભગાટ કરાવનારી ‘ એરેજ અને રીંગ્લ ’ નામની એપડી માણ હાથમાં આવી. તેમાં માનનીય ડા. ટેમ્પલનો પહેલો નિબંધ હતો, તે સમયે હું તેના મુખ્ય જાવજુલ વિચારો ગ્રહણ કરવાને સમર્થ થયો હતો, એમ હું કહી શકતો નથી. તેમાં ડા. ટેમ્પલે કહ્યું હતું, કે સુવાવસ્થાનો સમય પ્રકાશમય સ્થાન જેવો છે, અને સમૃદ્ધિ શકિત હોયતાં તેનું પુનઃ

સ્મરણ કરવાનું પસંદ કરે છે. તથા પોતાની જુવાનીની મૂર્ખતા સિવાય બીજું કંઈ સ્મરણમાં લાવી શકે એમ નથી તેમને પણ તેમાં અકથ્ય મોહ જણાય છે. અને આ વચનથી પ્રસ થયો, કે તેમ કેમ હોઈ શકે ? પરીક્ષાઓની હાથવગાળ, વિદ્યાર્થીજીવનનું કુટુંબ એક સરખું સંવાદી-પણું, પુસ્તકો દયહાવી જવાની એકની એક જ ઇચ્છા, એ વગેરેને લીધે ભવિષ્યના જીવનમાં તે વિષે એવું તે કું અકથ્ય મોહથી સ્મરણમાં લાવવા યોગ્ય હશે ? તે સમયે અને જે ચંદ્રાશીલ જણાતું, તે હવે તે સમય પહોંચી સત્ય નીવડ્યું છે.

૬૧. ભાંડારકરની શિક્ષણપદ્ધતિ.

જૂતકાળનાં સ્વપ્નેની પેઠે મારા કોલેજજીવનના સ્મરણોએ કેટલી વખત મારા હૃદયમાં ઉમઘા જ્વલિ ભગ્ન કરેલી છે ! તે સમયે કોલેજમાં પાઠ તૈયાર નહીં કરવાથી મારા શિક્ષણરૂએને ઓડો કાપ, તેમનો કપડો અને ઇતરાજી મને જખરજલ્લ જણાતાં હતાં, પણ તે સર્વે તેજ સમયથી જૂતકાળને સોનેરી કરવામાં સદાચ્ચત્ર થયેલો. મારા કોલેજજીવનના અનેક પ્રસંગોથી મારા હેતુને દર્શાવનારો એક પ્રસંગ હું સ્મરણમાં આણી શકું છું. તે પ્રસંગ આજના વિષય સાથે સંબંધ ધરાવે છે. તે સમયે હું આર્ટ્સની પહેલી પરીક્ષા માટે અભ્યાસ કરતો હતો. સંસ્કૃતના અભ્યાસ સારૂ અમારે જે પુસ્તકો રીખવાનાં હતાં. એ ૭ ભાંડારકર અમારા ગ્રામીણ જાણીતા પ્રોફેસર હતા. તેઓ એ બેમાંના એક પુસ્તક ઉપર ભાષણ આપવા હતા, અને બીજું પુસ્તક ભર્તૃ-હરીનું ધંચાગ્વજાલક કોલેજના શાસ્ત્રીની પાસે અમે રીખતા હતા, પરી-ક્ષાનો સમય સમીપ આવ્યો, ત્યારે અમે એ પુસ્તકનો યોગ્ય રીતે અભ્યાસ કર્યો છે કે નહીં, તેની તપાસ કરવા સારૂ ૬૧ ભાંડારકરે એક દિવસે અમને તે પુસ્તકમાંથી પ્રશ્નો પૂછવા માંડ્યા, જેઓ ૬૧ ભાંડારકરના શિષ્યો છે તેઓ તેની પાસે કેમ રીખાય છે, એ સારી રીતે જાણે છે. તેઓ પોતે શબ્દો અને વિચારોના પૃથકકરણમાં ચોક્કસ અને સંપૂર્ણ રીતે ઈંદા ઉતરનારા છે તથા અવગતી ગણાતા મારનારાને તે

એા બિલકુલ ઘસડવા દેતા જ નહીં તેમ બિલકુલ ક્યા દર્શાવ્યા સિવાય સખ્ત કપકો દેતા હતા. હવે તે સમયે એમ ધન્યું કે એ પુસ્તકનું એક વાક્ય જેને સઘળા વિદ્યાર્થીઓએ નિહાવે ગણી લેયું હતું, તે જ વાક્ય તેમના હાથમાં આંચું. અર્થની દૃષ્ટિથી એવાં તે વાક્ય અગત્યનું હતું જ નહીં. તે નિદ્રાતિ નાપો યાદ (જે માટે નાથ સુધ્ધ જાય) એ વાક્ય હતું. વર્ગમાં આ વાક્ય વંચાયું એટલે ડાઁ જાંઘરકરે એવો પ્રશ્ન કર્યો, કે નિદ્રાતિ એટલે શું ? તેનો એ ઉત્તર મળ્યો કે “સુવે છે.” તે ઉપર તેમણે બીજા એ પ્રશ્ન પુછ્યો, કે તેનો કથો ધાતુ છે ? એક વિદ્યાર્થીએ ઉત્તર આપ્યો કે તેનો નિદ્રા ધાતુ છે જેનો અર્થ ‘ સુવું ’ થાય છે ! આથી ડાઁ જાંઘરકરનો કેામ પ્રતીત થયો. તેમણે એ પ્રશ્ન ત્રેક વિદ્યાર્થીને પુછ્યો. પણ તેમને એનો એ જ ઉત્તર મળ્યો. તેમણે પછી અમને એમ સમજાવ્યું કે તે ધાતુ લઈત એટલે છે, અને પછી તેમણે સમજાવ્યું અર્થ કલાક સુધી “ શખ્તોનો ઉપયોગ અને હુરૂપયોગ ” એ વિષય ઉપર બાપણ આપ્યું.

શખ્તોના ધાતુ અને અર્થનું માહેત્વ.

ડા. જાંઘરકરના એ વાપણનો સાર એ હતો, કે શખ્તોનો સ્મ-તીઆક્રપણમાં ઉપયોગ કરવો નહીં એમ એ મનુષ્યોની પેટે શખ્તોને પણ પરાપુર્વપણું હોય છે. તેનું પણ અસુક હેતુસર હવન ટકી રહેલું છે. અને જે મનુષ્ય તેનો ચોખ્ખ અર્થ અને ધાત્વર્થ સમજ્યા સિવાય તેના ઉપયોગ કરીને તે શખ્તને બગાડે છે. તે પોતાના જ હવનને પણ બગાડવાના કસમાં હલર છે. એ કેટલું જણ સત્ય છે ! અને તેમ છતાં કેટલીએ વખત આપણે તેનો હુરૂપયોગ કરીએ છીએ ! મોટા મોટા પ્રોફેસર અને હાઈ ડોટના જાણે પણ કેટલાક એવા જોવામાં આવ્યા છે, કે તેઓ શખ્તોના અર્થો અને ધાતુ સંબંધી જ્ઞાનને બહુ વજન આપતા અને કોહોજ તથા શાળાઓમાં પણ શખ્તોના ધાતુ અને અર્થ જાણવા માટે શાળાશી મળતી. પણ હવે બ્યારે એવો વિચાર ફેલાયો છે, કે કેળવણીની કીમત બેવડાડે ઉપયોગ અને વ્યાપારની નજરે

કરવી જોઈએ, ત્યારે એ જુનો જમાનો બદલાઈ ગયો છે ! જેમણે હંદાર દરિ કરનારી કેળવણીની ખીલવણી ઉપર ધ્યાન આપ્યું છે, તેઓ જ મોટાભાણસો થઈ ગયા છે.

ઉપર જણાવ્યું તેમ દાહ જમાનો બદલાવણી શબ્દોના યોગ્ય અર્થથી પેતે જાતે માહિત થવાની દરકાર રાખ્યા વિના તેઓ શબ્દો કેવી રીતે વાપરે છે, તેની સાંભાળ લેવાનું વિચારીએને કહેવું એ દેહતું સામાન્ય વચન જણાય છે, પરંતુ હું કેલેજના મકાનમાં કેલેજના વિદ્યાર્થીઓને કેલેજના પ્રિન્સિપલની સમક્ષ જાપણ આપું છું, તેથી મારે મારા યુવાન મિત્રોને એટલું સમરણમાં રાખવાનું કહેવું જોઈએ, કે જ્યારે આપણને શબ્દોનો ઉપયોગ દહાપણ બરી અને સાચી રીતે કરવાની અને તેનો દુરુપયોગ નહીં કરવાની સલાહ આપવામાં આવે છે. ત્યારે તેમાં આપણી ભાષાના ઉપયોગના અને આપણા વિચારોના દર્શનના સંબંધમાં યોગ્ય થવાની ફરજ કરવી પણ કંઈક વિશેષ હવ્ય અને ગંભીર તત્ત્વ સમાવશું છે. હું તમને જુવાનીઓને અવદોષિત મનુષ્યોના નજીક દરિબિન્દુથી નહીં પણ છાવનના વિશેષ ઉમદા દરિબિન્દુ ધરાવનારોના હવ્ય આશયથી આ પ્રશ્ન ઉપર ધ્યાન આપવાની સૂચના કરું છું.

શબ્દોનું દેવત.

સંસ્કૃતિની ઉત્પત્તિ વિશે તમે પ્રીતી કે હિન્દુ ગમે તે ધર્મનો વિચાર સ્વો, જ્યારે બાઈબલમાં રોડ જોન આપણને કહે છે, કે “ સંસ્કૃતિના આરંભમાં શબ્દ હંધરસદ હતો અને શબ્દ એ જ હંધર હતો, ” ત્યારે તે જ પ્રમાણે હિન્દુ ધર્મશાસ્ત્રો કહે છે, કે આપણે જે વિશ્વ જોઈએ છીએ તેાપ્પ્રલમાં હતું અને તે નીલ પૂણ, શબ્દ બ્રહ્મ સ્વરૂપે તેમાંથી પ્રકટ થયું. હિન્દુ સાહિત્યમાં શબ્દની પવિત્રતા અને એ શબ્દોનો દુરુપયોગ કરવાને બદલે તથા ભાષાના સ્વરૂપને વિહૃત કરી નાખવાને બદલે યોગ્ય રીતે તેનો ઉપયોગ કરવાની મનુષ્યનો જોખમદારીની પવિત્રતા એટલી બધી ગંભીર ગણેલો

છે, કે રૂઢાતમે શબ્દનો વ્યાખ્યા આપવામાં એ વિચારને મુખ્ય અંગ
ભૂત મનિષો છે. તેણે શબ્દની એવી વ્યાખ્યા આપેલી છે, કે—

ભાષ્નો પદેશઃ શબ્દઃ વિશ્વાનયામ મુખ્યત્વ ઉપદેશ વચન
એ શબ્દ કહેવાય એ જુના પદ્મચુસ્ત ઉપદેશકોને કીર્તનો દ્વારા એક
ઉપદેશ આપનારી ડાઘા કહેવામાં આવી છે. તેથી નીચેની દંતકથા
કહે છે:—

એક પ્રમુખે નારદજીને જ્ઞાનમાં રસ લેવા દત્તા, એવામાં
તેમણે ધનની દેવી સુદામી અને વિદ્યાની દેવી સરસ્વતીને હુલી લાગી
અને અવગણિત સ્થાની ગિરિમાં પડેલી તોય ત્યારે તેમને તેવી
સ્થિતિમાં આવી પડવાનું અરજી પુરુષ, તેમણે તેને એવો ઉત્તર
આપ્યો, કે આજુક દેશ ધનાઢય અને જ્ઞાનશીલ હોવાથી અને
તેથી કરીને તેમને મળીતો હોવાથી રાજાનો દુરુપયોગ કરે છે અને
જાણને વિરૂદ્ધ કરી નાંખે છે, તેથી અમને તેનો આપાદ લાગેલો છે, એ
કારણે અમે આવો અજ્ઞાન વિચારીએ.

એક વખત એક સાધુએ, બીકવાળી શેરીમાં યઈને જતાં, અકરમા-
ત્ એક દુહ મનુષ્યનો અગ્રેહો કબરો તે દુહ મનુષ્યે ક્રોધાવિહ યઈ એ
સાધુને તમ્બાર આવી લોપ ઉપર પડી જતા સુધી નિર્દય રીતે માર્યો.
તેના શિષ્યોએ તેને પાછો શુદ્ધિમાં આણવાને બહુ શ્રમ લીધો અને વિ-
વિધ ઉપચાર કર્યો, અને ત્યારે તેઓએ જોયું કે એ જરા શુદ્ધિમાં
આવ્યો છે, ત્યારે તેમાંના એકે ગૂંછ્યું, “હા ! આપની ચાકરી કરે છે, તેને
જોવાળો છે ? ” સાધુએ ઉત્તર આપ્યો, “ જોરો અને માર્યો તે. ”
પરો સાધુ મિત્ર અને શત્રુ વચ્ચે ભેદ જાણતો નથી.

‘ જેમ પાણી પુલ નીચે યઈને જાય છે પણ બેસતું અટકતું નથી
તેમ પૈસો જે સંચય કરી રાખતો નથી એવા મુક્ત (“ મુક્ત ”
એટલે છૂટા હાથવાળા) ના હાથમાં ટકતો નથી.

ત્યાં સુધી મનુષ્ય ઈશ્વરને વચ્ચેલાઈ, એ ! માફલાઈ, એ ! ”
(એ ! ઈશ્વર, એ ! ઈશ્વર) એમ જુમ પાડીને બોલાવે છે.
ત્યાં સુધી ખાતરી ગળો કે એને ઈશ્વર મળ્યો નથી, કારણ જેને એ
મળ્યો છે તે ચુપ રહે છે.

ત્યાં સુધી મધુમક્ષિકા (મધમાખી) કમળની પાંખડીની બહાર
હોય છે અને તેનું મધ ચાખ્યું નથી ત્યાં સુધી તે શુભ્રવ કરતી તે
પુષ્પની આસપાસ ભ્રમ્યા કરે છે; પણ ત્યારે તે તે પુષ્પની બાંદર પૈસે
છે ત્યારે તેમાંનું અમૃત (મધ) વગર શબ્દે પીએ છે. ત્યાં સુધી મનુ-
ષ્ય સિદ્ધાન્તો અને મતો માટે લડે છે અને તકરાર કરે છે ત્યાં સુધી
તેણે ખરી બકિલના અમૃતનું પાન કર્યું નથી. ત્યાં તેણે તેનું પાન કર્યું
કે એ સુરેત આનંદ થાય છે.

ત્યારે મનુષ્ય મેદાનમાં હોય છે ત્યારે એ નીચું ઘાસ અને મહાન્
દેવદાંડનું વૃક્ષ જુએ છે અને કહે છે “ વૃક્ષ કેવડું મહોદ્દં છે અને ઘાસ
કેવડું નાનું છે ! ” પણ ત્યારે તે પર્વત ઉપર ચઢે છે અને તેની
ઊંચી ટોચ ઉપરથી નીચે મેદાન ઉપર દૃષ્ટિ કરે છે. ત્યારે મહાન્દેવ-
દાંડનું વૃક્ષ અને નીચું ઘાસ લીલી વનસ્પતિના એક અવ્યક્ત સમુદાયમાં
એકાકાર થઈ જાય છે. તેમ સામારિક મનુષ્યોની દૃષ્ટિમાં પદ્મો અને
નિવતિના મેદ છે. પણ ત્યારે દિવ્યદૃષ્ટિ વિકાસ પામે છે ત્યારે ઉચ્ચ
અને નીચનો ભેદ નહ થાય છે.

વડોદરા રામ્પનાં પુસ્તકાલયોને સ્વાંત્ર ઓછી કીમ્મતે

મહંતાં પુસ્તકોની યાદી

તા. ૩૧-૩-૧૨ સુધી

સુડનેશ્વર મેદનલાલ મનમુખસામ શાહ લાદેરીપુરા-વડોદરા

કામદા ટકા કમીસને મળતાં પુસ્તકો

પુસ્તકનું નામ	કુલ કિમ્મત	કુલકનુ નામ	મુળ કિમ્મત
મગીન મંજરી	૦-૧૧-૦	સાવર્નનકાળી પુરો	૦-૧૫-૦
આદ્ય પર્વ	૦-૬-૦	ઉત્તર રામ ચરિત	૦-૮-૦
કુવન ચરિત્ર ત્રિપ ચરિત્ર	૦-૪-૦	નાટક ચર્ચા	૦-૬-૦
ગુરુ પર્વ નીતિ	૦-૧-૦	સાદિય ચર્ચા	૧-૪-૦
ઉપનિષદ	૦-૧-૦	શક્તિવાલ અને રીઝમ્પિયરની	૦-૮-૦
કાપર કેપીઅનકુ કુવન	૦-૧-૦	કુવન	
ચરિત્ર		ઈબ્રાહીમ	૦-૮-૦
અનિરૂદ્ધિત ચર્ચા	૦-૬-૦	પર્મ કાન	૦-૮-૦
મગીન ચર્ચા	૦-૬-૦	કેસર ચરિત્ર	૦-૬-૦
પ્રથમ ચર્ચા	૦-૬-૦	શિવજી ચરિત્ર	૦-૬-૦
મન કિશોરકીઓ	૦-૬-૦	અર્ધ કુવન ચરિત્ર માળા	૦-૬-૦
મેઘા કુવન	૦-૧૨-૦	સ્વરૂપા પ્રેમી પ્રાર્થ	૦-૧-૦
અમેલો પાંડેશી યાત્રા	૦-૬-૦	લેન્ડે કાવ્યો	૦-૪-૦
ચંપા કેળો			

કર્મજી અર્ધ,

૦-૬-૦

પચાસ ટકા કમીસને મળતાં પુસ્તકો

નંદકુલ અને પીરનલ	૨-૮-૦	સુરવી મુખાપ ગીત સંગ્રહ	૦-૮-૦
કોનક અને કલિયાસ	૧-૦-૦	આરજી લખવાની પદ્ધતિ	૦-૮-૦
વીર વિજય	૧-૦-૦	મહાકાવ્યોની મૂર્તિ	૨-૮-૦
વસન્ત સિંહા	૧-૦-૦	વીર મંડલ કાવ્ય ૧	૧-૦-૦
		સાગર માળા ૨	૦-૧૨-૦
કીમ્મતનાં સ્વરૂપા	૦-૬-૦	રૂપ મંડલ	૦-૫-૦
કે. ડી. વીર કાવ્યો	૦-૧-૦		

બી મુળ વિગત રૂપિયા પ્રેરવા બે એ વેચાં હોય નમ. ૧ એક
 નમ. ૨ આનંદમાં મળતાં સુખમાંથી મુક્તિ મળતી બીજી પુસ્તક.

સાહ્યકારો ને આપવાની	કનુ કમારી.	સિદ્ધાંત પર દર્શને
ઓર ને જેનેના હોય.	પોષિની	નવન વાવના ન
પાણીપતનું મુદ્ર	હોલીગાંધી કોડી	આજીવન બાંધ
આરોહીસીનીનું હિન્દુસ્તાન	રૂપેનગરી સંગ્રહવતી	વેચમ સંસ્કૃત

કોડીઆપ (૧૩ મુદ્રાઓની સામગ્રી રૂ.૩૦ ફિ. ૧. ૬)

પ્રવીણ દક્ષ કરીએને સખતાં પુસ્તકો.

સ્વર્ણની રીતી	૧-૬-૦	કવન સંખ્યા	૧-૨-૦
પદ્યસંગ્રહ ગીતો	૦-૪-૦	મધ્યમ મદ આ.૦૩	૦-૪-૦
સ્વર્ણની મુદ્રાઓ	૧-૬-૦	કવન અભાસ	૧-૬-૦
સ્વર્ણનું વિમાન	૧-૬-૦	વારિદો	૧-૬-૦
સંસારમોહન	૧-૬-૦	સંગીત નીતિ વિનોદ	૧-૬-૦
કાન્તિ રૂપ	૨-૦-૦	મધ્યમ મદ આ.૦૨	૦-૧૨-૦
વિપ્રાન	૧-૬-૦	મધ્યમ મદ આ.૦૩	૦-૧૨-૦
અર્ધસીમા રાત્રી	૨-૬-૦	મધ્યમ મદ આ.૦૪	૦-૧૨-૦
મોહન	૧-૦-૦	સંગીતમોહન	૦-૧૦-૦

સ્વર્ણની રીતી

સ્વર્ણની રીતી

સ્વર્ણની રીતી

સ્વર્ણની રીતી

સ્વર્ણની રીતી પરિચય વિશેષ

આજીવન

સ્વર્ણની રીતી

આજીવન વધારવાનો પ્રિયો

કવન વિનોદ

નમ. ૨ નિર્મા

આજીવન પુસ્તકો

અને વળી નાકાઓ ઘેરી જોનાણુલ્લ હલો હુરિરાજ,
ફિકર તમારે રાજકાજ કે, શામ અસમગ્રી રીછે. આજ ?—બાલક મહારાં.

૨
વેદ પુરાણ મહા વિદ્યાઓ મુકે હાંચી જાનલીએ હાલ,
કલમ વીણા ને એવી મોહિનીમાં પડવાનો નથી આ કાલ,—બાલક મહારાં

૩
જાંચી સાંચા જગ વ્યાપારો તમે ન હજી ચેડી શક્યો,
ગળુ તમારું વિચારશે કે આંચા ગીચી ફાકટ મચશે ?—બાલક મહારાં.

૪
અને વળી એ વિદ્યાઓએ કલા અને એ વ્યાપારો,
ઠાલાતીત, ગમે તે કાલે, શક્તિ છતાં કરવા વારો—બાલક મહારાં.

૫
પેટ પુરું મળતું નથી તમને, બાલ તમારાં મુકાં લને,
લુલાન ફરતા ઘરડે વડને. સિધો ન ભણે જોગનને.—બાલક મહારાં.

૬
મહા રાગને દુખાસોએ તમે કેર વળી વર્તાયો,
દિવસ દિવસથી ખારિક આવે, કલિયુગ ફરે કુલ્યો ફાલ્યો.—બાલક મહારાં.

૭
કુલરત ને માનવની જોડી એક મેઝળી હસે ફૂલે,
ચકવા જોડી એજ ખરી છે, વિધેયથી કરમાય હુલે.—બાલક મહારાં.

૮
પુરાણ પૂર્વજ હવા તમારા, વનવાસી રૂપિ કરનારા,
ઢોર ઉપર મમતા ધરનારા, કલ્પ નિયમમાં પગનારા.—બાલક મહારાં.

૯
દેશ છૂટ્યા, બહુ રાજ્યો સ્થાપ્યાં, ધર્મ કલાને વ્યાપાર,
સાંસ ફિલમુડી હુનરનીતિ. કહો ન શું ઉતાર્યો પાર.—બાલક મહારાં.

૧૦
જંગલ લેધાં, પશુઓ રાની પાળ્યાં, કંઈ કંઈને માર્યા,
અનાર્થ બહુએ પશુ જીવાને. પ્રિત્વ સ્પર્શે ઉદ્ધાર્યો.—બાલક મહારાં.

૧૧
નર હૃદયે સુર ને દાનવની સૈન્ય હલખ વસતાં સાથે,
દાનવ સૈન્ય હલ્દી સુર પેળી પેટુપ જ્યેત્વી ધરી સાથે. —બાલક મહારાં

એક જ્યોતિના બની દેખાસક—એક—ધસ્યા નિહર જમમાં,
બાળીશકયુ' નહીં કોઈ એમને—વધાવવા સદેકો પમલાં?—બાલક મ્હારાં
મ્હને મુકાવી પાડુ—અનાથ—વન વિમિર—યોર અધર્મીથી,
ધસ્યા મુકવા ખંડ અન્ય, અટકવા કેવલ જ્યાં પૃથ્વી ખુટી—બાલક મ્હારાં

૬

અમિત યથા, કંઈ લોહી ધસાયું, વિમિર જુષ ત્યાં આજુ થડી,
માથા અદ્ધ અધુ' એસાયું ઉપર આલુ નિજ કરી ખરી—બાલક મ્હારાં
પાનુ એ અર્થો આર્થે રજપુનો પુરા આર્થે જ્યાં ઘવા નહીં,
પૃથ્વી વિમિર દલ ઉત્તાયું ત્યાં તો, આંખ તુડયુ, મધ જ્યોતિ શમી—બાલક
એક જ્યોતિ પ્રકાશો પાછો, એ પુરુષ વર્તીયો ફરી,
કુરસ પ્રોત ફરી આરવના નવીન ઉમરો જલારી—બાલક મ્હારાં

૭

દુકાળ ઉપરા ઉપરો આવે છાંયો નહીં તેથીજ જરા,
મ્હારા બાલક, તમ માટે કે મુજ ધાવજુના અપુદ ઝરલ—બાલક મ્હારાં
પણ અજ્ઞતાવાળા તે આવો, મુજ બાલક તે તેજ ખારા,
જિન અજ્ઞતાવાળા તે મ્હારા અજુમાનીયા પુત્ર ડહાં—બાલક મ્હારાં
સમય નિચારો, સમય મુકારો, સમય તિરે લાવથ વર્તો,
“ઉત્તમ જેની” મુજ તમમંરે પુરાણા પાળું ઉરે ખરો—બાલક મ્હારાં

૮

તમે ખંડી ફેરીએમાં, બઢાએ દું મથમ થડી,
મહુના અમથજુનો દું સાટી મુજ અમથજુમાં દુંજ થડો—બાલક મ્હારાં
જુનાવા પુરો મ્હે લીડે, અવિષ્યમાં મુજ તજર લીડો.
માટે કદેકું ધોને, ધોને, લાવથ બનેા સમય અજો—બાલક મ્હારાં

કાટી તણો સંખ્યાથી જો જો ફાકટ ગર્વે ન ધરશે બાસ,
મહને નવની, પરવસોથી કરશે માં આખર જે હાલ.-બાલક મહારાં.

૬

એરોને સ્કેરી રોગોને કંતામેષાં સ્કેરી વન,
દુઃકા જીવન, નિર્બલ કલુષિત શિથિલ જીવાસં સ્કેરી મન.-બાલક મહારાં.

સ્કેરી મરીણિ, સ્કેરી મુરલી, વ્યર્થ સ્કેર તણી જંગલ,
સ્કેરી ખરો, સ્કેરી જુઠાણુ, સ્કેર તણા કલહો કંગાળ.-બાલક મહારાં.

એ સહ આપણેને લોકો, એ માયાને પુરી કરો,
હિતને હિતનાં સાધન સાધત, સ્વચ્છ લોચને ઉરે ધરો.-બાલક મહારાં.

વનો વસાવો, ખેડો ખેતર સ્વો વાડીયો, પશુ પાળો,
ખાતર-બીજ-ઋતુ-ચારા-પરતોના લેઈ પુરા ન્યાણો.-બાલક મહારાં.

નદિયો સાંધો, કૂપો માળો, સમુદ્ર વારિ મિટ કરો.
જલમાં સ્થલ, સ્થલમાં જલ આણો કુદરતનાથી મિત કરો.-બાલક મહારાં.

નીકો ખેડો, ગંધો બાધો, આગ વીજને રસાયણો,
અનિલ-શુદ્ધ વાયુ ચક્રને આવની કરો ખપમાં આણો -બાલક મહારાં.

૧૧

એ વનવાસ વિષે ઉછરતા, દુધ મહાં વગાસં જાલ,
નહીં વાઘથી હાશે પાછ, નહીં એમને છાવે વ્યાલ.-બાલક મહારાં.

ધોધ કુદી એ હસશે સામાં, નદીપુર વહો ઉતરશે,
ખરે બપોરે જો જાન ખેતર તણી કલુષતાં-દગ સ્થરો.-બાલક મહારાં.

જેવન પુર વિષે એ આર્યો નિરખી જગ વિરિમત ખતરો,
બરખ થશે કલિયુગ આ દેશે, નવીન યુગ વર્તી રહેશે.-બાલક મહારાં.

એ ખેતીનાં વિરામ કાલે, રાત્રે ઉઠુચણ નીરખનાં,
 દિસે; ડાહ્ય લીધા પીતાં, દોર જમ્માં વિચરે ચરતાં—આત્મ મહારાં
 લેદ, નીતિને કડા—પૂરજો ધર્મ દિગ્ગુણ વિરેલમાં,
 તર્ક—ચોટલા દોડી સ્ટેથે, ઉપનિષદો અવતરશે હો !—આત્મ મહારાં.
 જાંબિયે, હાટારો, અવતારો, પૌરુષ, જપ, આત્મ સ્વામ્ય.
 પ્રકટ થયો એ વનરાસે—દુગ્ધ એકજ અનુષ ઈધર રાંત—આત્મ મહારાં.

(કવિતા પ્રવેશ.)

ઉત્તમ કુલ,

(૭૫-૮૦)

ચોખ્ખ.

- જે કુળમાં મપુરજ સપ જે કુળમાં જનને જલુ જાંબ;
 રે સદા ડીર્ઘિનાં કામ, ઉત્તમ કુળને એનું નામ. ૧
- જડા નિશા જેને આવાસ વિધાને લક્ષ્મીનો વાસ;
 જ્યાં મુખ દીમે આકે જામ, ઉત્તમ કુળને એનું નામ. ૨
- ધોમાં પારે અંતે ચીર, જલુજ જેનું મન મંબીર;
 તેના જન પરમાંડી લમામ, ઉત્તમ કુળને એનું નામ. ૩
- ઉત્તમ પ્રધા જે આરે, રેશ કલેશ યદી વિલ હરે;
 રેલું નદિ તાર એકે રામ, ઉત્તમ કુળ તો એનું નામ. ૪

લિરલા ચાલુસવિ ઓહ વાતનો, હાટા મર્મ પિછાને,
હરકતથી ન હડે ગૂર મરોં, મોજ ઘણેરી આવે.—મનવા,—ધરિ.—

વિજય ગાસ્ત હું હરકત કેસ, પ્રસંગને ગણવામાં
છંદાધૂપાથી હરકત રૂપ—જરકત રૂપ તળતામાં.—મનવા,—ધરિ.—

(વિજય વાણી)

જન જાણ યૌવન જાય છે ધન જાય છે તન જાય છે.

હરિગીત.

હોધે કરોડો હામ માનવ દેહ ચા મળતો નથી,
તે પણ કૃષ્ણ કહેવાય જો હરિ ચરણમાં હાથનો નથી,
રાજ રહે અંતર ત્રિષે, શું રાગ રૂઢતાં માય છે ?
જન જાણુ યૌવન જાય છે ધન જાય છે તન જાય છે.

હલવાય શું વિષયો તણા સુખમાં સદા સમજી મર્ઝ ?
વિદ્યા નિવેક વિનય ગ્યાં ક્યાં ભુધિ સારી ક્યાં ગજ ?
બાણી કરીને કેમ તુ આ માર જોડો ખાય છે ?
જન જાણુ યૌવન જાય છે ધન જાય છે તન જાય છે.

કંઠ્યાણુપ્રરક કામ કરવાં હોય તે લેને કરી,
સુખકર સમય આવો તને તે ક્યાં થકી મળશે ફરી ?
ઉન્નત મળે શું ફરે તું શું જગત્નો રાય છે ?
જન જાણુ યૌવન જાય છે ધન જાય છે તન જાય છે.

તાડું નથી - તલબાર આ સુવર્ણ સદા જનાર છે,
 ઉપકાર કરવો અન્યનો સંસારનો, એ સાર છે,
 બહુ રાય રંજ વિશે વિષયનાં ગીત છું છું ગાય છે ?
 જન ભણુ યૌવન જાય છે ધન જાય છે તન જાય છે. ૪

હીરો અદ્યોઃ છે હાથ તે અવિચારમાં તું દારમાં,
 શોધી અદ્યુ કર સાવ સાચો માર્ગ આ સંસારમાં,
 સારું કર્યું સારું નકારેથી નકારું પાય છે.
 જન ભણુ યૌવન જાય છે ધન જાય છે તન જાય છે. ૫

ભણુડું કહો ને હોય તે જાવે ભણીએ સર્વ તું,
 ધન જન અને યૌવનવલ્લે ગિધ્યા ત્યજીને સર્વ તું,
 આજાસ વડે 'તું' ઉંધવાં ખાત્રી બચાસો ખાત્ર છે ?
 જન ભણુ યૌવન જાય છે ધન જાય છે તન જાય છે. ૬

આ છું અને આ આપણું એવું મમત્વ ન રાખણું,
 સંસારના સંજોગનું કોને રાસપ મુખ આપણું;
 મન મત છે તેને વગી પ્રિય વિષયવિષ છું, પાય છે ?
 જન ભણુ યૌવન જાય છે ધન જાય છે તન જાય છે. ૭

સાચું સદા વહિયે દયા બહુ રીન જનપર રાખીએ,
 અપરાધ અઝ જલો કરે તે સદનતાથી સાંખિયે;
 વિપરીત વાયુ વાય તે મનની મને રહી જાય છે.
 જન ભણુ યૌવન જાય છે ધન જાય છે તન જાય છે. ૮

શમ દમ તણી સાંકડ વડે મન મત્ત દાસી બાંધવો,
 વિપ્રલેખની સાથે સદા સંજોગ સાચો સાંધવો,

કોનાં ધરા ધન ધામને આ અચલ કોની કાય છે ?
જન જાન યૌવન જાય છે ધન જાય છે તન જાય છે. ૯

મન-વચન કે કર્મે કદી દિસા ન કરવી કોઈની,
હેલું સદા દેવાય તે આશા ન કરવી સોઈની.
ધન-જન કરે શું ધૂણ ? વધને કાળ ગણતો જાય છે,
જન જાણુ યૌવન જાય છે ધન જાય છે તન જાય છે. ૧૦

શાને ભગઈ ભેડ રાખે જૂત માણિ જાતમાં,
ઈશ્વર તણી રચના વિષે સરખા બધા સદ્ધ વાતમાં;
નિજ ધર્મ કર્મ પાળાય તેને પાળવા શું ધાય છે ?
જન જાણુ યૌવન જાય છે ધન જાય છે તન જાય છે. ૧૧

આશ્વા ખરી અંતર ચકો વળગી કદી કરવી નહીં,
પરધન અને પરધામમાં માલી નજર ધરવી નહીં;
અંસારની ઘટભાલ નિત્ય જરાયને ઠલવાય છે.
જન જાણુ યૌવન જાય છે ધન જાય છે તન જાય છે. ૧૨

અંસારના બલહારથી પરમાર્થ પૂરો સાધવો,
દરિ ચરણમાં ને પુણ્યમાં તે પ્રેમ પૂરો રાખવો;
આરો નાશો કર્મ ઉવટમાં સદેવ સદાય છે.
જનજાણુ યૌવન જાય છે ધન જાય છે તન જાય છે. ૧૩

તળાં ફૂડ કપટ કહી તને મદ મોહ મેલી દે પરા,
કોરે કદી દે કોય મત્સર કામ કપટી આકાશ;
સૌનું સરસ મેલી, પુષ્પ શું ફૂલ ધમવા ધાય છે ?
જન જાણુ યૌવન જાય છે ધન જાય છે તન જાય છે. ૧૪

કરતું કટું ને હોય તે આજે કરી ને કોડથી
તું હારમાં હીરો અદ્યો છે હાય તેને કોડથી,
જગ જાનહીનું જતું મેલી નરકમાં શું નહાય છે ?
જન જાણ્યુ યૌવન જાય છે ધન જાય છે તન જાય છે.

શુરુજન અને અતિથિ પ્રથમ પૂજા ઘટે છે પામવા,
છવ કપડથી કરપૂર પામશે વિશેરે વામવા,
સાસંગો મેદુ ન હોય તો આ જન્મ ફેડકડ જાય છે,
જન જાણ્યુ યૌવન જાય છે ધન જાય છે તન જાય છે.

(કેશવ દ્વિ.)

પદ,

અદ્યા નામ પામ્યો પશુ રામને નવ લલ્યા,
વૈષ્ણવ પદ કેડું મિરદ અલો,
પર વચે પ્રાન વિના નેવું પાશવું,
પર વિના જોડેવી જાન માલો.

ઠ્યાયિની વેદના વિગની ના દો,
હસો મમનમાં મેલ માલો,
હુરિને જાણ્યા વિના હુરિ કેદો જન થયો,
વળ પકવાનમી જાજ ને ભાગો.

નારીએ નિજકર્તવ્ય ન ધારે, તેથી આ યામ ખુવારી
અઝાનમાં વહી દિવસો વિલાસે જાય આ ભવધડી દારી—પ્રતો—૧

પ્રતિજ્ઞતાનું ભૂખણ સમણું તેને, સુકે છે વિચારી,
કલ્પિત જગતના સૂંઝારો સજવા, અર્થિ ધરે હાશિયારી—પ્રતો—૨

સુનીલિ ધર્મને બોધ પ્રજાને, કહો ન હોયે સંભારી
વિષય વિલાસમાં વિચરી સદોદિત, સુકે નિજ શિર આરી—પ્રતો—૩

માતૃપદ છે મોટું જગતમાં, (તેને) કૃપાળી દેની સુધારી,
જેથી પ્રજાએ ધર્મના મર્મને, લણી વહેને વિચારી, પ્રતો—૪

કુપ મહાન પ્રભુ અરે રાજે, પણ નહી તેમાં વારી,
અંજલી કરીને વૃષિત છું પીએ ? પ્રાણ જવાની એ બારી—પ્રતો—૫

નીતિ ધર્મંદ્રં ચિદ્રણુ આપે, એવી હતી પૂરે નારી,
તે બદ્ધ અર્થો આજ દયાથી, યાચના એજ છે મારી, પ્રતો—૬

આલસ્ય પ્રમાદને સ્વપ્ને ન સેવે, યાચ સુખેય બિહારી,
મુજબજાનુ મહા કુપ લેવા, પ્રીતે બને અધિકારી. પ્રતો—૭

વૃક્ષના મૂળમાં વારિ સિંચાતાં, ચોક્કા વધે અતિ ભારી,
તાત ! ચોક્કાએ સીને મતિ સિંચી, હીન વિદતિ સ્વોધારી, પ્રતો—૮

ગરીબોની કેળવણીની યોજના

ચિકાગો તા. ૨૮ મી મે. ૧૯૬૪.

બહેલા—

હું તમોને બાપી વહેરો. પણ લખી શક્યો નહિ તેનું કારણ હું ન્યુયોર્કથી મોસ્ટન આમ તેમ પવંટન કરતો હતો તે છે. હું દિવસમાં ક્યારે પાછો ફરીશ તે હું પોતે બાધ્યતો નથી ને પ્રભુ મને પીડ પાછળ રહી દોરે છે. નેતાજી હાથમાં સૌ વાવ મૂકી એ વપારે છાંટ છે. મારા વખત કાર્ય કરવામાં પ્રવૃત્ત રહો અને તે એવી રીતે કે બાળે હું કલિપલ્ય એસ્તિત્વ પ્રદાવને ન હોય. કેહનિ માટે, યા કેાઈ વસ્તુ માટે અટકીને શકે એનો બેસી ન રહો. ને વમાસથી બનીશકે તે કરો અને કેાઈ હેપર વખતો આશાનો મહાર બાપી નહિ. + + + + +

ભાવંલુનું કાર્ય મેં અડી બહુ ક્યું છે...પર્યં પણ અહીં જામર-જસ્ત થયેલ છે. એ કે પણ મુંદર બને મોટા કુટુંબી વાળાએ મારી સંજ્ઞાન દરેક સ્થળે લીધી છે, છતાં મારો પાસેથી પેસો ચાલ્યો નાવ છે.

આ કુનાગામાં હું અડીથી નિદ્રાવ યાંચ કે નહિ તે હું બાલુનો નથી. બનતા મુખી તે નહિ પણ તે દરમ્યાન તમે આપણી યોજનાને વ્યવસ્થિત કરી ગતિમાં મૂકે. વનં સર્વ કરો શકો તેમ છે તેમાં શ્રદ્ધા રાખો; બરાબર સમજે કે ભગવાન આપણી સાધેજ છે અને તેથી બહા-દર આત્માએ ! આગળ વધો !

મારા પોતાના દેશમાં મારી પૂરતી કલર થઈ છે. કલર કે ન કલર, પણ નિદ્રાવય ન રહો, ધીમા ન પડો તમારે એજ યાદ રાખવાનું છે કે આપણી યોજનાનો કિચિત્ અંશ આવ પણ અમલમાં હંમુ તૃપી બાખ્યો નથી.

તમારું કાર્ય શિશિવ સુવચનના પર બંધાયેલો, તેમને એક સાંપમાં લાવી બંધસ્થિત કરે. મહાનુ કાર્યો મહાનુ આત્મસોગધોજ બની શકે છે. કોઈ જીવતી સ્વાર્થપરાયણતા, દોષનાં નામ કે કોર્વિ-મારાં કે તમારાં અથવા મારા ગુરૂનાં નામ કે કોર્વિ સંખ્યાનાં મિત્રકૃત જરૂર નથી. કાર્ય કરો, વિચાર અને ચોજનાને કાપમાં મૂકો-મારા શિષ્યો, મારા બહાદુર, ઉમદા અને મંચારા આત્માઓ ! કટિમદ્ધ થઈ ચક્રને ગતિમાનુ કરો ! તમામ કે કાંતિ કે જીવા અર્થહીન મમત્વ માટે પાછા અટકે નહિ પોતાની જાનને-મમત્વને કહી નાખો 'કાર્ય' કરો. તમે શીખી ગયા છો કે તૂચમા વચને લેખું કરા દોરક વચુએ જીએ તે દોષકા વડે માઠો હાથો પશુ બારાં ચક્રાય છે, તે વાક લાગે. તમા સર્વ પર પ્રભુના આસાવોદ છે. તેનો શકિત તમારા સર્વમાં હો-તેની શકિત તમાજમાં કરાવતી છે તે કુ માનુ છું. અગ્રુત શાઓ અને સાધ્ય જ્યાં સુધી પ્રાપ્ત નયો કયું ત્યાં સુધી વિરમે નહિ-કાસિષ્ઠત તા-યુક્ત પ્રાપ્ય વહાશિરોચત એવું ચેરો કહેડ કહેડ કહેડ હામા રાત્રા પ-સાથ થઈ ગયું અને દિવસ આવે છે નમુરુત મોલુ કંઠયુ કે, દરે ને વારતીનું ફૂલેડે ત્યારે નેના વે ! સામે પ્રવરોષ કરવા કરૂં પેનુ શકિત માનુ થઈ શકયો નહિ તે વરતી તે મારા સાથે ! પ્રેમ કે ! અથ પ્રેમ છે ! શક્તિ છે ! તો અર ન સખો, અથ તે તો મહાતમા મહાનુ પાપ છે.

મહુને કોઈ પ્રકારની સહાયની અપેક્ષા નથી 'એક ફૂંડ એકફૂં' કરવા મ દો, ને ફૂંડમાયો ચોક્કં ચેન્નક લેટર્ન (અદુર હાનસ), નકયા, પૂરનીના જોખાઓ, વગેરે અને ચોક્ક રમણનિક પદાર્થો ખસોડ કરો પછો દર સાંજે મરોબ અને હવસ વચુના મલુમેનું ટોણુ અરે ! તેમા શુદ્ધ જાતિના માલુમેને પશુ જોમા કરો અને તેમની આગળ પ્રથમ ધર્મ સંબંધી લાગણો આપો, અને પછી ચેન્નક લેટર્ન અને બીજી વસ્તુઓ દ્વારા જંગોલો વિવા, જુએત આદિ શરો સોક લાખાઓમા શી-ખવો, ઉત્સાહી સુવક જનોની મંજીને કેળવો બુરસો તેમાં રેડો અને ધીમે ધીમે આ બંધસ્થિત મદબને વધારે વિશાલ બનાવી

માટે આ દેશના લોકો જેટલું ચંત્રદાસ વાપરે છે તેટલું કોઈ દેશ વાપરતો નથી. દરેક ચીજ ચંત્રદાસથી જને છે. વળી આ પ્રજા તે આ-
ખી દુનિયાનો કુલ વીરામો ભાગ છે, છતાં જગતની સમસ્ત સંપત્તિ-
નો છોડો ભાગ આ દેશની પ્રજા ધરાવે છે. તેઓના ધનના ખજાનાની
અને મોજશોખની કંઈ સીમા નથી; છતાં અહીં બધી ચોંએ મોઢી
છે. મનુરીનું ખર્ચ આખા જગતમાં અહીં વધારેમાં વધારે છે, છતાં
મનુરો અને મૂડીવાળા વચ્ચેનું સુદ કામચલાઉં વાલું છે.

આખી પૃથ્વી પર આ દેશની સીમાને જેટલા હુકકો છે તેટલા
ક્યાંઈ પણ નથી. જે કંઈ મળે તે ધીમી અહિંની અગ્નિ મદ્ય કસ્ટી
જાય છે, છતાં વિચિત્ર એ છે કે સુચિક્ષિત સીમાની સંખ્યા સુચિક્ષિત
પુરોષોની સંખ્યા કરતાં ઘણીજ વધારે છે. અલખત ઉચ્ચ પ્રવિના જુદિ-
માન અને પ્રવિલાસાલી તો પુરોષાધી જ મળી આવે છે. આપણી
હાતિના ભેડ વિરૂદ્ધ પશ્ચિમવાસી જનો ગમે તેવી ટીકા કરે છે,
છતાં તેઓમાં ખરાબમાં ખરાબ ભવિ છે. અને તે પૈસાદાર લોકોની
છે. અમેરિકાની લાલ્ચમાં સર્વે સંકિતમાનું હોલર અહીં સર્વે કરી શકે
તેમ છે. * * *

હિંદુસ્તાનમાં જે સર્વે બનિયતુ-મુજ છે તે ગરીબની દશા છે. પકિ-
મના ગરીબ લોક સેવાન છે; જ્યારે આપણા ગરીબો તેમની સાથે સરખા-
વતાં દેવદૂત છે અને તેથી તેટલા પ્રમાણમાં આપણા ગરીબોને ઉન્નત
કરવાનું સહેલું છે. આપણા હલકી પકિમના વર્ગોની જે કંઈ સેવા
કરવાની છે તે એ જ છે કે તેઓને કેલવણી આપવી, અને તેઓએ સુ-
ભાવેલું વ્યક્તિત્વ વિકસાવવું. આપણી પ્રજા અને રાજાઓ-ખાનનું
આ મહાન કાર્ય છે. અત્યાર સુધીમાં તે દિશામાં કંઈ પણ કરવામાં
આવ્યું નથી. સાધુઓની સત્તા, અને વિદેશીઓની આપણા પર છત,
એ બેથી તે વર્ગો સૈકાઓ યથા ચગલાઈ ગયા છે, અને તે જેટલા અંત
સુધી કે હિંદના ગરીબો જેટલું પણ ભૂલી ગયા છે કે તેઓ મનુષ્ય વ્ય-
ક્તિઓ છે. તેઓને વિચાર આપવાના છે, તેઓની આસપાસ જગત-

થવું જાય છે તે તરફ તેઓની આંખો ખેંચવાનો છે, એટલે
 ૧. પોતાનો મુક્તિ પોતાની મેજે શોધી શકશે. દરેક પ્રજા,
 ૨. દરેક સ્ત્રીએ પોતાનો હૃદય-મુક્તિ પોતાની મેજાવવી જો-
 યોને વિચારે આપો. એજ સદાય માત્ર તેઓને જરૂરની છે
 મળી કે બાકીનું બધું તેના પરિણામ તરીકે સ્વતાઃ આવશે
 આપણું કર્તવ્ય રસાર્થનિક પદાર્થો લેવા કરવાનું છે, તેનું
 મુ. વર્ગી કરવું, કુદરતના કાયદા પ્રમાણે યાજ કરી આપણી
 પોતા મનુષ્યમાં વિચારોનો પ્રવેશ કરાવવાનો છે, પછી બાકીનું
 જો પોતાની મેજે જ કરશે. દિંદમાં ને કરવાનું છે તે આજ
 વિચારે માત્ર મનુષ્યમાં લાંબો કાળ સર્વાં સમ્યા કરતો હતો.
 વિચારને દિંદમાં પાર પાડી શક્યો નહીં. અને તેથી જ આંદે
 પ્રમાં આપણું પડ્યું. ગરીબોને કેળવવામાં મેરી મુરોહી બા છે.
 કે આપ મહારાજશ્રી દરેક ગામમાં મફત કેન્ડલગી મળે તેથી
 નો કપાહો, છતાં પણ તેથી કંઈ વધવાનું નથી. વારણ કે દિ-
 રીવાદ એટલી થી છે કે ગરીબ શાલકો શાળામાં આવવા ક-
 તિમાં જાન પોતાનાં વાગને મદદ કરવાનું મથવા લીધી રીતે
 વિકાસ કેન્ડલવાનું વધારે પસંદ કરશે હવે કોલેજ મંપાળે જો પ-
 મ્પદ પાસે ન આવે તો મહમ્મદ પર્વત પાસે જવું જોઈએ. પટલે
 શાલક કેન્ડલગી લેવા ન આવે કેન્ડલગી તેની પાસે જવી
 : આગળા દેશમાં એક ગામથી ચીજે ગામ જઈ. ધર્મનો
 ઇ આપણા એવા એક નિશ્ચયવાળા આત્મમોગી સંન્યાસીઓ
 છે; તેમનો એક મંગ સામાનિક કેન્ડલગીના પળ-શિલ્પનો
 ઇ ધ્યવસ્થિત કરવામાં આવે તો એક સ્થાનથી ચીજે સ્થાને,
 શાળાથી ચીજે વારણે જઈ તેઓ ઉપદેશ આપશે, પટલુંત નંદિ
 કેન્ડલગી પણ આપશે. પાળોને આવવા ને જળ કેમેરા, મ્હોલ
 વીનો ગોલો) યોદા નરજા મોરે હાડે એક ગામમાં સજિ

જાણ તો અજ્ઞાનોને તેઓ સ્વગોળ વિશ્વ અને ધૂગોળ સંબંધી ઘણું
 જીતવી શકે તેમ છે. જુદી જુદી જ્ઞાની વાર્તાઓ કહાને તેઓ
 મરીચ લોકોને જાંદગી પર્વત પુસ્તકો દ્વારા જાણી શકે
 તેના કરતાં હજારગુણ જ્ઞાન સંબંધીને આપી શકશે.
 આ કરતાં માટે વ્યવસ્થાનાં જરૂર છે, અને તેને માટે વળી નાણાંને
 ખર્ચ પડશે. આ યોજના પાર પાડવા માટે હિંદમાં પૂરતા મનુષ્યો
 છે, પણ અફમોસ ! કે તેઓ પાસે પૈસો નથી. સકુને ગતિમાં મૂકવું
 મહુ મુશ્કેલ છે, પણ એક વખત તેને ગતિમાં મૂકવું પછી ઘણું
 વધારે વેગ લઈને તે ચાલવું જાય છે. મારા દેશમાં મહદ યોધતાં ત્યારે
 ધનવાન પાસેથી કોઈ પ્રકારની સહાયત્વ રોજવવા હું નિષ્ફળ પડ્યો.
 ત્યારે આપ મહારાજની મદદથી હું આ દેશમાં જાય્યો. અમિશ્કનો
 હિંદના મરીચ લોકો છુટે કે મરી જાય તેનો લેશ માત્ર દરકાર કરતા
 નથી, પણ જ્યારે આપણા પોતાના લોકો પોતાના સ્વાર્થી હેતુ શિવાય
 જીત કરાનો વિચાર કર્યો પણ કરતા નથી તો તેઓ તો શાને
 માટે કરે ?

મારા ઉમદા રાજકુમાર ! આ લખન હું છે, જગતના ટોચ
 નાશવંત છે, પણ જે બીજાને માટે લખન માળે છે તેજ છુટે
 છે. જાણીતા તો લખતા છતાં મુરેતજ છે. આપ મહારાજશ્રી
 જેવો એક ઉચ્ચ ઉમદા હૃદયશાળી રાજવંશી પુત્ર હિંદુસ્તાનને પગપર
 લાવી ઉજાગ કરવા માટે પહોં કરી ચકે તેમ છે, અને તેમ કરી
 અરિષ્ટની પ્રજા પાસે એવું નામ મૂકી જતાર છે કે જેની પૂજા પાલ
 આપના ઉમદા હૃદયમાં અગ્રાજ્યમાં દુબેલા હિંદના દુઃખી કરોડો
 માણસોને માટે લીવપણે લાગણીઓ આવ એમ પ્રયુ કરા એની
 વિવેકાનંદની પ્રાર્થના છે.

સ્વામી વિવેકાનંદના પત્રો.

ચતુર્થાદિત્ય ગ્રંથમાળા પુસ્તક ૧૯-૧૮

જ્યાં સ્નેહ છે ત્યાંજ ઇશ્વર છે.

વાર્તા

અમદાવાદમાં સ્ટેશન તરફ જતાં પાંચ કુવા નજદીક એક મકાનમાં મલ્લુ નામનો દરજી રહેતો હતો એના ઘરનો એક બાગ રમ્યા ઉપર પડવાથી સચો ચલાવતાં ચક્રાવળાં રસ્તા ઉપર પડાર થતા લોકોને જોઈ શકતો અને વખતોવખત કોઈ સાચા માણસોને “ભાઈ સાહેબ” “મહેરખાન” હરો સલામ કરતો હુમન “હાની” “હાની” એની રીતચીત અને વખતસર આપણની ટેરની ખાકીઆ, રાધપુરના પ્રતિષ્ઠિત માણસો ઉપરાંત સાહેબસે કે વિચે? પણ એની પામેજ કપડાં ચિવડાવવા આવતા. એક સ કુતરને ખગીઓમાં જવા દેખી શાહોને “આ એક પહેંસો કોટ ખર્ચાસ મહેં રીંચેલા” એમ કહેતો અને માનદ માનેતો. આ હતામાં ઘણા વપધી રહેલો હોવધી યહેરના ઘણા ભાગમાં તે જાણીયા થયો હતો કુરાવસ્યામાં સારી કમાણી અને ધધાને ‘હીધે’ ‘ઈધરતુ’ નામ વિનચી મકે હતો. પરંતુ’ જેમ જેમ વૃદ્ધાવસ્થા આવતી ગઈ તેમ તેમ પાડેશમાં જાજન માળખવાની દેવધી ઈધર હજુ મજ જાણુ મજુ. મહત્તમાં ટેન્કસડુ નજુ સર્વેતો મીડકો મૂડી તેની જી દેવલોક પામી, જેમ તેમ કરતા હાકરો મોટા થયો અને વૃદ્ધાવસ્થામાં પિકાને મદદ કરવા લાગ્યો. એટલામાં રાત્રે એક શાહોને વૈવાર કોટ આપતા હેઠળ પડેલા ગ્લાસલેટના રિપાને ધિલીઆનો છેકે લાગ્યો અને છેકરો લાગ્યો. હાકવરોની ધણીએ મદદ હીધી પણ મજલ દાઝવાથી અવરામ ન થયો અને પિકાને વૃદ્ધાવસ્થામાં રજાતો મૂડી આપ્યો ગયો.

મલ્લુ શાંત સ્વભાવનો પ્રમાણિક અને ઈધરધી દરીને ચાલનાર હતો, છતાં વૃદ્ધાવસ્થામાં પડેલા આ વાધી એનું દુહય (ખન્ન થયું), અને નિરાશાને પરિણામે ઈધરને કપડો આપવા લાગ્યો. મૃત્યુ માગવા લાગ્યો અને મૃત્યુને મોહતનાર પ્રભુને ગળી દેવા માંડી એ દેવધી

મલ્લુએ દેવ હાથને જોવાનું બાંધ કર્યું. એક દિવસ મલ્લુનો બો-
જાખીતો બાદાણુ લીબડીયો મળવા આવ્યો અને એની સાથે વાત-
ચિત કરતાં મલ્લુએજ જણાવ્યું કે—

“કાકા—હું મૃત્યુ સિવાય બીજું માગતો નથી. મ્હને હવે
કોઈ તરફની આશા નથી.” એવું ગાંડું ગાંડું બોલીશ નહીં,
ઈશ્વરની શી ઇચ્છા હશે તે આપણે સુદ્ધ સુદ્ધિથી સ્વમણ શકાય તેમ
નથી. ત્હારા હોકરાએ મરતું જોઇએ અને ત્હારે હવણુ એવી ઈશ્વરની
મરણ હશે ત્હારા હોકરાને માટે હીલગીર થવાને બદલે ત્હારા પોતાના
સુખના અભાવને માટે તું વિરોધ દિલગીર હોય એમ લાગે છે.

“ત્હારા પોતાના સુખ અર્થે ન હવું તો કેને માટે
હવું ?”

“ઈશ્વરે આપણને સહજ કર્યા છે માટે ત્હેને માટેજ આપણે
હવણુ અને ત્યારે એમ સમજાય ત્યારેજ હવણના દુઃખોની અસર
નહિ થાય.”

“ઈશ્વરને માટે કેવી રીતે હવણું ?”

“એ માટે કયા શાસ્ત્ર અવલંકરે સો કૃષ્ણ પરમાત્માએ અર્જુન-
ને આપેલો બોધ યાદ લાવ એટલે તરતજ સ્વમળશે.”

આ દિવસથી રેવામિનારાવલુના મંદિરમાં ચતો કયા સ્નેહપૂર્વક
સાંભળવા લાગ્યો, ઘડા ઉત્પન્ન થઈ અને મન:શાન્તિ થવા લાગી.
જે મલ્લુ પ્રમોદ રાત્રીએ નિરુપાસ નાખતો ઈશ્વરને હવડો આપતો
અને પથારીમાં આબોધયા કરતો તેજ મલ્લુ સ્વપારે જ્ઞાન કરી એકાગ્ર
ચિત્તથી માળા લઈ પ્રયુનું જ્ઞાન ખરતો અને ‘ઈશ્વર જે હરે છે તે આરા
માટે’ એમ માની શાન્ત ચિત્તે નિદ્રા લેતો થયો.

મેલણના હવણ અવધારમાં પણ ફેરફાર થયા; પ્રથમ કામગી

પરવારી દુકાનનો કામે આવેલી. - હારની - દુકાનમાં જઈ નીચો કરો બોલબોલી કરી પાંખજ મચાવી - ઘેર આવતો, તે હાથ નિર્મળ પાણી અને દૂધ સિવાય કંઈ ખેતો નહિ અને કાર્યથી પરવારો હરિકથામાં જતો.

મહાત્મ કથામાંથી ઘેર આવ્યો; વાણુ કરી ચોટડા ઉપર બેઠો બેઠો માળા ફેરવ્યા કરતો હતો અને કથાનું મનન કરતો હતો.

“ સયા ય વ્રતમ ધ્રુવ છે, દયા રાત્રી ય દૈવસી પ્રીતિનું સાધન છે, અને દાન ય મહત્ત્વ ધ્રુવ છે ” એ દિવસની કથાનો સાર હતો. માળાની ફતમાં અને વિચારની ઝેણીમાં મહાત્મ અર્ધ નિદ્રિત સ્થિતિમાં પડ્યો.

“ મહાત્મ મહાત્મ હું કહે તારા ઘર પામે આવીશ, જાગન રહેજે ” આવા ચબ્બના બહુકાર વામ્યા. આખો ઉધાડી જુએ છે તો કંઈ નહિ; પરંતુ એ બહુકાર હજી વાગતા હતા.

બીજે દિવસે સવારે ડોકો નિત્ય કામ કરી ચૂકા ઉપર ગરમ પાણી મૂકી પેલાનું કામ કરવા લાગ્યો. કામ કરતા કરતાં પશુ મહાત્મનું મન પેલા ચબ્બોમાંજ હતું અને સંધ્યા ઉપર બેઠો બેઠો રોજના કરતાં દશ ઘણી વધારે વખત રસા ઉપર નજર નાખતો હતો.

પોષ માસ ચાલતો હતો, કકડની ઠંડી પડતો હતો, સવારનો વખત હતો, વાપરીએ લાદમાં ધુજલ સડકો છાંટતા હતા. પામે આવેલા રસ્તા પામે પોલીસ અને મ્યુનીસીપાલીટીના સિપાઈઓ ફેરવતા સજામાંથી અગમ્ય જાણ બેસી હોતો પીડા વગર મારતા હતા. મહાત્મને પેલાનું કામ કરતા બહાર નેવું તો એક જુદું માણસ ત્યાં ફરતો હતો. આ બેઠો શ્રી કૃષ્ણ પરમાત્મા, વાદોમાં સાંકળીએ હીએ લેમ, કુદ બાહ્યનું રૂપ લઈ મહા વજીરનું અર્ધ નિદ્રિત અવસ્થાનું સ્વપ્ન અર્ધ પાડવા આવ્યો હોય એમ પાણું પારીને નેવું તો પાણી

હાંદનાર વૃદ્ધ વાઘરી હતો, “ અરે હેવ મહારી ઓંખો પાણુ જવા આવી” એમ નિઃશ્વાસ નાળી જાગૃત ચંદ્ર ફરીને પંધે લાગ્યો.

મલ્લજીએ ચોરીવાર પછી બેથું તો તે વાઘરી એના ઘર પાસે ભેળાન વરચામાં પડ્યો હતો, ટાંકે સરીર અકડાઈ ગયું હતું, પાણીની એક એક બાણુ પડી હતી અને નળમાંથી પાણી વહ્યા જતું હતું.

આત્મવાતસર્વભૂતેષુ યઃ વશ્યાતિ સ પશ્ચિતઃ ।

‘ સર્વ પ્રાણો મારને પોતાના જેવાજ ગણે છે તેજ પશ્ચિત છે ’.

એ વિચાર ઉત્પન્ન થયો અને “ પાણી ઉઠાશે છે તો બરા મરી / વિચેર નાખી ઉઠાશે કરો આ માણુજને પાઈ ” એવો વિચાર ચતંજ નીચે ઉતરી સારવાર કરો વાઘરીને ઘરનો અંદર બેસાડ્યો. સઘડો સળગાવી, ગરમાવો કંથો અને એમ પૂર્વક ઉઠાવો આપી ચેતનમય કંથોએક ખાલો વાસ નથી એમ માનો બીજો ખાલો આપ્યો અને પેલો વાઘરો ચોરી વારે ટકાર થયો. વાતમાં ને વાતમાં મલ્લજીએ રાત્રીએ આલેખા રદખાની—રાખના લણુકારાની—ઈશ્વરની વિદુરજની—બાણ, ફુલમાંનાં તાંદુલ, રાગરીતો કોળી વાલો કહી. વૃદ્ધ વાઘરો જેણે આ કદા કદાપિ ઓંખણુ નહોતું તે તો પ્રજુ કથામાં માત્ર ઈશ્વર પ્રીતાર્થે દયા લાવનાર મલ્લજીની વર્તણૂકથી દિગ્મુક થયો—ગળગળો થયો અને રાત્ર મારમાં રહ્યો પડ્યો.

મલ્લજી પાછો કામે લાગ્યો. વાઘરીને મરદ કરો માટે સન્તુષ્ઠ થયો અને સત્રીનું સ્વપ્ન ફળીશ્વર થશે કે કેમ તે વિચારે પ્રત્યેક પગે ટીકી ફૂંકણુ પરમાત્મા અમુક કંથે આપશે એમ આશા રાખતો વળતો મજાત બહાર ઠોકીયાં કરતો હતો.

+ + + + +

બે હાંધાઓ લશ્કરી પેગાડમાં રહેલાન તરફથી આમર્ત્ય ગયા, એક રગર લાયરની માડીમાં પારખી બાણુ રહેલાન તરફ મર્ત્ય, બે યુવાનો લડાકા મારતા પાંચેની ચાની હોટેલમાં પેલા, થોડો વાર પછી બીજા ફાટી

“ ત્યાં આ નાનાં ઊંકરાના ઉપર હાથ ઉઠામતાં એ વિચાર કરતાં ગયો હતો ? પેલી ચોથી કાર્કજ બોલાયું નહીં અને ટોપડો માથે મૂકી આવતી થઈ.”

+ + x + +

મલછ પરમાં આવ્યો અને કાચે લામ્બો સન્ધ્યાકાળે જ્ઞાનમમાં હીવા થયા તે વેળા ઉકરો અને બત્તી મળવાનો ધોડુંક શીવવાનું બા-
કી હતું તે પુરૂ કરી પોટવો બાઈ ઊંકો પી લાવ્યા માળા લઈ
ચન્દ્રમાના અન્નવાળામાં પાચરી સૂતો. સૂતા મૂર્તિ મન શાન્ત થયું.

મધ કાલનું સ્વપ્ન અને આજનો ઇતિહાસ સારણપથમાં આવ્યો. અર્ધ નિદ્રિત સ્થિતિમાં પડ્યો. સ્વપ્નમાં “ મલછ મલછ, મ્હને ઓળખે છે. ? ”

“ કેણુ છે. ? ”

“ હું ”

શુદ્ધ વાઘરીની આકૃતિ દેખાઈ ધોડીક વાર ઢલી અને ચાલી મધ. બોલજ પથે બાળકની સાથે એક આ દેખાઈ ઓડું મ્હો
હમતું હતું, બાલકની ચેત હંત કરીએ દેખાતી હતી.

જામરણવાળી સ્ત્રી અને ઊંકરા દેખ્યા નહિય મયા, આ નિદ્રાથી મલછડું હુંકર આનંદ આનુભવવા લાગ્યું અને એક વિચાર પર નીચેના અક્ષરો વાંચ્યા—

“ ન્યાત જાતની ત્રફાક્ત રાહ્યા વિના, કોઈ પણ તોરેદના પેદિક મુલ્કની આશા રાહ્યા વિના ક્યલ્લ રહાંજ પાટે મ્હારા જામ
મો પ્રીતિ લાતર કુધિતને અચ આપી, પીડિતને આગળ આપી સંતોષ્યા છે, તે મ્હનેજ સંતોષ્યા કરાવર છે, મ્હન મેલવવાનો પણ
હત્તમ રસ્તો છે.

“ જ્યાં રહેલ છે ત્યાંજ હું છું. ”

વાર્તા લકરી બી. એ.

દેશોત્તતિનું એક વર્ણનું,

અધ્યાય

થે મિત્રો, વચ્ચેની જાગરા ત્રેની વાતચિત

‘ પ્રથમે પાત વાત નીકળતાં મ્હારા નિત્ર સારામાંથી મહેં પૂછ્યું
હે, વાતનો હવે પ્રમદ આ આટલો મોઝ છે. મેં પાત્ર થાય તે પછી તેને
કઈ હાઇનમાં મૂકવા પડે છે ?

ત્યારે આગળ જવા કહ્યું કે, હું તેને બાળે બનાવવા ઉચ્છું છું.

થે તારા પાત ને પાંચરે પાંચરે કહ્યું કે, શું ? જરામાંથી
બાળે બનાવશે ?

ત્યારે માનમાંથી કહ્યું કે હા, પાંચરે તેને ત્યાં બાળે બનાવશે છે.
હવે પાંચરે હવે આપણા દેશને બાળાની બધી જરૂર છે.

થે કહ્યું, અરે ! આ તમે શું જોડો છો ? આપણા દેશમાં
બાવન લાખ બાળાઓ છે અને સોળ લાખ ફરીયાદો છે તે શું થોડા છે
કે તમે વાંધા વિદ્વાન હોવાને બાળે બનાવવા નીકળ્યા છો ?

ત્યારે સારામાંથી કહ્યું કે, “ બાળે ” શબ્દ સાંભળીને તમે
આટલા બધા કોં બહારી બધો ? હું છું તેને સોંપીએ ખબરનારો,
સંકલ્પો પુરનારો, ધનરમનારો કોંઈ કળારો. એમાં બનકર્ત જનારો,
દીક્રાં દપકાં અને ચોખ્ખા પાટલામાંજ રહી જનારો, અને જગત
મિથ્યા છે તેથી તેની હરહર શા આટે સખોએ ? એ પડે બાકમાં પાંચ

મારે તો માલ માલ જોઈએ એવા વિચાર ધસવાનારો બાવો. બનાવવા માગતો નથી. પણ કલ્યાણનાં સાધનો કરનાર માણુ, પોતાના સ્વાર્થનો ત્યાગ કરનાર ત્યાગી, સંકલ્પ વિકલ્પને તથા વાસનાઓને તથા કરનાર મન્યાગ્રી અને અનેક માણુસોનો ગુરૂ તથા પિતારૂપ ઘડ શકે તેવો બાવો બનાવવા માણુ છું.

એ સાંભળીને એ કહ્યું કે, ત્યારે શું તમે તેને નહિં પરણાવો. ત્યારે સોસલાઈએ કહ્યું કે, તેને બચાવવો એ મહારૂં કામ છે. તેને પરણાવવો એ કાંઈ મહારૂં કામ નથી જો તેની પરણવાની ઈચ્છા હોય તો ખશોથી પરણે, અને જો બલ્લચર્ચ ખાળી શકે તેમ હોય તો એ વળી સૌથી શ્રેષ્ઠ વાત એ બાબતમાં હું તેને કોઈ જાતનો આચલ કરીશ નહિં. એ બાબત એટલે તેની મરણ કંપર ઊડીએ, અને સૌએ એમજ કરવું જોઈએ, કારણ કે ક્યા માણુસોના મનમાં કંઈ જાતનો બાચલોઈ છે, અને તે કેવી પ્રકૃતિના માણુસોને વાદો શકે છે તે આપણે શું સમજીએ ? અને કહી જશ તથા સમજીએ તો પણ તે આખો છુંદળીના છુબકુળતા સ્વાલમ્બ આપણે શા માટે વચ્ચે પડીએ ? એ પચીસ વરસની-હમરને છે, અને સારી રીતે કેળવાયેલો છે, તેથી પોતાનું કાલુ શેમાં છે તે બરોબર રીતે સમજે છે, માટે હું હવે એમાં વચ્ચે શા માટે પડું ?

એ સાંભળીને એ પૂછ્યું કે, પણ તમારી ઈચ્છા શું ? એ પચ્છે તો હુંમે રાજ થાઓ કે કુંવારો રહે તો વધે રાજ થાઓ ?

ત્યારે સોસલાઈએ કહ્યું કે, તે બલ્લચર્ચ ખાળે તો હું વધારે રાજ થાઉં કારણ કે જે પોતાના ખર્ચી જાતના જાનથી સ્વાર્થનો સોજ આપીને બાવો થવા નીકળે છે તે વળી બાચલીની કિષાધિશ્વર શા માટે પડયો રહે ? હમરથી માણુસોને નાનો વાતોમાં રહી જતું પડે છે માટે જે માણુસે ખરે ખરૂં કામ કરવું હોય તેણે તો બલ્લચર્ચ જ પસંદ કરવું જોઈએ. કહી પોતાની વુનિઓને ન “ સેકી શકે, તો ખુસોથી પરણે એમા કંઈ

મહું મોટી વાત નથી. હદાયે લગ્નક ઓ મળી જાય તો બને સાથે મંજીને
 હલકું વધારે કામ કરી શકે, એમ પણ બને, પણ એવો સંભવ દુર્લભ
 આપણા દેશમાં બહુ મોટો છે, કારણ કે સ્ત્રીઓ દુર્લભ કેવળ-ત્રીમાં બહુ પછા-
 ત છે, મોટી હિમારની કન્યા મળી શકતી નથી, અને કુંડી કુંડી નાનોમાંથી
 વરકન્યા મેળવવાં પડે છે, અને ન પણ પનાંડ કરીને નહીં, પણ આત્મ-
 જાતુના સંલેગેને આધારે તમારે તમારું મુખ્ય રાખીને સંબંધો બં-
 ધાય છે, તેથી એવા સંલેગેના લગ્ન બધા કન્યેડના લગ્ન કરતાં, પા-
 વાના સ્વાર્થનો ભોગ આપનાર આવાં આ માટે મને તો અદ્યતન
 વધારે સાકું લાગે છે અને મારો અવગણ પણ નૈહિત અદ્યતન રહે
 એમ હું ઈચ્છું છું.

એ સાંત્વણને મેં કહ્યું કે, અરેરે ! તમે પણ બહુ સખત હીંચના
 છો, છતાં આપનેએ જ્ઞાતા હીંચાને જાણો મન વાંઠે શખણી ? એવો
 કાપો પુટડો તો તમનેજ મળે હજાર દો, પણ આ સાખત છાંડો
 કેમ કટુ કરો ? અને એની મા કેમ સમજાવો ? મુઠેલી તો વખત
 ત્યાં લાગ્યો તમે વખત મળને સમજાવી શકો, પણ તમારી સાથડી
 છાંડાને કેમ સમજાવી શકો ?

ત્યારે સારાભાઈએ કહ્યું કે, જરૂરમાં મદામ વિચારને મળે છે
 તમારું અદ્યતન પાછી શકે તેવો છે, તેથી તો મેં તેને બાંધે કરવા પચાંડ
 વીધો છે. જો એનામાં મેં કદરતી તુલુ ન હોત તો હું તેને એ લાઈનમાં
 મૂકવાનો વિચાર કરત નહિ કારણ કદરતી સ્વભાવ વિરુદ્ધનાં કામ
 કરાવ્યાથી કાંઈ ફાયદો થાય નહિ, પણ તેને ખાતો લોભ કે બાવડીની
 હમ્મસ નથી, એટલે એની વરફની કાંઈ અડચણ નથી. તેમજ એની માની
 વરફથી પણ કાંઈ ગાળી મુઠેલી નથી કારણકે ને પણ બહુ સારા
 સંસ્કારવાળી છે, એટલુંજ નહિ પણ તેના સારા સુલો તથા હદાપણને
 લીધેજ મારાં જ્યાં ઈડવં મને અત્યંત આપે એવાં સારાં નીવડ્યાં છે.
 છતાં પણ અંધતાઈ કુંવારો રહે ને જાવો થાય એ તેને મળે નહિ, જો
 કે ધીરે ધીરે સમજાવી શકાય, અને અંતે આપણા મનમાં એવી
 શાંતિ, તો પણ ને તેના અંતરના કમળમાંથી તો નહિજ, એનો ઈશ-

ભાઈને તેની બેરીપર હેત રાખતો ભાઈને અને તેનાં છેકરોને રમાડીનેજ રાહ થાય, પણ બહુ મોટું કામ કરવું હોય તો એવું એવું કાંઈક તો ખમવું જ લેઈએ. એવું ખમવા વિના કાંઈ આગેજ વધાય નહિ. કારણ કે બધી જાતની અનુકૂળતાઓ તો ક્યાંથી હોય? કાંઈક કાંઈક અઠસરો તો હોયજ, પણ તેથી દારી જઈએ તો કામ કેમ થાય ?

આ સાંભળીને મેં કહ્યું કે, શું ત્યારે તમે ખરેખર ખાવો ખનાવવાના ?

ત્યારે સારાભાઈએ કહ્યું કે, એમાં શક શું ? હું તો રાત્રીની નોકરીમાં પડી રહ્યો અને મારી છાંછીમાં કાંઈ દેશની સેવા કરી ન શક્યો, પણ છેકરઓ હવે કાંઈક સેવા કરી શકે એમ તો કરીએ ? એ એટલું થાય તો પણ રાન્તોય. કારણકે દેશની સેવા કરી શકે એવાં એક બે માણસો આપણાં કુટુંબમાંથી તૈયાર કરવાં અને તેને બહાર ખાદવાં એ પુન્ય પણ કાંઈ જેવું તેવું નથી. એમ કરવું એ પણ બહુ મોટી વાત છે. એટલુ જ નહિ પણ મને તો એમ લાગે છે કે જ્યારે દરેક કુટુંબમાંથી સ્વયંસેવકો તૈયાર થશે, અને જ્યારે માનાપે એમ સમજતા થશે કે, દેશની સેવા માટે અમારે અમારી તરફથી કેાઈ પણ લાઈનમાં બહાર પડીને કામ કરી શકે તેવો આગામાં એાછો એક પણ છેકરો તૈયાર કરીને આપવોજ એમને ત્યારેજ દેશનો ઉદ્ધાર થશે.

એ સાંભળીને મેં કહ્યું કે ખરેખર જોગજ છે, પણ મને અત્યંતની એ લાગે છે કે જાસણાઈ જેવા નિદાન દીકરાને ખાવો ખનાવવાતું તમને કેમ સુઝતું ?

ત્યારે સારાભાઈએ કહ્યું કે, ચક્રવર્તી મહારાજભિરાજ મહારાજા અમરોકે પોતાના દીકરાએને ખાવા ખનાવ્યા હતા, અને પોતાની દીકરી-એને ખાવી ખનાવી હજારો ગાઉં દૂર આવેલા સુલકોમાં પોતાના ધર્મનો ઉપદેશ કરતા માટે મોકલી હતી. કારણકે મહારાજા અમરોકને એમ

હાથે હાથે કે, સાચા જાનવાળા નિરપૂઠી બાવાઓ - બનાવ્યા, વિ
ધર્મનો ફેલાવો નહિ થઈ શકે, તેથી પોતાના ચક્રવર્તી રાજ્યના દેવ
વૈભવો બેઠાવીને તેણે પોતાના કુંવરીને ખાસ, તથા સુકોમળ રાજકન
ઓને બાવીઓ બનાવી હતી. તેમજ મને હાથે છે કે પોતાના સ્વા
નો કોય આપવારા, અને સારે રસ્તે કામ લેનારા દેશ કિલક
બાવાઓ જ્યાં સુધી થાય નહિ ત્યાં સુધી આપણા દેશ
હદાર થવાને નયો માટે આપણે પ્રથમ આપણે પોત
પોતા સ્વાયે તજનારા, સેચ કરવા ઇચ્છનારા અને શ્રીમદ્ભગ
વતીતાના ફળત્યાગી કર્મચોમના મદાન સિદ્ધાંત પ્રમાણે વર્તન
નિરપૂઠી ત્યાગી બાવાઓ તૈયાર કરવા જોઈએ.

મં કહ્યું, એ તો ખરું, પણ એવો કડીન ત્યાગ કેમ બને
પોતાનો સાર્થ બેઠી દેવા, પોતાના સુખ બેઠી દેવાં, અને ધરાદા પુ
કુલ્ય ખમવાં, એ કાંઈ આજના મોજ ચોખાના વખતમાં સહેલી ન
હોય.

ત્યારે સારાભાઈએ કહ્યું કે, પણ ચક્રવર્તીમદારાજા ઇમરોડે પોત
હુંકમાર જીવાન કુંવરીને બાવી બનાવીને સિંહલકિંપ મોકલી લેતા કે
કાંઈ આપણા દેશમાં વધારે જાણુક નથી, અને ચક્રવર્તી મદાર
અરોડના વૈભવો તથા સુખો કરતાં આપણાં ઊકારાને કાંઈ વ
સુખો અને વૈભવો નહો આપણા દેશની મરોબાઈને હીધે આ
તો હાલમાં હિંદોજ હીએ. આપણે કું વધારે તજવું પડે
છે ? હું જાણું સુખી માણસ મળ્યાકં છું, તોપણ મારી પાસે
હંમરથી વધારે રૂપીઆ નથી, અને તે પણ કાંઈક આડા અવળા ચોર
પીંડાયા કરીને મેળવેલા. તેમાં મને થાય હીકરા અને જલ્લુ હીકરીએ
તથા ઊકરાઓને ભણાવવા વિજેરેનાં ખર્ચો બાકો છે. એટલે
તો જાણ્યોઈને બાજે એક તુરેણું કુરેહું પડું પડું થઈ રું
ધર, ને જલ્લુ હંમર રૂપીઆ આવે. એમાં તે મું ન્યાય થઈ જવાનો
કે એટલું પણ ન લાગુ થકે ? અને વાતથી ત્યાગી એમાં

હાંધ મેટી વાત નથી, કારણકે આપણા લોકોમાં હાલ મન ગમતી બેરી મળે છે જ ક્યાં ? અને તેમાં પણ અમારો નાતમાં તે કન્યાઓ નો દુકાળજ છે. જઈશણાઈ માટે બહુ મહેનત કરોએ તોપણ આવ વર્ષથી વધારે મોટી કન્યા અમારામાં મળી શકેજ નહિ. કારણકે કન્યાઓની અઘલ એટલે વેણીયાંમાંથીજ ઇકરીઓના વેશવાળ થઈ જાય. તેમ છતાં ધણેકે કહી મોટી કન્યા પણ મળે તોપણ તે રૂપમાં ખરાબર હોય નહિ, રૂપમાં સારી હોય તો ગુણમાં મીઠું હોય, કાંઈક એકાદો ગુણ હોય તો સાથે એકાદો મોટો વ્હેમ પણ હોય, એટલે આપણાં હાલનાં લગ્ન એ તો લકડકના લાડુ છે, “સ્વામ્યા ચો ધી વસ્તામ્યા અને નદિ સ્વામ્યા ચો ધી વસ્તામ્યા” આમાં કન્યાનાં લગ્ન ત્યજી દેરા જેટલું મન વશ રાખવું એમાં તે શું મોટો ત્યાગ કરવાનો છે? શું એટલું પણ ન બને ? અને જે આવા સહેલા ત્યાગ પણ ન કરી શકે તે દેશના કલ્યાણને અર્થે થઈ જતનાં દુઃખો કેવી રીતે ખમી શકે ? માટે દેશની સેવા કરવા શ્રાદ્ધ જાવા થવા ઇચ્છનારે તો આવા સહેલા સહેલા ત્યાગ કરવાંજ જરૂર શીખવું જોઈએ.

મેં કહ્યું, એ વાત સાચી છે, પણ આપણા લોકો એટલા બધા પાછળ પડી ગયા છે કે દેશના કલ્યાણને ખાવર આવ્યો સાદો ત્યાગ, આવ્યો નાનો ત્યાગ પણ તેઓ કરી શકતા નથી. વારુ તમારા બીજા લોકોએ માટે શું વિચાર છે ? તેઓને કઈ લાઇનમાં મૂકવા ધારો છો ?

ત્યારે સારાશબ્દએ કહ્યું કે, જઈશણાઈની નાના બીજા મહિંસાઈ છે તે બી. એ. ના અભ્યાસમાં છે, હોને હવે વેપારી કેલેજમાં, હાખલ કર્યો છે. કારણકે એવું મગજ એ જાણું છે. માટે મે વરસ વેપારી કેલેજથી આપ્યા પછી મીલેના એજન્ટ તરીકે તેને ચીન મોકલ્યો છે, મીલે હુરખાઈ છે તેને સ્વામ્યજીવસ શીખવા માટે પ્રેક્ષક ગજગર સહિયની લેબોરેટરીમાં મોકલ્યો છે અને ત્યાં પણ વર્ષ પુરાં

થયા પછી અનુભવ લેવા માટે જે વર્ષ 'ગાલી' ની મોટી 'કેમીસ્ટ્રી કોલેજ'માં મુક્યો છે. તેને ગાયકવાડ મરખાની રકોતરશીપ મળવાનો આશા છે. એ.એ. બચુભાઈ મેટ્રીકમાં છે, તેને જેતીવાડીની કોલેજમાં મુક્યો છે. કારણકે તેનું મગજ એ કામ માટે લાયક છે, અને મારા લાભવગ્રથી કુટિયાત્રાડના કોઈ સભ્યમાં બહુ થોડા પૈસામાં ઘણી જમીન તથા મોટા હકો મળી શકે તેમ છે. કારણકે જે ચાર સભ્યના કારભારીઓ સાથે આપણને સારું છે, અને સહિયરને ક્રીધે એમને વધતો-વંધત માડું કામકાજ પડ્યા કરે છે. માટે બાકી વડોદરા લાભ સંહિતા ઈંધી લઈ શકાય તેમ છે. એમાં કાંઈ આપણે અન્યાય કરવો નથી, પણ કાંઈક ફાપરો તો બેંક્રોએજ. અને તે મળી શકે તેમ છે, માટે એક ઊકરાને એ ખાતામાં નાંખવો છે, અને પાંચમા ઊંદુભાઈને તરકરી ખાતામાં દફતાર કે સુમેદાર બનાવવો છે. એ એ કામને લાયક છે, અને તેને વડ મને તો અગમ્ય જતાં ને જનરલ ધઈ શકે તેવો છે. આ મધ્યે દેશનો જરૂરીયાત પૂરનમા લઈને મારા પાંચે ઊકરાને એ 'જુરી જુરી લાઈનમાં મોકલવા નહોં કયું' છે, અને મારો મોટી દીકરી ગીરલાજેન વાળાવિધવા છે તે અમારે ઘેર સ્ત્રીઓનાં બપોરની રુત ચલાવે છે.

એ સાંજીને એ કળું કે, અરો ! વમારી દીકરી પણ એક સાડું કામ કરે છે ! એ બહુ જ પુરોનો વાત આપણા દેશની નિચારી લાખો બાળવિધવાઓ અંધારા ધરના એકાલ ખૂંટામાં પડી પડી રાયા કરે છે, અને આમકવા જવ-મા, કુદજાં કુદવામા તથા રાહલું રાવામા જ પોળાની છાંટી સુમાવી દે છે, તેને બદલે વમારી દીકરી ગીરલાજેન એવાં કામમાં રોકાયલી રહે છે એ બહુ જ પુરોનો વાલ છે. વાડ, પણ વમારે ધંધેમા વમરા એકે દીકરાને નહિ નાંખો ? અમલદારોનું અને સત્તાનું સુખ તેને નહિ આપવા દો ?

એ સાંજીને સારાખાઈએ કળું કે, રાજની નોકરોમાં દરે અગાઉના જેવી મને રહી નથી, અને (ચિરસ્વારો કરવામાં મને છે

બહુ ઠડવો અનુભવ મળ્યો છે. કારણકે એમાં ધણીએ ઠાળાં ધોળાં કરવાં પડેછે. બહુજ શુશામત કરવી પડે છે, અને જો જરાક લાલચમાં પડી જાય એ તો ઘણી વખત અંતર ચેચીને કામ્ કરવું પડે છે, અને એ રસ્તામાં વારંવાર નાની મોટી એટલી બધી લાલચો ખાલ્યા કરે છે કે તેમાંથી બચવું એ બહુ મુશ્કેલ છે. માટે અમે પ્રાઈ બાઈ ઠઠેવાણા અને રાજમાન રાજેશી લખાણુ તે જ બસ છે. હવે હું મારા ઇકરાએને એવા બતાવવા માગતો નથી, કારણકે રાજખી નોકરી કરવાથી હાલ ઉપર તાણું દેવું પડે છે, એટલે કે બહિર ખર્ચના લાભ માટે છૂટથી મોટી શકાતું નથી, અને એ લાઈનમાં પડેલા માણસો એવા હુકમ કરવાની ઠેવવાળા, એવા કડક મિલનગદા, અને એવી મોટી મોટાઈ વાળા, તથા એવી નાણુધર્ધવાળા ખતો બચ છે કે પછી તેઓથી દેશસેવાનાં કાર્ય પણ કામો બની શકતાં નથી. માટે આજ સુધી મોટાળા પીંડાળા વાળીને મે જેમ તેમ નીલાવું તેજ પણું છે, પણ હવે હું એમાં મારા ઇકરાએને મૂકવા હાજર નથી. જો પાડુ તો ઉપરો અમલકારોના વગરો તેઓને નફુજ સાથે દેકાણે એટલી રાકું તેમ છું, છતાં પણ એવી નમાણી અને કડખી છદ્મીમાં હું તેઓને રાખી મૂકવા હચ્છતો નથી, વાડુ, પણ તમે વમારા ઇકરાએને કઈ લાઈનમાં મૂકવા પાડો છો ?

એ સાંભળીને મેં કહ્યું કે, મારા ઇકરાઓ ! એતો તો કાંઈ વાતજ ન પછો. મોટો હેરકટીંગતી હુકમ કહે તેવો છે, પણ એ ધંધો પણ તેને બરાબર આવડે એમ મને લાગતું નથી. બીજામાં સુખવારના વાંધા છે, એટલે તે પણ મારી વાળેડ પાનીમાં લેવો છે. એ કાંઈ કરી શકે એમ મને લાગતું નથી. અને તોજે સૂચી નાનો હોડવો મહા લકુંવો છે. તે સાથે પકડવાના ધંધા કરે તેવો છે અને મને લાગે છે કે તેનો છાંદમી કેદખાનામાં જ પૂરી કરવો. કારણકે એનો મા બહુજ ખરાબ છે, તેને બહુ જ મોટાં મોટાં લાક, કરીને ઇકરાએને ખગારેલ છે, અને ઘરમાં આપણું કાંઈ ચાલે નહિ એટલે પછી ઉપાસ શું ? મેં પણ એ કહ્યું કે તેને સુબાઈ મોકલીએ,

અને જૂન બહાવીએ, પણ એ બહાણાતું કંઈ માને કે ? તે કહે છે કે મારા હીકરાને મારી નજરથી દૂર કરાઈ જવા હવે નહિ, અને અમારા પાકેથી ડોકરે, વાત ઉપરથી વાત નીકળતાં, એમ કહી રીધું કે ઉકરાંએને માથે બલુવાની શીકર હોય ત્યાં સુધી ચરીરે સારાં ચાય નહિ. એ સાંભળીને એણે તો ગાંડ વાળી, તેથી ઉકરાંને નિશાએ મોકલવાનાજ વાંધા, અને બીજી વરફ એટાં લાડ, ખેડ ઉપરાઈ, અને ચાહીને બીજાએનું અપમાન કરતાં, બહું બેલતાં તથા હુશ્ચાર કરતાં રીખવે, અને એમાં મળે માને, એનું પરિણામ તે બીજું શું થાય ? હું તો એ બાવડીથી તથા ઉકરાંએથી તોબા તોબા થઈ ગયો છું. અને હવે ભુવાન ઉમરનાં ઉકરાંએને કાઢું છીએ પણ શું ? મોટો વીચ વરસનો છે, અને નીચે સોજ વરસનો છે, એટલે હવે એક કહું તે ચાર સાતનું તેમ જુ. અને હવે તો નાના ઉકરાંની લક્ષ્યાઈથી, વચકા ઉકરાંના બેભગરાપણાથી અને મોટાની મૂર્ખાઈથી તે પચ કાઢવી ગઈ છે. પણ હવે ઉપાય શું ? તેનો કંઈ રસ્તો બેઠાયો.

એ સાંભળીને સારાભાઈએ કહ્યું કે, હા એનો રસ્તો બહુ મોટો છે. આપણા કનિષ્ઠ દેશસેવકો બનાવવાના ખતામાં તેઓને મૂકી એટલે ત્યાં તેઓના સ્વભાવનું અનુકૂળ આવડી લાઈનમાં તેમને લગાડશે અને પારસી મા વિના કન ન લીધાય, તેમ હવે લખારાથી એ ઉકરાંએ નહિ સુધરે, પણ કનિષ્ઠ હાય નહીં તેઓ સુધરી જશે કારણકે એઓના પામેથી કેમ કામ લેવું તે કનને બરાબર રીત આવડે છે. ત્યાં તમે તેઓને લખાવ કરો, એ માટે કવિ ઉપા મલામલુ હું આપોશ.

એ સાંભળીને એ પૂછ્યું કે, દેશસેવકો લેવાર કરવાનાં ખાતાંને કાંઈ હરીકવ તો મને કહે ? એ માટે હું કંઈ જાણુનો નથી.

ત્યારે સારાભાઈએ કહ્યું કે, જાણે તો એકિસમાં જવાનો ટાકું થઈ ગયો છે, માટે બીજી વખત મળ્યું ત્યારે એ બાબતનો ખુલાસો

હું તમને કહીશ. આને તો કહે “જય સચ્ચિદાનંદ” એમ કહી જ-
ને મિત્રો છુટા પડ્યા.

(નવા યુગની વાતો વાગ-૧.)

સર ધર્મસેત્ર.

ન પિતા, માતા, પત્નિ, પુત્ર એમાંના કોઈ ઉપર પણ મારામાં
પૂર્વ પ્રેમ થઈ નહિ શકે તો સ પૂર્વ માનવમતિ ઉપર તેમજ અનંત
અને અચિંત્ય એવા પરમેશ્વર ઉપર શી રીતે યજ શકશે ? જન્મ-
ભૂમિ ઉપર પ્રેમ ઉત્પન્ન નહિ થાય તો કલ્પનાતીત એવા સમગ્ર
વિશ્વ ઉપર શી રીતે યજ શકશે ? જ જા ઉગમસ્થાને નાની હોય
છે પરંતુ ઉઠે તે આમરને મળે છે. વૃક્ષની અંકુર પ્રથમ નાની
હોય છે, પરંતુ ક્રમે ક્રમે વધીતે વનમાં વિશાળ છાયા આપવા જેવડું
મોડું થાય છે. ઘર બેઠી વનમાં જવાથી મનમાં રહેલી વાસનાઓ શું
નહ થશે ? કંઠાવાણું ઝાક એક ઠેકણેથી ઉપાડી બીજે ઠેકણે વાપવાથી
તેના કંઠા નહ થશે કે ? સંસારમાંની અનેક મોઢક વસ્તુઓ ઇન્દ્રિયોને
આકર્ષે છે અને તેથી વાસનાઓ ઉદય થાય છે. વનમાં જઈ ઇન્દ્રિયોને
જામી રાખવાથી કંઈ વાચના અર્થિત થાત થશે ? આંધળાને દેવાની
અને બહિરાને સાંભળવાની ક્ષમણ ઈંજ નથી હોતી કે ? મનુષ્યમત
ચલુદીત કે કર્ણુદીત થાય તો તેથી શું તેને પરમાર્થના લાભ મળશે ?
અરેખર, આ માર્ગ સત્ય ધર્મનો નથી. આ અધર્મનો માર્ગ તો
માર્ગ દુઃખ વ્યથિત થાય છે. ઇન્દ્રિયો અને વાસનાઓ ઉક નાશ કરવામાં
આમે તો પતી મનુષ્યત્વ રહેજ શી રીતે ? વૃક્ષનાં ફળ, ફુલ, શાખા-
ઓ અને પાંદડાંનો નાશ કરવામાં આમે તો પાછો તેવું વૃક્ષત્વ રહેજ.

લાઈને તેની બૈરીપર હેવ રાખતો જોઈને અને તેનાં છોકરાંને રમાડીનેજ રાહ થાય, પણ જહુ મોટું કામ કરવું હોય તો એવું એવું / કાંઈક તો ખમવું જ જોઈએ. એવું ખમ્યા વિના કાંઈ આગળ વધાય, નહિ. કારણ કે જમી બલતની અનુકૂળતાઓ તો ક્યાંથી હોય ? કાંઈક કાંઈક અડચણો તો હોયજ, પણ તેથી હારી જઈએ તો કામ કેમ થાય ?

આ સાંભળીને મહેં કહ્યું કે, શું ત્યારે તમે ખરેખર બાવો બનાવવાના ?

ત્યારે સાસલાઈએ કહ્યું કે, એમાં શક શું ? હું તો રાજ્યની નોકરીમાં પડી રહ્યો અને મારી છાંટીમાં કાંઈ દેરાની સેવા કરી ન શક્યો, પણ છોકરાઓ હવે કાંઈક સેવા કરી શકે એમ તો કરીએ ? જો એટલું થાય તો પણ સન્તોષ. કારણકે દેરાની સેવા કરી શકે એવાં એક બે માણસો આપણાં કુટુંબમાંથી તૈયાર કરવાં અને તેને બહાર માઠવાં એ પુન્ય પણ કાંઈ જેવું તેવું નથી. એમ કરવું એ પણ જહુ મોટી વાત છે, એટલુંજ નહિ પણ મને તો એમ લાગે છે કે ત્યારે દરેક કુટુંબમાંથી સ્વયંસેવકો તૈયાર થશે, અને ત્યારે માર્ગપો એમ સમજવા થશે કે, દેશની સેવા માટે અમારે અમારી તરફથી કેાઈ પણ લાઈનમાં બહાર પડીને કામ કરી શકે તેવો એકામાં એકો એક પેલું છોકરો તૈયાર કરીને આપવોજ જોઈએ ત્યારેજ દેશનો ઉદાર થશે.

એ સાંભળીને મહેં કહ્યું કે ખરેખર એમજ છે, પણ મને અજાણ્યો એ લાગે છે કે જશસ્વાજ જેવા વિદ્વાન દીકરાને બાવો 'બનાવવાનું' તમને કેમ મુશ્યું ?

ત્યારે સાસલાઈએ કહ્યું કે, ચક્રવર્તી મહારાજાધિરાજ મહાત્મા અમરોકે પોતાના દીકરાઓને બાવા બનાવ્યા હતા, અને પોતાની દીકરીઓને બાવી બનાવી હતાંરે આઈ દૂર આવેલા સુલકોમાં પોતાના ધર્મનો ઉપદેશ કરવા માટે મોકલી હતી. કારણકે મહારાજા અમરોકને એમ

લાગ્યું હતું કે, સાચા જ્ઞાનવાળા નિરપૂટી બાવાઓ બનાવ્યા વિના ધર્મને ફેલાવો નહિ થઈ શકે, તેથી પોતાના ચક્રવર્તી રાજ્યનાં દેવતાઈ વૈભવો છોડાવીને તેણે પોતાના કુંવરોને બાવા, તથા મુકોમજ રજાગમ્યાઓને બાવીઓ બનાવી હતી. તેમજ મને લાગે છે કે પોતાના સ્વાર્થને શોગ આપનાર, અને સારે રસ્તે કામ લેનારા દેશ દિલકારી બાવાઓ, જ્યાં સુધી શાશ્વત નહિ ત્યાં સુધી આપણા દેશને ઉદ્ધાર થવાનો નથી. માટે આપણે પ્રથમ આપણે પોતાના યેરથી સ્વાર્થ તજનારા, સેવા કરતા ઇચ્છનારા અને દીમ્હલગવદ ગીતાના ફળત્યાગી કર્મયોગના મહાન સિદ્ધાંત પ્રમાણે પર્વતારા નિરપૂટી ત્યાગી બાવાઓ તૈયાર કરવા જોઈએ.

૧ મેં કહ્યું, એ તો ખરું, પણ એવો કડીન ત્યાગ કેમ બને ? પોતાનો સ્વાર્થ છોડી દેવા, પોતાનાં સુખ છોડી દેવાં, અને ઈશ્વરા પૂર્વક કુખ પ્રમથાં, એ કાઈ બાજના મેજ શોખના વખતમાં સહેલી વાત નથી.

ત્યારે સારાભાઈએ કહ્યું કે, પણ ચક્રવર્તી મહારાજા અમોઝે પોતાની મુકોમજ ભુવાન કુંવરોને બાવી બનાવીને સિંહલદ્વિપ મોકલી તેનાં કરતાં કાંઈ આપણા છોકરાંએ વધારે નજીક નથી, અને ચક્રવર્તી મહારાજા અમોઝના વૈભવો તથા મુખો કરતાં આપણાં છોકરાંને કાંઈ વધારે મુખો અને વૈભવો નથી આપણા દેશની ગરીબાઈને છીપે આપણે તોંદાત્રમાં દરિદ્રાજ ધીએ આપણે શું વધારે તજવું પડે એમ છે ? હું બહુ સુખી માલુસ મણકાં છું, તોપણ મારી ખસે વીસ દબરથી વધારે રૂપીઆ નથી, અને તે પણ કાંઈક આડા જવળા ગોરાળા પીંડળા કરીને મેળવેલા. તેમાં મને પાચ દીકરા અને ત્રણ દીકરીઓ છે, તથા છોકરાઓને જણાવવા વિગેરેનાં ખર્ચો બાકી છે. એટલે બહુ તો જાંઘભાઈને બાગે એક છુટેશ પુરેલું પડ પડું થઈ રહેલું થર, તે ત્રણ દબર રૂપીઆ બાવે. એમાં તે શું ન્યાત્ર થઈ જવાનો દુનો કે એટલું પણ ન લગત શકે ? અને બાવડી ત્યાગી એમાં પણ

કાંઈ ઘોડી વાત નથી, કારણકે આપણા લોકોમાં હાલ મનઃ ગમતી બિંદી મળે છે જ ક્યાં ? અને તેમાં પણ અમારો ન તમાં તો ક્યાંયો નો દુકાનગર્ છે. બંધગાંધી મટે જુદું મહેનત કરાવે તોપણ સાત વર્ષથી વધારે ઘોડી ક્યા અમારામાં મળી શકેજ નહિ. કારણકે કન્યાઓની આજની એટલે ઘોડીયાંમાંથીજ છાકરીઓના વેશભાષણ થઈ જાય. તેમ છતાં ધરકે કહી મોટી કન્યા પણ મળે તોપણ તે રૂપમાં ખરાબર હોય નહિ, રૂપમાં સાડી હોય તો શુભમાં ગીંદુ હોય, કાંઈક એકાદો સુખ હોય તો કાચે એકાદો ઘોડો વ્હેમ પણ હોય, એટલે આપણાં હાલનાં લક્ષ્ય એ તો લક્ષ્યના લાડુ છે, “સ્વામ્યા વો વો વસ્તામ્યા અને નહિ સ્વામ્યા દો બી વસ્તામ્યા” આવાં કન્વર્સનાં રૂબ ત્યજી દેતા જેટલું મન વશ શખાવું એમાં તે છું શિરો ત્યાગ કરવાનો છે? છું એટલું પણ ન જાને ? અને જે ખાવા સહેલા ત્યાગ પણ ન કરી શકે તે દેશના કારણને ખર્ચે પછી જાતનાં દુઃખો કેવી રીતે ખમી શકે ? માટે દેશની સેવા કરવા સાથે ખાવા થવા ઇચ્છનારે તો ખાવા સહેલા સહેલા ત્યાગ કરવાંજ જરૂર રીખવું જોઈએ.

મેં કહ્યું, એ વાત માત્રી છે, પણ આપણા લોકો એવલા બધા પાછાં પડી ગયા છે કે દેશના કારણને ખાતર આવે સારો ત્યાગ આવે નાનો ત્યાગ પણ તેઓ કાગે સારા નથી વાણી તમ શ્રીની દીકરાઓ મટે છું વિચાર છે ? તેઓને કઈ લાઇનમાં મુકવા ધારો છો ?

ત્યારે સારાજીબી છું કે, બંધગાંધીના નાના બીજા મહિમાઈ છે તે બી એ ના અજાણજા છે, હોને હરે વેપારી કે સે/માં રૂખડ કરવે છે. કારણકે એનું માન એ જાનવું છે. મટે મે વસ્ત્ર વેપારી કેળવણી આપ્યા પછી ગીસોના એજન્ટ તરીકે તેને બીન એકાદો છે. બીને હરતાઈ છે તેને રમાયજુસાટ રીખવા મટે પ્રદેશર મજબૂર સહેવાની લેગેરટરીમા મેકલ્યો છે અને ત્યાં પ્રવુ-વુપ પુરાં

ખંદુ કંઠે એનું કાંઈ મળ્યું છે. કારણકે એમાં ઘણાંએ કાંઈ પાછું કરવાં પડે છે. બહુજ ખુશામત કરવી પડે છે, અને જે જરાક લાલચમાં પડી જઈએ તો ઘણી વખત અંતર વેચીને કામ કરવું પડે છે, અને એ રસ્તામાં વારંવાર નાની મોટી એટલી જમી લાલચો અગવ્યા કરે છે કે તેમાંથી બચવું એ બહુ મુશ્કેલ છે. માટે અમે ભાઈ લાઈ કહેવાણા અને રાજમાન રાજેશી લખાણા તો જ બસ છે. હવે હું મારા ઉકરાએને એવા બનાવવા માગતો નથી, કારણકે રાજમાનો નોકરી કરવાથી હજી ઉપર તાણું દેવું પડે છે, એટલે કે જાહેર પ્રજાના લાભ માટે છૂટકા એટલી રાખવું નથી, અને એ લાંબનમાં પડેલા માણસો એવા હુકમ કરવાની દેવવાળા, એવા કઠક મિલજના, અને એવી મોટી મોટાઈ વાળા, તથા એવો નાણુકાઈવાળા બની જાય છે કે પછી તેઓથી દેશસેવાનાં કાંઈ પણ કામો બની શકતાં નથી. માટે આજ મુખી મોટાણા પીંઠાળા વાળીને એ જેમ તેમ નીલાન્યું તેજ ઘણું છે, પણ હવે હું એમાં મારા ઉકરાએને મૂકવા ઇચ્છતો નથી. એ ધારું તો ઉપરી અમલદારના વગથી તેઓને બહુજ સારે દેકાણે મોઢવી રાકું તેમ છું, છતાં પણ એવી નમાલી અને કઠંગી છાંદગીમાં હું તેઓને રાખી મૂકવા ઇચ્છતો નથી; વારું, પણ તમે તમારા ઉકરાએને કઈ લાંબનમાં મૂકવા ધારો છો ?

એ સાંભળીને એ કહ્યું કે, મારા ઉકરાએ ! એની તો કાંઈ વાતજ ન પડે. મોટો હેરકટીંગની દુકાન કાઢે તેવો છે, પણ એ ધણે ધણુ તેને બરાબર આવડે એમ મને લાગતું નથી. ખીજામાં બુધવારના વાંધા છે, એટલે તે પણ માટી વાળેલ પાનીયાં જેવો છે. એ કાંઈ કરી શકે એમ મને લાગતું નથી. અને ત્રીજો સાચી નાનો ઉકરા મહા લઈએ છે. તે સાચું પકડવાના ધંધા કરે તેવો છે અને મને લાગે છે કે તેની છાંદગી કેદખાનામાં જ પડી કરશે. કારણકે એની મા બહુજ ખરાબ છે, તેને બહુ જ ખોટાં ખોટાં લાડ કરીને ઉકરાએને બમાડેલ છે, અને ઘરમાં આપણું કાંઈ આવે નહિ એટલે પછી ઉપર શું ? એ ધણેએ કહ્યું કે તેને મુંબાઈ મોકલીએ,

અને ખૂબ બહુવીએ, પણ એ બહુખતુ કાંઈ માને કે ? તે કહે છે કે મારા હોકરાને માથે નજરથી દૂર ક્યાંઈ જવા નહિ, અને અમારા પાકેથી ડાકતરે, વાવ ઉપરથી જાવ નીકળતાં, એમ કહી રીધું કે ઊકડાંએને માથે બહુવાની શ્રીકર દેવ ત્યાં સુધી ચરીરે આંસાં થાય નહિ. એ સાંભળીને એલે તો અંક વાળી, તેથી ઊકડાંને નિશાળે મોકલવાનાજ વાંધા, અને બીજી વરસ ખેડાં લાડ, ખેડાં ઉપરાણું, અને ચાહીને ખીજએતું અપમાન કરતાં, મૂકું એવતાં તથા હુઆઈ કરતાં રીખવે, અને એમાં મળે માને, એતું પરિણામ તે બીજું શું થાય ? હું તો એ બાધડીથી તથા ઊકડાંએથી તોબા તોબા થઈ ગયો છું. અને હવે જીવાત ઉખરનાં ઊકડાંએને કાઢું કહીએ પણ શું ? મોટો બીજા વરસનો છે, અને ત્રીજો સોળ વરસનો છે, એટલે હવે એક કહું તો આર સામજી તેમ છું. અને હવે તો નાના ઊકડાની લજ્જાકાંથી, વચલા ઊકડાના જેખમરુપણથી અને મોટાની ખૂબીકાંથી તે પણ ક'લાળી ગઈ છે. પણ હવે ઉપાય શું ? તેનો કાંઈ રસ્તો બતાવો.

એ સાંભળીને સાચામાઈએ કહ્યું કે, હા' એનો રસ્તો બહુ છેલો છે. અપણા કવિના દેસસેવકો બતાવવાના ખાલામાં તેઓને મૂકે એટલે ત્યાં તેઓના સ્વભાવને બહુજાળ બાવળી લાઈનમાં તેમને લગાડશે, અને પારડી મા વિના કાન ન વીખાય, તેમ હવે વમાતાથી એ ઊકડાએ નહિ સુપરે, પણ કવિના હાથ નીચે તેઓ સુપરી જશે, કારણકે એઓનો પ્રસેથી કેમ કામ લેતું તે કવિને ખરાબર રીતે આવડે છે. ત્યાં રમે તેઓને લખાવ કરો, એ માટે કવિ ઉપર મહામજા હ' આપીશ.

એ સાંભળીને એ પૂછ્યું કે, દેસસેવકો તેવાર કરવાનાં ખાલાંનો કાંઈક ફકીલ તો મને કહો ? એ માટે હું કાંઈ બહુતો નથી.

ત્યારે સાચામાઈએ કહ્યું કે, આજે તો બોલિયમાં જવાને ટાઈમ થઈ ગયો છે, માટે બીજી વખત મળ્યું ત્યારે એ બતાવતો ખુલાસો

હું વમને કહીશ્ય. આજે તો હવે “જય સચ્ચિદાનંદ” એમ કહી બ-
ને મિત્રો છુટા પડ્યા.

(નવા મુગની વાલો ભાગ-૧.)

હરુ ઘર્મતેત્ર.

ન પિતા, માતા, પત્નિ, પુત્ર એમાંના કોઈ ઉપર પ્રથમ માણસો
પ્રથમ પ્રેમ થઈ નહિ શકે તો મનુષ્ય માનવત્વને ઉપર તેમજ અનંત
અને અચિંત્ય એવા પરંપરા ઉપર શું શું થઈ શકે ? જન્મ-
મૃતિ ઉપર પ્રેમ ઉત્પન્ન નહિ થાય તો કઈનાતોત એક સમય
વિશ્વ ઉપર શું રહે છે શકે ? આજ ઉપમરૂપાને નાતો હોય
ઉપરંતુ ઉઠે તે આગને મળે છે વૃક્ષને અકુર પ્રથમ નેતો
હોય છે, પરંતુ કમે કમે વધી તે વનમાં વિશાળ છ.મા આપણા જેવડું
સોડું થાય છે. પરંતુ વનમાં જ્યાંથી મનુષ્ય રહેતો પામનાયો. શું
નહ થયો કોંટાવાળું ઝાડ એક ઠેકાણેથી ઉપાડી બીજે ઠેકાણે વાપવાથી
તેના કંઠા નહ થયે કે ? સંસારમાંથી અનેક સોડક વાળુઓ ઈન્દ્રિયોને
આકર્ષે છે અને તેથી વાચનાનો ઉદય થાય છે. વનમાં જ્યાં ઈન્દ્રિયોને
મૂખી રાખવાથી ફાં વાચના અર્થે સ્પર્શ થયે ? ગર્ભધારને જોવાની
અને બહેનને સાંભળવાનો ક્રમજ ઈન્દ્રિય નથી હોતો કે ? મનુષ્યમત
અશુદ્ધિ કે કષ્ટદીન થાય તો તેથી શું તેને પરમાર્થના લાભ મળે ?
ખરેખર, આ માર્ગ સત્ય પામતો નથી. આ અધર્મનો માર્ગ જોઈ
માર્ગ હૃદય બંધાય થાય છે ઈન્દ્રિયો અને વાચનાનો છેક નાશ કરવામાં
આવે તો’પી મનુષ્યત્વ રહેજ શી રીતે ? વૃક્ષનાં ફળ, ફુલ, શ.અ-
ઓ અને પાંદડાંનો નાશ કરવામાં આવે તો પછી તેવું વૃક્ષ રહેજ

એક ઉત્સવના વખતે પહેરવાને ઉત્તમ પોશાક ખરીદવા માટે રાજકુમારે ગાયેદેશાખિને 'ઘણા રૂપિયા' આપ્યા હતા, પરંતુ તેણે તેને પોશાક વેચ્યો નહિ હોતાં એવળા પૈયા ગરીબોને વહેંચી "શીયાં ઉત્સવની વેળાએ તે પેચાનો સામાન્ય પોશાક પહેરેને ગાતી, ત્યાં તે સફેદ પદ્મ પુષ્પના નેચી પોતાની પવિત્ર યોગ્યાથી મૈત્રી બેઠ હોય ત્યાંથી

(આ નાનદર્પ મંદિર).

માયકવાડ આદી ઉપર આવ્યા, ત્યારેજ ઈ. સ. ૧૮૮૧ માં કેળવ-
ણીનો પ્રથમ ખરી રીતે હાથ ધરવામાં આવ્યો. એક સુવ્યવસ્થિત
કેળવણીખાતું સ્થાપવામાં આવ્યું અને 'માધ્યમિક તેમજ માધ્ય-
મિક શાળાઓ' વડોદરા રાજ્યના દરેક પ્રાંતોમાં ઉઘાડવામાં
આવી. તે શાળાઓની સંખ્યા દરેક વર્ષે વધતી આવી અ-
ને હવે આખા રાજ્યમાં ૨૬૩૨ માધ્યમિક શાળાઓ છે, ૪૧ માધ્યમિક
શાળાઓ છે, તેમાં ૭ હાઈસ્કૂલો છે, અને વળી તે સાત હાઈસ્કૂલોમાં
એક ઓછો માટેની હાઈસ્કૂલ છે. તે ઉપરાંત એક કોલેજ છે. યુનિવ-
ર્સિટીની સાયન્સની તેમજ આર્ટ્સની પઠવોમાં માટે આ કોલેજમાંથી
વિદ્યાર્થીઓ તૈયાર થાય છે. વળી બે ટ્રીનિંગ કોલેજો છે. તેમાંની એક
માં ગુરૂપ શિક્ષકો તૈયાર થાય છે અને બીજીમાં ઓશિક-
કોને તૈયાર કરવામાં આવે છે આ ઉપરાંત કેટલીક વિશિષ્ટ મંદિરાઓ
છે; જેઓ કે કલાકલન, સંગીત શાળાઓ, અનાયાત્રમની શાળાઓ
મંદુર પાઠશાળાઓ, અને સારોએ ચાલતી શાળાઓ; અંત્યજ
કોમોના વિદ્યાર્થીઓ માટે એકે તેમને કોઈપણ સામાન્ય શાળામાં
દાખલ થવાની છૂટ છે તો પણ, ખાસ શાળાઓ સ્થાપવામાં આવી છે.
આવી અંત્યજ કોમોનાં છોકરાં માટે તેમજ અનાથ લોકોનાં છોકરાં
માટે વસતિગૃહો ઉઘાડવામાં આવ્યાં છે. તેમાં આ પછાત કોમના
વિદ્યાર્થીઓને સંખવામાં આવે છે; ખવડવવામાં આવે છે અને કેળવણી
આપવામાં આવે છે. શીર્મંત મહારાજ સાહેબને પોતાની મનની
કેળવણી માટે ગતિ ઉત્કૃષ્ટ ઇચ્છા છે અને કેળવણી ઉપર જે દુરદર્શી
ઉદારતાથી પૈસાનો વ્યય થાય છે તેવો કોઈપણ ખાતામાં સતો હોય
એમ અશ્વત્થ નથી; અને તેનાં પરિણામ થતાં સારાં અને સતો પ-
કારક આવ્યાં છે.

આખા હિંદુસ્તાનમાં ફક્ત વડોદરા રાજ્યમાંજ માધ્યમિક શાળા-
ઓમાં શિક્ષણ ફરજિયાત અને મુક્ત અપાય છે. ઈ. સ. ૧૮૬૩ ના બ-
યુબ્બરીમાં જ્યારે શ્રી મહારાજ સાહેબ યુરોપના પ્રવાસથી પાછા

કૃપાં ત્યારે તેઓશ્રીએ પેતાના રાજ્યના એક ભાગમાં ફરજિયાત કે-
ળવણી ઠાળવ કરવાનો મક્રમ કરાવ કર્યો, અને આ અખતરો અમરેલી
પ્રાંતના અમરેલી તાલુકામાં અજમાવવાનું પસંદ કર્યું. એવો કાયદો ૫
માર્ચ ૧૯૦૧ કે ૭ થી ૧૨ વર્ષની ઉમરના બધાજ છોકરા અને ૭ થી ૧૦
વર્ષની ઉમરની બધીજ છોકરીઓએ શાળામાં જવું જોઈએ. આણું
છોકરું લામગમત દર દરેક શાળામાં ન જાય અથવા એક મહિનામાં
૧૫ દિવસ સુધિ ગેરહાજર રહે તે તેના વાલી મોકલ દંડની સજાને પાત્ર
થશે. આ પદ્ધતિએ ઇ. સ. ૧૮૬૩ ના નવેમ્બરમાં દર મામેમાં શાળા-
ઓ ખોલવામાં આવી હતી.

ઇ. સ. ૧૮૬૫ માં બીજાં દર મામેમાં શાળાઓ ખોલવામાં
આવી હતી, ત્રીજી બીજાં દર મામલોમાં ઇ. સ. ૧૮૬૭ ના ડીસેમ્બર
૨ માસમાં શાળાઓ ઉઘાડવામાં આવી હતી અને ઇ. સ. ૧૮૬૬ માં
ત્રીજી બીજાં વીમ મામેમાં ફરજિયાત શાળાઓ ઉઘાડવામાં આવી
હતી. ઇ. સ. ૧૮૭૧ ના ફેબ્રુઆરીમાં અને ઇ. સ. ૧૮૭૪ ના જુલાઈ-
માં બીજાં બે મામલોમાં ફરજિયાત શાળાઓ આપી હતી તેથી તેની
કુલ કુખ્યા પર યથા હતી. આ અખતરો સફળ થયો હોવાથી ફરજિ-
યાત કેળવણી આજ સમયમાં કરવાનો યોગ્ય સરકાર મહાસત્
સાહેબનો હાંબા વખતનો વિચાર અમલમાં આવેના જણાયો અને
અમરેલી પ્રાંતને માટે ઘડેલા નિયમો ઇ. સ. ૧૮૭૬ માં કાયદા તરીકે
પસાર કરવામાં આવ્યા. ત્યાર પછી આ નિયમોમાં થોડો ઘડો ફેરફાર
કરવામાં આવ્યો છે અને ફરજિયાત કેળવણી લેનાર છોકરીની ઉમર
વધારીને ૧૧ વર્ષની કરવામાં આવી છે. અમુક વિશિષ્ટ અનિયમોમાંજ
છોકરાઓ ફરજિયાત કેળવણીમાંથી મુક્ત થઈ શકે છે.
દાખલા તરીકે સરકારી નગરાઈ હોય અને મનની શક્તિઓ
મંદ હોય તો તે મુક્ત થવાને પાત્ર થાય છે. આ ફરજિયાત કેળવણીના
કારણમાં એકાએક અભ્યાસ મુજબની એવા ધોરણ સુધી થયો

જોઈએ એમ હતું' છે. અને ઉમ્મર લાચક ઊંકરાંને જે માળાપ દયા વાલી લાગણાગર છ દિવસ સુધી નિશાળે મોકલે નહીં, તો તેઓ દંડની સજાને પામ શાય છે. સઘળી પ્રાથમિક શાળાઓમાં મફત કેળવણી આપવાનું શ્રીમંત સરકાર મહાસત્ત્વ સાહેબે કૃપાવંત ચર્ચ કરાવ્યું છે. કેળવણી ખાતામાં સુધારો વધારો કરવા સારું છ. સ. ૧૯૦૬ માં એક કમીશન નિમણું હતું: અને તેની મુચનાઓથી એવા સુધારા કરવામાં આવ્યા છે કે જેથી વડોદરા સત્ત્વના કેળવણીના દેહાવામાં દૂરદર્શી પરિણામે સત્ત્વના વગર સ્ટેચો નહીં.

હાલની વસ્તી મહુત્રીની આર વર્ષ અમાઉ ફરજિયાત કેળવણી

ફરજિયાત કેળવણી
ના કાયદાના પંક્તિમા.

ને કાયદો અમલમાં આવ્યો છે અને હાલના વસ્તી મહુત્રીના આંકડાઓથી તે સ્પષ્ટ થયો છે કે નહિ તે વિષે તુલના કરવી તે ઉતાવળું પગલું છે

એમ ગણ્યો પશું એટલું તો નિશક જણાવી શકાય કે ફરજિયાત કેળવણીના કાયદો વિજયવંત નિવડ્યો છે. અને એની સાબિતી, છ. સ. ૧૯૧૧ ના માર્ચમાં જે ઊંકરાંનો સંખ્યા લખતી હતી તેને, વસ્તી મહુત્રીના દિવસે ગણાયલાં શાળામાં જવા લાચક ઊંકરાંઓની સાથે સરખાવતાં માત્રમ પડી આવે છે. ઉમ્મરના વાર્ષિક આંકડાઓ ઉપરથી આપણને માત્રમ મટે છે કે ૭ મી ૧૧ વર્ષની ૮૨૧૨૬ ઊંકરાંઓ હતી અને ૭-૧૨ વર્ષની ઉમ્મરના એકસ ૧૩૧૫૦૧ હતા. રાજ્યની એકંદરે વસ્તીના પ્રમાણમાં આ બે સંખ્યાનું એકત્ર મમાલુ રોકેડે ૧૦-૫ ટકા આવે. કેળવણી ખાતાના આંકડા ઉપરથી જણાય છે કે વસ્તી મહુત્રીના દિવસે નિશાળમાં ફરજિયાત કેળવણી લેનારાં ઊંકરાં ૧૬૪૨૧૧ હતાં. આથી એમ દર્શાવ શાય છે કે ૪૬૪૧૬ ઊંકરાં જેમ-તે નિશાળમાં દાખલ રહેલું જોઈતું હતું તેઓ હાજર થયા નહિતા. પણ આ જોઈતું કરવા એમ માત્રમ પડે છે કે કુલ ૩૦૬૬ વસ્તીના પાંચાગેના ફરજિયાત કેળવણી આપવાને બદલે ૨૦૧૫ ગાંધોમાં એક ફરજિયાત કેળવણીના અનુકૂળતા કરી આપવામાં આવી છે. તેથી

ગામગ એક હુલ્લર ગામોમાં હજુ ફરજિયાત કેળવણી કરવાનું બાકી છે અને ત્યાં મુખી તે ગામોમાં નિશાનો કાઢવામાં આવી નથી ત્યાં મુખી ફરજિયાત કેળવણીના કાયદાનો પડેપુલે અમલ થવો સંભવિત થી. આ ગામોને ફરજિયાત કેળવણી પૂરી પાડવાનું કામ પીએ. પીને હવામાં આવે છે. અલિશય નાનાં ગામડાંઓમાં ૧૬ છેકરાંની સંખ્યા પણ મળી આવતી નથી અને એવામાં એવાં ૧૦ છેકરાં સિવાય કોઈ પણ ફરજિયાત શાળા હવે નહિ એવું નિયમથી કહ્યું છે. અને જંગલોમાં અને કુંગરોમાં રહેતી રાત્રી પ્રજાઓનાં છેકરાં માટે શિક્ષકો મળી આવતા નથી.

ફરજિયાત કેળવણી

કેળવણી પાછળ આ સંખ્યામાં કેટલું ખર્ચ થાય છે તે માર્જીનમાં બતાવ્યું છે તે ઉપરથી જણાશે કે—

અગરે લેખન સ્થાનિક સંખ્યાએ આગળના પાઠ્ય કૌશલ્ય ખર્ચ.				૧૯૧૦ માં થયેલું ખર્ચ.	
૧૯૧૧	૧૯૦૧	૧૯૯૧	૧૮૮૧	સ્ત્રીના ૧૦૦૦ માણસો ઉપર આવડું ખર્ચ	નિશાનોમાં બહુ નાં ૧૦૦૦ છેકરાં ઉપર આવડું ખર્ચ
રૂ. ૧૪,૦૧,૦૮૧	રૂ. ૮,૫૪,૪૧૩	રૂ. ૨,૮૧,૩૫૩	રૂ. ૧,૦૧,૮૧૮	રૂ. ૧૪૮	રૂ. ૭૭૦૦

દરેક દશ વર્ષે તે ખર્ચે વધતું જ ચાલ્યું છે અને હાલમાં તે ખર્ચ ત્રીસ વર્ષ ઉપર જે ખર્ચ હતું તેના કરતાં, તેજાણું વધારે છે. અડસટે ભોડીએ તો એમ કહી શકાય કે વડોદરા રાજ્ય પેતાની એક-દર મહેસૂલના કરે મા બાગ કરતાં વધારે પૈસા કેળવણી પાછળ ખર્ચે છે.

ઈ. સ. ૧૬૧૧માં આખા રાજ્યમાં પુસ્તકાલયોની સંખ્યા ૬૬૮

૧૬ હતી તેમાં ૨૧, ૭૩૬ પુસ્તકો હતા અને

પુસ્તકાલયો અને
વાંચનાલયો.

૨૨૧૪ વાંચનારા હતા. ત્યાર પછીનાં દશ વર્ષોમાં

તે વખાણવા લાયક કેળવણીનો પ્રચાર થયો તેની

આથે ઉવટનાં પાંચ વર્ષોમાં પુસ્તકાલયોની સંખ્યા વધીને ૧૬૮ થઈ.

ચોપડીઓની સંખ્યા વધીને ૭૫૬૮૬ થઈ; અને વાંચનારાઓની

સંખ્યા ૧૦૦૭૩ થઈ. આ ઉપરથી એવો સંદેશ નીકળી શકે કે

૬૧ કરગા અથવા ગામડાના દરેક જગ્યામાં એક લાયબ્રેરી ખાલી શકે

અને કુલ વસ્તીમાં ૬૨ ૧૦૦ માણસે ૧ વાંચનાર છે; વળી ઇ. સ.

૧૬૧૧ના વર્ષમાં બારીકાઈથી જોઈએ તો માત્ર ૫૮ છે કે લાયબ્રેરી-

ઓનો અને વાંચનારોનો અદલત વધારો છે. હાલ રાજ્યમાં

એક-દર લાયબ્રેરીઓની સંખ્યા ૨૭૫ છે. એટલે કે ૬૧ શહેર

અથવા ગામડાના એક જગ્યામાં એક લાયબ્રેરીનું પ્રમાણ આવે છે. આ

લાયબ્રેરીઓની ચોપડીઓની સંખ્યા ૧૫૫, ૭૩૬ અને તેની સંદેશ

૫૬૬ ચોપડીઓ આવે છે. આ લાયબ્રેરીઓનો સાબ લઈ વાંચનારા-

ઓની સંખ્યા વધીને ૩૬૨૭૭ સુધી મઈ છે. છેલ્લા બે ત્રણ વર્ષોમાં

થયેલો આ વધારો લગભગ ૩૬૦ ટકા જેટલો છે.

લોડોના વાંચનના ચોખ્ખને ઉત્તેજિત કરવાના હેતુથી હમણું

વડોદરામાં એક સેન્ટ્રલ લાયબ્રેરી ખાતું ઉઘાડવામાં આવ્યું છે અને

લાયબ્રેરીના કામમાં નિપુણ એવા એક અમેરિકન સુદરને તેનો મુખ્ય

ખનાવવામાં આવ્યો છે. તેનું ઓફીશીયલ નામ “સેન્ટ્રલ લાયબ્રેરીઓના

ડિરેક્ટર રાખવામાં આંચુ' છે. " વિવાના દરેક વિવધની ચોપડીઓ-
વાળી એક સેન્ટ્રલ લાયબ્રેરી ઉપાડવામાં આવી છે અને તે દિનપ્રતિ-
દિન વધતી જાય એટલા માટે તેને સારી રકમ આપવામાં આવે
છે. શ્રોમંત મહારાજ સાહેબે આપેલી જણીસરૂપે આ લાયબ્રેરી છે.
તેમાં લાયબ્રેરીનું ચિત્રણ આપનારો એક કલાસ ઉપાડવામાં આંચો
છે અને તેમાં હાલના પાસે લાયબ્રેરીની મુખ્યવસ્થા કેવી રખા-
ય એ ચિંતનવામાં આવે છે. અને એમ આશા રાખવામાં આવે
છે કે આવા પ્રકારના ચિત્રણના લાજ અજબ હિન્દુસ્તાનમાં લોકો
જલ્દી લેતા થશે.

નવી લાયબ્રેરીઓ સ્થાપના માટે દમહુલું નિયતો થકાયા છે,
તેમાં એવું ક્યું છે કે ૧૦૦૦ ની વસ્તી વાળા ગ્રામિણે, સેન્ટ્રલ લા-
યબ્રેરી ખાતા વરફી રૂ. ૫૦) ની રકમ મળશે અને વગી તેટલી જ
રકમ આમપંચાપન વરફી મળશે. આ રકમો એવી ધરતે
આપવાની છે કે ગ્રામના લોકોએ તેટલીજ રકમ એકઠી કરશે અને
લાયબ્રેરીના ઉપયોગમાં વાપરી. ૪૦૦૦ ની વસ્તીવાળાં અને તેથી
ઉપરાંતની વસ્તીવાળાં ગ્રામોમાં આ આપવાની રકમને વધારીને
રૂ. ૩૦૦ કરવામાં આવી છે. અને ગાલના સદર રહેણોમાં રૂ. ૭૦૦
ની રકમ મંજુર થયેલી છે.

સેન્ટ્રલ લાયબ્રેરીમાંથી સારી ચોપડીઓને એક સમૃદ્ધ પેટીઓ-
માં ભરીને આ રાજ્યના મને તે જામમાં આવેલા મને તે ગામમાં
તેનો માગણીથી એકઠી આપવામાં આવે છે. જ્યાં આવી રીતે પુસ્તકો
એકઠવામાં આવે છે ત્યાં ત્રણ માસ મુખી રાખવા દેવામાં આવે
છે અને ફરોથી તેમને સેન્ટ્રલ લાયબ્રેરીમાં એકઠી આપવાં પડે છે,
જે મજરા પડી ચેપડીઓની જોગ પેટી તેમના ઉપર રવાના
કરવામાં આવે છે.

આ અને બીજા કલ્યાણકારક નિયમે વખત વિશે કાયદો આપ્યા પછી રહેજ નહિ. આપણે એવી ઉચ્ચવર્ણ આદ્ય સમીપુ, કે હવે પછીની વસ્તીગણતરી વખતે જો તેવા સેવા મહત્તરનાં ગામડામાં પણ એક લાયબેરી થઈ હશે અને જોકે જ્યાં ગામડામાં નહિ તેપણ બહુ ગામડામાં લાયબેરીનું એક ચોખ્ખું મકાન પણ બંધાયું હશે.

(પંચદશ સત્તત્ત્વી વસ્તીગણતરીના સંક્ષિપ્ત હેવાલ)

આપણ,

શક્તિ કસરતથી આવે. પાવકથી કસરત થાય અને કુસ્તીથી ઐશી ચારી કસરત મળે છે. વિજયવતમાં પણ એક સંજો બતાવ્યો છે એમાં કુસરતી લેવા યોગ કરે છે. કસરતને વાસ્તે મારામાં 'સાઈ' એટલે જોઈ, બોલ જોઈ અને વાં જોઈ એવર જોઈએ, એ 'play' (મન) ને આધાર છે છે ? પહેલાં તે પોણ એજ play-ground (રમવાની જગ્યા) હતું. હવે તો ઘર ઉંચાં ઘણાં એટલે ખુદી દવા નહિ આવતી હોય પણ પહેલાં તે એક કલાક રમતા કે એની શો જમરત મળતી પણ હવે તો આટલું જ એટલો હોય ત્યારે જ રમ્યા કરેલાં છે. એમના દેશને જે માફત આવે તે જ આપણને માફત આવે. બીજીવાડે તાલેવડ લોકને છ.જે, લખોટા અને બીજી બાંડે જે એક જ જાતની છે જે બધી ચીજો યાત્રીને વાસ્તે આવરવક નથી. અતુલવધો રીંગલું જોઈએ.

લોકનાં લગરના મરણનું પ્રમાણ હજારે પ્રંદર આવે છે

આકનીસ આવે પણ ભણીને શું કરવું ? આકનીસની યરીર મુઘરે એનો શો ભાગ ? ભણીને કહું શું ? ભણીએ, પાતાનું કરીએ અને પછી એ પ્રમાણે વર્તનમાં મૂકીએ ત્યારે શા. ભણેથી શું શા ? ખરી વાત કરી તેમાં શું ? ખરી વાત કરી તેમાં શું ? હં કહું ત્યારે ભાગ માટે અમલમાં મૂકવાનું છે. ઘણું કરી તેમણે તરકરમાં latrine અને રમોડાં સુધાર્યાં તેથી મરણ પ્રમાણુ એણું આજુ, દાલ કહે છે કે રમોડામાં દાળના છાંટા ચૂકા પાસે પડ્યા એમાં શું થઈ ગયું ? એને બરોબર સાફ કરવો તે મહેનત માને છે. સાફ કરે તો સુધારો ન કહેવાય. એ બધા ધારા મૂખાએ કર્યા એમ માને છે. જમવી વખતે હાથ પગ ઝાંઝ ન્યાતને માટે પૂંચે છે ? એ તો આપણે બેડા વમરના ફરનારા તેથી ચોખ્ખાધને માટે એ ધારો કરેલો. એાં હાથ પગ પીવાય તેમાં બગાડ છે એમ ન સમજવું. આપણે પાસાં - ખાલ (વિચારે) નો ભાર લેવો. દીએણીએ. રોજનાર આમ કહે છે મને ખતર છે ! હા' હું ભણું છું. પણ એવું એણે કે સંસારમાં ડીયા લોકની કલતિ વધારે થઈ છે.

તેની નીતિ વધારે મૂર્તિ દાંડ તેનીજ.

જાઈયારે એટલે શું ? સર્પ હવે સર્પ શી રીતે વધે ? ન્દાનાં છેકરાં દોસ્તી શી રીતે કરે છે ? ચાલ આપણે દોસ્તી કરીએ. હં ખાવાનું લઈશ તે તને આપીશ અને તું લઈ તે મને આપશે ખીજને પોતાના જેવો મળીએ ત્યારે બાકમંધ. જાઈ-યારો પડવાનું કારણ અસહ્ય—intolerance છે અને અસહ્યમા prejudice થી પાય છે. ખજાણી નો બુદ્ધિભેદ par અને judicio છે. જાઈયારે પહેલાં મત બાંધવા તેનું નામ Prejudice, Prejudice કુસરનો વધારનાર છે. કેઈ માણસ આવો છે. તે એની જુગની લીધી ? તું એને મળ્યા નો ? તું ડીયા ફરણી કહે છે કે તે ખરાબ છે સાચાને સાચું કહીએ તો શી દરકત. પણ કેાઈએ જાણું ? આપણા કે સામાના કાયદા પાસે

જૂઝ પછે તો કહેવી, એ આવે છે, એ રહેત. તેનું તારે શું કામ ? શાસ્ત્ર પ્રમાણે તો નિન્દા કરવાનો તેમ જ સાંસનનાનો જ ને પાપો છે. હામ અને વાળીને વશ રાખવી તે પણ આવશ્યક છે. અદેખો અને આંધળો બરાબર છે. આંધળો તો આંખો નથી તેથી દુઃખી છે પણ અદેખો છતી આંખે દુઃખી છે. અદેખો એવો દુઃખી છે. તે ધીરને દુઃખે પણ દુઃખી છે અને ખરકે મુખે પણ દુઃખી છે. પણ જો તે સમજે તો તેમ ન કરે.

દુનિયામાં સત્ય ખબર નથી. બધાએ નાગા હોય ત્યાં વાળીએ જૂએ મરે અને વસ્તી સારી હોય ત્યાં વાળીએએ માશ એ બધાને ખબર છે કે નહિ ! બધાના સાસમાં ભાગ છે. ચાવશુલુ કોનામાં નથી! સૂર્યમાં કાપા છે; ચંદ્રનાં કલક ઉલક છે અને જૂઝ તો બ્રહ્માના વખતથી ચાલી ચાવી છે. બધા સરખા છે એના લેખુ દુનિયામાં એકે જૂઝ નથી, જુએ છુદ્ધિમાં, કેળવણીમાં, નીતિમાં બધા સરખા છે

દુનિયામાં કાપટની છટ છે, સલાએની છટ છે પણ વ્યક્તિએ સરખી નથી. કેટલાક ધીનો પુરીએ. ખામ છે અને ઠટ્ટીએ તો કહેશે કે તમારે શું ? અમારા વસ્તુ ખામએ છીએ. આપણે સાત પુત્ર ખાતા આવીએ છીએ અને જેના ઘરમાં મોટું તથેશું હોય તો તેની તો આખરૂ મચાવી હવે તો મંદિરમાં બાના ખાલાનો વસ થીએ છે. અગમના પાન એપસરી ખાતા હતા તે પુષ્ટિકરક હતાં તે મૂંઝી દીધાં છે. તમે તેની મત રીએ.

દરેક બાબતમાં આપણા લોકે જગતના આથી તાલેવત્ લોકોનો બરાબરી કરવા બાય છે. છ'ત્યાંક દર વર્ષે યાંચ મગજ રૂપિયા બ્યાજના કે માય છે અને હિંદુસ્થાન દર વર્ષે ચંદર કરેક રૂપિયા બ્યાજના બર છે. આપણે દેવાદારના લીકસ તે એ લોકોની બરાબરી કરવા બધએ છીએ, હવે બેરામાં રેશન પેડી છે. ચાળી નહિ પણ ચોસકું જોધએ, તે ગાહેજ !

સપ્તમું કે કાદવું કે જેમ ધાય છે તેમ યશ રેડું ? જેમ ધાય છે તેમ યશ રહ્યો તે કેળવણી લીધાનું પ્રયોજન શું ? આપણે પારીએ તો અટકાવી રાકીએ, એક રૂપિયો સીવકામણુ જોઈએ, કહે છે કે ના પાડે-
 રીએ તો જોડું દેખાય ? જોડું દેખાય એટલે શું ? કાને જોડું - દેખાયું ? દેખનારને જોડું લાગ્યું તો એ આંખો મીંચે, એ તો સ્વતંત્રતાની વખત, એ તો કરવું પડે એમ કહે છે. વમે પોતાની જુદીએ ચાલો તો સ્વતંત્રતા કે પારસી જુદીએ ચાલો તો સ્વતંત્રતા ? ચોળો નહિ અને પોતકું જોઈએ તેનો આધાર શો ? જુવાન મંડળ જો એ આધાર શોધી આપશે તો હું તેમને નમસ્કાર કરીશ. એકંદર જોડું હોય તો કપી તરફ Controlling (આત્મા) વક્ષણ બતાવે છે તે જોડું. જાપાનમાં બેસાં અને મરદ નાનાં જુદાં છે માટે અહીંયાં પણ તેમ કરવું ? તેમનાં મન ને આચરણ જુદાં છે.

સપ્તમી વિદ્યામાં ઘણા મુલ્ય છે. જેમ દેશમંડિતમાં સર્વે મુલ્ય આવી જાય છે તેમ સપ્તમાં પણ ઘણા મુલ્ય આવી જાય છે માટે અશમા કાઢી નાંખવી. જો આ વાત શરે તો ચંદલ કરતો નહિ તો વખત નકામો ગયો તેમ સમજજો.

(જન્યશ્રમિય મીમાસિક પત્ર.)

નોંતિવચનો.

ખરો ધાર્મિક મનુષ્ય એ છે કે જે એકલો હોય છે, એટલે કે જ્યારે તેની પાછળ જોનાર યા કપડો દેનાર કોઈ હોતું નથી, ત્યારે પણ કંઈ પાપ વા અધાર્મિક કૃત્યો કરતો નથી.

એજ ખરો ધાર્મિક મનુષ્ય છે કે જે છવવાં પણ મૂએલો છે, એટલે કે જેની કૃતિઓ અને કામનાઓ મૃતચરીરની પેઠે સર્વ નાશ પામેલી છે.

સાંસારિક મનુષ્યો સાંસારિક ક્ષણની આશાથી ઘણાં ધાર્મિક અને પુરુષ કર્મ કરે છે, પણ જ્યારે તેમની પાસે દુર્હવ, સન્તાપ અને દારિદ્ર્ય આવે છે ત્યારે તેઓ તે સર્વ ભૂલી જાય છે. તેઓ, જે પોપટ આખો હીવસ ધસેરતું નામ “ સધા કૂણુ, સધા કૂણુ ” રટયા કરે છે પણ બિલાડી પકડે છે ત્યારે મણિતું નામ ભૂલી જઈ “ કી, કી. ” કરે છે, તેના જેવા છે.

કમાનવાળું ઝોશીકુ, માણસ ઝેના હપર જેસે છે ત્યારે કમાન જાય છે, પણ કમાણુ ખચેકી લેવામાં આવે છે ત્યારે તરત પાછું પોતાનું મૂળ સ્વરૂપ ધારણ કરે છે. તેનું સાંસારિક મનુષ્યોનું છે. જ્યાં સુધી તેઓ ધાર્મિક વાતો સામળે છે ત્યાં સુધી ધાર્મિક બાવોધો ભરા-એલા હોય છે. પણ જન્મત્તા નિત્ય કાર્યમાં પેસવાની સાથે તેઓ એ ભધા હચ્ચ અને ઉત્તવ વિચાર ભૂલી જાય છે અને હતા તેવા અશુદ્ધ થઈ જાય છે.

ત્યાં સુધી લોકો જાણીતા હોય છે ત્યાં સુધી તે શત્રુ યોગ હોય છે પણ અગ્નિગાંધી બહાર કાઢવામાં આવે છે કે તરત તે કાણું થઈ જાય છે. સાંસારિક મનુષ્ય પણ એવોજ છે. જ્યાં સુધી બિ દેવસ્થાનમાં કે ધાર્મિક મનુષ્યતા સંગમાં હોય છે ત્યાં સુધી તે ધાર્મિક વૃત્તિઓથી ભરેલો હોય છે પણ જેવો તે એ સમાજમાંથી બહાર આવે છે કે તરત બધું ગુમાવે છે.

એક જણે ક્યું “ ત્યારે મારો ઊકશે હરીય મેહોરો થશે ત્યારે હું એને પરચાવીશ અને મારા કુટુંબને અધિકાર એને સોંપીશ; હું પછી જન્મ લેહી દઈશ અને યોગ કરવા માંડીશ ”

આ ઉપર એક સાધુએ ટીકા કરી “ વને યોગ (ભક્તિ) કરવાની કોઈ પણ રીત કરી માળવાની નથી. પછી તું કહીશ હરીય અને બિરીય મને બહુ વળગ્યા છે, હજી મારી પાસેથી છુટવા સ્થાવા પછી વળી કહાય તું એમ માગીશ ” હરીયાને ઊકડે, યવા

હે, અને એ ઠાકરાને પરણાવેલો 'એક' અને એમ વારી ઇંગ્લાંડે
અન્ય નહિ આવે.

માખીઓ કેટલીક વેળા કહેણી દુકાનમાં વેચતા મુકેલી મી
ઉપર બેસે છે; પણ જેવો સ્ત્રો સાફ કરનાર કચરાની ટોપલી
પાસે થકને બપ છે તેવીજ મીઠાઈને છેલી કચરાની ટોપલી
મેસે છે, પણ મધુકરિણ (મધમાખી) કદી મલિન પદાર્થ
બેસતી નથી, અને હમેશા પુષ્પમાંથી મધ ચૂમે છે. સાંસારિક મન
(હજી) માખીઓ જેવા છે. કાંઈક વખત તેઓ દિવ્ય મધુર
સચ્ચિત્ત સ્વાદ સે છે, પણ મલિન પદાર્થો માટેનો તેમની સ્વાભાવિક
વૃત્તિ તરતજ તેમને જગત્પ્રાપી કચરાના દગલા ઉપર પાછી
છે. એથી ઉલટું, સારું પ્રજ્ઞ દિવ્ય મોદય (ઇશ્વર) ના આનંદ
પ્રાપ્તમાં નિય નિમગ્ન રહે છે.

ટીકા:—સાંસારિક મનુષ્ય તરકના કોશ જેવો છે. જે નિત્ય
રક્ષામાં હોય છે અને તરકમાં મરે છે. અને એને કમ્ય વસ્તુનું
સ્થાન નથી; દુનિયામાં સારો મનુષ્ય માખી જેવો છે કે જે વળી
મહાં કચરા ઉપર બેસે છે ને બીજા વાર મીઠાસ ઉપર બેસે છે;
ચોખીનો સ્વર્ગજ આત્મા મધમાખીના જેવો છે, જે પ્રભુના ૬
સાંનિધ્યનું સદા મધ ચૂમે છે અને બીજા કાંઈક કરતો નથી.

વારા પોતાના ભાવો વધા વારો મદા (મહિત) વારી
જ રાખ. એ વિષે મદદર વાલ ન કર. નહિ તો તને
ખેંટ નથી.

એક લાકડાં કાપનાર નટુકના નંગલમાંથી આણેલો લાકડા
ભારો હમેશા વેચો, જે ઘોડા પૈસા મળતા તે વડે, મહુજ હાં
વસ્ત્રામાં દિવસ ગાળતો. એક વખત એક સન્યાસી, જે જગ
મધને જતો હતો, તેણે તેને કાઢ કરતો જોયો, અને જગ
બંદરના મિત્રાન્ય ભાગોમાં જગ્યાથી તેને લાભ પડે એમ કહ્યું.

હો, અને એ ઊકારાને પરણાવેલો એક' અને એમ વાતી હમ્મજાઓને અન્ન નહિ આવે.

માખીઓ કેટલીક વેળા કેટલીની કુકનમાં વેચવા મુકેલી મીઠાઈ ઉપર બેસે છે; પણ જેવો સ્ત્રોત સાફ કરનાર કચરાની ટોપડી સહ પાસે થઈને જાય છે તેવીજ મીઠાઈને છોટી કચરાની ટોપડી ઉપર બેસે છે; પણ મધુરિકા (મધમાખી) કદી મલિન પદાર્થ ઉપર બેસતી નથી, અને હમેશા પુષ્પમાંથી મધ ચૂમે છે. સાંસારિક મનુષ્યો (હકી) માખીઓ જેવા છે. કોઈક વખત તેઓ દિવ્ય મધુરવાનો સ્વસ્થિક સ્વાદ લે છે, પણ મલિન પદાર્થ માટેને તેમની સ્વાસ્થ્યવિકૃતિ વરતળ તેમને જગત્પ્રી કચરાના ગમડા ઉપર પાછી લાવે છે. બેચી ઉલ્લસ, સાધુ પુરુષ દિવ્ય સ્વાદ (હંચર) ના આનન્દમય ધ્યાનમાં નિવ નિમગ્ન રહે છે.

ટીકા—સાંસારિક મનુષ્ય રતના કોશ જેવો છે. જે નિત્ય ન-રામાં છુટે છે અને નરાઈય મરે છે, અને એને ઉચ્ચ વસ્તુનું કોશ જાન નથી; દુનિયામાં સારો મનુષ્ય માખી જેવો છે કે જે વળી હ-મણી કચરા ઉપર બેસે છે ને બીજી વાર મીઠાસ ઉપર બેસે છે; પણ ચોખ્ખો સ્વતંત્ર માખા મધમાખીના જેવો છે, જે પ્રભુના પવિત્ર આનિષ્યનું મહા મધ ચૂમે છે અને બીજું કોઈજ કરતો નથી.

વાતા ચોખ્ખા માખો વધા વારો અદા (સજિવ) વારો પાસે જ રાખ એ વિષે ભદાર વાત ન કર નહિ તે તને બહુ યોદ્ધા બની.

એક લાકપત્રે કાપનાર નજીકના જંગલમાંથી આણેલો લાકપત્રો પડે હમેશા વેળા વેળાએ, જે ચોક્કસ રીતે મળતા તે વડે, બહુજ દરિદ્ર-તામાં દિવસ કરજી માગતો. એક વખત એક સંખ્યાથી, જે જંગલમાં દરે વેળે દરે છે, તેણે તેને કાઢી કરતો જોયો, અને જંગલના મંત્રી એકે એકે તેને લાભ થયો એમ કહ્યું. લાકપત્રે

હું માનો, અને એક સુખકર્તુ વૃક્ષ આબુ ત્યાં સુધી

ગયો, અને સુશ ધણ, જેટલા કડકા જેનાથી લઈ શકાય તેટલા લઈ
ગયો, અને બાદરમાં તે વેચ્યા અને બહુ નફો મેળવ્યો. પછી એ
પોતાના મનમાં વિચાર કર્યા લાગ્યો કે સત્યાગ્રી બાવાએ મને સુખ-
ના વૃક્ષ વિશે કેમ કંઈ ન કહ્યું, અને માત્ર ઈંગ્લેન્ડના અંદરના
લાગભાંજ જવાની સલાહ આપી? એમ વિચાર કરી બીજે દિવસે

તે સુખકર્તા બાવાના સ્થાનનો પણ આગળ ગયો, અને છેવટ એક
બંબાકો આણ આગળ આણ્યો, અને લેવાય તેટલું માંસુ લઈ બજા-
નય છે, પેણુને બહુ પૈસા મેળવ્યા. બીજે દિવસે ત્રીજાની આણ
ચોતાવું મૂળ રૂપ ૫ પત્તેણુએ કરું હતું તેમ, એથી પણ આગળ ગયો,
સુધી તેઓ ધાર્મિક વાતો સાંભળ્યાં, અને લેવાય તેટલું રૂપ લઈ,
એલા હોય છે. પણ જગતના ન વધારે પૈસા પ્રાપ્ત કર્યા અને એમ
બધા ઉચ્ચ અને ઉચ્ચ વિચાર જૂવ મુવર્ણની અને હીરાની ખાણો
યછ ભય છે.

યથો ને મનુષ્ય સત્યજ્ઞાનની
હીક, અભાષણ અને દેવી

ત્યાં સુધી લોક મૂંઝાયા હોય છે ત્યાં હજારો તે તે અને નિ-
એ પણ અગ્નિમાંથી બહાર કાઢવામાં આવે છે કે તરત
ભય છે. સાહારિક મનુષ્ય પણ એવોજ છે. જ્યાં સુધી
કે ધાર્મિક મનુષ્યના સંગમાં હોય છે ત્યાં સુધી તે ધાર્મિક બુદ્ધિ નાશ
બરેલો હોય છે પણ જેવો તે એ સમાગમોથી બહાર આ-
બધું શુભાયે છે.

રેલી નથી, તેમ સર્વપ્રવાસીએ શાર્વાના આર્થમાં ચાલતું એકએ, અને તે સિધ્ધિમાં તે મૂકાય પણ તેણે નિત્ય લક્ષ રાખવું કે સત્ય આર્થ-
માંથી તેનું હૃદય ખસવું ન એકએ.

જાણમાં કરતાં વધારે સ્પષ્ટીકરણમય અને વધારે સ્થિતિ આર્થ
નીએ એકે નથી. “અકલ્પમાં” એટલે પરમાત્માનો ઇચ્છાને આત્મા
મર્પી રહે, અને “અણ” એવું કંઈ પણ નાણું નહિ તે.

એ પ્રવૃત્તિ સારો વજન અને ઉપદેશ હોય, છતાં જેનામાં આર્થ-
ના ખીટી ન હોય એવા મારે જાણના એ ખલિયાત છે? એ
પરખાનો યાજવું હોય તેના પ્રવૃત્તિ જેવા છે. એ જોખને સ્થિતિથી
સફાઈ ખાવે છે તેનું કારણ કે એમાં એને કંઈ બેઠતું નથી, કેમકે
એ જે વિચારે ત્યારે છે એ જોવાના નહિ પણ પાશ પાસેથી
હીંચેલા છે.

વિરોધ અને વૈરાગ્યબુદ્ધિ અન્યતઃકરણ વગર શાંતિ એ એ કરતાં
એ વૃથા છે. વિરોધ અને વૈરાગ્ય તમારે આત્માત્મિક અભિવૃદ્ધિ કરી
શકતી નથી.

હાથી છુટે છે ત્યારે કાંઈ અને ઊંડવાએાને ઉપેક્ષા કરેછે, પણ મહાવત એને માથે અંકુશ લગાવે છે કે તરત તે શાન્ત થઈ જાય છે, એજ રીતે જ્યાં સુધી મન છટું છે ત્યાં સુધી એ નકામા નકામા વિચારોમાં મુકાજ લમ્યા કરે છે, પણ રિવેક રૂપી અંકુશ વાગતાં એ તરત શાન્ત થઈ જાય છે.

હરિનું નામ સાંભળી જ્યાં સુધી આનન્દાશુ નથી વહેતા ત્યાં સુધીજ ઉપાસનાનો જરૂર છે. આજ હરિનું નામ સાંભળતાંજ જેને અન્તઃકરણ ઉભરાઈ આવે છે અને આનન્દાશુ વહે છે તેને તો ઉપાસનાનો કાંઈ પણ અપેક્ષા નથી.

સંત અને જ્ઞાનોને સમાગમ એ ધાર્મિક અવપુનતિનું શુભ સાધન છે.

મરણકાળે જેવી મતિ તેવી જતિ; માટે ઉપાસનાનો ખટ્ટ જરૂર છે. વારંવારના આજ્ઞાસથી સાંસારિક વિચારો મનમાં ઉત્પન્ન થવા અટકે છે અને આત્મામાં માત્ર પ્રશુનોજ વિચાર બાપી રહે છે, જે મરણ વખતે પણ અસતો નથી.

મણુ ઉપર પ્રીતિ મ્હી રાખવી ! જેમ પ્રતિજ્ઞતા સાધવી એના પતિ ઉપર રાખે છે. જેમ કૃપાતુ એના પતિસંચય ઉપર રાખે છે તેમ ભક્તે પૂર્ણ અન્તઃકરણથી ભગવાન ઉપર પ્રેમ રાખવો.

સંતસમાગમ ઓખાના ધોતુ જેવો છે ઓખાનું ધોતુ મઢને ઉતારે છે, એજ રીતે સંતસમાગમ સાંસારિક મનુષ્યને વાસનારૂપી મલમી અંડેલા મદમોંથી મુકેવ કરે છે.

(રામકૃષ્ણ પરમહંસનાં બોધવચનો.)

સુચના ૯

જાત કરવા હોવા પુસ્તકોની જાણેલાઓને જે તે પુસ્તકાલય તરફ મોકલાવી આપવામાં આવી છે જેમને ન મળી તેમ તેમને આ તરફ નહીં હોય તેમને મોકલી આપવામાં આવશે આ વાતોમાં અવિચાર પુસ્તકો ઉપરાંત જે પુસ્તકો જર્મન, અંગ્રેજી, આંગ્રાપરિશા, થા કેળવણીમાં હોય તેમ જાલે પછી જે તે પુસ્તકો ઉપરથી મોકલવા દાખલ કરી લઈ પુસ્તકાલયના દરેકે સાચવી રાખવી અને જે પછીથી મોકલે પુસ્તક પુસ્તકાલયમાં દાખલ ન થાય તેવી તજવીજ રાખવી

સુચના ૧૦

સાર્વજનિક પુસ્તકાલયના નિયમ ૮ પ્રમાણે પુસ્તકાલયના પુસ્તકોની જર્મન પત્રો માસિકો વગેરે મળના સર્વ સુદરેશીને વાચવા મળવા જોઈએ, જતા પેટલાક સંસ્કૃતિ પ્રમુખ હવાલમ આ પત્રોને જ પુસ્તકો વેર વાચવા માટે આપવાના આરે છે એમ પુસ્તકાલયોની તપાસથી વખતે માન્ય પડ્યું છે માટે પુસ્તકો વખતે આ પાઠ આપી જતા તેટલીજ ખાતરી કરી લઈ જર્મન પત્રો, માસિકો તથા પુસ્તકોને જેમ અને તેમ પછીજ હાથે લેવામાં ઉપયોગ થાય તેવી તજવીજ કરવી જોઈએ સરખાની તથા જાણતાની મદદ આપવામાં આવે છે તે સર્વ કોઈને વાચનામાં મુખ્ય માર્ગ પ્રમાણ આપવા માટે છે, તે પુસ્તકાલયના બંધારણપ્રક્રિયાને નિર્ધાર દશમાં જાણ્યું જોઈએ

સુચના ૧૧.

પેટલાક પુસ્તકાલયના સેક્રેટરીઓ પુસ્તકાલયના દરેકે શું શું જાણ્યું એ જાણી પુસ્તકો મોકલે છે માટે તે સંબંધમાં એવું ફતવરમાં આવે છે કે

જેક પુસ્તકાલયે નાથે જાણ્યું તે પત્રો તથા હાથે આપ દરેકે રાખવી જોઈએ

(૧) પુસ્તકોનું સંખ્યાંક

(૨) પુસ્તકો વાચવા આપવા તથા પાઠ લેવાની નોંધ રાખવાનું પત્ર (સંખ્યા ૨૪)

(૩) ફિક્શનની કોપી

(૪) જાણ્યું સંખ્યાંક

(૫) જાણ્યું સંખ્યાંક

(૬) પેટલાક નંબર

(૭) પુસ્તકાલયના નિયમની કોપી

(૮) વિગતો જુઓ

(૯) જાણ્યું આપ દરેકે પુસ્તકોની કોપી

M. N. Amin

તા—૨૦-૪-૧૨

W. A. Borden

ડિરેક્ટર બોર્ડ ઓફ લાયબ્રેરી

પેટલાદના ધી સભાજી બ્રહ્મચીની બોર્ડિંગ હાઉસનો છઠો વાર્ષિક મેળાવડો
 ગઈ તા. ૫-૧-૧૨ ના રોજ પેટલાદ બોર્ડિંગના મજનબો સાંજના ૫૫ વાગે સુગા
 સા. મે. ગ. ૨૯ રતનગજ રતનજી હેઠાવળા સાહેબના પ્રમુખપણા નીચે થયો
 હતો. દ્વિતીય મુજબ વિદ્યાર્થીઓ ઉપરાંત પ્રેક્ષકોની વધી સારી સંખ્યા આ
 પ્રસંગ ઉપર બેઠી મળી હતી અને મજનબે પ્રસંગને અનુસરતી રીતે વાવડા
 લોકો તથા તેઓ વગેરેની સારી રીતે સજ્જાયું હતું. અનુમતિ-ચુદરમે પદ્મપા
 ત્રાઃ પ્રમુખ સા. મે. હાથાવાળા, મે. વડીવટદાર સાહેબ સેવકલાલભાઈ તથા અન્ય
 વડીલમંડળ વગેરે સારે પદાર્થો સારે રીતે ઉપર થઈ માન આપ્યું હતું તે પછી
 રા. ગ. મંદુરવાયે પ્રમુખ નીમવાની દરખાસ્ત કરી બહુમતી કે ચુદરમે અને
 શિશ્યવર્ગે પેટલાદ બોર્ડિંગ હાઉસના વાર્ષિક મેળાવડાના આમનથી પ્રસંગે આપણે જી.
 હાથે થયેલાઈએ તેવા પ્રસંગ તરફ આપણને પ્રાપ્ત થય છે અને તેથી અધિક
 ને અધિક આનંદ આપણને થયો છે. પાછલાં દોઢ વર્ષમાં સામે સારા વિદ્યાર્થી
 પ્રમુખો આપણે મેળાવડાને જામરસાળી ચલાવીએ અને આજે પણ મને બહુમતી
 આનંદ થાય છે કે આપણા વડીલો પ્રાંતના સુભા સાહેબે અધ્યક્ષસ્થાન લેવાને
 હૃદય કર્યું છે; તે આજે તેઓ સાહેબ અને મેળાવડાનું અધ્યક્ષસ્થાન લેશે, અને
 આમના મેળાવડામાં જે હિમાદપૂર્વક આપણે મળ્યાછીએ તેમ ઉત્સાહથી આમનો
 મેળાવડો લેમના હાથે આપણે ખસાર કરીશું. હું આજે સંતુષ્ટ કે તેમને આમનથી
 મેળ વડાના પ્રમુખસ્થાને નીમવાની દરખાસ્તને આપ હવે આનંદથી વધારી લેશે.

ઉપર દરખાસ્તને ટેક મળતાં પ્રમુખ સાહેબે પ્રમુખસ્થાન લીધું.

સુવસો ધરિશ ન અંશપર, જનિશ ન તું મિત્રાન્ત,

પશુ તે દ્રવ્યે રક્ષજે, કેઈ સુખિવના પ્રાણ.

નિજ સુખ જાલિ ર્થ રાજજે,

તું હીન દુઃખીને આપજે, તું સુધાતુરને આપજે

રોગ જનકે બહુ જોગનો, જારે ત્યજને ગ્રીવ,

સાદુ' જીવન સુખરીને, બચાવજે તું વિત્ત.

હીન દુઃખ તેથી વિદારજે,

તું સુધાતુરને આપજે, તું રંકે જનને આપજે.

એકાદશીર્થો તને ચાલો, આલ જવનિ જે એક.

બ્રૂખ મસાનાં કપ્ત તે, વિચાર ધરી વિવેક.

તું હીન દુઃખે ફાંજજે,

તું રંકે જનને આપજે, તું સુધાતુરને આપજે.

અન્ય તણી ચિંતા પુણી શીર ધરું મન માંદ,

એવી રવાર્થી વૃત્તિ નીચ, રજે તુલી પેપાય.

તું આત્મ સમ સદૃ બાણજે,

તું હીન દુઃખીને આપજે, તું રંકે જનને આપજે.

સત્કર્મોને સાધવા, આ સમ અન્ય પ્રસંગ,

કુરિ કુરિ નહિ આવે લડી, દે ધરી અંગ હિમંજ.

તું દાનને મન માનજે,

સુર વૃક્ષ ભૂમિનું લાખજે, તું સુધાતુરને આપજે.

દુઃખોનો દુઃખ દાણાં, તુજ સર્વ દુઃખ દગાવ,

(કાંજે) અવર વહુ' હિવ સાધતાં, તુજ હિવ સદૃજ સધાવ.

તુજ હિવ તું આ વિધિ આપજે,

તું હીન દુઃખીને આપજે, તું રંકે જનને આપજે.

(ધન્ય-તારી.)

વિચરે કોઈ વિજાત, દેહી ઉરમાં હરખાજો;

બરે ! દેશના વીર, કંઠમાં ચમકીને આજે ! !
 બતી દેશની લાજ, રાખના કાળે ગાજે ! !
 હાથ ધર્મનું નામ, જૂઠું ઝગઝગમાં માણે ! !
 પૂછે સાચો પેર, મમલ ઇશ્કાનો લાણે ! !
 ને વિજાતમાં વિચર્યા ઘડી, જાણે થયું મન માનતા,
 તે સેવક—મુલ સાચું વરે, હમ એજ અગમનતા. ૧

વિજાતથી વટલાય, બાપને ધર્મ લખારો;
 વિજાતથી વ્યવહાર. રાખના શીદ દબારો !
 વચ વિજાતી કેમ, અંગ ઉપર ધારો છો !
 રાખી દેશ પગમ, મદન નિજ શયુગારો છો !
 વર્ણી શરબત દત્તા વિજાતની વાપરનાં નથી વટલાય;
 રે ! સેવક—મુલ કેવલ વડું, વિજાત વિચરે વટલાય ! ! ૨

“વિજાતથી વટલાય,” જાણે જોઈથી જન વડતા;
 નવાઈની એ વાત, બલેલા તેમાં ભાવતા,
 જાતિમાં પંકાય, વળી પડિત પંકાતા;
 વિચરે ને વિજાત, તેમની સામે ધાવતા.
 પરી ધર્મ વણે કુટે અરે ! વખ કારણ કાપર કરે,
 રે ! સેવક—મુલ શી રીતથી, દેશ દાત તેવા ધરે ! ૩
 દેશ હનુવિ આજ, કહો શી રીતે ધાવે !
 જાતિ—આગેવાન, આમ ને આગ આગે;
 કળા દેવતાં દામ કહો કયા જઈને શોધે ?
 નિરૂપથી ધર્મ દેશ, પેટ ભરવા પછી શીજે.
 રે ! દિવસનું આ દેશના, આગેસર જન ને ધરો;
 તે સેવક—મુલ આ દિલનો, દરિદ્રતા ક્યારે જશે ! ૪

છે અથેજી રાજ, તાજ પલુ તેનાં રાજે;
 દુકમ હાકિમી આજ, અખિત અવનિર્મિત ગાજે;
 નિશદિન રહી આપીન, નોકરી કરતા ભાજે;
 માને હર કપકાર, શાણી સરકાર નિભાજે;
 વળી અભિલાપા આશ લરી, રંજવ ગોરાને કરે;
 તે સેવક—સુત શું સમજીને વિલાવધી ફૂડો ફરે ? ! ! ૫

ધર્મ પાળવો હોય, વિજાને ક્યાં નથી મળતો; ?
 નિર્મલ કરણી હોય, ધર્મનો હેતુ ફળતો;
 અનાચાર આચાર, નથી શું ધરમાં કરતા ?
 સેવી મહિરાખાન, નિરંકુશ મધને ફરતા ?
 નો રહેણી કરણી સુખ તો, બૂતંગમાં ત્યાં તો ફરે;
 છે ગત એ છોટાલાલનો સરસ ભાવયો ઉચરે. ૬

ધર કુકડીનો ચાલ, અજ પલુ કોણુ વળાણે ?
 પરાક્રમી જીવ, વાત નિસરો ક્યમ દાણે ?
 અર્વાચીન પ્રાચીન—કાળમાં ત્યાં ત્યાં ફરતા;
 કરી વિદેશ પ્રવાસ, પરાક્રમ કંઈ કંઈ કરતા;
 રે ! હિંદ થકી હિમ્મત પરી; વિદેશમાં જે વિચરતા;
 તે સેવક—સુત સાદસ કરી, દેશોત્કર્ષ વધારતા. ૭

વિચરે કોઈ વિલાવ, દેખી હરમાં હરખાણે;
 રાતિજાંધું હોય, સુખ તેના સુખ ગાણે;
 ભાવ યત્રી લઈ શેઠ, અતિનું લેખણુ વધારે,
 દેશ ઉત્તરિ એજ, સરસ એ દેશ સુમારે;
 રે ! ઉત્તેજન એ સોવનું, જ્યમ જ્યમ અધિકુ આપરો;
 જમ સેવક—સુત સંવતિ વણે, સુખનો પાવો સમાપરો. ૮

છોટાલાલ સમ્પતશાહી.

ઇતિહાસની આરતી.

સર્વેષા બચ્ચીસા

રાજા રાજા અલ્લહ રોના ? ત્રિસાલ મી તમ રાજ્ય વહી,
ક્યાં સગાપર કુરબા મારો ? લાખ કોઠિના બલે ધણી.
લાખ લેઃ મુઠી રાખ બસબર, કોડ કોડશે સરવાળે,
મત્તા સૂખ ધામ બસબર, બગીચા આસવાસે બાળે.
અકબરિ મહારાજ સાલિખા, કાજ ચક્રની ફેરીએ, ૫
સમા દીપ્ત મે શાહબાહનનાં, બીખ મામતાં ફેરીએ.

ક્યાં છે રાજ્ય રાજા અલ્લહના ? દિવ્ય કબુ' ને દેવસ્થાન
શોધ્યાં ન મળે સ્થાન દયા કે, ન મળે શોધ્યા નામ નિયાન
લેવો હાથલો પરાનતો, ને પૂર્વ મળમાં પામ્યું માન,
યોગ્યુ જેની ધન ઊઠી રહી-કમ, સામ ને દિંદુસ્તાન
હાલ નિદુ' વેરાન બાંધિયર, રોડ સાદિ કુ' છુરી એ-સગાં. ૧૦

ક્યાં અમરોક, રહેફન, મુઘરો, ક્યાં અરહેશર બાળે માન ?
ફત્તમ જેવા મુરવીર ક્યાં ? નહીં મુજને મુજને તે બાળ
ખબર નહીં મુનબિન સિકદર, કે ફત્તી સિનર ક્યાં મૂમ ?
આવનિ કે અકાશ કહે નહિ, ચારો જવ ખર મારે ખૂમ,
હરો કદિ ક્યાં, હાથ બેઠિ બિલા કિરવાર ફેરીએ-સગાં ૧૫

રામકૃષ્ણ નરસિંહ પરમહંસ દસ અવતારો ધયા બલોપ,
વિક્રમ લેવા વીર રાજનો, ખમ કાળનો કેવો કોપ ?
ક્યાં મહમદ ચક્રની, ક્યાં અકબર, રમપૂત વીર, શિવાજી ક્યાં ?
રાજપાટના ધણી મુરખર આજ કુષ્મની બાજી ક્યાં ?
રાજ મેટામાં ટોર ફરે, ને કબર તો કુતરે પેરી એ-સગાં ૨૦

કદી હાસ કરતાં રે, તો નિરસે જાનડે ભર્યાં;
 કરમાઈ કદી સૂતાં રે, તો સત્યે દુઃખેજ ગળ્યાં,
 જેવું અંતર થાયે રે, તેવું તમ મુખકું ટીસે,
 જેવું મુખ દેખાયે રે, તેવું વાન હૃદય વિશે.
 ત્યારે આવો મધુસાં રે, આપણ રહે રમીયે,
 કિન્ન એક તો મુખમાં રે, સાથે વશી નિર્ગમિયે.

(કાવ્ય માધુર્ય)

પ્રાર્થના.

જગતભરિ સાક્ષ અન્થ છે પવિત્ર,
 ઘટિત નિયમ એજ છે પ્રભુ ચરિત્ર;
 તમી ઇશ્વરકૃત કૌર્ભ સાક્ષ અન્થ,
 સાર બદલુ એજ સત્ય ધર્મ પંથ. ૧

પૂર્ણ નિયમ તરી પાનુષ છે અજાણ,
 સવ વચન તેમનાં તરી પ્રમાણ;
 બિજ બિજ વચન કમિ વરે જાનેક,
 સદાચરણ સત્ય ધર્મ એ વિવેક. ૨

તમી ઇશ્વરકૃત જ્ઞાતિ તણા ભેદ,
 મનુષ્યજાતિ સર્વ એક છે અભેદ,
 બંધુ જાણી સર્વને ચલું સદ્વાચ,
 પરબ્રહ્મ પ્રેમ પ્રાપ્તિ સત્ય ધામ. ૩

વણું અપ્રકાશનું છે વૃથાશિમાન,
 મૂર્ખતાથી ભુલે મનુષ આત્મા લાન,
 સર્વ પુન માન પાવને સમાન,
 સિન્ન જાવનારી કોપણે નિદાન. ૪

સર્વમાં સમાન વૃત્તિ એજ ધર્મ,
આતુશ્વર વિના સર્વ વૃથા કર્મ;
જયુ પ્રોત્તિ મને નામ સદા દેશે,
વિનતિ મારિ અગિયાર કરી લેશે.

(૪૫૨ પ્રાચીન.)

દેશોન્નતિ વિશે.

(" શું નદયર વસંત. " ચિત્ર)

હે આપં જગિની આ સુવાણી સુણે,
વાણી સુણીરે સવ સુરજો કલેલ ટેક

ધારી દોષમાં હેંમને, કરેતો ફા કામ,
નેક નિહાળી આગવા જમમાં રખો દામ.

દામ ધર્યંથી કામ સવે સવ સુખરે,
કરતાં પદોપકાર તુ રે કલે ! શું રે કલે !

જેની ! શું રે કલે ! હે આપં. ૧

પૂર્વવર્ણી મરિકાતરુ અદ્ભુત નેહ છવન,
તે દૃતિ આલે આદરી સદા કરે આ વન
અમેરિકા ને પૂરેપમાં પણ તેવી રે,
સી જાતિ કરે છે કામ વિચારે કેવી રે !
શબ્દિક સુખ આ લોગમાં ના પારે તે પ્રેમ,
પરાયં પરમાર્થે વહો નિભાવે મને નેમ,
સ્વભવિ પ્રજા કેવી દાઝ બે તો વાવરે,
નેહ દર્શન દુઃખ દેશનું દલે,
દેશનું દલે દુઃખ વેગના દલે.

હે આપં. ૨

તે સમે પ્રસૂતિ કાળ વાતુ સંચરે, દેહ બહાણ નાળમાં અહીં તહીં ફરે;
 નાળમાં નવેક માસ એકલું ખડકું, સૂતિકા પ્રસંગ વાતુ યેતમાં પડકું.
 ત્યાં થકી મહા-લવાળિય પુરમાં અડકું, મોકકું થકું અનેક સાથ અભંગકું;
 પૂર્વના શુભાસ્ત્રી શીવરાજના હવા. એ નવાણ ચોકછાની ખગર પુછતા.
 છવરાજ કહે, હું એવાણકુંડું લે જતાં, નિર્વિકારને લઈ વિકાર મુકવાં;
 શુદ્ધ અર્થ સમજિયા વિવેક સીજિયા, દેહ આપના કવી વિદેહમાં ગયાં.
 બુધિ હીન મુર્ખ લોક તે ન-સમજિયા, વિષય તુચ્છ લોકાથી લવાળિયા;
 એ કથા સ્ત્રી પછી વિચાર આ થયા, મૃત્યુચેક વાતુ નેટલેજ લાગિયા.
 દેહલેક માસ બહાણ ચાલતું કરે, નાર વર્ષ વાળપણમાં જઈ ફરે;
 તે પછી પડાણુ જોખન અપડું કરે, નવનવા ચોરાક ખાન પાન શું બરે.
 કારણે કુલંગ મિત્ર સાથે સંચરે, તેવિ વાતચીત કર્યું દેશમાં કરે;
 બ્રાંતિને મર્યાદા નારી ચિત્તમાં વસે, મન સ્વચ્છ કુપ્રુદ્ધિ સાસુથી ઘણું ફરે.
 બહાણુ ફરવે જુવાની અન્ધ જોતવે, પાટ પાટથી મપંચ દ્રવ્ય મેળવે;
 દેશ દેશમાં નવી દુકાન ખુલવે, ત્યાં મુતીમ છે ઘણા હીમાંગ મુકવે.
 માત શેક પારકી લઢાઈ રીજવે, કારનું કુકુંજ માત તાને રીતવે;
 મુખ્ય આહુમાર લખવે લેખું લેખવે, અન્ધની લગેશી દુહી પાછી નવ ફરે.
 દેશપાજ હાથમાં હીવાન જઈ નમે, અમતનો છડેશે; સર્વ લોકને રમે;
 કિર્તિ લોકોવાની વાત આપને મમે, દ્રવ્યને મહેથી માધુ સંતને રમે.
 હવેને ગાળણ પતક નિર્મણે વૃથા, પદ્યં વામની ન કાચ કુપ્રુદ્ધી કથા;
 દામ સાહેળીનું ગણિમાન સવવા, સ્વાર્થમાં મુશાલ પરમાર્થમાં વૃથા.
 નથી નથી મોક્ષપદ, દુષ્ટ ફરણું જમે, રંગ મહેલમાં પ્રવૃત્તિ નારો શું રમે;
 લોકા લાભ મુવ પાન લઈને જમે, બાકીના ગાપ કોર્તિ સર્વને મમે.
 જરકથી પેઠાક કિનજાણ જોગીમાં, પામશે દુમાલ રંગચીત્ર મોળિયા;
 વેદ વોકલ ગમુદ્ય કણુ ચોકકું, હીમકુ બલેવા શેક ગાદીએ પડવા.
 રંગ તાન નાચ વાય છે બદા બદા, ઘણા બાધ સાહેળ તે; અમતથી બદા;
 ઘેર તાગડા અખંડ નાચતા વકા, પ્રેમથી વેચાય શેર પાનના પગ.

ચેલ મળવી દુવેડી ખૂમ બંધા, હોંચકે પડંગ ત્યાં મુવણું સાંકળા;
 બાગ્ય પંચરેથી સર્વ વેજકો મળ્યા, વાંકડું પતાંગ વેંચરેપડી રળ્યા.
 દેવ કોપતાંજ દેશપાજ કોપિયો, સેજ વાંકમાં અનંત માત્ર હુડિયો;
 રથરેયાની દુશન સર્વ અટકિયો માત્ર જોડ જોડ છપરાજ ફરકિયો.
 ઊંચરણિ ખપ કરજ તો ખડું ચપું, કેઈ ભીરનાર નહી નામ દુઃખિયું;
 જાગ્યારે ઘેરિયો દેવાણું દુકિયું, એ પાતરે પાપ દ્રવ્ય બલન ચઈ મળું.
 દાવ દેવ ! દાવ દેવ ! કાંઈ નવજાનું, છપન ઊંચર ઘેરજાન બંધનું ચપું;
 નાન શેડ તે દરે ન દો કરે કશું, જાગ્યોન્ય લાન પુણ્ય કાંઈ નર ચપું.
 જાગડી દશાપે તોજ જ મનો મયો, મહા દસોદનામાં આદાર વેંચણે થયો;
 બહુ ખસામદલ કરમાર નારંગો, માન હોન જાપડો ફરે વચો વચો.
 જો દેવાડમાં લુનાનો ઘોડી મંજરી, જો પ્રવૃત્તિયે જાગી જરાજ દીકરી
 ચોજા લાજ પુત્ર ને સમિ ગયા જરી, મહા દુખ મંડી સાંભળીજ શ્રોદરી,
 જાગ પંચરેથી વૃક્ષ વેકલે વાગ્યો, દેક વાકડી લગામ વેગ કાઢ્યો;
 વેગ-હીન શાકરો તે ને ફરી પડ્યો, માન જામખાનો ચિંતણી ફરે ખરો.
 કાકડું બરેણું દેક વાંચુ મુસીયું, આ જાગ્યો લીક નામ નર્મદા મળું.
 ચક્રપાણી ચિત્રચંગ માત્ર છીપિયું, શી ફરેર સોમનાથ લેરણું ચપું.
 તીર્થવામી વીજું જાગતો મળ્યો જઈ, નેમને સમાયો કયા ફરી ચઈ.
 તે સમે મુસંધે મિત્ર તે જાગે નહી, જોગ્યા પ્રવૃત્તિ જાગિ રેડકી રહી.
 વરણુ વેર ફરજો નયો જઈ વડી, વૃદ્ધ જેટ જેઈ લાજ પુરમાં વડી;
 તે વડા જઈ પડવરો વડો નહી તે જઈ મુસંગ મિત્ર જોગ્યો સડી.
 જોગ્યો પડી ફરી મજાકે હાથો પડ્યો, જોડ જાંમળા પ્રવૃત્તિ જાગિ ગઈ જાગ્યો;
 પૂર્વનો વિવેક વાત ચિત્રમાં વડો, સાંભરી નિવૃત્તિ નાર ને થયો મુથો.
 મિત્ર જાગ્યો નિવૃત્તિ નાર આ સમે શીવરાજ સાંતો-માવ બેઠ્યો તમે;
 દેહમાંથી લઈ જશે નિરેદમાં કયો, તો તમારો પાડ મુખ માનડું અમે.

એ પ્રકારે હવરાજનો ફરી મલી, તે સમે સુમંજ તે યથો દયાપતી;
 સૂણી બોધ હવરાજને થઈ ગતી, પ્રહસ્યાવથી જડી પ્રકાશ પધ્ધતી.
 મનઃસુર સુસુધો સાસુ એધાં કર્યો, પૂર્વની નિવૃત્તિ રાણી ચિ-વમાં ધર્યો;
 ઢોઢી વર્ષના વિયોગ રૂચણુ હર્ષો, અસત્વતું મન્યું કુટુંબ દુઃખ વીસર્યો.
 નિવૃત્તિ નાર સંગે પ્રીતડી થઈ થણી, હવરાજ વશ કર્યો નિવૃત્તિ છે થણી;
 પ્રથમ ભક્તિ દિકરી નિવૃત્તિએ જણી, હવરાજ રોકને ગઈ વધામણી.
 તે સમે જ્ઞાન'દ ચિત્ત રોકતું ચર્ચું, કાંઈ ન રાખીયું કને સહુ સમર્પિયું;
 નવ પ્રકાર ભક્તિવતું સ્વરૂપ સાધિયું, તે સ્વરૂપ જોઈ પ્રેમ રૂપ વધિયું.
 પ્રેમનો ભરેલ રોક નાથતો ફરે, રોમ હર્ષ યાચ, ગાય ગદગદ સ્વરે
 ખાચ મુધરા ચતાર વાજતા ફરે, સખત સ્વર ભણાયો વાન ગાન ઉચરે.
 ભક્તિ પાંચ વર્ષની થતાં પિતા ફરે, સ્ત્રી નિવૃત્તિને, વૈરાગ્ય પુત્ર અવતરે
 હર્ષનો મથો વધાઈ મસ્તકે ધરે, વણ-સુસંગ વાત ચિત્ત કાંઈ ના કહે.
 જ્ઞાન પુત્ર તે પછી યથો નિવૃત્તિને, ગઈ વધામણી વિવેક રોકની કને;
 સમર્પણ તે કર્યું સદૃ વડા વિવેકને, વિધિ નિરેધના વિવેકની થઈ બને.
 જ્ઞાનને વૈરાગ્ય પુત્ર હાથમાં ધરે, સ્ત્રી નિવૃત્તિ ભક્તિ પુત્રો સાથ સંચરે;
 યોગમાર્ગમાં સુસંગ આશ્રયો કરે, સિંગ દેહ ત્મગીને વિદેહ પરવરે.
 હવરાજ ભદ્ર નામ મામ યોગકું, ટોળકડીજ જાત જામ યોગજનું પાણું;
 તે નરે વિવેક વાત જોઈને લાખું, આ આશ્રમ લીપ હવ શોવ પારખું.
 આ વળો નવીન ગ્રંથથી વિચારજો, યજ્ઞીક વાતનો પટવરો શુદ્ધી જજો;
 સિંગ-દેહ હવને વણીક પ્રમાણુજો, રોકને વણીક વિષે ન લેહ આણુજો.
 મન ગળે કુણુદિ માત દામ લીન યાચ, મન મલિનમાં પ્રવૃત્તિ ભાંતિ જઈ ભરાય;
 તે પ્રવૃત્તિ ભાંતિથી કુકર્મ કાંઈ કસાય, તે કુકર્મ જાંધી હવ દેહમાં ભરાય.
 ભાંતિ તામસિથી જમણુવા અગણુ યાચ, સ્વચ્છથી પ્રવૃત્તિથી વિચારમાં પ્રપ્રય;
 મન મળે સુણુદિમાં ન દામ લીન યાચ, નિર્મળી નિવૃત્તિ શુદ્ધ સાત્ત્વિકી જણાય.
 સંવ્યસાહન

મતોતર

૩

કોઈ શિવ મોટા કહે છે, કેઈ વિષ્ણુને વખતે છે, ને કેઈ શક્તિને સર્વોપરિ જવાવે છે, કેઈ હોય ઉપરને આકારવાળો કહે છે, કેઈ નિરાકાર કહે છે; કેઈ ઉપર એવું કે જુદા જુદા દેવ એક માનવાંજ નથી. આરા મુજબ જોડમાં વાળી જોત પંથ ને સંપ્રદાય ધણા છે, ને કેઈ કચીર તો કેઈ સમાનુજ, કેઈ દેવામિત્રાસપત્ત તો કેઈ શમાનંદ એમ અનેક કોદ ચાલે છે. પણ એ જાણ તો એકજ ધર્મના કોદ છે. જીજ ધર્મવાળાએ આખા ધર્મનેજ માનવા નથી, તે પોતાની વાતનેજ માને છે. જીજ વાળી એવા છે કે ખાઈથીને મુખમાં ફરવા ઉપરાંત કોયે ધર્મજ માનવા નથી.

ક્રિશ્ચીઅન ધર્મવાળા એમ માને છે કે ઇસુખ્રિસ્ત રાજાની નાહી છાની વખતે મુશ્કાપેશગરને લાલ સમુદે માગ આપેલું પણ જ્યારે એમ કાંઈકે છે કે ઈસુખ્રિસ્તે લેઈને જઈ વસુદેવને પણ ધનુનાએ માત્ર આપ્યો હતો ત્યારે તે માનવા નથી, ને હમે છે. મુશ્કટમાનો એમ માને છે કે કાલ્યા આજન એક પરબર છે તેને મુલન કર્યાથી પાપ નાશ પડે છે; છતાં હિંદુઓનાં રમતુરની જોથી ચાંદન અને ભરખ વિભૂતિને હમે છે; એ મને જણાને આતશની પૂજાથી અને તેનાં દર્શનથી મોટા માનનારા પારશીઓ હમે છે. હિંદુ ધર્મમાં પણ જુદા જુદા પંથવાળા ને જુદા જુદા સંપ્રદાયવાળા એમજ જાણે છે કે જગત્ત વિના જીજેમવ પાળનારા નરો જવાના છે. હિંદુ ધર્મમાંજ મતસેદ છે એમ નથી, પણ મુસલમાન, ક્રિશ્ચીઅન, પારશી જાથમાં મતસેદ છે; ને તે પ્રત્યેક ધર્મમાં ઘણા ઘણા પંથ છે. એ જાણ પંથવાળા પોતપોતાના પંથમાંજ મોટાને નહીં ઇશવો રાખે છે. ઘણાંક એવાં નાસ્તિક હોય છે કે કશું માનવાંજ નથી; ને આ મતસેદ કોઈ તે ઉપર કંટાળ કરીને કહે છે કે ધર્મ આવેલો હોય નહિ; ને જશે

હોય તો એમાં આવવા આવવા બેઠ ને આવવા આવવા વિશેષ હોય નહિ. આ પ્રમાણે જ્યાં જુઓ ત્યાં આખા જગત ઉપર જેટલાં માણસ એટલા ધર્મ ને એટલા લોક છે એવી એકાદરક તાવ દૃષ્ટિએ પડશે.

આવા મતભેદના વિષયમાં એક વિદ્વાને કહ્યું છે કે જ્યાં ધર્મ બે વાતમાં એક બીજાને મળતા આવે છે, તે બે વાત એ કે પેતાનાં ધર્મનાં ગ્રંથોને પણ માનવાં, ને સામાન્ય ધર્મની ખરી વાતોને ધિક્કારવી. આવું શાધી શક છે? માણસનો સ્વભાવજ એવો છે કે જ્યાં વાતોમાં એમના વિચાર એક મરખા સહ શકતા નથી. એવું કારણ જ્ઞાન અને તે જ્ઞાનથી પેદા થતા અભિમાન એ બેજ છે. જ્યારે સંપૂર્ણ જ્ઞાનનો પ્રકાશ પડે છે ત્યારે એવું કંઈ રહી શકતું નથી, પણ તેમ થવા માટે મતભેદ જાણવા મતાંતર શાસ્ત્રે જાને રાજ્ય વાત વરી નિકળે એ જાણુ અગત્યનું છે. એક વાત વિષે બે મત હોવા એ કંઈ પણ દેશના લોકોની વિવાદનું ચિન્હ છે, પણ તે દેશના જ્ઞાનનું ચિન્હ એ છે કે મતાંતરને જુદા જુદા મતવાળા ઉદાર બુદ્ધિથી સહન કરી શકે. જેવી સ્થિતિમાંથી ન જેવી દૃષ્ટિથી માણસ કંઈ પણ વાતને વિચારે છે, તેવા તેને તે વાતના આકાર સમજાય છે. એક પાસાએ મોનાની ને બીજી પાસાએ રૂપાની રસેલી દાઢ સામ સામેની ખાતુથી જ્ઞેનાશ બે પુરુષ તે એકતા સોનાની કે રૂપાની છે એમ કહી લોકો મુવા હવા ને દાઢ તો બનેથી રસેલી હતી, તેવું મતાંતરના વિષયમાં થાય છે. આપણો જે મત હોય તે ખરો છે એમ અભિમાન રાખના પૂર્વે વિચાર કરવાની અવિશ્ય છે કે આપણુ કરતાં બીજા પ્રકારનો મત રાખનાર કંઈ પણ રીતે પરાક્રમ, ઉદારતા, પુરુષબુદ્ધિ કે સતોષમાં ઉતરતાં નથી, તો એકલો આપણોજ મત ખરો ને બીજા જોડા એમ હોયું અશક્ય છે. કારણ કે મત કે ધર્મ મરો તેરી રીતે જાંખા હોય તેવાથી માધવાની વાત તો માત્ર બેજ છે, ને તે એ કે આ વિશ્વની રચના મગજથી. ને તેમાંથી ઉત્તમમાં ઉત્તમ માર્ગ સાધવો.

એમ જણાય કે એક માણી વ્યક્તિ જેવી ઉત્તમ પ્રવૃત્તિ ની-
પણે છે તેવીજ વીજળી પણ નીપજે છે, ને તેમાંના એકે મન
ખોટો નથી આ વિષયની સ્થિતિ કે એક અનુક પ્રકારનીજ છે, તેને
સમજવા માટે અનેક માર્ગ હોય, ને તેમ કરતા જે પ્રવૃત્તિ યાવ તે
ઉત્તમોત્તમ છે એમ જણાવના માર્ગ પણ નેથી વખરે હોય, તે
મનને એ વાત કોઈ રીતે ખાતરી નથી, ન હજારા લાખક
નથી, કે નિરુપયોગી નથી.

પ્રત્યેક વાત સમજવાના અનેક માર્ગ હોય છે. જેમ એકજ
શામ જવાના પણ બે માર્ગ હોય છે. માણસોનો બુદ્ધિ બધે એકજ
સરખો હોતો નથી, જેમ જાન પચવામા એક પ્રકાર બે કાર મા-
લુમને પણ એકજ જાતને અદાર પચેને નથી, તેમ જમતાનાં
બુદ્ધિ બુદ્ધિ શ્રી પુરુષની બુદ્ધિ બુદ્ધિ સ્થિતિ વાળી બુદ્ધિમાને એક
સરખુંજ જાન પચતું નથી જેને જેવું થડે તેવું કહીએ તેજ તે
વાત તેને ગમી ઉતરે છે. મને ઉતરે છે એટલુંજ નહિ. પણ તેથી
વખરે કહેતાં તેને અપદ્ધા યાવ છે કે યદ્દા યાવ તેા પણ કવચિત્
તેને ખોટો ઉપયોગ કરી જેતને ને વીજને દાનિ કરે છે. આંધ-
ળા આંધળા આંધળી નહાતી છે, અથવા જેની નમણી આંખો છે
તેને તેના તેજથી તંબર થડે છે. તેમ જેની બુદ્ધિ કાંઈ આંખો
ઉપરી ન હોય તેના આજ્ઞા કે યોગી યોગી ઉપરી તેજ અમવાને
સમર્થ ન હોય તેના આજ્ઞા, એજે કૈષ્ણ જ્ઞાનની આજ્ઞાની આ-
રસી ધરાવી નથી. તાના આજ્ઞાને સમજાને માટે વચવાર અપાતી
નથી, તેમ ખોટો માલુસ પણ બે પાયાની ધારવાળી વચવારથી થળી
કાર જેતાનુંજ ગણી કાંઈ ભેજે છે. જેને જેવું થડે તેવું તેને આ-
પતું, ને તે રીતે તેને પીને પીએ સમજાવતું એજ ઉત્તમ માર્ગ છે,
એમ જે કવચ તેનેજ આજ્ઞામાં અધિગાર પ્રમાણે ઉપદેશ કરેને એમ
કહે છે. શ્રી કૃષ્ણે સમજાવ્યોત્તમ પદ્ય એજ કહ્યું છે કે -
“ અજ્ઞાનીના મનને ચક્ષુષી નાખતું નહિ. ”

સામાજ્યના પાઠમાં આપણે ત્રણ પ્રકારે અર્થ સમજવાનો રીત અને અર્થવાર રૂપ વાઙ્યોને જુદાં જાડી તેમનો સાર લેવાની વાત, કઠી છે, તેના હેતુ હવે પૂરે પૂરા સમજાશે કે જેવો અધિકાર તેવો ઉપ-દેશ. કયાઓની રચનામાં એજ સુક્તિ છે કે એકની એક કયા સા-ધારણ અધિકાર વાળાને સામાન્ય માણસોનો વાત હોય તેવી લાગી અહીં પેદા કરશે; મધ્યમ અધિકારીને ઉત્તમ દેવલોકના દિવ્ય ચરિત જેવી સમજાઈ વિચાર કરવાની શક્તિ આપશે; અને ઉત્તમ અધિકારીને એકાત્મ સાવની એક લહરરૂપે અનુભવાઈ જ્ઞાન પેદા કરશે. એજ પ્રમાણે જે અર્થવાદ રૂપ વાતો છે તે પણ એક અપ્રમ અધિકારી હશે તેને અહીં ભક્તિ ઇત્યાદિનાં ફક્ત ગવાથી પ્રકરણું તે તે કર્મ કરવાની રુચિ પેદા કરશે.

ધર્મમાત્ર જે દેશ કાલમાં પેદા થાય છે, ત્યાંના પ્રજાં તથા લોક એ બેને જોઈ અધિકાર પ્રમાણે રચાય છે. એ રચના એતો તે ધર્મનું બાદ રૂપ છે; ને જો તે રૂપને વળગીને જ ધર્મની સત્યા-સત્યને નિર્ણય કરવા બેસીએ તો આ દુનીયાંનો અંત આવે ત્યાં સુધી તકરાર કરતાં પરવારીએ નહિ. પણ તેનો બાદ અર્થ તણું જે મૂક અર્થ છે તેને સમજીએ, અધિકારને અનુસરીને જે રચના કરવી પડી હોય તેને કાઢી નાખીએ, ત્યારે સર્વ વાત એવી રીતે સમજવાની કે તે સત્ય રૂપે સર્વત્ર એકજ જણાય. સત્ય છે તે એકજ છે, ને અનાદિ તથા અનંત છે. એ સત્યને સમજાવવા માટે અધિકાર પરત્વે યોગ-તાઓ થઈ છે, પણ જેને સમજવાની શક્તિ છે તે ગળને સજી અર્થ મહે છે, કુશલ ત્વજ એળા વિશે છે, ને એમ બધે એકતા જુએ છે. ને ધર્મ વિચાર માટે વિશેષ કર્યો એજ અજ્ઞાનીનું કે અધર્મિકનું તણણું છે. કોઈ એક ધર્મ સ્વીકારી તેથી જ આપણો મોક્ષ મધો છે કે ઘરો એમ જે માનતાં હોય તેણે તો તે સર્વ પ્રકારના ધર્મ વિચારના ભેદ અતિ ઉદાર ખુલ્લિથી સદન કરવા બેઠાંએ. કેમકે મોક્ષનું કે મોક્ષને માર્ગે ચડવાનું ફક્ત એટલુંજ છે કે જનંત સદનરીતતા સખથી સર્વ ધર્મ એકજ અનાદિ સત્યનાં રૂપોવર છે, અને જ્યાં ધર્મ તે

સત્યને પામવાના જુદા જુદા માર્ગ છે. અનાદિ સત્યધર્મ એકજ છે, પણ અધિકાર પ્રમાણે સમજાવવા માટે જુદે રૂપે વિસ્તાર છે. આનું પ્રમાણ એ છે કે જેમ આપણા ધર્મમાં વૈદાન્ત એ અનાદિ સત્યનો શુદ્ધ માર્ગ છે, તેમ યાદુદિ અને ક્રિશ્ચીયન ધર્મમાં કેબાલા, મુસલમાન ધર્મમાં તથા પારસીમાં પણ સુઝી હકીકત, યોનાના ધર્મમાં દેવોમાર્ગ, એમ બધી દુનીયાના ધર્મમાં એક એક ગુપ્ત માર્ગ છે કે જેને ખરા રાનીઓ જ જાણે છે, તે જે રીતે મેંતાં ધર્મ માત્ર એક છે.

વિચાર માટે કોઈનું દેખ કરવું એ પાપ છે, કમકે જે વિચાર-ચક્રિત સર્વને સરખી રીતે મળેલી છે તેનો સર્વે સ્વવંત્રતાથી ઉપયોગ કરે; અને વિચારની સ્વવંત્રતા એજ કોઈ પણ દેશના લોકના ઉચ્ચ સંસ્કાર નહીં કરવાનું પ્રમાણ છે. જ્યાં કોઈપણ રીતે વિચાર, ઉપર રખાણ રખાય છે તે દેશ અજ્ઞાની, જુવમમારથી કચરાઈ મળેલો, કે અધર્મી હોય છે. વિચાર જ્યાં આચારનું રૂપ પાસે કરે ત્યારે ભેવાનું છે કે તે આચાર કેવો છે, તે તે આચારના રૂપ ઉપરથી તેને પેા કરે તેવા વિચારોને કંઈકે સુધી અટકાવવા કે બંધ પાડવા એ નહીં થાય છે. પણ જેનાથી જીનને કોઈપણ પ્રકારે હાનિ નથી, અને પોતાના મનને અત્યંત શાન્તિ મેરા રૂપી લાભ છે, એવા ધર્મ વિચાર માટે જરા પણ દેખ જાવ સમયે કે સખીને કલહ કરવો એ નીચપણાનું કામ છે, અધર્મનું લક્ષણ છે, પાપ છે.

માત્ર વિકાસ.

મિત્ર વચ્ચે પ્રેમ.

ચાલો.

માણસ દેવગદનાથી યુરોપમાં આદિજ્યસ્ત્ર પ્રદેશમાં જુલામ જન્વા હતા. તેમની એક માણસ રચેન દેશનો હતો, તેનું

નામ એન્ડોનિય હતું, અને ખીજે માણસ કાનસનો રહેવાથી હતો, જેનું નામ રોજર હતું. દરરોજ એ બન્ને એક કેંકણે કામ કરતા હતા અને એક જગ્યાએ ખાતા પીતા તથા સૂતા બેસતા હતા. ધીરે ધીરે તેઓને એક એક ઉપર ઘણુંજ સ્નેહ થયો. નિરાંતની વેળાએ તેઓ પોતપોતાનાં દુઃખનો વાતો કરતા હતા. આવી રીતે પરસ્પરની આગળ પોતપોતાના મનમાં દુઃખ અને દુસ્વસ્થાન જણાવવાથી તેઓને સુત્રામગીરીને લીધે મતું અસહ્ય દુઃખ કંઈક એણું જણાતું. તે પશુ જન્મમૂર્ખિ, માતાપિતા, સોયુત, સગાંવડાલાં વગેરેથી વિ-ખુદા પડો, દુર દેશમાં ઘસતવની સાકળમાં ખંધાઈને પથ્થનો પેડે પરિશ્રમ કરવો એ તેઓને ધણુંજ કષ્ટદાયક હતું, તે કષ્ટ સહન કરીને કાજ માગવો એ કંઈ જેવું તેવું કામ નહોતું.

સમુદ્રના કિનારા ઉપર એક પર્વત હતો તેના ઉપરથી રસ્તો કરવામાં આવતો હતો, ત્યાં તે બન્ને જ્યાં દિવસે કામ કરતા હતા. એવામાં એક દિવસ એન્ડોનિય એકદમ કામ પકડું મૂકીને સમુદ્ર વરફ નજર કરો, એક લાંબો નિસાસો નાખ્યો, અને પોતાના મિત્રને કહેવા લાગ્યો કે, આ કિનારાએને પેટી પાર મૂકાવી ગઈ છે ઈચ્છીત વસ્તુઓ છે, દરેક પળે બધું હું એવું એકો હોઈ તેમ જણાય છે કે, મારી જામડી તથા છેડકાં સમુદ્રના કિનારા ઉપર આવીને એટલી નજરે આ વરફ એવાં રતાં છે, અને મારું મરણ થયું છે એવું ધારીને આંસુઓ વરસાવે છે. આ મારી ઈચ્છા થાય છે કે તરીને તેઓની આગળ બાંકું. દુઃખમાં તે દિવસથી એન્ડોનિય ત્યારે ત્યારે તે જગ્યા પર કામ કરવા જતો, ત્યારે ત્યારે સમુદ્ર વરફ દ્રષ્ટિ કરતાંજ તેના અંતઃકરણમાં આવા વડો ઉત્પન્ન થતા હતા. ત્યાર પછી એક દિવસે કામ કરતાં તેણે લાંબો નિસાસો નાખીને રોજરને કહ્યું, મિત્ર, આટલો દિવસે આપણા દુઃખનો અંત આવ્યો છે, ત્યારે રોજરે પૂછ્યું, કેવી રીતે ! એન્ડોનિયે કહ્યું, એ પેટું વડાણ લંગર કરીને ઉઠું છે; એ અહીંથી બે ત્રણ કોશથી વધારે છેટે નથી; આવ, આપણે આ પર્વત ઉપરથી ફરીને સમુદ્રમાં પડીએ અને વરવ વારવ

મેં વહાણ ઉપર જઈ ચઢીએ. એ એ મહેત્તમાં ફતેહમાં નહિ
તાં કહાપિ આપણે માણુ ત્યાજ કર્યો પડ્યો. તો 'પણુ આણું' કા-
લત કરવાની કરવાં તે મોકડા દરબને લાગું થયો.

આ સાંભળીને રોનરે કહ્યું. એ તું આવી રીતે લારો નચાવ
કરી શકે તો લેખાં હું છુટી છું. પરંતુ લાસી એરે ખદાર ને રિખ
થયો છે. તે ખદારા શરીરમાં માણુ રહેશે ત્યાં સુધી જશે નહિ તેથી
લારા વિચિત્રને લીધે મારે પણ પધારે દિવસ દુઃખ બેખાવણું પડ્યો
નહિં. મને તેમ થાય, પણ હું તારી પાસે વિનવો કરું છું કે એ
તું વગર દરકતે આ વિષદમાંથી છૂટે તો ખદારા કેશમાં જાને
ખદારાં માળાપતો ખેલ કરશે. વહાવત્યાથી તેમજ ખદારાં લોકથી
તેમજ નખને મરી મયાં યો પળ એ કદિ દલ છપતાં હોય તો
તેમને કહેને કે-આરજાં કોઈનાં એન્ટોનીયે તેને અટકાવીને
કહ્યું, તું મું એમ પારે છે કે હું તને આ અવસ્થામાં અહીં મુકીને
એકલો જાણું ! તેમ કદિ જાણે નહિ તું મને હું જુલા નથી
કાને ને અહીં છૂટીશું, અથવાતો ને અહીં મરીશું.

એન્ટોનીયની આવી વાત સાંભળીને રોનરે કહ્યું, મિત્ર, તું
ને કદિ છે તે ખરું છે, પરંતુ હું તારી બલુતો નથી, એટલે કેવી
રીતે લારી એરે આ દુલાર પાસીને કાળીને વહાણ ઉપર આણું !
લેના જવાબમાં એન્ટોનીયે કહ્યું. 'તેને વાતને 'તું
મજલતો નહિં. તું મારી કમર પકડશે, ખદારા શરીરમાં મણું જાય
છે અને હું વરપામા કમળ છું. તેથી વગર દરકતે તને લાગને વહા-
ણુ સુધી પહોંચી શકોય. રોનરે કહ્યું. એન્ટોનીય, આવી કાપના
કરવાથી કાંઈ પણ લાજી નહિં; કહાય હું જાપને લીધે તારી કમર
મેડી દમય, અથવાતો જેવાંજેવ કરીને તને પણ મુલાવીશ, એટ-
લ ખાટે આણું કામ કરવાની જરૂર નથી. અપારથી એ તારું
આણું મોજડું સાંભળું છે તથાથી મને કાંઈથી છૂટે છે. મારી વાત
સાંભળ, માત્ર નસીબમાં ને પનાર દરો ને થયે, તું તારી રક્ષાને

ઉપાય કર; હવે વૃથા કાળ સુમાવીશ નહિ. આવ આપણે છેલ્લાં ટોચે.

આવું કહીને રોજરે આંસુ ભરી આંખે ઈન્ડોનિયને લિંગત કહ્યું. ત્યારે ઈન્ડોનિયે કહ્યું, હોસ્ત ? શા માટે તું રહે છે આ રોવાનો સમય નથી. ઉપાય શોધવામાં આપણે ધવું ગાયવા એ વેલા ઉપાયને ન પકડ્યો એ ક્ષીતું કામ છે; આવાં આવરણ કર એ પુરુષનો ધર્મ નથી. એટલા માટે લિંગત પકડ. હવે પછી આં લાગ મળશે નહિ. છેવટે હું વને એટલુંજ કહું છું કે, તું મહા કહેવું કણુલ નહિં કરે, તો હું આ ઘડીએ ત્હારો સામે આત્મલય કરીશ.

ઈન્ડોનિયે આટલું કહીને, પોતાના મિત્રનો ઉત્તર સાંભળી વાટ ન ભેટતાં તેને પકડે મારીને સમુદ્રમાં નાંખ્યો, એ પોતે પણ તરવ તેની પછવાડે ફૂલો પડ્યો. રોજરે સમુદ્રમાં પડતાં લપધી ગાભરો ધધને છવની બારણ છેડી હતી, પરંતુ ઈન્ડોનિયે લિંગત આપીને ઘણી મહેનતે પોતાની કમર પકડાવી. એ કદાચ તે કમર છેડી દે, એ શંકાથી વારંવાર તેની તરફ નેત્રો વઢાણ તરફ તરવા લાગ્યો. આ વખતે તે (ઈન્ડોનિય) એ આતુરવાથી રોજરની તરફ નેત્રો ફેરવે, તે પ્રમાણે ઘણીજ દો માવાઓ પણ પ્રવના વિપદકાળમાં તેની તરફ નેત્રો ફેરવે.

પેલા વઢાણ ઉપરનાં માણસોએ આ બે જણને પાડાડે છે નથી સમુદ્રમાં પડતાં નેવા દેવા. પરંતુ શા કારણથી તેઓ આ લિંગત બરેલા કામમાં પડ્યા છે તેનો મર્મ નહી. નવવાથી તેને નાના પ્રકરના વિચારો કરવા દેવા. એવામાં તેમણે નેવું કે એ છેડી તેઓની પછવાડે પછી આવતી હતી. સુલાગોની સંભાળ રખવાનું નેઓને માથે હતું તેઓ આ બે જણને નાસતા નેઈ તેઓને પકડવાને વાસ્તે છેડી લઈને આવતા દેવા. રોજરે સર્વ

પહેલાં તે હોડી નહ, અને તે સમજ્યો કે, તેઓને પકડવા માટે આવે છે. વળી એ પણ તે સમજ્યો કે, એન્ડોનિય ઘણી વાર સૂધી નેરમી તરીને ધોર ધોર દબે યાકો મથો છે. આથી તે ઘણો મજરાઈ બોલ્યો, પ્રિય મિત્ર એન્ડોનિય, કિનારા ઉપરથી એક હોડી આપણને પકડવાની આવે છે. જો તું અને એકા દુઈને એકલો આવશે જઈશ, તો તે હોડીવાળા મૂંડે પકડ્યો તે પહેલાં તું વદાણ ઉપર પોલેયો શકીશ. તું મારી આશા એકીને તારો પોતાનો બચાવ કર, નહિ તો એકને પકડીને પાછા ફિનારે લઈ જશે.

આતું કહીને રોજરે એન્ડોનિયની કમર છોડી દીધી, અને તરત પાણીમાં ડુબી મથો. પણ આતૃનિય પ્રેમનો કેવો અનિર્વચનીય પ્રમાણ છે ? એન્ડોનિયે તેને પોતાની કમર છોડી દઈને પાણીમાં ડુબેલો નેતાંજ તેને બહાર કાઢવા માટે વરત પાણીમાં ડુબકી મારી ઘોડીવાર સુધી તેઓ જન્ને ઉપર જાણવા નહિ, તેથી પેટી હોડીમાંના માણસો એઓને ન નેકાથી કેઈ તરફ જતુ એ નકકી કરી નહિ શક્યાથી શોડી વાર સુધી ચિર ચઈ રહ્યા. વદાણમાના માણસો પણ આશ્ચર્ય પામીને ચિડી એ આ અદૃશ્ય ઘનાવ જોના દેખા તેથી તે એ જાણને પાણીમાં ડુબી જતા જોઈને કેટલાક ખારવા એક હોડી સમુદ્રમાં નાખીને તેઓની યોષ કરવા લાગ્યા.

તેમણે ઘોડીવાર સુધી ચરે બાણુએ ફાંફાં મળ્યાં પછી જોયું કે એન્ડોનિયે એક હાથથી રોજરને મજબૂત પકડ્યો છે, બીજા હાથથી હોડીની તરફ આવવાને માટે પ્રાણપણે પ્રયત્ન કરે છે. આ જોવાથી ખારવાઓ દયાથી મળમળા થઈને પોતામાં જેટલું બળ હતું તેટલું હાથે લગાડીને હાથેમાં મારવા તેઓની પાસે જઈ પડેલ્યા, અને તરત તેઓને હોડીમાં ઉપાડી લીધા.

આ રીતેએ એન્ડોનિય એવો તો થાકી મથો હતો કે એક મિનિટ વાર વધારે લાગતો જન્ને પાણીમાં ડુબી મરત. 'તમે મહા

સા મિત્રને બચાવો ! આટલું જોલવાંજ તે અચેતન થઈ ગયો અને મરી ગયો હોય એવું જણાવા લાગ્યું. રોજર પણ હોડી ઉપકતી વેળાએ અચેતન હતો, પણ તેણે કેટલીક ક્ષણ પછી આંખો ઉઘાડી અને એન્ટોનિયને સૂચના લક્ષ્યવાળો જોઈને તે ચોક્કસ થયો જ વિકળ ચિત્તવાળો થયો, તથા હાથ ! કેવી ખરાબી થઈ! આતું કહીને એન્ટોનિયના અચેતન શરીરને આલિંગન કરીને આંધુએ વરસાવવા લાગ્યો અને ઘણાજ અર્થેશવાન થઈને જાકુલ વચનથી કહેવા લાગ્યો કે, હે સખા ! મેંજ હારો પ્રાણવધ કર્યો છે.

તેં મ્હારી શુભામગીરી દુર કરવા માટે અને મ્હારો જીવ ઉગારવા માટે આટલો યત્ન અને મહેનત કરી હતી. મ્હારા તરફથી તેનો આવો બદલો મળ્યો છે. હું ઘણાજ નિરાશ તથા નિરાધાર છું. નહિ તો હજી સુધી છવતો રહેતો છું. શા માટે ? તારો પ્રાણવિ-ધોગ જોઈને હું મ્હારે પ્રાણ ધારણ કર્યો જોઈએ ? તને શુભામીને હું પ્રાણ ધારણ કરવાતું કંઈ કળ જોતો નથી.

આવી રીતે ખેદિત થઈને તે એકદમ ઉભો થયો અને જો ખારવાઓ બજાજોરીથી નહીં રોકવ તો તે સમુદ્રમાં કુદીને નિઃસંદેહ પ્રાણત્યાગ કરત. ખલામીઓએ રોકવાથી તે ઘણે જ વિલાપ અને પરિતાપ કરીને કહેવા લાગ્યો, શા માટે તમે મ્હને રોકો છો ? હું આવી રીતે મિત્રના વિયોગથી કટીપણુ પ્રાણ ધારણ કરી શકીશ નહિ, મારે માટે એવો પ્રાણ મળે છે. આતું કહીને તે એન્ટોનિયના શરીર ઉપર પડીને કહેવા લાગ્યો, એન્ટોનિય ! હું જરૂર ત્હારો અનુગામી થઈશ, કોઈપણ મ્હને રોકી શકશે નહિ. હે ખારવાઓ ! તમને જાગૃતીથરની. આણુ છે. તમે અને હવે રોકશે ના. અને મ્હારા પ્રાણાધિક મિત્રના અનુગામી થવા દો.

ચોખ્ખાઈ કેમે ચોડીવારે એન્ટોનિયે એક લાંબો શ્વાસ લીધો.

તે જોઈને રોજર આજ્ઞાદયો અધીરો બનીને ઉંચા સ્વરથી બોલ્યો, મ્હારો મિત્ર છવતો છે ! મારો મિત્ર છવતો છે ! જાગૃતી

પરની કૂપાથી હજુ તેનો પ્રાણ મચે નથી. ખારવાઓ તેને ઘુદ્ડિમાં લપવાને માટે પછો. ચાલ કરવા લાગ્યા. થોડોક વારે આંખ હાલીને ઓ-ટોનિયે પોતાના મિત્ર વચ્ચે જોયું અને કહ્યું, રોજર ! મેં જ્ઞાતી પ્રાણુરૂપ કરી છે તેને માટે જીવંતીયારને ધન્યવાદ આપ, તેણે ઘુદ્ડિ-માં આવી આંખો ઉઘાડેલી જોઈને, અને તેના અમૃત જેવાં વાક્ય સાંભળીને રોજર આનંદસાગરમાં મગ્ન થયો. તેની આંખોમાંથી ચોધાર આંસુઓ પડવા લાગ્યાં. થોડીવારે તે ઠોડી વઢાણ ઉપર પહોંચી, વઢાણમાંના બધા માણસો ખડાગ્રીઓના શોંથી સંકળુ' સાંભળીને, કાફરપરસથી પરિપૂર્ણ થયા, અને તેઓ ઉપર પછો જ રહેતું અને હથે રેખાડવા લાગ્યા ઉપરું વઢાણ પ્રાપ્ત તરફ જતું હતું. ત્યાં પહોંચ્યા ઓટલી બને મિત્રોને કિનારે ઉતરવાનો બદેખ-સ્વ ક્ષી. તે વેળા તેઓએ કુતરના દેખાડીને તેઓનો હથ, કૌભાજને માટે ઘડોજ ઘાબાસાં આપીને અપુપુર્ણ નથનથી તેઓની પાસેથી રત્ન લીધી.

આ બનાવથી જો બે મિત્રો વચ્ચે ચિરવર્ધિત અકુનિમ પ્રેમ હમરો થયો વાચો હતો. પણ બંનેને પૃથક પૃથક જુવું પડ્યું, તેથી મનસ્વર વિચિત્ર અપરિદર્શ થઈ પડ્યો. કેવી રીતે આ વિચિત્રતાના ચઢન કરીશું એ વિચારથી બન્ને જણા અસિદ્ધ થયા; આખરે તેઓ આંધુ બારેલી-બાએ મરનદ વચને પ્રેમ ભરેલા બાવળે અને વારંવાર ગદ્ ગદાકિંમત કરીને પેલપોતાનો જન્મખૂમિ કુદંબ અને સગાંવઢાણાં વચ્ચે ન્યા નિકાળા તેઓને ધન્ય છે ! ! !

મિત્રપ્રર્થ અથવા સન્નિમિત્ત વારિવાવડી.

દુઃસ્વમાંથી સુસ્વ (સંવાદ).

બીને પ્રસાદના પ્રસ્તાવણ્યમાં પ્રસાદ, શાન્તા અને કાન્તા બેઠાં છે. બધું રહેતે જે વાત થઈ હતી તેની હાંડી છાપ પ્રસાદના હૃદય પર પડી હતી. નાસ્તિકતા કમતી હતી અને આત્મિકતા આવતી ન હતી, મગજ પુગ્યાઈ મચી હતું. સ્વેચ્છા અને મિત્ર અને કાર્તિક અમુક હંફ પર આવો જટકી વાત છે અને કેમકે પુત્રક આપારે જાડના એક પાંડકને પણ સમજાવી શકતું નથી એ વાતથી હૃદયમાં બેથેલી લાગતી હતી.

નિશચ મધને પ્રસાદે પૂછ્યું “ કાન્તા, હું આ બિંદી મચકરી માનજ છે ? ”

“ નહિ, ” કાન્તા કહ્યું, “ કંઈયાણુ છે, આશિષ છે, સાંકર્યલું પ્રકર્ષણ, સ્વર્ગલું સ્વર્ગ, દેવોલું ગીત છે, બીજું કંઈ પણ. પરંતુ મચકરી તો નહિજ. ”

પ્રસાદે શાન્તા મધને કહ્યું- “ હા, કાન્તા એમ કહે છે અને હું ધારું છું કે તમે તેનો પડવો બન્યા છે. ”

કાન્તા જણ સજમાયો અને મચકર્યો. *

પ્રસાદ જમાડી બોલવા લાગ્યો-“વર્ષો વર્ષો પહેલાં કવિઓનાં પુસ્તક લેઈને વસંતઋતુમાં સમગ્ર સમયે શાન્તા અને હું કોઈ કુલ તમે બેઠી એ સંગીતમય બૃહદ્વામાં વાંચતાં ત્યારે અમને પણ એમ લાગતું. એમ કેટલા સમય ચાલ્યું શાન્તા ? ”

તેણે જવાબ આપ્યો “જે વસંતઋતુ સુધી, પણ ત્યાર પછી આપણે વધારે મોટા સુખમાં જાગીતાર બન્યાં હીએ. ”

હાન્તે પ્રશ્નકર્તા ઉત્તર આપ્યું - " અસાધ્ય, જે ધારતો હોય કે તમે આમજ કરોશો, પણ તમને નિરાશ્ય આવી છે, કેમકે એક કલાકમાં બધા સ્વરથોને તમારે હોઈ લેવની તમને પરવાનગી મળી શકતી નથી. જાન મેલ્કરવાને જાહેર પણ હુંગાલો શાદશાદી માર્ગે ગયા. એ દેવોને અહીં આરો આવી પોતાના સ્વર્ગોની આપણને વાતો કરેવાનો રજા હોય તો અહીંનું હજીવ અસહ્ય થઈ જાય અને તેઓ વસે છે ત્યાં જઈ વસવાને બહુ અત્યંતવાચ્યો થાય. જાન આતુર વિચાર મને દ્રઢ લોપથી આવે છે.

" તાપી મહેનત પછી ખબર આપશે આપણે હું જાણી શકીએ છીએ ? " પ્રશ્નકર્તા પૂછ્યું.

હાન્તે કહ્યું - " ખબર મળે કહું છે તે આપણે જાણી શકીએ. "

" હું પ્રશ્નકર્તાને માન્ય નથી, " પ્રશ્નકર્તા કહ્યું, " અને હંપર કેમ માન્યો એ હું જાણતો નથી. એ કેવળ હંપર હોય તો તે પરમ દયાળુ હોયો જોઈએ. "

હાન્તે પૂછ્યું - " એમજ, પણ તે પરમ દયાળુ હોયો જોઈએ એવો તમને સાધી નિશ્ચય આવે છે ? "

" વાક ! " પ્રશ્નકર્તા કહ્યું, " જુઓ આ વિશિષ્ટવસ્થા આપણી, જે તેને કુદરતને કાનૂન અને કુદરતની વ્યવસ્થા દર્શાવે, તે બધાં માણી માટે સારી છે, ખોજા અને જીવોની રચના પરથી અને આપણાં સારીરની રચના પરથી એ પ્રત્યક્ષ સાચ છે. "

હાન્તે કહ્યું - " એમજ ; ત્યારે તમે હંપરને કેમ માન્યો નથી ? "

" આપણી અસમર્થતા એ દુઃખમયતા દેલાઈ રહી છે તેને હોયે હું હંપરને માન્યો નથી- એ દુઃખ અસમર્થ કુદરત દ્વારા કરી શકે નહીં પણ સૈત્ત્યવાચ્ય સક્રિયમાન હોઈ હંપર દ્વારા કરી શકે. "

ક્રાન્તે પૂછ્યું—“ હાજલા વરીકે કઈ દુઃખમયતા એ ? ”

“ કંગાલિયતમાંથી, માંદગીમાંથી, દર્દીમાંથી, બધા પ્રકારની દુરવામાંથી નીબળી રહેલી દુઃખમયતા. ”

ક્રાન્તે પૂછ્યું—“ કંગાલિયતનું કારણ શું છે તેનો તમે કદિ વિચાર કર્યો છે ? ”

“ કેમ ? દુનિયાના મોટા માણસો દુનિયાની બધી મિલકત ખસાવી પડે છે અને ધીવડાં બધાને રમજતાં રહેવા દે છે. ”

“ ત્યારે કંગાલિયતનું કારણ મોટા માણસો છે તેને તમે હુમિલ જણવાને બદલે હાથરને કેમ ગણો છો ? ”

“ મહાનાંને ફળી નાખવા મોટાંને હાથર રમ આપે છે ? ”

“ ત્યારે હાથર શું કરે તો સાફ ? તેની રમ ન આપે ? સ્વાતંત્ર્ય પુરવવી હો અને તેઓને વંત્રવત્ બનાવી મુકે ? બાંધી. દુનિયા હવતું વંત્ર બની જાય કે બીજી અર્ધી શ્રીમંત્ માથ અને પછી તે કુદમો માથ એટલે તેને પણ વંત્રવત્ કરી મુકે એ શું તમને સાફ લાગે છે ? અને તો એમ લાગે છે કે માણસોને બદલે પુતળાંની આલમ તમારે ભેંધએ છીએ. ”

પ્રસાદે કહ્યું—“ ત્યારે તમે શું અને એમ સમજાવવા માગો છે કે દુનિયામાં કંગાલિયતના પાપની જરૂરિયાત છે ? ”

“ મહારા ઠંડાલા બન્ધુ, એકની શ્રીમંતતાથી અન્ય કંગાલ રહે છે એમ તો તમે સમજતા હો તો તે સાચું નથી. કંગાલિયતને તેમજ લક્ષ્મીને પેલ પેલાનાં કારણ છે. કંગાલિયત મુસ્લીમી, હિન્દુ, વપણામી, લંપટવાદી, અને પાપથી આવે છે. હવે, તમને શું નથી લાગતું કે આ હુરુદ્ધો તો આજેજ બધા થઈ જાય તો તેજ કહે કંગાલિયત પણ ધરતી પરથી ઉડી જાય ? ”

વિચારમાં ને વિચારમાં પ્રસારે કહ્યું—“કદાચ એમ બને.”

કાન્તે કહ્યું—“ત્યારે ઘરિજનાં કારણ અનુયોગ અને દુઃસવાર છે. હવે, અનુયોગ અને દુઃસવાર શું સુરેર ચીજો છે ? નહિ અનુ-
પન્ના ઘરિજમાં એ બૂન નેવા બિદામણુ અને વરવા રેખાય છે.
આત્મામાં જ્યાં જ્યાં વંદા અને દુઃસવાર હોય ત્યાં ત્યાં ચટકા માર-
વા માટે અને સુરી ખખુવા માટે પ્રભુ કાસ્તિફને મોકલે છે. ઉદ્યોગ
અને સદ્ગુણ ત્યાં લાખજ સાથે જે શું તેની પરમ કૃપા નથી ?
હવે તાલિમ આપી આશાક જાગવોના કમ્પલિયન મનુ તરફથી
ઉત્પન્ન છે.”

“જે બધું બહુ હોય છે” પ્રસારે કારણ આપ્યું, “શું
મિલકાત માટે પ્રભુ મરહોને અને કુખાકને પણ મોકલી હાથેએ
રિખાવી મારે છે ?”

કાન્તે કહ્યું—“સાચ એ છે કે શું તેણે આપત્તને મરહો
અને કુખાક માથે દાખ હાથેએ લાગવ નથી બક્ષી અને શું
એ લાકાંત આપણે વપસવી નહિ નેપણે ?

અને તે સારું છે કે પ્રતિફલ સક્રિયતા સામે પામપત હવા-
શીજ આપણે ખડું મનુષ્યત્વ પ્રાપ્ત કરીએ છીએ અને જે બલ
વાપસાને એ પ્રતિફલ સક્રિયતા નેહાવે તે આપણે કહિ મનુષ્ય
જનવજ નહિ પ્રતિફલગાપી મનુષ્યત્વ વંચાવ છે. કુખાક સખ'ધી જે
એક માણસ માટે હોમવ છે તેજ એક દેશ માટે પણ છે. કારણ
કે વમાસ પેલાનજ ખેતરમાં લમારો મેલસારીથી કે ફેર્લ આરમાની
સમજાયે એક વર્ષ આરો પાક થયે નહિ જે તેમંયુ' કહ્યું વમને
નહે નહિ અને ઉધરી સક્રિય ફેર્લ આખકારથી લમારે માટે અત
પેલ કરી આપે તે ઉપર વમે પોતેજ મનુષ્ય જાણ પાલે બની
જાયે ત્યાં સુધી લમારો વંદા ઉત્તેજવ થઈ શું વધી પાયે નહિ ?
તેજાની આકાશ સામે અને તપી સ્કેલ સુર્ય સાથે શુદ્ધ કરવામાં

પછી તમે તમારું મગજ કે તમારા હાથ પગનો ઉપયોગ કરશો ? હંકમાં, કેઈ સતત અમલકારથી તમારી બધી બલાઓ હંમેશાં દૂરની દૂર રહેતી હોય, જેને લીધે કેઈ પણ બેદરકારીથી તમારું ઘર કદિ સ્વચ્છ નહિ, અને દીર્ઘદૃષ્ટિની કેઈ પણ ખામીથી તમારા કોઠાર ખાલી થાય નહિ, કે શરીર વસ્ત્રહીન બને નહિ તો તમે કંઈ બલતુ પ્રાપ્તી બનશો ? તમે મનુષ્ય નહીં રહો, અને પશુ પણ નહીં રહો. પણ કંઈ અવર્ણ્ય પ્રાપ્તી બનશે, જેને સ્વર્ગ સહન કરી શકે નહિ અને કુદરત ચિત્કારે, મહાન્ અને ભયંકર મુશ્કેલીઓ પર નેટલી આપણે છત મેળવીએ છીએ તેટલાજ આપણે મહાન્ અને ભક્ષા બનીએ છીએ, અને માણુ-સોને અને દેસોને આ પ્રમાણે વધવાની પ્રજા તક આપે છે, એ શું તેની ભલાઈ નથી ?

ગુરુસાથી અને આદ્યર્થથી પ્રભાવે ઠહું “ શું તમે મને એમ કહેવા માગો છો કે જ્ઞાની અને જસો અને શક્તિમાન્ ઈશ્વર દુર્નિયા પર ત્રાસ વર્ષાવી રહે છે તેવા રોગને અને કુષ્ઠાણને અને પાપને બટકાવી નજ રહે ? ”

જે ઈશ્વર માત્ર જસો અને શક્તિમાન્ હોય તે પાપનાં લુલ્લનાં અને મુલ્લીનાં પરિણામોની તમને અસર થતી બટકાવી શકે, પણ જે ઈશ્વર કહો પણ હોય તે તેમ ન કરી શકે. કહો ઈશ્વર તો પુરુષર્થનાં પરિણામોની તમને લાગણી થવા દે, કે તમે તેનાં કારણોને દૂર કરો અને બલ અને સદ્ગુણ પ્રાપ્ત કરો ”

“ ઈશ્વર શા માટે આપણને પ્રથમચીજ બલધાન્ અને સદ્ગુણી ન બનાવી શકે ? તમે કહો છો તેમ આપણને તક આપવા માટે ઈશ્વર કેમ પોતાની આત્મને સદ્ગુણોમાં હંમાલ રાખી રીખાવે ? ”

કાન્તે ઠહું “ મહારા ભલા બધું, તમારી શુદ્ધ ન્યાયબુદ્ધિનો ઉપયોગ તમે ગણે કરો છો તેવા બહીં કરવા નથી. જરા કલ્પના તો

એવી રાક્ષસી લાવનાઓ અને એવાં ઘાતકી કૃષોથી મનુષ્યહૃદયને તે કેમ પાછાં ન વાળી લે ? તેનો કાંઈ ખુલાસો ? ”

કાન્તે કહ્યું—“ તમે જોઈ ચકતા નથી કે તમારા સવાલનો જવાબ અપાઈ ગયો છે ? પારો કે માથુસોને ઘાતકીપણાથી પરાણે દૂર રાખવામાં આવે તેથી તેઓની સ્થિતિ કાંઈ સુધરે છે ? કરકહો કુતરો સાંકળે બાંધી રાખવાથી ગરીબ બને છે ? ”

“ મનુષ્યહૃદયને પ્રજુ બલકઈ વચ્ચે આ માટે ન ફોરી શકે અને દુનિયાને આવાં નુકસાનથી ન બચાવી શકે ?

“ તમારા પ્રશ્નનું સ્વરૂપ તમે માત્ર ઉલટાવી નાખ્યું છે. ઉત્તર એટલુંજ કે લક્ષાઈ જામરજસ્તીનેા સોદો નથી પણ મુજ્તમારીનેા છે. જો ઈશ્વર ભલું જનવાની તમને ફરજ પાડે તો તે લક્ષાઈ ફરજ પાડનાર ઈશ્વરની છે અને તમારી પસંધીનની નહિ. તમારી પ્રજા પ્રમાણે હોય તો ઘાતકી લક્ષાઈ બંધ થાય પણ તેથી મનુષ્યત્વ છુટાઈ જાય ”

“ ગમે તેમ હોય. પણ કેાઈ બલ કે કાલા ઈશ્વરની સત્તા તમે આ બધાં પાપ હોય એવું કેાઈ દિવસ માની શકું નહિ. ”

કાન્તે કહ્યું—“ પણ તમે કાંઈજ ત્રધારે સારી કે વિચાર કરના જેવી બિના રચુ કરવા નથી. જો બની શકે તો કરો ”

“ ગાનવિનાં દઈ અને દુઃખ જોઈને જામરમાંથી ખૂન વહે તેવું છે. ” પ્રસાદ અકળાઈને બોલી ઉઠયા.

“ આપણાં જામરમાંથી ખૂન ઝરે છે એ દઈનેા અને દુઃખનેા એક સારો ઉપચોમ છે. મનુષ્યહૃદયના જે મહાન દેવદૂત દરજ્યા અને દયા તેનાથી શાક્ષિત થવાનો આપણને બહુ અપેક્ષા છે. દઈની અને દુઃખની અસર આપણે જોઈ ચકીએ નહિ અને તેથી આપણને લાગણી થાય નહિ તો કહ્યું અને દયા આપણા હૃદયમાં રી રીતે જન્મ પામે ? પ્યારા બંધુ, દઈ વિના અને દુઃખ વિના તો આપણે

પાત્રને જેવા સુખી અને સિધ્ધિ સ્વીકારે અને એક પલ કેમળ જાવના કે ક્યાની સામગ્રી કદિ અનુભવીએ નહિ જમરના હરપ કરતાં હું રોગઆવથી કેમળ અનેકું હરપ સારું નથી ? ”

રાનાનાએ કહ્યું-“ ભુલેને આજ્ઞા પોતાના આ મહાન દર્શી આપણે વધારે સારાં જનતાં નથી ? ”

સખત વહનિ પ્રસારે ઉત્તર આપ્યું-“ નહિ, હું તેથી ઉત્તર વધારે ખરાબ જાણો છુંકે તે કેને ખબર ? ”

તેનો પત્નીએ રક્ત રક્ત કહ્યું-“ એમ કહે નહિ, કેમકે પલ ખાતા એ ખાતા દુઃખ જેવા દુઃખના આવી પડી હાય તે તેને શું વિ આપવા હું હું ન કરું ? ”

પ્રસાર ગુપ્ત રહ્યો તેના મોઢે નરમ માલ ગયો અને તેણે ઉત્તર આપ્યું નહિ.

દુઃખમં દાષ મેળે કાંતે કહ્યું-“ જાણ, તમે સંસારને બહુ દુઃખે દર્શી માટે છે. વિચાર વિચાર કરો દર્શી તમારે નેપું જોઈએ તમે કહો છે તેની દુનિયા અને તે બહુ પડોટી રાત્રિ છે મરીલી ન હોય તે કાનવીરતા ન હોય, ક્ષેત્રી ન હોય આ મળી જાવતોને વિચાર કરાવને પછી મને ખાતરી છે કે દુનિયાને વને સુરી માતો છે તેથી નહિજ ખતી થકે. ”

નિશ્ચય તપીને પ્રસારે કહ્યું-“ કોઈ છે હું તેના વિચાર કરીશ. ”

ચાંજ મવા ખાવી હતી અને કાલ વધારે થકે નેમ ન હતું.

(પ્રાણ અને સુદિશ)

જલ્દી જાગમાં, એક માણસથી લોકોપયોગી કામો કરવાને જેટલું થઈ શકે તેટલું તેણે કર્યું. ગરીબ અને પૈસાહાર માણસનો છાંડોમાં મુખ્ય તકાવત એ પડે છે કે રીંગ માણસને જે કામ મળી શકે તે કરવું પડે છે અને પૈસાહારને કશું કરવું એ બાબત કાંઈ પસંદગી વાપરવાની વક મળે છે. પસંદગી વાપરવાની સ્થિતિએ પોતાની મેળે પ-હોથી, પસંદગી વાપરવાનો વખત આવતા સુધી છુવનારા યોદ્ધાનીકળે છે. તેથી એણે અને છ કે બાપે મહેનતથી મેળવેલો અવકાશ લોગવવાના વખતનો લાભ છેકરો લોગવે છે. ઇતિહાસમાં આના ઘણા ફાખલા મળી આવે છે. સર રોબર્ટ પીલે બાર હજાર પાંડતી ઉપજ માપ એટલી મીઠકત સંપાદન કરી અને બ્રિટીશ રુબ્ર્ય સ્વતંત્ર ચલાવવાતું મુખ ઇ-કરાળે લોગબ્યું. લુકા મેકોલેએ અફ્રિકામાંથી રોતું મેળવ્યું અને તેના છેકરે ટોમસ બેલિંગ્ટને વિદ્વા મેળવવાનો લાસ લોગબ્યો. ન્યાયાધિશ મેક્ટોટ પોતાની આવકમાંથી જ પૈસા બચાવ્યા તે ઉપર નિર્બીહ કરી તેનો છેકરો 'ફરડિનાન્ડ અને હિસમેલા' નો ઇતિહાસ લખી ચાપેલ કેટલાક મહાન્ પુરુષોને ધર્મખાતામાં અથવા વિવાખાતામાં જગ્યો. મળવાથી તેઓ જન્મસુદને ઉપયોગી કામો કરી શક્યા છે. ન્યુટન, કેપ્લર, ગેલિલિઓ, લીનનિર્ઝ, બેન્થમ, રીકાર્ડો, મિલ, સ્કોટ, રોલી, કારલાઇલ, વિલ્ચરફોર્ડ, વગેરે મહાન્ પુરુષોમાંથી કેઈને બાપ તરફથી મિલકત મળેલી હતી કેઈને કંઈ જગો મેળવાથી તેની આવક હતી, અથવા કેઈને કાંઈ બીજી તરફની આવક હતી. ફાંકિંગન જેવા વિરલા પુરુષો યોદ્ધા થયા છે તેઓ બાપ મહેનતથી પોતે પૈસા પેદા કરી પોતાની મેળે લોકોપયોગી ચવાની સ્થિતિએ પહોંચ્યા છે. પોતાની કમાણી ૪૨ વરસની ઉમરે તે સ્વતંત્ર ચયોદ્ધો અને તેથી કરીને ફિલાટેલ્ફીઆ, પેન્સિલ્વેનિયા સંસ્થાનો, ઈંગ્લેન્ડ, ફ્રાન્સ, એકપ ચયેલ્ડ સંસ્થાનો અને આખા મનુષ્યવર્ગની તે સેવા કરી શક્યો હોય ૪૨ વરસની ઉમરે અવ-

કાશ લોગવવાની સ્થિતિએ તે પહેંચી ચક્રોએ એ તેની અસાધારણ કુશળતાનું લક્ષણ છે. એ અવકાશ સુખ અને મજા લોગવવામાં ન માનતાં, મનુષ્યવર્ગનો સેવા કરવામાં માગ્યો, એ એની ભક્તમનસાધ અને સર્વજનહિનેચ્છનું લક્ષણ છે. એક ઠેકાણે ફાંકિલન લખી ગયો છે કે " જુદા જુદા ધર્મ, અભ્યાસ અને મઠાઓમાં ચિત્ત ન પડેવતાં, માણસવર્ગના સુખનો વધારો કરવાનો જે ધર્મો સૌંદર્યે, તે એટલું બધું કરો છો કે તેની કલ્પના પણ થઈ શકે નહિ," ફાંકિલન પોતે એટલું કરી ચાક્યો હતો એ આ વાક્યનો સારો પ્રત્યક્ષો મને છે.

આત્મચરિત્રની આરંભાત્મક ભાગમાં ફાંકિલન એક અમળ જેવી વાત લખે છે. તે મને છે કે પહેલી આશુભિની જુદો બીજા આશુભિમાં સુધારવાનો અર્થારતે હવે અને ન મને તે પણ મેં જુલારેલી છંદોથી કરી સુખરવાને હું ચંપિ લઉં નહિ. આ વખતે તેની ઉમર ૧૫ વરસની થઈ હતી. ૧૫ વરસની ઉમરે આ પ્રમાણે કહી શકે તે માણસે એટલું બધું સુખી આશુભ્ય લોગવેલું હોય તેમજ ૧૫ વરસની ઉમરે આ પ્રમાણે કહી શકે એવા એટલા ઘણા માણસ થઈ ગયા હશે ! આ દુનીયામાં માણસ લોગવી શકે તેટલું બધું સુખ ફાંકિલને લોગવું હતું. તે અને સુખી થયો એટલુંજ નહીં પણ પોતાના અભિગતોએને સુખી કરવા તેને મહેનત કરી. તેના જેટલું સુખ કોઈએ લોગવું નથી તેમ મનુષ્યવર્ગનું સુખ વધારવાને તેણે જેટલું બધું તેટલું બીજા કોઈએ કર્યું નથી. કુતિયામાં રહે તે સુધી થઈ અને લીજામોને સુધી કરવા થઈ થઈ કરતો છે. જે માણસ એ પ્રમાણે કરી શકે તેનામાં અસાધારણ સદ્ગુણ અને કદાપણ કોઈનાં ભેદોએ, કદાપણ અને સદ્ગુણ વગર કોઈ પોતે સુખી થતું નથી, અને બીજાને સુખી કરી શકતું નથી.

ફાંકિલને માત્ર આત્મચરિત્ર ઉપર લખેલ શબ્દો દેખ અને પેન કુ-કુનના અથવા સખાના પદ્યમાં તે લખી ગયો હોય તો તે મારે દુર

ઉનાળાના હજારા હતા તેથી ચોક્કીવારે મને તરસ લાગી અને હંદુ પાણી પીવાની ઇચ્છા થઈ. ઉઠીને જોયું તો કુળમાં પાણી જરવું રહી ગયું હતું. મગનની બા બાપડો વેતર કરી ચાલી પાણી ઉઘેત્રી છે તેને ડોણ ઉઘડે એમ ધારી એક હાથમાં ખાલી કુળે તથા ધીજ હાથમાં દીવો લઈ હું નીચે પાણી લેવા ચાલ્યો. અમારો નાન તથા પાણીઆરું રસોડાના ખંડમાં છે. ચોકમાં ટાંકું છે પણ તળ આબ્યા પછી તેનું પાણી અવાવડું રહે છે. નદી તો ઉનાળાના દિવસમાં ટાંકામાંથી કદા-કેલા તાજા પાણીની મીઠાશ જુદીજ છે. રસોડામાં જવા માટે આગલા ખંડનાં બારણું ઉઘાડવાં. પછી રસોડાનાં બારણા આગળ આવી જઈને છું તો તાણું ઉપકારેલું. મને, પછી સાંભળું કે નોકર રસોડાની કુચી પોતાના તરીયા તળે સુઈ સુમે છે. હું પાછો વળીને જમવા એસવાના ખંડમાં ગયો કે વખતે ત્યાં પાણી હોય. ત્યાં જઈ જોયું તો પણ નસીજ એ ડગલાં આગળનું આગળ, પાણીનું ટીપું મળે નહીં. ત્યારે વિચાર આવ્યો કે નોકરને ઉઠાડું. નોકરની પથારી આગળ જઈ જઈ હું તો ખાલી. તે કુચી સાથે હાથ ફરવા નીકળી પડેતો હતો. પછી ટાંકામાંથી પાણી કઢાવવાનો વિચાર દીધો પણ તે ચોષખું નહીં હોય પાણી માંડી વાળ્યો. આખરે એક વિચાર સૂઝ્યો અને તે સાથે મનમાં ખુશી થઈ. અત્યાર સુધી એ કેમ ખ્યાનમાં નહીં આવ્યું હોય તેની અહુ નવાઈ લાગી રસોડાનો ઉપરની એડીમાંથી એક દાદર રસોડાના ખંડમાં પડતો હતો. તે ઉપર જઈ ઉઘાડ્યો. ઉતરવાની જમા આગળ પગ સુકું છું કે નજોદ ! નીસરણી ત્યાં છુટી હતી તે ડોઈએ ખસેડી લીધેલી. પગથીઆં ઉતરવાની તરફ વિના હું એકે ચપાટે નીચે પડ્યો. હાથમાંનો દીવો ઝાલવાઈ ગયો. અને કંજે પુટી ગયો. સારા બાગ્યે મને બહુ વાગ્યું નહીં; નીચે તો અધારૂં ચોર. એરડામાંથી ધૂમાડી પૂરી જતી તથા પહેલાં કમાડ બંધ કરેલાં તેથી ધૂમાડી અંદર હતી કાંઈ સૂઝે નહીં, બારણે નીકળવાનો રસ્તો હતો નહીં, દાદર મળે નહીં. બારણે બહારથી તાણુ મારેલું.

તે બારણાને તેથી પારવાનો વિચાર કર્યો, જ્યુ તે ચાર ચંચ આંચળ
જ્યાં પરીવાંનું મજાનુવ હતું તેથી ચરતું નહીં. બીજી વસ્તુ જ્યાં
બારીને પકડો આવી હોયતી, તે જગાર લોખંડના સગીયા જડેલા હતા.
એ સગીયા મેં જેનેજ જાણ્યા હતા. તેથી મને મારા પીવાના ઉપર
બહુ રહીત. આથી જગારથી કેઈ અદર પેસે નહીં તે માટે એ જડાવ્યા
હતા. અંદરથી જગાર ન નીકળી શકાય તે સારું નહોતા જાણ્યા.

જાગીમાંથી જગાર નજર કરતાં એક પજુ તારો નજરે પડ્યો.
તરી. આકાર અંધારાને લીધે કાણુ જણાતું હતું કેદખાનના
કેરીએની હયા મારી રખાવિમાં તરી આવ્યાં મેં જુબ જોરથી
પાંદો જોઈ મરો તેટલા જોરથી બૂમો પાડી, કડીથી વધતું ફાંફી
કાણુ હતું. આથી ફરી પેરીવાંના ફરતં જાણ્યા કાળ્યા, મેંડલામાં મેં
ઉપરથી ઉપરથી વધા તેની આ જુમ પાડતાં હોય તેથી અવાજ સાંભ-
ળ્યો. મેં તેમને જુમ પાડી જ્યુ મુવ મારો અવાજ પીધો છે, તેમાં
વગી ફરતંના બહાવા વધા પુરકવાને લીધે તડત ડંકાઈ ગયો. વગી અ-
મારી વગે મે અંધ બારણા વધા હવ હવા તેથી સાંભળે નાં પજુ
મારા અવાજ શી ફરતે આપ્યો! તેમણે એક મે ઘાટા કદાચા અને
પહો નીધાં તેમની પુજોથી ખડોસાંચા. બારી ઘાટા હવા તે જગાર
આવ્યા. અમારો સામે કેઈ ખરડો રહેતો હતા. ને પીવાના સીકણી
ફરત વધા પીજંગત હાઈ રમવામાં આવ્યો. તેજુ મારો જાગ્યો મને
જેથી કે વરત પીજંગત ફાંફી, જ્યુ તારા બાગે નેમ ચુકી ગયો. હું
પાટ તરો જરાઈ ગયો. મેં તેને ચમચવવા માડ્યો. પજુ તે નાં સામલેજ
નહીં. જમવાટમાં હું તે રોકતું નામ ચુકી ગયો, અને તેથી જુંચવાટો
જમણો વાગ્યો. આસપાસનાં જાણને જગડી, અરણ્ય જરડાં કેદા-
ગોથી તેડી પાલો ને પોગતું જાણી કુલગ અંદર રહેતામાં હાજર
વધા અને મારો જમણો પકડી જોણુ ત્યારે તેમણે મને આપાખ્યો, તેણે
મને જુવણો કરવાતું હતું. પજુ હું તેને રોડ પુવાયો આપડ ? મેં તેને
હતું કે મારું મન રહ્યું મરો ત્યારે બધી વાત જરામર ફડીયા. પજુ

તેણે ફરી ખુલાસો માગ્યો નહીં. કેમકે મારા ઘરમાં જોર જીલમથી દા-
ખલ થઈ મારા પર પીસોલ ફેંકનાર વથા ચોરની દશા લેવી મારી
દશા કરનાર તેવી હિંમત થી રોકે કરે ? તેમ છતાં તેને બધી વાતની ખ-
બર પડી ગઈ છે. આપણી કહેવત પ્રમાણે ના વાલ લઈ ગયો હશે.

(જાનસુધા—૧૮૮૯ અંકે ૧-૨-૩).

ઇંગ્લેન્ડના યુવરાજનું જીવન-સૂત્ર.

હું એક મહા પુરુષના જીવનસૂત્રમાંથી જીજ્ઞાસુને ઘણીસીખવાનું મળે
છે. તેમના જીવનનો આદર્શ અને તેમના પ્રત્યેક કાર્યને ખરી રીતે સમ-
જાવનાર કુળી આ જીવન-સૂત્રો જ છે. રાજા રામમોહનરાય કે
સ્વામી વિવેકાનંદ સરખા જગતપુરુષોના, અથવા મહંમદ શેક ટાટા
સરખા દાનેશ્વરીઓનાં, નેપોલેયન કે હુગનીંગલ સરખા સંચાલ-
વીરોનાં અથવા ડોલ્કરન કે મોર્ગેસરખા રાજનીતિજ્ઞ પુરુષોનાં જીવન
ચરિત્રો જોતાં વસ્તુ જણાય છે તેમણે પોતાના જીવનમાર્ગ જીવંતીમાંથી
આંધી મુક્યા હતા અને તેના ઉપર પ્રકાશ નાખવાને અથવા તેનું નિરંતર
સ્મરણ રાખવાને મુશ્કેલ યંત્રોનાં જ્ઞાનાં વાક્યો પોતાના જીવન-સૂત્ર
વરીકે પસંદ કરી મુક્યાં હશે.

ઇંગ્લેન્ડના પાટવી કુવેરનું જીવન-સૂત્ર મનન કરવા યોગ્ય છે, એ
સૂત્ર જાણના યુવરાજનું જ નથી પણ લગભગ હમેશાં વર્ષ સયાં તેમની પહે-
લાના દરેક યુવરાજે ધારણ કર્યું હતું અને અવિધ્યતા પાટવી કુમારો પણ
એવું પોતાનું ગણ્યો.

ઇ. ગ. ૧૮૪૭ માં ઇંગ્લેન્ડ અને ફ્રાન્સના એ વર્ષના વિચરને
પ્રમળે, આદર્શાદ ચોલર્ડ ચીલ્ડના પાટવી કુમારે એજ વરસનો વયે કે-
લેના સંચાલમાં ગોળીમીયાના રાખને પસંદ કરી તેની ધ્યક્ષ સ્વદાવક
કરી હતી એ દરજ્જા ઉપર જમૈન શાબમાં " Ich Dien "

‘હું સેવક છું.’ એવું જ્ઞાનું વાક્ય લખિતું હતું એ વાક્યને ઈન્સેન્ટના વિજયી રાજપુત્રે પોતાના છાત્રન-પુત્ર વસીકે માની લીધું, અને તે કિ-વસથી એ પછતી ભોગવતા દરેક રાજકુમારે એને પોતાનું ગણ્યું છે.

હું સેવક છું, સેવ્ય નથી, મારે કાંઈએ કરવાનાં છે, અધિકાર ભોગવવાના નથી, એ ભાવના કેવી ઉચ્ચવર્ણ છે ? શ્રીદેશ ૪૫૨૪ પર પ્રેમનાર રાજપુત્રે આવી ઉત્તમ કોટિનો વિનોત્તા કોટડી યોગા આપે છે ?

“હું સેવક છું.” કોનું એ સદા પ્રશ્ન થાય છે. એ સૂત્ર ધારણ કરનાર અનેક નૃપતિઓનો નૃપતિ ચનાર રાજકુમાર કોનો સેવક હતો ? પ્રજાનો પ્રજાને પાત્રનાર વિદ્યમાન સજેન્દ્રનો અને સર્વને પાત્રનાર ત્રિલોકાચાર્ય પરમાત્માનો હું સેવક છું એવો અર્થ અર્થ આ જ્ઞાના વાક્યમાંથી નીકળે છે ને જોઈ દરેક જણ ઇચ્છુક હશે કે તે કેવું અર્થગ-ભાર છે ?

• ॥ કર્મણ્યેવાધિકારસ્ત વા કટેપુ વદાપન ॥

હું સેવા કરવા બન્યો છું, અધિકાર ભોગવવા નહિ, એવી ભાવના જ્યારેકર અને પરમાર્થ ઉત્પન્ન કરે છે. અદાકાર અને મમત્વને હીલે અનેક પ્રકારના કલહ. પર વિનાશ ઉત્પન્ન થતાં આપણા હૃદય અનુભવમાં ઘણી વેગા જોઈએ છીએ, આપણા જગતમાં નિત્ય એવા ફેરફાર થવા હશે ?

સેવકો મરોએ અન્ન પાત્રે છે, સેવકો દરહીએ. કમકમાદ ઉપાત્તરે એવા વ્યાધિથી પોષાય છે તેમને સદાચ કરવી એ પ્રત્યુ સેવાનું એક સ્વરૂપ છે. પોતાના અધિકાર પરથી દેશ ઉતરી રાંકના રાજવાળા કપારે ચલાયે ? જ્યારે અનુભાવથી જાણીમાં મિથ્યાભિમાન યોગની જશે, જ્યારે મનુષ્ય માત્ર સ્નેહની મુવર્ણ સાંકળીથી બેઠશે, જ્યારે પ્રાર્થિત સુખની વાંચનાનો લય થશે ત્યારે પૃથ્વીપર કલ્પવૃક્ષો

એની દોષ ના પાડે છે ? એક મોડેલીસ સાથે રહેનાર તેમના શિષ્યો
બધા જાણે નાના મોડેલીસ હોય તેવા ચર્ચ પડે છે, અર્થાત્
પેંજમર મહમદરહે બધા મહમદીયા, એક વિખલુવડે બધા વંખલુયો,
એક શંકરરહે બધા શંકરો, એક જિન બગવાત વડે બધા જીનો,
એક કાષ્ટર વડે બધા કિશિયનો, આ બધા શાથી થયા ? તે મદ્દાપુરુ-
ષના વચનોથી નહિ, તેમના પુસ્તકોથી નહિ, પરંતુ તેઓના વર્તનમાં
બ્યાપક તેમના શુદ્ધ ચારિત્ર્યથી. તેમના વચનો નહિ પરંતુ એમના વચન
રૂપ મંદિરમાં તેઓ પોતે સાક્ષાત્ ધર્મરૂપે હોય છે, અને એ ધર્મનાં
દર્શન કરનાર માણસ પોતે ધર્મ પામે છે. જેમ એક મોટા જળાશયનું
જળ નાના સરોવરમાં પ્રવેશે છે, તેમ આવા મહાત્માના શુદ્ધ ચારિત્ર્યથી
જળ અથવા તેમના સ્વરૂપમાં રહેલો ધર્મ પોતે બીજામાં પ્રવેશી તેને
ધર્મો બતાવે છે.

હોદ્દો આજે વિદ્વાનોને વળાતું છે, કદાચ કે તેમના મગજમાં
પણ પ્રભુકો રૂપી કોથળા સમાય છે. પરંતુ વિદ્વાનો અહીં નિષેધ
કરવાનો આશય નથી. આશય તો તેમની કિંમત તેમના આચાર વિના
હોયે જા વિધારયુગમાં નથી એ સમજાવવાનો છે. પાછીની શરતી
જણાવાનું સાધન જે પંચાંગ તે પાછી નથી. માત્ર અરી આનાજ તેની
કિંમત છે, રનાકર જેવી નથી.

તેજ પ્રમાણે ધર્મચુરતકોમાં પોલી જનાર કોનાચાફોની કિંમત
પણ વધારે નથી. જે માણસને જોનાં આપતું તે માણસને પણ જુલી
માત્રસાક્ષાત્ ધર્મને દેખીએ ત્યારે તેની અસુલ્ય કિંમત થાય છે. તેમનું
જોલતુંજ સ્ત્રોત રૂપ હોય છે. તેમનાં વચન મુત્ર હોય છે, તેમનાં
આચાર પુષ્પ હોય છે. તેમના વિચાર ધ્યાન હોય છે માટે ધર્મ-
ચુરતો, વગરના આચારને વિશુદ્ધ, વિશુદ્ધતર અને વિશુદ્ધતમ કરે
અને કોનાઓની પામે પછી પુણ્યકોમાંના હોજો વચાવે, જોલયો
એટલે હજારો અથો વિજયો સ્તરર થશે હજારો મહાત્મા થઈ ચાલનને
દહાર કરશે.

કોઈ માગસ આપણને માલ દેવ, તે માલ જો આપણે ન
લઈએ તો એ માલ તે આપનારની પાસેજ રહે છે.

એક મહાત્મા હતા તે બહુજ શાંત મુનિ અને પ્રવ્રજાની
હતા, તેનો એવો કસાવ હતો કે, બીજા માણસો તેનું નામે એ-
કહું નુકસાન કરે તો પણ તે કદી પણ મુનિ થવા નહીં કે પો-
તાનો સ્વભાવ બગાડવા તરીકે, પણ ઉપદા તે બરાબ માણસનું
પણ બધું ધાર્યેમ કરતા હતા અને આમસામા મામિનાં ધર્મો
માણસો મહાત્માનો એ સ્વભાવ બાબતો હતાં, તેથી તો તેની
ધર્માશક્તિ એવા કરતા હતાં.

એક વખત એક ખરાબ માણસે એ વાત સાંજાવી ત્યારે
તેણે કહ્યું કે, એનો કારણ છે કે મુનિ ન થાય, હાથમાં બાંધે
ચીકલી આવું. શું દુનિયામાં જાવા માણસો પણ નથી પડ્યાં ?
એવા પશુએ મુખી છે કે, એમો એમ સમજે કે, આ સી
પતિવવા છે તો તેનું પતિવન ભન કરવાની તજવીજ કરે, એમ
સંભયે કે, આ માણસ ચીકી પાને નથી તો તેને બીકી પાવાની
દડ કરે; એમ બધું કે આ માણસને જાંચ ચડાવી નથી તો તેને
જાંચ ચડાવવાની તજવીજ કરે, એમ બધું કે, આ માણસ બહુ
કુશીઆર છે તેથી ક્યાંઈ કમ તો નથી તો તેને કમવાનો પ્રયત્ન
કરે, અને આ માણસ કાંડા ખાતો નથી તો કે હું તેને ખવરાવું.
એમ કરવાવાળા મપેકાએ શું દુનિયામાં થોડા છે ? એવાએનો
કાંઈ ખોટ નથી તે મહેલોજ પેઢે માણસ હશે તેથી તે એ
મહાત્મા પાસે ગયો; અને કહ્યું કે, મહાત્મા, સત્તમ પીવસવો
મહારાજે કહ્યું કે, ભત્રા, હું સત્તમ પીતો નથી ને ચ્દારો પાસે
સત્તમ, ત'બાકુ કે દેવના કાંઈ નથી ત્યારે તે માણસે કહ્યું કે,
મોટા પિદ્ધ થઈને બેઠે છે ને સત્તમ પણ નથી સમજે ? તારા

કરતાં તો બીજા લગ્નિટીયા સાચા. બધાં ગામો લૂટીને પૈસા ભે-
ળા કરે છે તે કામ શું આવશે ? અતિથિની એવા નથી કરતો ત્યારે
તું સાધુ થેનો ? તો તો તારું કુળ લગ્નશુ. શરમ છે તારા શરૂ
ઉપર, ને જુગ પડી તારા બચવામાં. મુઝાકરને એક ચક્રમની
કુંક પશુ ન મળે ? ત્યારે તું આ બહોપાડો થયો તે કામતું શું ?
આવી રીતે પ્રસંગ છોડીને તે હુલ્લુએ વિના કારણ એ મહા-
ત્માને હાજરો જૂડી ગાળો લીધી. પશુ એ મહાત્મા કાંઈ બો-
લ્યા નહીં. ધીરજથી હસ્તે મ્હોડે બધું ગ્રાંખી ગયા. અંતે ત્યારે
ગાળો હાં હાંને તે માલુસ થાકી ગયો ને પોતાની એજે બેઠાનો
બાંધ થયો ત્યારે થોડીવાર રહીને તે પધારે શાંત થયા પછી મ-
હારાજે તેને કહ્યું કે, બચ્યા છે આ સાકર નાંખીને જરા ચંદ્ર
પાછી પી, બહુ બેલવાના પરિશ્રમથી તારા મગજમાં ગરમી
ચઢી છે તેથી તને એ શરજતથી કાયદો થશે એમ કહીને મ-
હારાજે તેને સાકરનું શરજત બનાવી આપ્યું. પેલો માલુસ પ-
હાડ ઉપર ચઢીને બપોરને વખતે મહારાજના આશ્રમમાં ગયો
હતો તેથી તરસ તો લાગેલીજ હતી, અને તેમાં વળી બે કલાક
સુધી મહારાજને હાજરો ગાળો રવાની મેહતવ કરવાથી તે ઉ-
શ્કેરાઈ ગયો હતો અને માછીને લોચપોચ ચર્ચ ગયો હતો તેને
બે કલાક શરજતથી બહુ શાંતિ મળી એ પાછી એટલો વખત
મહારાજની પાસે રહેવાથી તે અંતની ભડી વિજળો (એરા)
ની તેને રૂડી અસર થઈ, એ વખતે તેને જાન આવ્યું કે, હું
ત્યારે વિનાકારણ આવી રીતે બકબકતો હતો તે વખતે તે
મહારાજાએ શરજામાં આવી જઈને મને માત્ર એકજ સ્લેન પડે
હાં લીધો હોત તો મારા શું દાવા થત ? આ નીચેની પદ્ધતીની
ખાઈમાં ક્યાંઈનાં ક્યાંઈ મહારાજે કર્યાં ચેરાઈ જાન ગાને તેનો
પતો પશુ લાગત નહીં આ મહાત્મા કે જેનામાં અખંડ શ્રદ્ધા-
વર્ષનું ભર છે. જેનામાં વપનું બળ છે, જેનામાં શાંતિનું ગળ
છે, અને જેનામાં જાદુનિષ્ઠશક્તિનું બળ છે તેની આગળ મહારાજ

શું ચાલવ ? મહારા જેવાને તો તે મચ્છરની જેમ ચોખો નહોતે, પણ અન્યારે હું તેની દયાથીજ બચેતો છું. અરે હાય હાય ! મને આ શું સુખશું ? કેવા રૂઠા મહાત્માનો મેં અપરાધ કર્યો ? હવે એનું પ્રાર્થકિત શું ? એમ જાન આપતું તે મહારાજના ચરણમાં પડી ગયો, અને તેના પગમાં અંશુકા પોતાની જાંઘમાં ઓસી મદગદિત થઈને માફ માગવા લાગ્યો, ને કહેવા લાગ્યો કે મહારાજ ! મને તમારો સિધ્ધ બનવો ત્યારે મહારાજને કશું કે બેટા, તું પણ મહારા જેવો પ્રભુનો છવ છે અને મહારો બંધુ છે, સુખ દુઃખમાં પીરજ રાખ એટલે તું પણ પીરે પીરે પ્રભુ ના રણમાં આવી નહીં તે માલુસે કહ્યું મહારાજ. એની પીરજ અમો પામર છવની કેમ રહે ? મહારાજે કહ્યું, બેટા, વિચારથી ને પ્રભુનો મદિમા બાપાથી એની પીરજ રહી શકે છે. તું વિચાર કર કે, તને કોઈ માલુસ કાંઈ વસ્તુ આપવા આવે, અને તે તું ન લે, તો એ વસ્તુ કેની પાસે રહે ? તે માલુસે કહ્યું કે, એ હું ન લઉં તો એ વસ્તુ જેની પાસે હોય તેની પાસેજ રહે. ત્યારે મહારાજે કહ્યું કે, બેટા, તે મને ગણો આવી, પણ મેં તે ન લીધી, ત્યારે કેની પાસે રહી ? ત્યારે તે માલુસે શરમાઈ નહીં કહ્યું કે, મહારાજ, એ મહારી માણો તે પછી મહારો પાસેજ રહી.

મહારાજે કહ્યું બેટા, હવે બીજો વિચાર કર તને કોઈ માલુસ પોતાનો કાલો આપવા આવે તો તું લેશે ? તે માલુસે કહ્યું કે નહીં. મહારાજે પ્રહાર કે આ મારે નહીં લેય ! ત્યારે તે માલુસે કહ્યું કે, સ્વીકારી હોય તે લેય મહારા જેવા શ્રદ્ધા માલુસથી એમ કેમ લેવાય ? એનો નજરો ચીજ સાર કરીને આ મારે કોઈના ઉપકારમાં આવીએ ? મહારાજે કહ્યું કે, બેટા, એમ વાસ શ્રદ્ધાપણુ મારે તું કોઈની ચીજ ન લે, તેમ બધા અમારા સાધુપણુ મારે પણ એવાજ મારા હોએ. સાધુપણુ

મલતીની ઈર્ષ્યા ન થાય તે માટે આ મહાનુ નગરની ચતુર પોલીસે
 બધાના ચાંપતા ઉપાયો શોધ્યા હતા. અને તેને લઈ હાલના કુશી-
 માના ઝારના રાજ્યાધિકે વખતે થયેલા મહાનુ દુઃખજનક અકસ્મા-
 તનું નાનું પણ સ્વરૂપ આ અતિશય માંગસિકે પ્રયત્ન થવા પામ્યું
 ન હતું. સ્વારીના મુખ્ય રસ્તાપર પટ્ટી મલ્ટીએને કામ ચલાડી
 મજબુત લોકડાના દરવાજાઓથી બંધ કરી લેવામાં આવી હતી. અને
 સવારના ચાર વાગ્યા પહેલાં મોટા મોટા મુલો અને રસ્તાઓ ઉપરનો
 સરખો બાંધીને બંધવાર બંધ કરવામાં આવ્યો હતો. આટલા બધા
 સખ્ત બંદોબસ્તને લઈને લંડન સ્ટેડિયમના બધા લોકોએ સ્વારી બેના
 જવાનું બંધ પામ્યું હતું અને બધા એક તો ખાસ બહાર ગામ આવ્યા
 ગયા હતા. આથી કરીને લંડનના તેમજ બહાર દેશાવરથી આવેલા
 અસંખ્ય લોકોમાં નિરાશા ફેલાઈ હતી પણ તેઓની નિરા-
 શામાં વિરામના મહાનુ શોષ ઓનેરેટોઆરે એક મોટી યામર
 આશા ઉત્પન્ન કરી હતી. ચિત્રો પાડી લેવાની આ અત્યંત
 તાત્કાલિક પણ એકસ સાંત્રિક રચનાને લઈ આ મહાનુ ઐ-
 મર્મવાળા ઐતિહાસિક બનાવનો એટલો તો આગેદુન ચિતાર
 લઈ રાખ્યો છે કે આ જમાનામાં તો મું પણ હજી આવતા અનેક
 મુગો સુધી જાણે પ્રીટીયા સ્ટેડિયમનું સંપૂર્ણ બહોજલાલી
 દર્શાવનારી આ સ્વારી બાજી આજન જ્ઞેનારનો આંખ આગાધી
 પસાર થઈ જાય છે. એવો આભાસ ઉત્પન્ન કર્યો કરશે
 અને એક દષ્ટિ બિન્દુથી લખાયેલા રોમ કે મોગલ સ્ટિ-
 નસાદવના લાંબા લચક વર્ણનો કે કંદાળો આવતા સુધી વાંચાજ
 કર્યો છતાં તેનો સંપૂર્ણ ખ્યાલ આપી શકતાં નથી તે માત્ર આ
 સુવન્ત ચિત્ર રચનાનું નાટકયાળામાં દર્શન કરવાથી દરેક અભિયુધી
 માંડીને તે વિદ્યાનુ આખાલ વૃદ્ધને એક સરખોજ ચિતાર આપી
 ચાતંદ અને આશ્ચર્ય મકટ કર્યો વિના રહેશે નહિ.

કેડકાએ યુગેથી તેનો કલ્પી અને રાજ્ય નૈમત્તી અનેક પ્રમથો આશક થઈ જઈ ગયે તેજ વાચા હીચ પાછત તેમ પવંતોયાં પડતો પડે છે તેમ તુમે પડતો આવો છે, એવી આ મંગલ ગય ભસ્તમૂખિયાર છેડકાં ગ્રહ વર્ષથી અપ્રનિદત સા-મજ્ય રથાથી તેનો હીન પ્રતિહીન જ્વરસ્થોત રીતે સુકલતા કરતી જીવોય પ્રજાના એકમને પાન્ય થઈ દાહમાંજ રાજ્યાભિષેક પામેલા રાજા જ્યોત્સ્ના પંચમા તેમનાં અદ્યરો રાજાં મેરો સદિત બને પછરી મદાભારતના માવોન કપરો મનજી આવેલી રાજ્યમાની દીડલી શહેરમા ત્યારે તે પર આવો મવેલી અનેક શહેનશાહનોથી મરીયાલી જાહેજાહાલી અને કામકાથી જાસ્તખંડના એકન સામ્ય. ભયના લખ્તવરીન પચે ને વખતની કપલના ભરેલી રવારી તેમજ અજર્નિં દરખાસ્ત રેખાએ ઉતારી લેવાની મિલનશુ ક્યારનીએ પણ મૂડી છે.

આપણો યુગ રચનામાં જદારના પ્રકારના કોરજો એક જા-રૂંક પાડના કાલુમા મામે (કીટીમા કપરે) એક સારા પાર-રૂંક, વચ્ચેથી ઉપમેલા " લેન્સ " વડે થઈ આંખના મોજાની અંદરની આતુરી સપાટીએ ફેલાવેલી ચેનનમય પાટા (Iris) પર પડે છે અને તે ઉપર પ્રકાશના અંતોલનની શક્તિની અસર મળતીવડુ વડે અગત્યમાં જઈ પડેલ છે. અને તેને હઈ આપ-ણને પ્રકાશને જાન માત છે. આ અસર જેવી પડકાના કલ્પિતર વાય છે કે તેનીજ દુરત બધે પડો જતી નથી પણ કેટલોક વખત સુધી તે અસર રહે છે. આ પ્રમજો જદુલ ચળતા પ્રકાશની અસર લગભગ ૨ સેકન્ડ સુધે ચાલે છે. ત્યારે સામાન્ય પ્રકાશની અસર ૬ સેકન્ડ સુધે રહે છે. સામાન્ય કાલક્રમિની ભરેલી ત્યારે ભરેલી કપરની જુવાન મોજ ફેરવે છે ત્યારે બરેલીની કાક-ડીન છેડે આવેલા બે કાકકાજ રેખાતા નથી પણ બે વર્તુલ આ ઉકાળો કરે છે તે સંબંધ વર્તુલમાં કાકકાએ દર્શિએ પડી એક

કાકડતુલ્ય ચણકતુ' વર્તુલ આપણી આંખે દેખાય છે. આતું કંચણ પ્રકારની અસર થોડી વખત ટકી રહે છે તેજ છે. ખરતા વારાને આપણે લાંબુ ચણકતુ' પુછું' જોઈએ છીએ તે ખરું' જોતાં તેતું' પુછું' નથી પણ 'એક ચણકતો' જોળા વાલવચણમાં જોરથી પ્રસાર થયો હોવાથી જેટલો વખત આપણી આંખ પર પ્રક.શની અસર રહે છે તેટલા વખતમાં તેની ગતિ થાય છે. તેટલી લંબાઈતું' ચણકતું' પુ'છું' તે જોળા પાછળ આપણને દેખાય છે. નાનાં કાકડચોઃ ઘણી વખત સ્વચ્છતાથી ચામડાનાંની લાગીને હાથવડી જુદી જુદી રીતે જોરથી ઢલાવી આ સળંગતા છેકના ચણકડથી ભાગતવની વાંક વાગી આકૃતિએ બનાવી રચુજ કરે છે તે પણ અંજના આ શુણને આભારી છે આ નિયમને આધારે પહેલ વહેલાં છવતાં જનાવરા દેખાડવાતું' એક ધંચ તૈયાર કરવામાં અણુ' હતું' જેને (જુઓટ્રોપ) (Zootrop) કહે છે. આ ધંચમાં એક દોડતા ચોડાની કે દુરતા હરખની ગતિ જુદી જુદી નિયતિમાં આલેખી લેઈ એક પછી એક એકથી એક પછી એક જોરથી પ્રસાર કરવામાં આવે છે, અને તેને એક 'વડમાં'ની જોવામાં આવે તો એક દોડનો ચોડો કે દુરખ હરખ દેખાય છે. આ ઉપરાંતો ખીંચે ખીંચે ગતિમાન પદાર્થોની છબીએ પાડવાની ચોંધનો જ્યાંજ આમળ વધવા લાગ્યે, એક જણાએ છબીએ પાડવાના કેમેરાએ જેટલા બધા પાને પાને ચોંધ્યા કે એક દોડના પ્રાણીનો જુદી જુદી ગતિઓની જુદી જુદી છબી દરેકમાં પડે પણ આ રીત કંઈ બહુ આગળ વધી નહિ કરખ કે આટલા બધાં કેમેરાએ એકી વખતે કાણુમાં સખી પ્રકાશ નહિ

જેટલામાં મધ્ય પૈરાનિક બહુસર આમેરિકાના મુખગિદ્દ ઈન્ડોયને એક નાથે જુદી જુદી છબીએ એકજ કેમેરાથી પાડાવેલાની મુક્તિ ચોખી કરાવી. અને. ઈ. ચ. ૧૮૬૦ માં પહેલ વહેતું ઝીનેમેટોગ્રાફ જનાવવાતું' માન તેણે મેગન્યુ. તેણે પહેલ વહેલો

એક સેકન્ડમાં લગભગ ૩૦ સુધી સુધી છત્રીયો સમ રાકે એવું
 વાંચ થોડી કાંટુ, આ વાંચમાં ૧૦૦થી ૧૫૦૦ ફીટ લાંબી સેક્ટુ
 લેન્ડની દેર પર એક છત્રી પાડવાના શીશ્યોટ્ટી રસાયણો યુક્ત
 સરેસની પટ્ટી થોડાડી તેને એક ચક્ર પર વિદ્યાર્થી હાઈ કેમેરા સમે
 તે એકવચામાં આવે છે. કેમેરામાં થોડી વાંચ રચના કરવાથી તે
 પટ્ટી ધીમે ધીમે કાચ ગ્લાસનાં કટકે કટકે પ્રસાર થાય છે એટલે
 તે કાચનું ડાંકણ જે એક ક્ષણે ક્ષણે છે તેમાંથી કાચના પ્રકાર
 હાથે થઈ પટ્ટી પટ્ટીપર ચાલતી કિંચની છત્રી એક પટ્ટી એક
 પાતી બચ છે. આ પ્રમાણે આ પટ્ટીપર એક પટ્ટી એક તાલકાવિધ
 ચિત્રો પટ્ટી સહે છે અને તે પટ્ટી છત્રી લેવાના કાચના મહાકા
 ખાંસો કેમડીમાં ધોવાય છે અને તે ઉપરથી બીજી એક પટ્ટીપર
 મીઠી છત્રીઓ ઉતારી લેવામાં આવે છે. આ પ્રમાણે તૈયાર
 થયેલી પટ્ટી એક મોટા સમાજને તે ચિત્રો દેખાડવા માટે એક
 મોટા મેજાક લેન્ડર્ન (માપલીપ) રાટે દેખાડવામાં આવે છે,
 આ પટ્ટીનું માપ એવીધને સાપ્તરણ રીને ૧ ફે ઈંચ પહોણું રાખ્યું
 હતું. તે ઉપર ફે ઈંચ ઈંચ ચિત્રો લેવામાં આવતાં હતાં—એટલે
 એક પુરમાં ૧૬ ચિત્રો હાઈ રાખવા હતાં. ઉપરથી પટ્ટીને એક સેક-
 ન્ડમાં જો મે પુર દેશવામાં આવે તે એક સેકન્ડમાં બચીસ ચિત્રો
 હાઈ રાખવા અને ૧૫૦૦ ફીટ લાંબી પટ્ટી હોય તે ૧૨૫ મીનીટ
 સુધી ચાલતો દેખાવ તેમાં ઉતારા રાખવા આ પટ્ટી સરેસ અને
 રૂખના કાંચથી બનેલી હોવાથી મેજાકલેન્ડર્નના બીજાગીના હીવાની
 મરખીટી કેટલીક વખત ચત્રીયી હકે છે. માટે દાખલું નહીં સળીયી
 હકે એવા પટ્ટીયી પટ્ટીયા બનાવવામાં આવે છે. મેજાકલેન્ડર્નના
 કાચ આગળ પડ્ કેમેરાનાં કાચના જેવુંજ ડાંકણું ફરતું રાખવામાં
 આવે છે. એટલે જ્યારે ઉપરથી પટ્ટી ધીમે ધીમે ઉતરતી જાય છે
 તેમ તેમ તેનું મર્તિલિત્વ પડાવવા ધીમે ધીમે એક પટ્ટી એક
 એક સેકન્ડના ૩૨ ચિત્રોના લેગથી પડતું જાય છે. મેજાકલેન્ડર્નના
 કાચથી આ ચિત્ર પડાવવા એક દેખાવ છે અને સવળો સમાજ

તેને સંદેશાપત્રી ભેડી શકે છે. એક સેકન્ડમાં ૬૪ કરતાં વધારે ચિત્રો નજર આગળ આવી જવાથી ઉપલા ચિત્રોની એક પછી એક અસર આંખ પર ચલુ રહ્યા કરે છે અને તેને લઈ મૂળ દેખાવ ગવિગાં આંખોદુભ દેખાઈ આવે છે.

આ પ્રમાણે સીનેમેટોગ્રાફની રચના જો કે સાદા ચક્રાના નિયમપર અવલંબિત છે તો પણ આંખોદુભ ચિત્ર પાડવા માટે વહીજ કાળજી અને ભારીકાઈથી કામ લેવું પડે છે અને તે માટે એક સરળ માપની અને સરળ મિથાસુની પદ્ધતિ બનાવવાનું કેમેરાના અને મેલ્ટર લેન્ડર્નના કાર્યોનાં ઠાંકણોને સરખી જોળ ગાંઠ આપવાનું તેમજ પદોને ભરોબર સરળ કાળમાં સરખું અંતર ચલાવવાનું કામ કર્યું જઈ શકે નથી. આ માટે વિજ્ઞાનના ચોક્કસ સાધનો થયેલા અખતરાઓને આધારે વીજળીક શક્તિના નિયમોને આધાર લેવો પડે છે અને વીજળીક યંત્રથી આટલું ભારીક ચોક્કસાઈનું કામ સંદેશાપત્રી થઈ શકે છે. જેમ ચોક્કસાઈ વધારે તેમ ચિત્રોમાં આંખોદુભતા વિશેષ આવતી જાય છે.

જેમ જેમ છાંય પાડવાની કળામાં સુધારણાઓ થતી જાય છે તેમ તેમ આ યંત્રનો રચના પણ તેટલીજ સુધરતી જાય છે. હાલમાં રંગિત ચિત્રો પાડવાની કળા જડી આવી છે અને તેને લઈ સીનેમેટોગ્રાફમાં પણ રંગિત ચિત્રો હાલમાં દેખાડવામાં આવે છે. આ પ્રમાણે આ જમાનામાં વધતો જતા વૈજ્ઞાનિક શોધોને આધારે રચનામાં આવેલું આ ભારીક યંત્ર મનુષ્ય ઇતિહાસના તેમજ તેમના જીવનના પ્રત્યેક દેખાડોનું આંખોદુભ ચિત્ર પાડી લેવા એટલું તો સમર્થ થઈ ચુક્યું છે કે તીવ્ર દરબાર જેવા મહાન્ વૈભવવાળા પ્રદર્શનો આંખોદુભ ચિત્તાર લાખો રૂપિયા ખર્ચનારા ગ્રીમ-નોટથી પણ પુરેપુરો જાને ન લઈ સકાય એવો ચિત્તાર એક ગરીબમાં ગરીબ માણસ આક આના કે રૂપિયો ખર્ચી સીનેમેટોગ્રાફમાં ઉપડું આંખોદુભ ચિત્ર જોઈ અનિશ્ચય આનંદ લઈ શકે છે.

(ગુજરાતી યંત્રોના કેરોનેશનનો અર્થ.)

જુના રીત રીવાજો.

બાપજ.

આપણામાં જે જાતનું માનનારા લોકો હોય છે. મારખવાતી ગને કર્મવાતી. હું કર્મ ફળવાદને માનું છું. પાટોશી, પિલા, માવા, રાજા, દેશજન વગેરેનાં કર્મનાં ફળ આપણે લોમવર્ગ પડેછે. દેહના રક્તકૃષી રીણકૃષી થયાવ. દેહ જાગવવા માટેના નિયમ—ક્ર-દાયર્થ, સારો ખોરાક, શુદ્ધ છાત્ર વગેરે—મહાજર પગાય તો ૮૦, ૬૦ વર્ષ સ્થેષ છવાય. યોગ્યું હવે તો કાંતો નિયમમંગથી કે કાંતો અજ્ઞાનથી વૃદ્ધિ, ઇશુ અને હાથ જે સામાન્ય નિયમ છે. પણ હાથ આપણે ગાયો ઠેકી શકીએ. નિયમ પાળાપનો અમૃત જેવા છે, અને પાળાયાં ભાવને ઠેકી શકાય માટે નિયમ જાગવવા જોઈએ. પણ એકલા જાણીને બેઠી ન રહેતું પણ જાણીને તે પાળવા જોઈએ. જેમ કોઈ માણસ પેસાણર કેમ થયો છે આપણે તપાસીએલીએ તેમ કોઈ માણસ લાંબું કેમ છુટ્યો તે પણ તપાસતું જોઈએ. જોતાં જલ્દી ને ને અખીસ નથી થતા, શુસ્તો નથી થતા અને શાંતિ જાળવે તેવા હોય છે, તેજ લાંબુ હવે છે. જનમથી મજબુત હોય તેના કરતાં નબળો પણ નિયમ સાચવનારો માણસ લાંબુ હવે એ દુપણું "Duration of a life" એ નામની એકપટ્ટી વાંચીએ એમાં પણ એવુંજ લખેલું છે. કાંઈ યાવ તો પડેલો વાંક પોતાનો જોયો. કોઈ કહેશે કે હવે જાગ્યાથી કરતી થય. હવે જમણી તો કરવા નહોતું જતું, વધારે વાજ પહેરાવતાં; કરતો યાવ તો આપણે વાંક. પીડનાં પણ સાચ છે તે જાણવાં જોઈએ.

આશ્રમ ધર્મની ઉમરો હાલ પણ કામ લાગે તેની છે. અમ્માસમાં ૨૫ વર્ષ યાવ. ચત્વીસ વર્ષ સુધી ક્રદાયર્થ પાળવાનું.

બાબત કરે ? એતો એ જગ્યાએ લેણનારને માન છે. એાધો છેડ્યા પછી માનની આકાંક્ષા રાખે તેજ બુદ્ધિ યુ કરવું તે પેન્શન લીધા પછી સૂઝવું નથી, અને વખત નથી જતો તેથી પણ પેન્શનર વહેલો મરી જાય છે. માટે એમને તો પોતાના ચાનુલવનો લાલ લોકને આપવો જોઈએ. લોકનું અનેક રીતે બહું કરવું તેથી પણ લાંબુ છવાશે.

સન્યાસમાં તો બધો સમય લોકકલ્યાણમાં ગાળવો જોઈએ. દ્વાલમાં બધા સન્યાસીઓ અધ્યયન કરે છે તે પણ સાચું છે. પણ તે કરતાંએ પોતાની વિવાનો લાલ બધાંને આપે તે વધારે સાચું. વિવેકાનંદે વિદ્યાનો લાલ બધાંને આપીને કેટલું સાચું કહ્યું.

મામના લાપલુ ઉપરથી બધા જોયો કે ધરડા એટલા બધા માંડા નહોતા. કેાઈ કહે કે વમાઈ આ જોઈ, ફલાણું જોઈ ત્યારે એટલુંજ કહેડું કે અમારા ધરડા તઈન તો સુરખાં નહિ હોય ? ત્યાં જગી કેલ માણસ અપસાપી સાળીવ યાવ નહિ ત્યાં સુધી તેને નિરપરાધી બહુવો એવું કાવલામાં છે. જેજ પ્રભાણે ત્યાં જગી હિંદુ જોતો કેાઈ રીવાજ જોટો છે એમ સાળીવ યાવ નહિ ત્યાં સુધી એમ માલ રાખવું કે ધરડા કંઈ મુખ નહોતા. રીવાજ માફ ન આવે તો બદલવા પણ Prejudgment એમની તરફેણમાં રાખવો. દ્વાલમાં કેટલીક મંડળીઓ તો હિંદુ રીવાજોને માળો દેવાનેજ ઉભી રાઈ છે. સુપેન્સરે લખ્યું નથી કે મીલ એમ કહેતો નથી માટે 'જોઈ' છે એમ માલુ જોઈ છે.

(અથ સવિ ત્રિમાસિક.)

સુચાકયો.

- ૨ મૃત્યુ ફેકય છે, પરંતુ કાલ અચોક્કસ છે.
- ૩ કીર્તિમાન માણસનું મૃત્યુ ચતુર્થ નયો.
- ૪ મિત્રનામાં શકોને આવડત આવશે નહિ.
- ૫ સુખના દિવસો લાંબા દરવા નથી.
- ૬ વમાસ પ્રતિ સર્વની પ્રીતિનું આકર્ષણ કરશે.
- ૭ ક્રોધ, એક અતની મંદગત છે.
- ૮ ઉપકાર કરનારને શરૂતા નહિ.
- ૯ મેલા હાથની મેલાઈ સ્વચ્છ મેલાઈ હોય છે.
- ૧૦ આહ્વાપાસક સ્ત્રી પતિપર શ્રદ્ધા અભાવી શકે છે.
- ૧૧ મને બચીને કહેશે, પણ મને કમતા નહિ.
- ૧૨ સારી રીતે છંદથી માણવાથી શરીરની અવગણના થતી નથી.
- ૧૩ સુચારુભાવે એક સમયે ચતુર્થ નયો.
- ૧૪ મરણની મિત્રતાનું ઉચ્ચ વિષય છે.
- ૧૫ ગરીબની અગાધાણુથી હલકાઈ નહિ માને, અને શી-
તની મિત્રતાઈ હજીવી નહિ.
- ૧૬ સદનસીત મિત્ર મેવડો મનુ છે.
- ૧૭ દુર્ભાગને વાંચે ન થતાં તેને કહી જાયો.
- ૧૮ આપણે નિત્ય રહેતી નથી.
- ૧૯ પ્રેમનું એવમ નથી.
- ૨૦ પ્રત્યેક દિવસને વમાસ અવેનજ મહત્વો.
- ૨૧ ક્રોધ પણ હમેશાં હશે નથી.
- ૨૨ લાલ વગરની સુચારુ કરનારનું મનનું જરાનું નથી.
- ૨૩ જે અગાધને અગાધ કરે છે તે સારને ખંડે છે.
- ૨૪ બહીષ્કલ પોતાને સવધાન માને છે અને બહીષ્ક પોતાને
કરકસરી માને છે.
- ૨૫ અભિપ્રાયમાં પદાપાન એક વિષય છે.
- ૨૬ અત્યંત ધરણથી લોકો પદાપાન માપે.

- ૨૭ તમારી ઇચ્છા પ્રમાણે ન કરો એકો તો બીજો શકે તેટલું કરે.
- ૨૮ પ્રમાણિકતા એજીવો, દયા એજીવો, કરકસર શિરો, નીમક-
હવાત્રીને ઇચ્છે.
- ૨૯ જેટલું સાંભળે, તેટલું ખર્ચ માનવા નહિ. જેટલું માને
તેટલું જ કહે.
- ૩૦ માણસ નરીગથી એટો બને પણ નરીગથીજ સારો ન બને.
- ૩૧ ખુબસુરતો અને પતિવ્રતાપણા વચ્ચે છુવડેલું કહ્યું છે.
- ૩૨ સાંજળવાને તમર રહે, પુકિતથી સાવચેત રહે, અને
શિખામણુ દેવામાં ધીરા રહે.
- ૩૩ કંઠી સાદાઇ, એ સુધરેલું કપડ છે.
- ૩૪ ગણા એવાના વિચાર બહાર છે, મૂર્ખા નહિ.
- ૩૫ ખુબસુરતો અને મુખોધને ગાદ મેત્રો છે.
- ૩૬ મીઠા અને સ્ત્રી હમેશાં મામનારાંજ છે.
- ૩૭ ખરાબ સીખવા કરતાં ગાળવું રહેવું સાફ છે.
- ૩૮ માણસ સલાહ આપવામાં જે ઉદારતા વાપરે છે તેટલી
ખીણુ કંઈ પણ આપવામાં વાપરતો નથી.
- ૩૯ એક બાણનો વિવેક લાંગો ટકતો નથી.
- ૪૦ ગણેશી આખરે કદાચ પાછો મળે છે.
- ૪૧ તનહુરજી અને આનંદી સ્વભાવ ખુબસુરતો લાગે છે.
- ૪૨ દારિદ્ર્યને ચરમ હેલી નથી.
- ૪૩ વિશ્વાસપાત્ર નહિ કરવો. છિદ્ર ખુલ્લો ન કરો.
- ૪૪ લાંબું છુવવું કરતાં સારી રીતે રહેવું વધારે સારું છે.
- ૪૫ સ્ત્રી પ્રતિની કરવા, એ સફલનો ખુન્ડો છે.
- ૪૬ સર્વની પ્રીતિ એજીવો આપનાર મોહિની સખ્યતા છે.
- ૪૭ બહુ ધન તેને બહુ સંભાળ બહુ અન્ન ત્યાં બહુ રાગો.
- ૪૮ જે તમને મળે નહિ તેને તમે મળો નહિ.

હવે તાજાં સમર્થો જ્ઞાનતમા આ સંજ્ઞાને ક્ષેપણુ વસુ માટે કરી બેઠેલો
જેવી વસુ અને વધુ લાભાશુભે નિવાર થશે એવું મને લાગે છે અને હું પણ મા-
ની શકિત અતુલા ગરીબ વિદ્યાર્થી દંડમા રૂ. ૫૦૦ ભરે છું (તાલીઓ)

શ્રીમ ત મહાદેવ સાહેબે ક્ષેપણુ અને જીવા વગર બોલિંગ મને મળત ન
માની આપે છે અને બોલિંગ પ્રતે વખતોવખત સામગ્રી બતાવી છે એ-
વખત તો વિદ્યાર્થીઓએ લીધેલું બોમ્બ પોતે ખાધું હતું અને બીજા દર્દી રોનેક
કમી ન હતી, એ ઉપરથી બોલિંગ પ્રતેની શ્રીમવની સામગ્રી જરૂર આપે છે
છેતરે આ સંસ્થાની દરેક રીતે વૃદ્ધિ થાય અને પેટના બોલિંગ હતાતરપ થઈ
પડે જેવી છાત્ર પ્રદર્શીત કરી હું ખેલી જવાની રજા લઉં છું.

પ્રમુખને ઉપકાર માનનારું રા.રા. સેવકલાલી હલમુખરામનું આપણ
જે પછી પેટના દર્દીના રા. રા. મેલનાર હલમુખરામ પરીખ એમને
બોલિંગના અવરસાપકો તથા વિદ્યાર્થીઓ તરફથી પ્રમુખને ઉપકાર માનવાની
દરખાસ્ત મોકલવા લાગ્યા છે —

આનુચિત, ગુરુઓ, અને પ્રિય વિદ્યાર્થી ગણો, આપણે બધા છાત્ર પડ્યા
પહેલા માટે એક આનંદાલય. કાર્ય કરવાનું છે, અને તે બોલિંગના અવરસાપક મા-
લ તરફથી પ્રમુખને ઉપકાર માનવાનું છે તો તે માટે એ મિનિટ આપનો વખત
લેવાને માટે મને સુખા કહેશે કેમકે કાર્ય સરળ થવાનો થય તેના નેતાને થોડે
અને આજનું કાર્ય ઉત્તમ રીતે પાર ઉતારવાને માટે આપણા આજના નેતાનું
ઉપકાર માનવો હિતચિત્રીએ રાજેશી ચાલીબાઈએ તેમને આજના નેતાના
પ્રમુખપદ લેવાની વિનંતિ કરી, તે ક્ષેપણુ આનંદાલયી કાર્ય વગર તેમને સ્વીકારી
હતી અને નવાને માન્ય છે કે આજે તેની નીચે આપણા કાર્યમાં તેમણે આપણ
ને સહાય કરી છે, કે જે માટે તેમને જેટલો ઉપકાર માનીએ તેટલો જોઈએ કે
એમને આપણા પ્રત્યે જે દેનેહ, તે અતરંગી જાણ તથા લાગણી દર્શાવી છે તે આપણે
કરી જીવી પડીશું નહીં.

જેઓ માટેન અનિશ્ચય લોભાસ છે એટલું જ નહિ પણ નાના અને મોટા
સાથે મુદતની રીતથી મળે છે અને તેમની વાતચીત સાંભળે છે.

મરીન વિદ્યાર્થી દંડમા જે રકમ એમણે લગી છે તેથી એમનો વધુ ઉપકાર
આપણા ઉપર પડે છે અને જે સુખના લેખ સમદ એમણે આપણને આપી છે
એ બંદન એમનો નાપણું ઉપકાર માનવે થોડે છે.

સ્થાનિક શુજરાવીચાળાના દેવનાથજી રા ન બસમણ સામગ્રીના પટેલ
એમણે જાણ્યું છે કે રા રા મેતક બલે હમણા જે દરખાસ્ત આપણી સંમુખ રજૂ
કરી છે તેને હું ટેકા આપુ છું, અને તેને આપ સર્વ તાલીથી વધારી દેશે એમ
આતા સંખુ છું.

આ પછી વિદ્યાર્થીઓએ સીમાંલ પ્રાર્થના-સંજ્ઞાની ગાયું હતું, જાદ ૩૦
દાર, તે ૧ સહ મેળાનદે નિશ્ચયન થયે હતે.

ગઘપદ્યસંગ્રહ ચાલુ રહેશે

ગઘપદ્યસંગ્રહની બેઠક
એટ મિત્રે સ્વીકારેલી હોવાથી હાલનાજ
ધોરણે જનસમૂહની સેવાયે તે હવેથી દરેક
અંગ્રેજી માસની શરૂઆતમાં બહાર પડશે.
ગ. પ. માસિકના પાંચમાં વર્ષનો પ્રથમ અં.
દાર્તક માસમાં નહિ, પરંતુ નવ્યુઆર
માસમાં બહાર પડશે.

પ્રસ્તાવિક લખ્યા.

કર્તવ્ય.

ધરી ધરણીપર જન્મ, કામ નીનિતા કરશે;
ધરી ધરણીપર જન્મ, પુણ્ય પદે ધરવરશે;
ધરી ધરણીપર જન્મ, સર્વેનું મંત્રણ કરશે;
ધરી ધરણીપર જન્મ, પુણ્ય પરમારથ પ્રીતે;
જગી પર ઉપકાર અણુ તમે, જક્ષણ તુ છુવત કરે;
અવકાશ દુરતર એ રીતે, સેવક-મુગ રહ્યો તરે.

જન્મ ધરીને નેહ, કરે નવ પર ઉપકારે;
જન્મ ધરીને નેહ, બરે નર પુણ્ય વખારે;
જન્મ ધરીને નેહ, ઈતને ઈત ન દેવા;
જન્મ ધરીને નેહ, હવિતમા યજ્ઞ નવ લેવા;
હે છુવતર એ કાંધુ અરે, કદરૂં એવા હવિતને;
હે સેવક-મુગ સમજ્યા તહિ, અકબ્જ આપ જ દિનને.

કરો તમે કર્તવ્ય, ભાગ પ્રાપ્તિ આપે,
કરો તમે કર્તવ્ય, કદ તનમનમાં પ્રાપે;
કરો તમે કર્તવ્ય, જાગ્યનો ઉદય ખરો એ;
કરો તમે કર્તવ્ય, ફેવનો વિમાન કરો એ;
કર્તવ્ય તણી બલિહારી છે, મર્મ સર્વે જાતા કરે;
તો વાહી થકી વિશેષમાં, સેવક-મુગ તું ઉપરે.

કરો અધિક અભ્યાસ, કામ પરમારથ કરશે;
કરો સાધન સિદ્ધ, ધ્યાન ઉપરનું ધરશે;
કરો પાપનો ત્યાગ, પુણ્યપદે પગ મારે;
કરો સંયતો સંગ, મલિનતા મનની છારે;

નિષ્ક્રમ નેટ કંદન ચસું, સપ્તમ સોનું પારભે;
વળી સેવક-સુત ભાવે કરી, સવવારક ભગવત બળે.

૪

બાળાઓની કેળવણી.

હર ઇન્છે કલ્યાણ, દેચતું રૂઢી રીતે;
હેતે વિદ્યા દાન, જ્ઞાન પ્રમદાને પ્રીતે;
પુદ્ધિ બળમા નેટ, શ્રેષ્ઠ બાળાઓ યાશે;
વિચાર ને જ્ઞાનકર, સર્વથા સુધરી જાશે;
જે સંસારી મુખ સુધારવા, અંતરમાં ઉર્મિ ધરે;
તો વનિતા જ્ઞાન વધારવા, સેવક-સુત હર આદરે.

૧

માતા વિદ્યાવંત, અંતરે પ્રથમ સુધારે;
મળ સુધરતાં વાર, દેશ કલ્યાણ વધારે;
એક કુટુંબી વર્ગ, સુધરતાં અન્ય સુધરશે;
વિદ્યા-વાદ-વિજ્ઞાન, ઉર્મિને અધિક પ્રસારશે;
જે પ્રયાસ જનિત્ય આદરે, સેવક-સુત મત ઉચરે;
તો આ જગમાં ભણે તમે, નવો જગત્તર કશુએ અરે!

૨

વિદ્યાથી બળવાન, દ્વિતબાળાઓ યાશે;
વામાં યર્ષ વિદ્વાન, જ્ઞાનમાં વધતી જાશે;
દેશોન્નતિનું કામ, ઉપાડી માથે લેશે;
પછી પુરુષને સાદ્ય, પ્રીતથી પ્રમદા દેશે;
જે દેશોન્નતિ ઉદ્દેશમાં, જાળવ્યાં દયા હાથમાં;
તો સેવક-સુત જાણ બમાણુ'એ; સજ્જાઓના સાધમાં;

૩

વિક્રમ ભોજ બુખલ, વધારે વિદ્યા કેવી ?
મહિલા યર્ષ મતિવાન, ચારણ માતા સેવી;

વિદ્યાનો વિરલાર, આજ કરવાનો વારો;
 દીર્ઘસુતતા વાય, આવશે ક્યારે આરો !
 રે ! ઉમંગ ઉલોગહોત, પ્રજાવર્ગ જ્યમ જ્યમ થયો;
 ત્યમ સૂર્ય પુરાતન કોર્તિનો, સેવક-મુત હેકે ગયો. ૪

પારસમણિનો સપર્શ, લોહને લાગે જ્યારે;
 લોહ મટી તત્કાળ કનકરૂપ પારે ત્યારે;
 તેમ સુવિદ્યા સુઝ, રંજ બેસે સગાને;
 હોછાયે હર વરંજ, દેશ સેના સજ્જાને;
 રે ! અજાણને અજાણ કરે, ભગ મત્કપ વધારે જશે;
 સંસાર સુધારો એ રોતે, સેવક-મુત છોડો ધશે. ૫

શાપી કેમણ શાપ, સતિત સીએ નવ જ્યારે;
 હોછરી આવે કેમ, વિના વારિ તે ક્યારે !
 એ નિઝાનાં વૃક્ષ, વાળીને બેસી રહેગો;
 વલ્લુ સંભાળે કેમ લાભ ફળનો પછી લેશે ?
 તે માટે મન મમતા ધરો, નિશ્ચય ને નિષ્ઠા ધરી,
 તો સેવક-મુત પ્રભુ સાદ્યો, મનમાંજીવ માણશે નહી. ૬

માનિનો નહિ માન, અજાણ અજાણ રાખો છે;
 વિરહારનાં વેલ, ભામિનીગું જાણો છે,
 પછી નારી નિંદણ, જાપટી તે શું કરશે ?
 શું ભામિની ભરચર, સુષે બેસી કદિ દરશે !
 રે ! વિલુ વિદ્યા મજાતુ નહી, મુખ ખટું સંસારમાં;
 એ ગિદ્યા સેવક-મુતની, લેને શીઝ નિવારમાં ૭

વનિવા વિદ્યવંત, પતિ આમન્યા પાળે;
 સંભાળે નિજ જાળ, જેમ પક્ષી નિજ માળે;
 શુશ્રુવંતી નજીર, પૂર્વ માયાણી માવા;
 સંજ સજ સદ સાધે, સિંગે શીતળ જાળ શાવા;

વળી મુંઢરો સુશીલસ્વભાવમાં, અંતર પર ઉપકાર છે;
એ સતીનો સેવક-સુત વડે, ધન્ય ધન્ય અવતાર છે.

સહુ શાસના ખરા ધર્મ.

પરધન કેરો ત્યાગ, ત્યાગ હિંસાનો કરવો;
કરથી દેવું દાન, પંચ પાળી પરહરવો;
પરદાનનો સંગ, વહુ ભવસાગર તરવો;
વંદન કરો હરિચરણ, બલો બકિતરસ ભરવો;
છે ધર્મ ખરા સહુ શાસના, પાળે તે પંકિત ખારા;
પણ નિપસીત વરણ ને કરે, સેવક-સુત કરને પરા.

નથી ત્યા સમ ધર્મ, સકળ પથે વખણાતો;
સર્વ ધર્મનો મર્મ, દયા ગુણ દેવી ગણાતો;
દયા સમું નથી દાન, મર્મ ગૌરવ એ સાચું;
દયા વિનાનું જ્ઞાન, જ્ઞાન એ કેવળ કાર્ય;
જો કાયા ધરી માનવી વણી, દયા ધરી નવ હૃદયમાં
તો છોટાછાલ વચન વડે, નામ શૂન્ય આ સમયમાં.

“ દયા ધર્મનું મૂળ, ” દયા દેવત દાનીતું;
“ દયા ધર્મનું મૂળ, ” ભાન સાચું જાનોતું;
“ દયા ધર્મનું મૂળ, ” પરાયાં હુખ હરે છે,
“ દયા ધર્મનું મૂળ, ” દેવ પણ દયા કરે છે,
૨] દયા શૂન્ય ને હૃદય છે, હૃદય નહિ પાપાણુ છે;
એ સેવક-સુત મત છે જરા, દયા અઠોઠિક ખાણુ છે.

સાચા ગુરુ, સહસ્થ, નર, અને પરોપકારી.

ગુરુ તેમનું નામ, પ્રજાને સઘળે જાણે;
ગુરુ તેમનું નામ, ડામ કોધાદિક જાણે;

સુર તેમનું નામ, ત્યામ વૈરામે પૂરા;
 સુર તેમનું નામ, ભક્તિ શ્રદ્ધામાં શરા;
 ૭ મદસુર સાચા સ્પર્ધિમાં, શિષ્ય તમા સંશય દરે;
 રે ! સેવક-મુત પન લોભિયા, જહું બાલનું શું કરે? ૧

શ્રદ્ધાએ એ જ મધ્યાય, સદન આનંદે રાજે;
 વનિતા મધુરી વાણુ, પુન ભુદિભા ગાજે;
 અતિથિનો સન્માર ઇંદ પૂજન મંભાજે;
 હિંચા અતુકળ દ્રવ્ય ! સ્વચ્છનનું સંપ જ પાજે;
 વળી ખાન પાન મન બાવના સંત સમામમ સાય છે;
 તે સેવક-મુત સંચારમાં, શ્રદ્ધાએ નામ મધ્યાય છે. ૩

કરના સેવન મુન્ય, ત્યામે નિહિતનો કરતા;
 બહુપણમાં લે બાન રોપ હરથે નાપી પરતા;
 જુએ ન પરતા રોપ, રોપ પાતાના દેખે;
 મળે આત્મવત્ સર્વ, સુખીજનના સુખ લેખે;
 વળી વેદવચન સુરવચનમાં, પૂર્વ પ્રતીતિ રાખના;
 તે સેવક-મુત નરવદ ખરા, વળે પ્રમુખા શપતા. ૩

શીતળા ઘંઠન વૃક્ષ, સુમતી આપે સારી;
 પર ઉપકારે પ્રીત, શત્રુને પાત્ર સુખકારી;
 વળી અગરનું વૃક્ષ, કાચ બાળે પરકારે;
 હોય કોઈ પાપાળુ, આગરના તેણે નિવાજે;
 ન્યાં હતાચિત ઉપકારી છે, શત્રુને પણ સુખ કરે;
 તે સેવક-મુત વેરી વણા, અપકારે શું ઉર ધરે ? ૪

ધનિકોને બિાધ

દ્રવ્ય મળ્યું તે જાન, મળ્યું ને ફૂળી રીતે;
 દ્રવ્ય મળ્યું તે જાન, વાજ્યું નવ પરચિતે; .

દ્રવ્ય મળ્યું તે ધૂળ, વાપરો થયો નવ દીધો;
 દ્રવ્ય મળ્યું તે ધૂળ, સ્વજનમાં સંપત્તિ દીધો;
 વળી દ્રવ્ય તથા અભિમાનનું, જૂત બસણું અંગમાં;
 તે સેવક-સુત બધા બાટકતો, રાથે નવ સત્સંગમાં. ૧

ધન સંચય એ સાર, દાન દીનજનને દીધો;
 ધન સંચય એ સાર, રહેને રંજન દીધો;
 ધન સંચય એ સાર, રચાવી ઓમધરાણા;
 ધન સંચય એ સાર, રચાવો પુત્રકમાળા;
 પણ ધન સંચય કરી કરી અરે! નિજ દ્વારે નવ વાવરે;
 રે ! ધનના ધણી બીજા ઘરે, છોટાલાલ ન છાવરે; ૨

વિતવાળાને વિપત્તિ, અધિક વિત ચેલવવાની;
 વિતવાળાને વિપત્તિ, વિપત્તિ વિત કેલવવાની;
 વિતવાળાને વિપત્તિ, સાજ રક્ષણ કરવાની;
 વિતવાળાને વિપત્તિ, જીવને પરદરવાની;
 નથી વિતવાળાને કુખ વડું, વિતમાં વિપત્તિ વિચારતા;
 તે સેવક-સુત મુખિયા સદા, નિર્બનીઆને મારતા. ૩

કરી કરીને કલકાર, કયો ધનનો દમલો તેં;
 પદ્માશયનું નામ, નયો લીધું લીધું તેં;
 જપ્યો મંત્ર તેં જોકે, હંપડનો આઠે અંગે;
 નહિ દાતારો દાને, નહિ સત્થા સતસંગે;
 રે ! માથે પાણી ફરી વળ્યું, તે પણ ચિત્ત ચેત્યો નહિ;
 સેવક-સુત જીવની ગતિ, છે માઠી ચાલો સહી. ૪

પડ્યાં પાણ્યમાં રત્ન, કાચ કેાઈને નવ આપે;
 વાર્યો પડ્યો લોકાર, દીર્ઘ તેથી નવ છાપે;

જુઓ ઉનતાં વસ, પેટીમાં પૂરી મુકે;
 છિદ્ર છિદ્ર પડી ત્વય, જંતુ ખાવા નવ ચૂકે;
 રે ! ધનતા પહો ધન વાવરો, એજ વમાડું ધન ખરું;
 ઓ રોવ અવસ્થા જામનું, સેવક-મુલ મુખ ઉચરું. ૫

દેતાં દાન નિદાન, મુખાત્ર કુખાત્ર વિચારે,
 વિષધરને પયપાન, રીધાથો વિષ વધારે;
 દુષ્ટ પામીને દાન, દુહતા ઝાઝી કરશે;
 ઉમરનાં વરુ વાપ, પ્રાણુ પ્રાણુના દારો;
 જન દેલે દાન વિચારીને, બેદ પાત્રને બાળીને;
 ઓ વાણી ઊઠાઠાલની, કુખાત્ર મુકો ટાળીને. ૬

વાવડું તેડું લગડું.

વાવો લીંબનાં વૃક્ષ, આપ્રાપ્ત ક્યાંથી મારશે ?
 ,વાવો ધોરનો છેડ, કદાપ્રાપ્ત ક્યાંથી ફળશે ?
 વાવો લગડાને છેડ, કસ્તુરી વાસ ન પામે;
 નર કાદરમ નામ, કહેા વચ ક્યાંથી જામે ?
 “રે વાવડું તેડું લગડું છે,” એ જ ખરો સિદ્ધાન્ત છે;
 પણ ઊઠાઠાલન માનશે, દુઃખે નેરે પાન્ત છે. ૧

ક્યો ન પર ઉપકાર, આર ગમતુ છવવરને;
 ક્યો ન પર ઉપકાર, જાવ ધરીને સ્તીરને;
 ક્યો ન પર ઉપકાર, દીન પર દવા ધરીને;
 ક્યો ન પર ઉપકાર, પુણ્ય પથે પરવરિને;
 તુજ આયુષ્ય મિથ્યા એ રીતે, અંધારે વહી વહી જશે;
 મહુ પ્રસન્નતા ક્યાંથી પાડી, સેવક-મુલ સામી થશે. ૨

કરણી જેવી હોય, સાખ તેવી તે પામે;
 કરણી કુટી હોય, સાખ જુદી તે નામે;

કરણી શકની હોય, છાપ તેની જ છપાશે;
 કરણો હરિજન તણી, લાલ હસ્તિના જ લખાશે;
 જગ દુનિયા કર્પણ રૂપી છે, કનક કનક પરખાય છે;
 ખળી પીતળ તે પીતળ રૂપે, સેવક-મુલ સમન્નય છે.

૩

એતું જેતું હૃદય, અવરતું પગે એતું.

પુરુષ પ્રપચી હોય, પ્રપંચ સર્વમાં દેખે;
 પુરુષ લોભિયા હોય, લોભિયા સોને લેખે;
 પુરુષ નીચ જે હોય, ગણે સોને નીચ લેવા;
 પુરુષ જીક જે હોય, પરખશે મુસ્વીર કેવા ?
 ર ! પચ્ચરના વ્યાપારીઓ, હીરા કથાથી પરખશે ?
 તે ગણી ગણી પચ્ચર કાંકરા, સેવક-મુલ મન હરખશે.

૧

ખાખી જેતું હૃદય, સર્વને ખાખી પેખે;
 લપટ જેતું હૃદય, જમતને લપટ લેખે;
 કાંચન જેતું હૃદય, જમત કાંચન રૂપ જાણે;
 પીતળ જેતું હૃદય, પીતળ જેતું જ પ્રમાણે;
 છે મનસા જેની જે રૂપે, ચણમા તેવાં ચારતા;
 તે છુઓ જમતમાં એ રોને છોટાસાવ વિચારતા.

૨

જેતું જેતું હૃદય, અવરતું પરખે એતું;
 નિર્ગળ અંતર હોય, અન્યતું નિખે તંતું;
 નિજ મન કોમળ હોય, અન્યને કોમળ લેખે;
 ગાપ મલિન જે હોય, અવરને તેવા પેખે;
 જે સત્ય સારગાહી, સુધી, બહુ જમત તે જાણતા,
 એ આપ સમા સોને ગણી, સેવક-મુલ પણ પાખતા.

૩

શાંતિ વિચાર.

શાંતિ કેશ લેદ, એદ ઉપજાવે મનને;
 વરણે વણા વિભાગ, મુજવી મારે મનને;
 વેદે ક્યાં વિભાગ, કમં હલેય પ્રમાણે;
 પ્રાકાશ, સખો, વેશ્ય, સદ સેવા કરો જાણે;
 ન્યાં પ્રાકાશનો શાંતિ વણા, વિભાગ ચેતારી કહ્યા;
 ૨। જીવ્ય લેદ વિચારતાં, જગલ્લુલ સેવક-મુવ સખા. ૧

શાંતિ બંધન આજ, સખાં છે શાંતિ દુખદાહ;
 પૂર્વે શાંતિ ચાર, આજ ધણ પડી નાશ;
 વરને મમતી વણ, વણને વર નયો મમતો;
 વાહર વણે પ્રવાહ, વણે છે જાગતો બળતો;
 છે બનેઃ બીજી ઉપધિઓ, કમલે કમલે રેખતા;
 નયો છેઃકાલાદ વિચારતા, તે પણ કરના એકલા. ૨

અરે ! મોહતો મેર, શાંતિમાં શું છે ભેષો ?
 નયો લાજનો વણ, અરે ! તેમાં શું મિલે ?
 શું નીવે ને ન્યાય, શાંતિ બંધનમાં સ્થાપ્યાં ?
 જ્ઞાન વણા શું વણ ? એ જ બંધનમાં માર્યાં;
 છે દુઃખના કુંચર ન્યાં ઉભા, સંસારો મુખ શરીરો;
 તે પણ સેવક-મુવ લાજમાં, બોલે છાતી ઠાકોને. ૩

કન્યામાં નહિ રૂપ, રૂપમાં વર નહિઆલો;
 નહિ વરમાં મુલ્ય લેશ, ભણે કન્યામાં ભલો;
 કન્યા વિચારતા, રૂપ મુજબમાં વખમુખી;
 વરનો વરવો વેશ, મૂખમાં મચ્છના ઘાતી;
 ૨। વિપરિત એવાં ભેષ્યો, ન્યાં ત્યાં પડતાં દષ્ટિએ;
 એ સેવક-મુવ મવ સિદ્ધ છે, ચાણ ત્યાં છે કષ્ટિ જે. ૪

હિંદ તણું દુઃખ આજ, શાનિખંધનથી લે લે;
 વર્ણન કરતાં વાર, જેઠ હજારાવે તે તે;
 હદે કામની કંથ, હાજ અર્થાદ તણને;
 જાંબે નવ ઘડી એક, હદે ભગવાન ગણને;
 ઇ હોણી બળતો અંતરે, મુખની વડી ત્યાં ક્યાં મળે ?
 રે સેવક—મુત દ'પત્તિ તણો, કલેશ થકી કાયા ગળે.

૫

નાત નાતમાં વેર, મર્યા છે અધક આજી;
 સગાં સગાંમાં વેર હદે ઇ મુકી માગી;
 વેવીશાળમાં વેર, પડે આંટી ભટ્ટુ ભાતો;
 વાંધાનો વિસ્તાર, વધારે વાતે વાતે;
 વળી કન્યા ઘરમાં લાવતાં, હર્ષ હરે નિર્ધાર ઇ;
 પણ અર્થ સર્વો પછી વેર તો, છોટાભાત અપાર ઇ.

૬

ભલે હજનમાં થર, કરે ભોજન રાત ગમતાં;
 આય હર્ષનાં ગીત; ચિત્ત આનંદ ઉપજતાં;
 મંડપ રમીને ક્રેષ્ટ, ભલે યશ દીર્ઘ લેતા;
 ભલે આપીને દાન, માન વિપ્રોને દેતા;
 પણ રે ! રે ! શોક પ્રસંગમાં, જમણવારનો કર અરે !
 એ દાઝ્યા પરનો કમ તો, સેવક—મુત કેર જ, કરે.

૭

ધિલ્લ ધિલ્લ એ ચાલ, અરણ પાછળ જમવાનો;
 ધિલ્લ ધિલ્લ એ ચાલ, દુઃખમાં છે દમવાનો;
 ધિલ્લ ધિલ્લ એ ચાલ, હજારાન અનરય રૂપે;
 ધિલ્લ ધિલ્લ એ ચાલ, ઉતારે લોટે કુપે;
 રે માલ માલના જમણમાં, ભોજન મુખ ક્યમ પેસતાં;
 શું છોટાભાત ન લાજ્યા ? જમ લાજ્યાંપર પેસતાં.

૮

ને ને નિંદક ચાલ, નાતણું નામ ભગવે;
 ને ને નિંદક ચાલ, શત્રુનો ભાવ ભગવે;

જે જે નિંદક ચાલ, પડાક ચાલ હુખ રૂપી;
 ઉત્તરિના અંકુર, ઉમતાં માંખે રૂપી;
 પશુ ને રાત્રી નહિ એનો વખે, દિવસ આયમી તેઝ જશે;
 રે ! સેવક-સુવ પછે સોચતાં, અર્થ સિદ્ધિ કયાંથી થશે ?

૯

રૂઢી વિચાર.

બલે રૂઢીનું રાજ્ય માન જાયે મન મમતું;
 બલે રૂઢીનું રાજ્ય, વખોને ને નવ રમતું;
 બલે રૂઢીનું રાજ્ય, નિવડતું ને ન વિધવી;
 બલે રૂઢીનું રાજ્ય, સર્વને ને મુખપાત્રી;
 પશુ રૂઢી રૂપી વાલતાં, વિખની રૂઢિ ને કરે;
 તેા છોડાલાલ કરે વખે, મુખમાં રૂઢી ધરે કરે ?

૧

અરે ! રૂઢીનો માર, માર નથી એવો તેવો;
 અરે ! રૂઢીનો માર, હુખ ઉપખલે એવો;
 ઘડતું જેને માન, માન તેનું જ મુકવે;
 વિના વાંક અપરાધ, રાજ પાછીને આવે;
 કોઈ મારે કિશિત માર તે, સામા ઘડ લડવા જશે;
 પશુ રૂઢી રૂપ જણાવતાં, સેવક-સુવ ચરણે ધસે.

૨

રૂઢી કરતી કેર, ગદર અંતર નવ રાખે;
 રૂઢી કરતી કેર, રૂંડ સર્વને રાખે;
 રૂંડે ન્હાની જાણ, જાણ તેનો વજ્રસાર;
 ત્રાણ-ત્રાણીનું મરણ, છતાં પડવાન જમડે;
 ઇ જાણવખતે વાટ તે, સુધાવરને આજકી,
 રે ! સેવક-સુવ જે મારતી, રૂઢી જુઢી ધાવતી

૩

જમણુવારનો ચાલ, સમયપર શોભે સારો;
 જમણુવારનો ચાલ, ન્યાતમાં ન્યારો ન્યારો;
 જમણુવારનો ચાલ, પ્રેમજામન બધાવે;
 જમણુવારનો ચાલ, જોડ્ય ઉરમાં ઉપજાવે;
 એ જમણુવારનો ચાલ તો, શોભે યુગ પ્રસંગમાં;
 પણ સેવક-સુત હઃખદાથી છે, એ તો ચોક પ્રસંગમાં.

૪

મૃત્યુ ધરમાં યાય, તોય પકવાન પકાવે;
 મૃત્યુ ધરમાં યાય, તોય મોઢક પીરસાવે;
 મૃત્યુ ધરમાં યાય, જમે નાતીલા કોડે;
 મૃત્યુ ધરમાં યાય, તોય જમવાને દોડે;
 રે ! માણસ મરતાં વરતણું, ચોકાતુર શે યાય છે;
 પણ સેવક-સુત નર્કમ જનો, બાણે બેસી ખાય છે.

૫

કરે શાસ્ત્ર શું ત્યાંય ? રૂઢીનાં વાજાં વાગે;
 કરે શાસ્ત્ર શું ત્યાંય ? જાણી જુઝી નવ જાગે;
 કરે શાસ્ત્ર શું ત્યાંય ? બાળ ન્દાનાં પરણાવે;
 કરે શાસ્ત્ર શું ત્યાંય ? ચોક રૂઢાણે આપે;
 રે ! શાપ બ્રાત આ અવસરે, સાર અસર ન ધરિતા;
 તે સેવક-સુત સૂઠ માનવી, વાત ખરી ન વિચારતા.

૬

બાળકમનનો ચાલ, ચાલ એ વિપરીત ચાલે;
 બાળકમનનો ચાલ, ચૂનસમ તે તો સાલે;
 બાળકમનનો ચાલ, રુધિરને ચૂરી લેનો;
 બાળકમનનો ચાલ, દુષ્ટ પરિણામે દેતો;
 રે ! જુઝી રૂઢી જાગિની, સેવક-સુત શું પાળતા;
 રે ! દેખીતું વિપરીત પણ, નજરે નેટ નિહાળતા;

૭

અરે ! સુતમ શો સુતમ ? બાપમાં બાળક સાથે;
 વર્ષ પાંચનાં યાય નોંખતા શોભે - માથે;

દરીકાઈ દાદપાર, દાકલા બલુતર કેરા;
 વર્ષ થતાં દરબાર, વાલતી ચિંતા પેરા;
 રે ! વપુ વપે ક્યાંધો પાળે, દાકલેક્યાં કહારે;
 રે ! સેવક-સુત વચનીકિયાં, અરધા વે રાગી ફરે. ૮

કર્ષક અભુષ માખાપ, આપ સંવાન બગાડે;
 પિતા વ્યસનો ને દેવ, પુત્રને વ્યસન શિખાડે;
 પિયે તમાણુ લાવ, વનુજ તે ચીડે ચાલે,
 પિતા પિયે ને બાગ, પુત્ર બંગી વાઈ મ્હાલે;
 રે ! વ્યસન તણે વેલો કદિ, કાલ્યે એક જ શાલમાં;
 તે સેવક-સુત પોરે સદા, હજારો વાલસો બાલમાં. ૯

આજ કાલનાં બાગ, વ્યસન બીડીનું કરવાં;
 તાણે બગાડે દીપ, મુખમાં ખાસ ખરવાં;
 એમ તમાકુ ઝેર શરીરમાં પેળે પ્રીતે;
 નકાઈ પીંચ સીતરેટ, દુર દેખે એ ફીતે;
 પછી પીંચ રાગની લેગવે, નકાઈ તેમાં નથી કરી;
 નથી ઊંઘાકાક ઉપાવ ત્યાં, મુકર્મવિ વિખાવ વસી. ૧૦

૧ કુટુંબ કહેરા અને ધર્મ કપાય.

બાપે દેવ કુસંગ, દેરાને કાઢ વળે ૭;
 બાપે પુત્ર કુસંગ, સુખ સતોષ દળે ૭;
 બાપે કુલ કુસંગ, વિપત્તિને માર પડે ૭;
 બાપે કુળ કુસંગ, વાવને વનુજ લડે ૭;
 રે ! પુત્ર ભક્ત મદભાદ ધ, વેર વાવનું વધી પડ્યું;
 તે સેવક-સુત પરિણામમાં, લાવ વિનાશક નીવડ્યું. ૧

કુટુંબ કેરા કલેશ, કુળ કારણ ઉપજાવે;
 કુટુંબ કેરા કલેશ, વેર વિગલાડ વસાવે;

કુટુંબ કેરો કલેશ, ત્રપે સંપત્ત વલુસાવે;
 કુટુંબ કેરો કલેશ, છત્ર અદ્ધર લટકાવે;
 રે ! કુટુંબના કલેશો કરી, કૌશલકુળ નિર્મુખ મધુઃ
 વળી સેવક સુત ચાદવ વલુ, રમણુ ભગણુ પણ ધર્મ ગધુ. ૨

ધર્મ તાણા અત્યાર્ય, ચરે છે અપટે ત્યારે;
 સંસારીળી સરસ, બાકરી બાંધે ત્યારે;
 બાંધે કુદ' વેર, બૃત્તી પહવી પોતાની;
 કરી આઠો આચાર, વિરહની કરતા ફાની;
 તે જ્ઞાન, ધર્મ નિસરી કરી, માતલ કરી માયો જાપ;
 રે ! તો પણ આંખ ઉઘાડીને, સેવક-સુત નથી ભગવા. ૩

બેટી ભક્તિ અને બેટું જ્ઞાન.

ભલે ભજે ભગવાન, રમ્ય માર્દર રચાવે;
 ભલે રમઝે રામ, ભકિતનો ભાવ ભગ્નકો
 રહે સત્તાદિન રામ, રાંધુ સેવે સુખ રૂપે;
 ભલે દેહનું દમન કરે, તપગીને રૂપે;
 પણ હવા ધર્મ ને અત્યનો, અંતરમંદ આદર નથી;
 એ ભક્તિ પોકળ પાંગળી, છોટાભાઈ મુખે કથી. ૧

અટસઠ તોરથ ભય, ભલે અંગોવરો ન્હાવે;
 કાં દાશી કેદાર, ભલે તોરથ કરો આવે;
 ધરો ઝાંખોઠક રકથ, ભલે કાવક લઈ જાવે;
 રા કરનો અભિષેક, પ્રેમળી પૂર્વ કરાવે;
 પણ અટલ ભગણુ તો કામલુ? ભગની મન લગી નથી;
 છે મત એ છોટાભાઈનો, છવનમુક્તિ એ નથી નથી. ૨

બુઝો પાનિ નામ, કર્મ બાંધે કંઈ માથે;
 પાડનો સંહાર, અન્ધને હમુતા હાથે;

- દેવ લલિત દરબાર, ગાય ફેલે વલંબે;
 આપીને બળિદાન, કુદાળીને બસ કરાવે;
 રે ! કલકતા ધા ગાળમા, અધર્મ એ બદાને યનો,
 રે ! સેવક-સુત એ ધર્મનો, ધર્મ સુલો ઉર પાસ મલો; ૩
- દેવક બીજુ એક, ધર્મનું કેવું કદાને ?
 માતાગંદિર મંદિર, નાચી ચેકાર મચાવે;
 ગાતાં ભૂકાં ગીત, સોપ લગ્નલગ્ન કરતા;
 ભુજો, ધર્મને નામ, કામ કેવાં આચરતા ?
 રે ! રથાન બીજુ' શું નવ જડયું ? ભાંડ ભરાઈ ભગવત,
 શું ધામ મળ્યું માણ તણું ? હોડાલાડ લગવવા, ૪
- પરી વેદ વેદાન્ત, જ્ઞાન અવર નવ લીધું
 નદિ હરિચરનું પાન, વિવરનું પાન શું લીધું ?
 ઉપજ્યો નવ વૈરાગ્ય, ત્યાગ વૃન્દા નવ લીધી;
 ઉદારતા પરી ચિત્તા, દીર્ઘ મનુક નવ લીધી;
 રે ! બહે જાનીમાં તે ભયો, રયો ન ચોરપ મન વલ્લી;
 એ હોડાલાડ વિચાર્યો, સાચો નદિ એટલો મલ્લી ૫
- બંધ્યો બહે ધરયામ, ચોરવિધાનુ માલ્લી;
 ખડ પૂજનો કાક નિલક લીધાં ઉ વાળી;
 તુલસી ધારી કાં, પીપા ગંગાજાળ પાળી;
 અષ્ટસિંધ નવનિધ, મોને શોભે પટરાખી,
 પલ્લુ આમરુનની સપેલિ, સંપાદન નવ થઈ અરે ?
 તો ફેરો ફાકટ જન્મનો, મેવક-સુત ગુપ્ત ઉચરે. ૬

પરલોકે ધર્મ, ધર્મ સાધી છે.

વિતલ રહે જંગલ, ગાય પલ્લુ કાસાળામાં;
 વજી વેડા વેડાર, ખલ મેરી માળામાં;
 બળે ચિત્તામાં રેડ, ફાઇ ભુમિમાં દાટે;
 રાચે ધરમાં નાર, વિચરવું એકલી વાટે.

કોઈ પરલોકે સારો નથી, ધર્મ-કર્મ સારી થતાં;
રે ! સેવક-મુત શું સમજીને, મારો છે કોયાં મતાં ? ૧

ચાર દિવસનો વાસ, ઉઠો મનુ' પછે અદ્વિધી;
નથી ઘોલવો ઘોલ, નથી મુલ્યવો પછે કંઈથી;
જનું એકલાં વાટ, વળાવું કામ ન લાભે;
પકડી જાંધે ટાટ, કોણ સંકટ ત્યાં ભાળે ?
રે ! સાથે એક જ ચાલશે, મુઠી પરમારથ વહી;
એ છોટાલાલ વચન વટે, લેખું લે જગનાથથી. ૨

ચાર દિવસનો વાસ, નથી ભરૂંસો ફલ કેશ;
એચિતો જ ઉઠાવ, મનુ લેતું નિજ વેશ;
છોટે નવ તે નેદ, એગી વપસી ને ત્યાગી;
આવે જ્યાં અવસાન, પલક મળતી નથી માગી;
રે ! તો પણ પામર પ્રાણિયા, પ્રમાદ નિદ્રાવશ પડ્યા;
રે ! જીવને જન્મ જાતી જતાં, સેવક-મુત અતે રહ્યા.

સમય સાચવો.

મુકીને સો કામ સમય પર લોજન ખાણું;
સહસ્ર વહીને કામ, સવારે સત્વર નહાણું;
લાભો વહીને કામ, સુપાત્રે દાન જ દેણું;
કોર્ટ વહીને કામ, નામ શ્રોધારણું લેણું;
હે અલ્પ જીવન આ જગ વિષે, અર્થ સિદ્ધિ સત્વર કરો;
એ શિષ્ય છોટાલાલની, જ મગથી અંતર ધરો. ૧
જે કરવાનું આજ, આજને આજે કરજો;
કાલ તણા વિશ્વાસ, વડી હૃદયે નવ ધરજો;
આજ-કાલમાં ફેર, કાનિ આશુચિંતી ભજો;
ધારણું મળશે પણ, મનુ અણધારું આજો;
આ સંલુખંતુર સંસારમાં, વિલંબ સમ વેરી નથી;
રે ! સમય સાચવો મુત જન, સેવક-મુત શીખ કે થી. ૨

છોટાલાલ સત્ સતી.

૪૯ હેઠાં દુઃખે કહેવાય છે, પણ મોટાં દુઃખો મુશાં હોય છે.

૫૦ મૃત્યુ કાયનો અંત છે અને મુખનો આરંભ છે.

૫૧ કાઢી કાઢી નાતો કરન્ધક ઘણા હોય છે પણ તેઓ મૂર્ખની જેમ વર્તે છે.

૫૨ પ્રીતિ અને ખાંચી છુપી રહે નહિ.

૫૩ બદાહુરી હમેશાં વિજયી નથી હોતી.

૫૪ ન્યાય જનમંડળનો ફરાર છે.

૫૫ ખરાબ આરંભનાં કુષ્ટ પરિણામો નીપજે છે.

૫૬ ધનની પ્રીતિ સર્વ પાપોનું મૂળ છે.

૫૭ પૈસ્યોનું દિવ દરદો છે.

૫૮ મૃત્યુ ખડેડું છે ને તે 'ના' સંભળાનું નથી.

૫૯ કરતું ભેદજે તે કરે. ને કરી શકે તે કરે.

૬૦ ગમડી પડવાથી, પડી જવાનો ભય મટે છે.

૬૧ મનનું ઔષધ આનંદી સ્વભાવ છે.

૬૨ સુખસુરતી કરતાં વિનયમાં વધારે મોદિની છે.

૬૩ સુખ કરતાં કીર્તિ શ્રમસાધ્ય છે.

૬૪ કરેલો ઉપકાર પ્તાનમાં રાખવો.

૬૫ ઢોકર અર્થે ચોક્કસ વખતે આશ્રમ કરે છે.

('આર્ય પર્વ પ્રકાશ').

મક્તિ અને સેવા.

ફલકતાની કયામાક સ્ટ્રીટમાં એક સેવાશ્રમ છે. કેટલીક યુરો-પીઅન બાનુઓએ આ આશ્રમની સ્થાપના કરી છે. એવાં આશ્રમે હિંદુસ્તાનનાં જીવન પશુ ઘણાં શહેરોમાં છે. જે સ્ત્રીપુરુષો દુર્ગેશાં જિભાર રહેતાં હોય છે, જેમનું આ દુનિયામાં કોઈ હોતું નથી, એવા હોડો આશ્રમમાં વાસ કરે છે. યુરોપીઅન સમજીએ તેમને સ્વાભાવિક ઉઠાવો લઈ આશ્રમમાં લાવોને રહે છે.

જે હોડો યોગ દિવસ પહેલાં કાઢ્યાંતુર્યા, તેમાં કપડાં પહેરીને યાસના જાજાનામાં સૂતાં હતાં, તેઓ હવે એક તરબાર આદમોના મહેલ જેવા સમજીય મકાનમાં વાસ કરે છે અને રૂઢ જેવી સંદેહ આદર ઉપર સમન કરે છે. સ્નેહ અને કરુણા યુરોપીઅન મુંદરો-એતું સ્વરૂપ લેધને પ્રસન્ન મુખે તેમની સેવા, સુધ્ધા, વધા માવજત કરે છે.

આ આશ્રમ એતા પહેલાં આ પ્રવચ્ચસ્તોત્રનું મૂળ જેવું લાઈએ. એવું કહું બાકર્ષણ છે કે જે આ સ્નેહસરિતાનો પ્રવાહ આ-ટલે દૂર ખેંચી લાવે છે ? આ મુંદરોએને એતાં જણાઈ આવે છે કે તેમનામાંની ઘણીઓએ યુરોપના જિયા કુળમાં જન્મ મારણ કર્યો હશે; તેા વિશ્વાસ્વાની વાત છે, કે આવા ચોટા ખાનદાનની સ્ત્રીઓ કયા આકર્ષણથી ખેંચાઈ આટલે દૂર હિંદુસ્તાન આવી, દરિદ્ર કંઝાલ નરનારીઓનો સેવા કરે છે ?

આ પ્રશ્નનો ઉત્તર મોખવાને માટે કેટલાક વિચારની જરૂર પડે છે. સેવિકાઓ અને રોગીઓને એવા પછી જ્યારે આપણને ઉપા-ચારના-શૂદ્ધાં લેઈ જવામાં આવે છે, જ્યારે આપણે તેમનાં આધુધી

બીજાએલાં નયન બકિતના હિન્વ રશિમળી કિન્વના ધમેલાં નેહમે છી-
એ, ત્યારે ખજર પડે છે કે તેઓ ફક્ત મેલિયા જ નથી પણ બકિત-
મળી નારીઓ છે. વળી સાંકળીઓ છીએ કે તેમને અર્થ સમજાવી કાંઈ
લાલચ દેાવી નથી,—ઈશ્વર પ્રીતિની જ તેમને અભિલાષા હોય છે.
ઈશ્વરના આદેશને અનુષ્ઠાને જ તેઓ આ મન પારણ કરે છે અને
ઈશ્વરના અરણ્યમાં આત્મસમર્પણ કરીને જ આ કાર્ય ચલાવે છે.
તેમનો વિશ્વાસ છે કે આ પદોપકારી કાર્યને માટે જે ધનની જરૂર
હોય તે ઈશ્વર પોતે જ સંગ્રહ કરી આપશે. માટે એ વિનયમાં
તેમની દીકર કરવાની કે મુશ્કેલીની જરૂર નથી. પ્રાર્થના એ જ તેમનો
મુખ મંત્ર છે. પ્રાર્થનામાં તેમને એટલા બધા વિશ્વાસ હોય છે કે
જે સરળ અને નિખાલસ દિલથી દાંત વગર પ્રાર્થના કરીએ તો
તે માર્ફત સકામ અભાવ દૂર થઈ જાય છે, એમ તેમનું માનવું છે.
વાસ્તવિક રીતે તેમની સદાચાલની છે.

દશે આપણે સમગ્ર સક્રિય છીએ કે ઈશ્વરના આહવાનથી જ
તેઓ મર બદાઈ નીકળી છે. ઈશ્વરના પવિત્રત્વને વરીને તેઓએ છંદગી-
કર કમારી પડેવાનું મન પારણ કર્યું છે, અને ઈશ્વરપ્રેમના આ-
ર્પણથી જ તેઓ આ દૂર હિંદુસ્તાન રાજમાં આવીને દુઃખીઓની
સેવા કરે છે. સંસારમાં સ્વર્ગનો આદર્શ નેમણે જોયો છે તે બધા
એડી અવાજે કરી ઉઠે છે કે બકિત અને સેવા સોઓમાં કેવાં
સુંદર હાથે છે તે આ સુરોષીજન જમણીઓને જોવાથી અજ્ઞાત
આવે છે.

મરું કહીએ તો બકિત ને સેવા એ નારીમાનનાં સૌન્દર્ય છે.
વર્ષોગામાં જેવી રીતે પુષ્પ અને પત્ર વડે હીલી વેડી મુરોક્તિ
થઈ ઉઠે છે તેવી જ રીતે એવું સુકુમાર હાય બકિત અને સેવાથી
સુંદર થઈ જાય છે. હિંદુસ્તાનનો નારીઓનું દૃશ્ય જે આરતું
સુંદર હોય છે તેનું અરણ્ય જ બકિત અને સેવા છે. આશ્ચર્યામાં

તેઓ માતાપિતાની ભક્તિ કરે છે, પોતાનાથી ન્હાનાં ભાઈબહેનોની સેવા-ખીદમત કરે છે, મોટાં ચતાં સ્વામી અને સસરાસાસુની ભક્તિ કરે છે, તથા તેમની સેવા કરવી આરંભે છે. દુકામાં ભક્તિ અને સેવામાં જ તેઓ પોતાનું દુવન ગાળે છે.

પરંતુ અફસોસ એ છે કે ભારતવાસી સ્ત્રીઓની આ ભક્તિ તથા સેવા એક ન્હાના સરખા કુટુંબની સાંકડી હદમાં બંધ થઈ ગયેલી છે. ઉપર બતાવેલી શુદ્ધિપિયત સેવાપરાયણ સ્ત્રીઓનો ભક્તિ અને સેવાની માફક આની હોવા પ્રકારની સેવા અને ભક્તિમાં ગણના કરી શકાયે નહિ. બગીચાના મોટા સુંદર શુભાળ સાથે એક ન્હાના જંગલી ફુલની તુલના થઈ શકે નહિ, તેમ આ જે બાતની ભક્તિ અને સેવાની તુલના થઈ શકે એમ નથી. તેઓ માતાપિતા, સ્વામી અને સાસુસસરાને માટે હવે તોડીને કામ કરે છે.—કર્તવ્યને ખાતર કહે છે આસનના બચ્ચી કહે,—ગમે તેમ, પણ એ બધાંની ભક્તિ કરવામાં તરફર આવ છે અને સત દિવસ તેમની સેવા ચાકરી કરે છે એ વાત નિઃસંદેહ છે. પણ ‘ઈશ્વરનું આજ્ઞવાહન, ઈશ્વરના અરજીમાં પોતાનું દુવન તથા ધોવન સમર્પણ કરવું’ અને તેના જ પ્રેમથી આકર્ષણ પાત્રી હોનદુઃખીઓની સેવા કરવી એ એાર જ સૌભાગ્યની વાત છે. એથી તો દુર્લભ નારીજન્મ સાધક થાય છે.

આવી હોવા પ્રકારની ભક્તિ અને સેવામાં અધિકારી થવાને કેળવણીની જરૂર છે. ઈશ્વરકૃપાથી આ દેશમાં થીમે થીમે સ્ત્રી-કેળવણી તરફ લોકોનું ધ્યાન ખેંચાયું છે. અનેક રમણીઓ સ્કૂલો તથા કોલેજોમાં શિક્ષણ મેળવે છે. જે સ્ત્રીઓ નિરાળા તથા કોલેજમાં જઈ નથી શકતાં, તેમના પરમાં “ સ્ત્રીબોધ ” અને “ સુંદરી સુબોધ ” જેવાં પત્રો ઝાળ અને સદુપદેશનો પ્રકાશ નાંખે છે. ઘેર બેઠાં તેઓ અનેક પત્રો અને પુસ્તકો વાંચી શિક્ષણનો લાભ ઉઠાવે છે; તો આવે સમયે હિંદુસ્તાનની રમણીઓને હોવા પ્રકારની ભક્તિ અને સેવાની અધિકારી ગણીએ તો કંઈ ખોટું નથી.

આ સ્થળે સેવા ચાલુને તેના બ્યાપક અર્થમાં વાપરવા પા્યો છે. તે અર્થના એક માત્ર દર્શન્ય રૂપે કહીશું કે સેવા એટલે કોઇ રાષ્ટ્રીયોની જ સેવા કરવી તે નહિ, રાષ્ટ્રીયોની આવજવ, હરિદ્રિયોનું દુઃખમોચન, સ્વદેશ ગાને જનસમાજના કથાણને માટે તરફ તરફનાં કામ તેને સેવા કહી શકાય. ભક્તિ ચાલક અને કેવળ ઉચ્ચ-ભક્તિને માટે વપરાયો છે.

આ ભવિષ્ય ઉત્થાનના દિવસો છે. હિંદુસ્થાનને કાચૂત કરવા આરે તરફથી પોકાર ઉઠી રહ્યો છે. એવા સમયમાં આપણી કેશવાપત્રી ખેડેના પાસેથી ઉપર જલાયેલી ઊંચા પ્રકારના ભક્તિ તથા સેવાની આશા રાખવી એ કંઈ અસંભવ નથી.

શ્લુષો કહે છે કે આવા પ્રકારનો ભક્તિ તથા સેવા આ દેશની જીએને માટે સ્વાભાવિક નથી, તેમનો એ આદર્શ જ નથી. એ હોય પ્રમાણ રૂપે આ દેશના ઊંચા પ્રકારના સહિત્તનો ઉચ્છેદ કરે છે. સહિત્તની જંદર ભવિષ્યે આદર્શ જલુષ આપે છે, તે જવાનું છે કે આ દેશના સહિત્તમાં જીએને માટે કયો આદર્શ જવાવવામાં આવ્યો છે? ઉપનિષદમાં જ્ઞાનાદીની માર્ગો અને મંત્રેથીના જ્ઞાનજનની કથા મળી આવે છે. પરંતુ ઉપર જલાયેલું પરવેત્કુલ-દર્શ્ય દુઃખીઓની વચમાં નારીજનન સમર્પણ કરવાનું કોઇ આદર્શ મળી આવે છે ?

બધા જાણે છે કે સમાયણ અને મહાજાતવમાં સોતા અને માવિત્રી આદિ પુણ્યચાળી સોએનાં ચિત્ર ઉજવલ વર્ણમાં ચિતરા-એલાં છે એ મધાં અતુલનોય ચિત્રોની અતુષમ સોભા જોઇને હિંદુ હવન્ય સુખ વાવ છે અને ભક્તિચરિત્રમચિત્રાથી તેમના ચરિત્રનું અનુકરણ કરે છે. પરંતુ આ જાં ચિત્રો પતિભક્તિના ઉજવલ કનક વર્ણથી રંગાયેલાં છે, પતિભક્તિથી જ આ જાંની સામ્યી સતીઓએ ઊનું પદ અને અધિકાર પ્રાપ્ત કર્યો છે. પવિત્રે માટે આદ્યમત્યમ

હત્યાદને લીધે તેજ મારતું હતું. તેણે આવીને મને કહ્યું
 “મારો વિચાર હિંદુસ્તાનની ઓળોની સેવા કરવાનો છે. આ રે
 બદાર રહાને મારે કરવી નથી પરંતુ હિંદુ ઓળોનો મધ્યમાં ર
 ને જ મારે તેમની સેવા કરવી છે. મારે તેમના જેવું થવું છે ૨
 તેમના જેવું જીવન ગાળવું છે.” તેના ધારણા આ મુજબ કામ
 અનેક હરકતો આવશે, એવી મને ખાતરી હતી. તેથી મેં તેને :
 “ તમારી ધારણા પુરેપુરી બરા આવશે કે કેમ તેની મને તો ક
 શંકા છે. ”

જામારી આ મુલાકાત પછી એ બાઇ ને મદાગી વચ્ચે ર
 થવા લાગ્યો. અરસપરસ માર્ગનો અમારો રનેદ પશ્ચિમ ઘાટો ર
 ત્યાર જ મને ખબર પડી કે મીસ માર્ગરેટ નેબલ મહામનોખ
 વાળી સી છે. તેની સાથે પરિચયમાં આવનારને કેવા કેવા મ
 લાભો થયા છે તેમ આપણી માતૃભૂમિની એણે કેવી કેવી સેવા
 બજાવી છે વગેરે બાબતો અંખંધી કાંઈ પણ કહેવાનો હજી ક
 આજ્યો નથી. એના જીવને મારા પેતાના ઉપર તો મહાબળ
 અસર કરી છે અને તેથી તે સુંદર જીવનની જે કાંઈ કાંઈ છે
 મારાથી આપી શકાય તે હું વાચકવર્ગ સમક્ષ મુકવાનું થોડું ધાડું

સૌજન્ય જિવેદિવાના જીવનની રચના માત્ર કાંઈ અકસ્માત
 ઘટાઈ નહોતી. એનો પિતા ઇંગ્લેન્ડનો એક પ્રખ્યાત ધર્માત્મક છે
 તે જાંચા પ્રકારનો વક્તા હતો ને તેના અવિધને માટે મોટી મે
 અશાઓ રાખવામાં આવતી હતી. પરંતુ તેણે મદાગુ સ્વાયત્વ
 કરી પેલાનું જીવન માન્યેકટરના મસોગ લોકોની સેવામાં ગાળ
 બાપ હીકરી વચ્ચે અનદદ પ્રેમ હતો. તેના પિતાનો એક નિ
 જે હિંદુસ્તાનમાં ધર્મશુભ હતો તે એક પ્રકારે તેમને ઘેર ગાળ
 માર્ગરેટના સહિષ્ણુતા ધર્મિકતા પ્રગટેલી તેને ગાલસ પડી.
 તાની ઇકરીને આશિર્વાદ આપતી થેના તેણે અવિધ લાખું

‘ આ છેકરીને અમરમ કપર હિંદુસ્તાનની સેવા કરવા જવાનું
તેડું આપશે. ’ આ બાંધવ્યચણી અણ્ણરેજાપુર સત્ય નીવડી મરતી
વખને પિતાને પાતાની સીને કહી મરતું હતું કે ‘ જા છેકરીને
હિંદુસ્તાનની સેવા અર્થે નીકળી પડવાનું તેડું આવે તે વખતે તારે
એને બીજકુલ રોકવી નહીં; પરંતુ એના સુખ કાર્યમાં એને સદાય
કરની ’ આ પ્રમાણે નાનપણથી મારમરેટ આ મહાન ને પવિત્ર
કાર્યને ખાટે જ નિર્માણ પવિત્રી હતી એવટે હિંદુસ્તાનની સેવા અર્થે
નીકળી પડવાનું તેને તેડું આવ્યું ને મારમરેટ નીકળવાને તૈયાર
થઈ ત્યારે પિતાની બહાણી ને એકનીએક દિશીથી છુટાં પડવું પડ્યે
એ વિચારથી માનુ કોમળ હૃદય ભરાઈ આવ્યું, પણ તેને પાતાના
સ્વર્ગવાસી પતિના શબ્દોનું સ્મરણ થયું ને તેવામાં ખમ આવ્યું.
તેજ દિશથી જો દિલ્લેશની ટીકરી—અકલ બનો હતી, તેજ હિંદુ
દેશની મા પણ બની. હિંદુસ્તાનો કાંઈ પણ વતની નીચે
હિતાનો માને મગવા જતો ત્યારે ઉત્તીખલલના તેના મરમાં તેનો
આલ્મન પ્રમાણુરક સકાર થતો હતો.

મારમરેટના મનનો સક્રિય એ નાનપણથી જ વણુક ડીસા પ્રકાર
વર્તી જણાવા લગતી હુકમુર્તી નેપો મરા વિદ્યાનું પણ તેનું અસા-
ધારણ જુદિબળ તેજ છક થઈ ગયા હતા. થોડા વખતમાં તે
કેલવણી માટે શરૂ થયેલી છાત્રાલયે એક મહાન હીલચાલની લે
આગેવાન બનો. આ હીલચાલના પરીણામ તરીકે સોસમકલબની
સ્થાપના થઈ. જે વખતે તેના મહાન જુદિબળે કરીને લંડનમાં તેની
બારે આવી થઈ અને તેનું બંધિય ઉલ્લસ થાતો સમય આવ્યે,
તેજ વખતે તેને હિંદુસ્તાનનું તેડું આવ્યું આ અરમામાં સ્વામી
વિવેકાનંદ લંડનમાં ધાર્મિક બ્યાખ્યાનો આપતા હતા. સ્વામી વિવે-
કાનંદના ધાર્મિક વિચારણા અભુતકર્મમાં આ બાઈએ હિંદુદેશની
સેવામાં પેલાનું દુનન અર્પણ કરવાની ખુસી બતાવી ને તરત જ
તે વિવેકાનંદની પ્રિય બની હિંદુસ્તાન આવવા નીકળી પડી.

કાશલુ કે બહેર આરોગ્ય સંબંધી આપણા લોકોને જિલકૂત જ્ઞાન જ નથી, તેમ નાગરિક તરીકે આપણાં શું શું કરવાંપો છે તેનું જ્ઞાન આપણને થયું જ એણું છે નિવેદિતાનું કર્યાવ્યંગન એટલું બહુ હતું કે પોતે જાને પોતા વાળી લોકોને તેમની ફરજો સમજાવતી.

આ અરસામાં કવકસામાં પહેલીવાર પ્લેગ ફાટી નીકળ્યો. એ પ્લેગનો ગ્રાસ હજી પહોંચ્યાના મનમાં તાજે છે. સ્ત્રીમરો તેમ આગગાડીઓ નાચી જતા લોકોથી હાંમેશાં બરપુર જોવામાં આવતી હતી. સહેરમાં આમ જ્યારે પ્લેગનો ગ્રામ સુખાવ બ્યાગી રહેા હતો ત્યારે માર્ગદેવ નોબલ પુસ્તક તથા દવાનાં કે ચોંમાં તત્પર થઈ ગઈ. તેના પ્રયાસથી પરમણુ ને ઉત્પાદી લુગાનીશ્વરોનું એક મંડળ સ્થપાયું. આ મંડળની મદદ વડે સહેરનો ઉત્તરના અતિશય ગંદા ભાગો તેણે સ્વચ્છ કરવા માંડ્યા. પ્લેગથી પીડાતાં દરોહોને અલગ વાળી પોતાને કોપ લાગ્યો ને મરી જાયો એની બીજકુત દરબાર ક્યાં વગર પ્લેગમાં પીડાતાં લોકોની માવજત કરવાનું કામ તેણે જાતે માથે રાખ્યું. પ્લેગથી પીડાતાં એક નાનું બાળક તે પોતાની માતા હાથતેલી જ રીતે તેને બાજીને તેના પાખામાં જ મરણ ગયું.

સગી માની પેઠે સર્વની બરદાસ કરવા એ એનો ખાસ શુભ હતો. એક પ્રસંગે પોને ટાઢથી સન્ધર પુજતી હતી તોપણ પોતાને એકનો એક ગરમ ઝલસો તેણે પોતાના નોકરને આપી દીધે; એમ જ ગાંધીને કે મારા કરતા અત્યારે આ નોકરને ગરમ કપડાની વધારે જરૂર છે. પારકાને સુખી કરવાની ખાતર પોને જાતે દુઃખ વેડી લીધે. લાના આના જેવા દાગલા તો એવા જીવનમાં અનેક છે. પોતાના સુખદુઃખનું તો એને કંઈ જ્ઞાન જ નહોતું; પણ આજુબાજુના લોકોનું દુઃખ એનાથી જિલકૂત ખરી રાગતું નહોતું.

પહેલ વહેલી તે હિંદુસ્તાન આવવા નીકળી ત્યારે તેનો સાથે સ્ત્રીમરમાં એક અંગ્રેજ એકરો હતો. એ એકરો એક જ વહી ગયેલો હતો. તેનું શુકરતું તે એનાં, માબાપને જિલકૂત સુઝતું નહીં તેથી તે-

એણે કંઠાળી જઈ એને હિંદુસ્તાન મોકલી દીધો. તે એટલો જાણી
 હારૂ પીને કે જામલી વખતે કોઈને પણ એની સાથે બેસવું મસતું ન
 હોતું. સ્ત્રીમત ઉપરનાં સ્વ જણાં એ ઉછરાને અત્યંત
 બિઝારતાં હતાં; પણ જિવેલીયાને એના પર હવા આવતી હતી.
 એના મનમાં એ વિચાર આવવા લાગ્યો કે આ ઉછરાની હવે સ્ત્રી
 વગેરે શું ? હિંદુસ્તાનમાં તે વડન એટલો જ રહેવાનો એટલો માળાગ
 નો કે ઘરનો કોઈનો પણ એને પાક રહેલો નહીં. તેથી હવે નો તે
 છેક જ બસડો એક કિરમે જાન ભેડ એ ઉછરાને લેલું એકંતમાં
 પોતાની પામે બોલ્યો. તેનાં સાથે હંદીથી વાત કરી અને પોતાની
 કને રહેલી એકની એક કીમતી વસ્તુ-તેની જામમાંને દિવસે તેનાં
 માથે તેનો ખસિમ આવેલી સોનાનો ઘડી માળ એ ઉછરાને એક
 આપી દીધી. આખરી વખતે તેને હતું. કે " એવડું મલક શખજો કે
 આ ઘડીમાળ તારે કલે પણ બેચસાતે કે ઘરેલું કુકાની નથી. પણ
 તારા જેવો હાથરી ગમેલો છેકરો પણ ખારે તે કુપરી શકે એવું
 માનવાર એક મનુષ્યના સમજાવે નિજતર આ ઘડીમાળ તારી
 પસે જ રાખી મૂકજે. " આ બનાવ પછી એક વર્ષે તેના પર એક
 હુલ્લો કે કાન્યા આવ્યો. આ કાન્યા પેલા વડી ગમેલો છેકસની
 માથે ગમેલો હતો. તેમાં એમ હોયું હતું, કે " તમારી સાથે
 યોગેલી મુસામત પછી મારા ઉછરાના જીવનમાં ખરૂં જ રસકાર
 થયો હતો. તેણે તેનો બધો ખસામ દેખે છેકી દીધી હતી ને તે
 વડેન કુપરી ગયો હતો. હજિવ આદિમાં જઈ તેણે પોતાનો
 હંદી નવે નાથે સરૂ કરી હતી. જાતારે તે મરદ પધારીય પડ્યો
 છે. મરતો મરતો તમારો તે અત્યંત ઉપકાર માને છે ને તમને
 અતિશય પ્રેમથી સંભારે છે "

તેનું ચાલુ પ્રેમજાલ ને કેળવત હૃદય હવે તેણે આ દેશની
 સેવામાં અર્પણ કરી રીધું. ખોજ વખતે તેણે અધ્યયન મહેનત કરી
 હતી. તેના ચાકને કીધે તે જાનમાંથી પડી એનો આશા પણ મુઠી
 દેવામાં આવી હતી. પણ મુશુકાએ એને તરત જ આશા ઘસી ગયો.

મટયા પછી ડાહડેએ તેને સખત ચેતવણી આપી કે હવે પછી તમારે ડોઈ પણ દિવસ આવી સખત મહેનત કરવી નહીં.

પણ તરત જ પૂર્વ જંગલમાં સખત દુકાળ પડ્યો છે એવી તેને ખબર પડી. દેશમાં સેંકડો ને હજારો લોકો દુઃખે પીડાતા હોય ત્યારે આવી પરદુઃખજન્ય સ્થિતિ કેવી રીતે શાન્તિ હોઈ શકે ? તરત જ તેણે પૂર્વ જંગલમાં જવાનો નિશ્ચય કર્યો. કાલક્રીયા ને પાછી વાળા પ્રદેશમાં ગમે આલીને તે ખેરીસલ ગિરોનાં આમંત્રિમાં ફરી એ વખતે જે સર્વકર દેખાવ તેની નજરે પડ્યો તેનું વર્ણન “ પૂર્વ જંગલમાં રેત અને દુકાળ ” એ નામના પુસ્તકમાં તેણે આપ્યું છે. કાલક્રીયા ને પાછીવાળા મહેશમાં ઘણા દિવસ સુધી લામલામટ ચાલવાથી એને ઘણો જ સખત ચેલેરીઆ થયો. પોતાના સખત તાવના દુઃખ કરતાં પારકાનું જે દુઃખ તેણે તેમનું હતું તેનું એને બહુ જ લાગતું હતું. લાંબા વખત પછી એનો તાવ ગયો, અને ફરી પાછું પોતાનું પુરવઠું કામ કરવા તે શક્તિમાન થઈ, પરંતુ આ સર્વકર મંદવાડનાં પુરેપુરી અસર તેા કદી ગઈ જ નહીં. પશ્ચિમના તેના મિત્રો ને ડાહડેએ સલાહ આપી કે તમારા પોતાના ચરીરની ખાવર તમારે વધારે તંદુરસ્તીવાળી જગ્યામાં રહેવાની જરૂર છે. ” પણ જે જગ્યાએ તેને પહેલ વહેણે આશરો આપ્યો હતો તે જગ્યા ઊંઘાનું તેને મન થયું નહીં. તે કહેતી; કે “ આ પોતાને તેા મેં ખારી પોતાનો કરી છે, એ ઊંઘી હું બીજે ડોઈ પણ કોણે જઈશ નહીં. હું તેા અહીંઆ જ રહેવાની ” જે નાનાં વાલકોને તેણે છુટલીએ ચાલતાં જ્યાં હતાં તે જ્યાંય હવે મોટાં ઘણાં હતાં. આ સર્વને તે પોતાનાં જ બાળકો સમજતી હતી. અનેક દુઃખી છોકરા તેની પાસે આશ્વાસન ને શાન્તિ મેળવવા આવતા હતા. એ સર્વને તે આશ્વાસન આપતી ને તેમનું છવન હવ્થ બતાવતી.

એક સામાન્ય સ્ત્રી તરીકે પોતાનું નિત્ય છવન તે કેવી રીતે બાળતી હતી, તેટલી જ બાળત તેના સંબંધમાં હું અને લખ્યું છું.

તેનું એ હુવન ખરેખર વૈસમ્યમય હતું. સત્યને માટે તેને ખાસ આગ્રહ હતો; ને તેનું આખું શરીર સત્યના તેજથી પ્રકાશી રહેતું હતું. બીજાઓ કાંઈ જુદો જ દૃષ્ટિબિંદુમાં તેના જીવનની તુલના કરશે. પણ આપણી પ્રજાને ખરેખરી જરૂરની વખતે મગી આવેલી મહાત્મ માસિનક અને નૈતિકશક્તિ વસીકે તેઓ તેને મળ્યો. સી-સ્ટર નિરેદિવા જેવો સંપૂર્ણ સ્વાર્થત્યાગ કેાઈ પણ સ્થળે મારા જોવામાં આવ્યો નથી. ઇંગ્લેંડ, ફ્રાન્સ અને અમેરિકાના ધાર્મિક આગેવાનો, સંસારશુધારાના ક્ષેત્રમાં કામ કરનારાઓ અને રાજ્ય-કાર્યબાદીઓ સર્વ એકે અરાજો તેના અથાત છુદ્ધિબળનાં વખાણ કરે છે અને તેના વરફ અત્યંત પૂજ્યભાવ મઠાવે છે. તેની અદ્ભુત શક્તિઓના બળે દરોને ઇંગ્લેંડમાં તે ઘણું મોટું પદ પ્રાપ્ત કરી ચાકી હોય; પરંતુ એ સર્વ શક્તિઓનો ઉપયોગ પોતાનો સ્વાર્થ સાધવામાં ન કરતાં આપણા દેશની સેવામાં કર્યો. હિંદુસ્તાન દેશ તો પોતાનો જ હોય એમજ તે ગમ્યતી હતી, ને તે એટલે કુપી કે 'હિંદુસ્તાનની જરૂરીઆતો' કે 'હિંદુતાનની સીઓ' વગેરે શબ્દો તેને મોકેડિમી કરી પણ સાંભળવામાં આવવા નહીં. તે તો દમિયાં 'આપણી જરૂરિયાત' + 'આપણો દેશ' એવાજ શબ્દો મોકલી હતી. આપણને પણ તે પરદેશની જી હે ને પરદેશથી આપણને મદદ કરવા આવી છે એમ કરી લાગતું નહીં. પણ આપણા પોતાનામાંની જ એક સૌ આપણો ઉદ્ધાર કરવાને પ્રયાસ કરતી હોય એમજ આપણને ખ્યાલ આવતેલ.

એના સંબંધમાં હવે ઘણું જ થોડું કહેવાનું બાકી રહે છે. લાન્ડન ને ન્યુયોર્ક શહેરના જે નામીયા પુસ્તક પ્રસિદ્ધ કરનારાઓએ હિંદુસ્તાન સંબંધી પુસ્તકો લખવાનું કામ તેને સોંપ્યું હતું. તે એ પુસ્તકો લખવામાં તે રોકાઈ હતો આ લખાંત પોતાના આશયનું ને આજ્ઞાનું નિત્યનું કામ તો તેને કરતું જ પડતું હતું. કામવગર તે કરી નવરી બેઠતી જ નહીં. પોતાના શરીરની નિશ્ફલ પણ દર-

કાર ક્યાં વગર તે આખો દિવસ કામ જ કરી રહી હતી. આમ
અમને લીધે ફરી પાછી તે માંદી પડી. સર્વને એમ લાગ્યું કે દા-
ર્જલીંગનાં સારાં દવાખાણીથી એને આરામ થઇ જશે તેથી તેને
દાર્જલીંગ લઇ ગયા.

ટેટલાક વર્ષોપર પરદેશમાં એકવાર જ્યારે હું માંદી પડી હતી
ત્યારે મારી ખાવજીત નિવેદિવાએ કરી હતી. અત્યારે એ બહુલ
વાળવાનો સુયોગ મને મળી આવ્યો. અમને બધાને તો આશ્ચ
પડતી હતી કે એ છવસે ખરી, પણ પોતાનું મન્યુ નજીક આ-
વ્યું છે તેની એને તો કશ રનીએ ખબર પડી મઇ હતી; તોપણ
તેના મોંપર સિસમીરીનાં ચિત્રો મિલકત પણ જણાતાં નહોતાં. ફર
શન સહવારના પંદરમાં હસમુજે એરે તે અમણી સાથે વાતચીત
કરતી હતી. તેની સર્વ વાતચીત માત્ર એક જ વિષયપર હતી. અને
તે વિષય આપણી સ્ત્રીઓની કેળવણી એ હતો. મરતી વખતે એની
પાસે જે કોઈ મિલકત હતી, તેમ એની ગાપડીઓ વેચાવાથી જે
કોઈ મળે તે સર્વ આપણી સ્ત્રીઓની કેળવણી અર્થે આપણા દેશ-
ની સેવામાં તે આપતી મઇ છે.

પોતાના સ્વાર્થનો મિલકત પણ વિચાર કર્યા વગર પોતાની
આખી છ'કગી તેણે પરમાર્થમાં ગાળી છે, તેમ છતાં પણ અવકાશ
સમયે તેને એમ જ લાગતું કે મનુષ્યસેવાની ખાતર મેં મિત્રએ
તેટલો આત્મલોભ આપ્યો નથી. કેમકે એક સમયે તેને એમ
હતું હતું કે તમે એક મહા જાગવાન વ્યક્તિ છો. તેટલાપરથી તેને
એવો વિચાર થઇ આવ્યો ને તેણે પ્રભુની એવી પ્રાર્થના કરી કે
હે પ્રભુ! હવે તું મને આ દુનિયામાંથી હપાડી દે કે જેથી કહીને
બીજી વ્યક્તિએનું બહાર પ્રકાશમાં આવવાનો પ્રસંગ મળે.

દાર્જલીંગમાં આવ્યા પહેલાં યોગ દિવસ અગાઉ યુદ્ધમત્તમાં
એક ધર્મ પુસ્તકમાંથી તેણે એક પ્રાર્થનાનો અંગ્રેજીમાં તરજુમાં

છપાતી પેતાના મિત્ર-મંડલમાં જેવાંથી હતો તેને ખાત્રી કે માત્ર તરફથી માત્ર મિત્રમંડળને આ છેલ્લે જ મટેલો છે. એની છમ્મટ દર્શાવી હતી કે મરણ સમયે મારી અમાલી એ રંગેના હમ્માર થયો જોઈએ. એ પ્રથમ નીચે પ્રમાણે છે,—
૧, પશ્ચિમ, ઉત્તર, દક્ષિણ તરફ વચનારા મનુષ્યે, શત્રુ વિના-
યાઓ, તેમના મર્મમાં જે જે અસ્યથા હોય તે દૂર ધાઓ,
હવે થઈ કરો તિરતર તેઓ અભંદમા હોય અને પ્રત્યેક વસ્તુ
વતંત્રણે પેતાના માતૃમા આગળ થયો "

તેને મન અચાનકા કી સજ્જામાં તબક્ક બેઠી હતી નીચની
રુતિ તેને બહુ જ મિત્ર હતી ત્યારે તે કી સુતિ મારી ત્યારે તેના
મોઢા ઉપર કાંઈ ક્યાર જ તેજ મારી રહેતું હતું.

હે પ્રભુ ! અમને સર્વે પ્રાણીઓને માપામાંથી કુદરત કરી
સવ તરફ હાથ લાગે, અપહારમાંથી પ્રકારમાં હાથ લાગે, મરણ-
માર્ગે સુમરણમાં હાથ લાગે. આમ પ્રકારથી જ અમે પ્રભુત્વને
પરોક્ષીએ હોયો શકિત અમને ખાત્રી આ સર્વથી વિશેષ, હે
માણ પ્રભુ ! અમને જરૂર હોય કરી આજ્ઞામાંથી નિર્ણય અમને
દૂર રાખે. "

તેણે જિંદગીમાં જિવે છે કંઈકરમા આકાશ વાદળો અને
પુમમલ ધોતગણુ હતું; ખબુ કોઈ કોઈ રમ્યે, રમ્યો આકાશ
તરફ પડતું હતું ખબુ. ખીંચે રહીને લેણુ હતું કે ખરી નમતી
નોકા હવે કુતલાનાં તૈયારીમાં છે પરંતુ અને ખાત્રી છે કે હું બીજી
મતલબ જોઈશ " તરફ ઉપર સૂર્યોદય સર્વે કે નીચનીની માર્ગે જ્યેષ્ઠ
પરચાર કંઈક અસંકલિત તેજ અમલસ જોવામાં આવતું તે તરફ જ
તેના પાંચ પ્રાણ નેના જોવામાંથી નીચની નર્મ મહુતા દર
અવમાં જઈ મેઢો !

(મુન્દરી મુખોપ.).

મા અને છોકરાં.

એટલે

કેવી રીતે છોકરાંને માણસાઇનાં લાવવાં ?

હરિદાસ મુંબઈનો એક સાધારણ ગૃહસ્થ હતો. તેની ઉંમર ૨૫-૨૬ વર્ષની હતી. મુંબઈમાં એક ઐરિશમાં તે નોકરી કરતો હતો. જે કંઈ મેળવતો હતો તેના થોડે કોઈ રીતે પોતાનું શુભરાત્ન મેળાવતો હતો. તે ગૃહસ્થનો સ્વભાવ બંધો જ સારો હતો. તેના ઘરમાં મા, સ્ત્રી અને એક છોકરો હતાં. એના સ્ત્રિયા બીજું કોઈ નહોતું. છોકરો ત્રણ મહિનાનો થયો હતો.

હરિદાસ એક દિવસે સાંજે ઐરિશનું કામ પૂરું કરીને ઘેર આંધો. ઘેર આવીને ઐરિશનાં કપડાં ખટલતો હતો, તેવામાં તેની સ્ત્રી પાસે આવીને હતી રફીફ અને તેનું ચિન્તાવાળું તથા શોકાતુર માં ભરેલું તેનું કારણ પૂછ્યું. બાકુલવાથી ઉપશાંકપરી બે ત્રણ વાર પૂછવાથી હરિદાસ જવા દેતો નોતરો “ કંઈ નહિ—એવી કંઈ વિપત્તિ પડી નથી. ”

સ્ત્રીએ કહ્યું:—“ ત્યારે જેની ચિન્તા કરો છો તે મને કેમ કહેવા નથી ? તું વગેરે તમારા મનની વાત મને કહેવાથી કંઈ હાનિ થશે એમ સમજો છો ? ”

હરિદાસે કહ્યું:—“ હાનિ થાય કે ન થાય ત્રણ વાત કહ્યાથી કંઈ વધારે લાભ થાય એમ હું ધારતો નથી. તને સઘળી વાત કહ્યાથી તે વાતનો મતલબ તું ચાલી પડે સમજી શકીશ નહિ. ”

સોચે પૂછયું:- “ કેમ, હું છું એવી નકામી જ છું કે કંઈ વાત કહાપી તે હું સમજી શકીશ નહિ ? ”

હરિદાસે કહ્યું:- “ એક ખસખ વાત અથવા પારકાની નિન્દા નો વાત કરતાં જ તું સમજી શકીશ, પણ જેમાં સારાપણાનું ચિત્ર છે, મહત્ત્વનો વાત છે, અથવા કોઈ સારા માન્યમના દ્વારા લેવાનો જરૂર છે તે વાત જોઈથી જોઈને લેઈથી જાણી તથા સહેલાઈથી તું સમજી શકીશ નહિ. ”

પાર્વતીને સ્વામીના આરા મોક્ષપાથો અનુકરણમાં વેદના ચર્ચ જારી, પણ તે સ્વામીના હૃદય શુદ્ધે ઘડી નહિ, હાથી તેને પોતાની ખસખ રસા માંજારી આજ્ઞાથી અન્તરમાં કલેશ હોવાથી અને જેના રોજે સ્વામીનો ઇચ્છા પૂર્ણ કરવામાં મદદ આપી શકાય તેને માટે વિચાર કરવા લાગી.

હરિદાસ જાણીને પાછો વિચારમાં બેઠો હતો, તેવામાં પાર્વતી પણ જોઈતી હતી, સામુત્રી સેવામાંથી કરીને સૂવાના બોરમાં આવી. બોરમાં આવતાં જ તેણે પોતાના પગોને પાછો ચિન્તાનુરૂપે જોયો. બોરમાં જ્યાં હરિદાસ વિચારમાં બેઠો હતો ત્યાં તે જાણીથી જઈને ઉભી, માને ચિત્તનો ખુશી દેખાડવા માટે જગા હાંસીને બોલી:- “ જો મને કહ્યું જ નકામી જાણવા હો તો મારો ત્યાગ કરો, જેનાથી હૃદયનો આશા પૂરી થવાની નહિવા તેને લઈને તમારા ઘરને સમગ્રી રાખવાથી કંઈ ફેર નથી. મારા જેવી સ્ત્રીના ત્યાગ કરવો જોઈએ. ”

હરિદાસે તેના જવાબમાં કહ્યું:- “ યે’ અને નકામો કહો નથી, મારી ખાતરી છે કે મારો ત્યાગ પૂર્ણ થવા પોતે તારામાં પણ હોય છે. મેં આપણા દેશની જોની સાધારણ સ્થિતિ જોઈને કહ્યું હતું. સાધારણ રીતે આપણા દેશમાં સ્ત્રીઓની ઘણી જ ખરાબ દાણા જીવામાં આવે છે. મારા કે હું જેનો વિચાર કરું છું તે વને કહ્યું. ”

પરંતુ મારો તેં ખોરે વિચારનો મોટો ખાર નેપી ઓછો ધાપ તેમાં તું શું મદદ આપવામાં હજી પ્રતિજ્ઞા કરી ચક્રીય ? સ્થિર ચિત્તથી વિચાર કરીને જો; તેમાં તને બહુ પરિશ્રમ તથા વિચાર કરવો પડશે, નાના પ્રકારના ત્યાગ કરવાનો જરૂર હોય નો શું તું તારું પોતાનું સુખ તથા આસમને છેડીને તે કામમાં જોડાશે ? ”

પાર્વતીએ કહ્યું:—તમે સ્વામી હો, તમારો જોમાં સ્વાર્થ રહેલો હોય, સુખ અને આનન્દ હોય તે વાળી મહેલો મળતું હોય તો પશુ તે કરવામાં પ્રાણપાંચુ કરીને પણ પરિશ્રમ કરવો એ મારો ધર્મ છે, મારું તે જ સુખ છે, તે જ આરામ છે, તે જ ધર્મ છે. ”

હરિદાસે કહ્યું:—“ ત્યારે હવે જે વિચાર કરવો હતો તે કઈ હું, તે સાંભળ આપણને એક લીકરો થયો છે તેના વિષે તું શું કંઈ વિચાર કરે છે ? ”

પાર્વતીએ કહ્યું:—“ એના સંજ્ઞામાં શો વિચાર કઈ ? ”

હરિદાસે કહ્યું:—“ કેવી રીતે એને મોટો કરવો, માણસાઈમાં આપણે, તે વિષયમાં વિચાર કરવાનું શું કંઈ નથી ? ”

પાર્વતીએ ઉત્તરમાં કહ્યું:—“છેલ્લરને મારીપેઠે ખવડાવીશ, તેનું જતન કરીશ, બહુ વાંછોશ, તેથી જ તે મોટો થશે ”

હરિદાસે કહ્યું:—“ખવડાવ્યાની, યત્ન કર્યોથી અને બહુ વાંચ્યાથી જ શું છેલ્લરનાં સંજ્ઞાનું મધ્યનું કર્તવ્ય પૂરું થાય છે ? તે ઠીક નથી, પશુપક્ષી પણ પોતાનાં કમ્પાને સારીપેઠે ખવડાવે છે, મારણની પેઠે યત્ન કરેછે અને બહુ વાંચે છે. તો હું આપણા કામમાં ત્યાગ પશુપક્ષીના કામમાં કંઈ ભેદ નથી એમ માનવું શું હર્ષિત છે ? ”

પાર્વતીએ કહ્યું:—“આપણે આપણા પુત્રને જામતાં વાચતાં શીખવીશું. તે વાંચતાં લખતાં શીખીને સારી રીતે રૂપીઆ-ટકા કમાશે

બિને દસ જણમાં એકો મળિ સંસારમાં મુખથી કાળ કાઢે. પણ,
પણી તે તેવી રીતે કરી ચાલ્યાં નથી."

હરિદાસે કહ્યું—આપણા પટોશીનો રામચંદર ઘણું લખતાં
માંડતાં રીખ્યો છે; એમ એ ની પરીણા પાસ કરી છે. રૂપિયા
પણ ઘણા જ કમાવ છે, દસ જણમાં એકને પણ મેલ્યા છે. માન
કે તારો છેકરો ને બરાબર બીજો રામચંદર ચાલે તો હું છું
મુખી થઈશ ? "

ચાવંતી બેઠી—જ્યો આ મારો છેકરો! એવો મળિ છવે
તેના કલ્યાં તો હમણું પરી જાય તેથી હું કંઈ પણ કુઝી બનાવ
નથી. તેના છેકરાથી મુખ છું ? જે લખતાં નાંચતાં રીખ્યો, દસ
રૂપિયા કમાયો, દસ જણમાં એકને મેલ્યાયો, પણ પેલાની માતાં બાં-
ધુ આવી ચાપો નહિ; ચોના કુઝાના દિવસ દૂર કરી ચકયો નહિ
તો રૂપિયા બાળીને છું કરે છે ? "

હરિદાસે કહ્યું—તે રૂપિયાનું છું કરે છે તેનો જમા ખર્ચ તારે
કે મારે રાખવાની જરૂર નથી. હવે વાલ બેઠી જ છે કે ને છેક
જા એવો ન જોઈએ તો કેવો છેકરો હોવાથી તારી આશા રૂપું
આપ તે કહે જોઈએ ? "

ચાવંતી બેઠી—હું મનમાં ને મનમાં ઘણી સારી રીતે
જમણું છું કે મારો છેકરો કેવો મવાથી મારા મન માન્યો ચાલ,
પણ હું બધી રીતે કરી ચાકવી નથી. તમે કહો. "

હરિદાસે કહ્યું—" આ કંઈ સહેલી વાલ નથી, આ જગતમાં
ને કંઈ જારે કામ હોય તો તે જાળણું કાઢવાનું કરવું એ છે.
હું ને કહું છું તે તું કલમ ચારી પિં ચમણ ચાવી ન હોય, પણ
તે ખરી વાલ છે. આપણે ને છેકરાને આસો મર્યાં હોય તો વાર
નહિ લગાડ્યાં કરવાથી પહેલાં પેતે છેકરાં પાળવાને લાયક થવું એ.

ધર્મે, વિશેષે કરીને તમારા (સંજોના) હવનમાં એવી ઘણી ખોટા જોવામાં આવે છે કે તે દૂર નહિ કર્યાથી તમે કહીએ જરાપણ સારી રીતે છેકરાંનું પાલન કરી શક્યો નહિ.

વિલાયતના એક વિદ્વાને કેળવણી વિષય પર એક ઉત્તમ પુસ્તક લખ્યું છે કે:- ' છે કરાંના પાલન કરવા ઉપર જ તેઓનું હવન તેમાં એક જગ્યાએ લખ્યું છે. સૂર્ય અને તેઓની જાતની દિનનિતિ તથા અધોગતિ આધાર રાખે છે, તેપણ જેઓ જોડી વારમાં માખાપ થઇને છેકરાંના પાલનરૂપ મહાવ્રતમાં જોડાવાનાં છે, તેઓને બાળકના પાલન સંબંધમાં કંઈપણ શિક્ષણ બાપવામાં આવતું નથી એ શું આશ્ચર્યકારક નથી? દા-રીની ખોટા વિચારવાળી બુદ્ધિની સલાહ, મૂર્ખ દાસદાસીઓના વિચાર, ખુદ્દિ રહિત કદિપત ઉપાસથી બનેલી ખરાણ રીતિનીતિ તથા નિયમ, અને તેઓના મનમાં આવેલો તથા કદપનાના ખોળામાં થનાર વંશનાં લાગ્ય અપણ કરવાં એ શું મયંકર બનાવ નથી? વેપારી જો વેપાર સંબંધી દ્વિસાબનું જ્ઞાન નહિ મેળવતાં વેપારમાં વળગે તો આપણે તે મૂર્ખ માણસની બેવકૂફીનો અશ્કરી કરીએ છીએ; અને તે માણસ જલદીથી વિકૃષ્ટ મનેતરચવાળો થશે એ પણ નક્કી કરી-છીએ. જો કોઈ માણસ વાહાડકાપના કામમાં સંપૂર્ણ અકારે અજાણ હોઇને તે કામમાં આગળ પડે તો તેની ખરાબી કરવાનો અતલબ જોઇને આપણે નિઃશ્ચ આશ્ચર્ય પામીએ છીએ અને તેને હાથે રાગીની દુર્દશા ચતી હશે જ એમ બાહુને અન્તરમાં દુઃખ પામીએ છીએ. પરંતુ કેવો ઉપાય લીધાથી છેકરાંનું ચરોર બળવાન તથા આશ્ચર્ય રહે-અને હજારે હજારે પુષ્ટ થાય, કેવો ઉપાય લીધાથી તેની મનની તથા નોતિની દિનનિતિ થાય, તથા જાત સુંદર રૂપમાં ધીરે ધીરે ખીલે, તેના હાથક કંઈ જ્ઞાન નહિ મેળવતાં માણસ માખાપ થઇને, જાવબ્ય-વંશના શાસ્ત્ર સંબંધી દુરજ બાબતવામાં આગળ પડે છે તે જોઇને કોઈપણ આશ્ચર્ય પામતાં નથી. અરે! એકવાર પણ વિચાર કરતા નથી! આપણો પાછવાડે જેઓ આવે છે તેઓની દુર્દશા થશે એવું સમજીને કોઇને પણ દુઃખ ઉપજતું નથી એ એક અજાણ જેવો વિષય છે, સંસારમાં બધા

માણ્યો પોતાના કામનું પહેલાં ચિંતણ ચેતવે છે. છેકસંતું પાડત કરવાનું કામ લોકો એવું સહેલું સમજે છે કે એ વિષયની કેળવણી લેવાની જરૂર સમજવા નથી. હવે વિચાર કરીને નો, આપણે કેટલા સારાસાર વિચાર કરવા વગરના છીએ ! ”

પાર્વતીએ કહ્યું:—“ બરાબર છે. મારામાં કપી કપી એક છે તે કેળાએ, હું મારા દેવ બોલતાં તો તેનાં મુપરવાનો ખરા દિકથી ચાલ કરીશ ”

હુજિદાને કહ્યું:—“ હું તારા દેવ દેખાડવાને ઊંઠો નથી. આપણા આ છેકરાને સરસુથી કરવા માટે વિચાર ઉપજ્યો છે એ જ દેવજા જેવા આનું છું. અને હું એકદિમમાંથી આવતાં આવતાં રમતામાં વિચાર કરતો હવે કે છેકરાને યથાયોગ્ય કેળવણી આપીને તેઓને ધર્મમાં સુદૃઢિત કરીને સંસારમાં છાંટી મુકવાં એ જ માન્ય પત્રું સર્વ અને મોટામાં મોટું કર્મજ છે તેના કપર કેાઈ વિચાર કરવા નથી. તે પહેલાં તારા પિતાને લેર ધોડીક કેળવણી મેળેવી હતી, અને મેં જલ્દીને શીખવવા માટે કંઈક મહેનત કરી હતી. હવે એ તું તારા જાતકના મરિખવા મઠા માટે મોકલત કરીને માળકના લખેલગી ધેરૂં જાન મેળવે તો હંધક સાચું પરિણામ થાય એમ છે, કેમકે માળકને માલુમાઈમાં આજુવા માટે ભેટલી વાતુની જરૂર છે તેટલી આપણા ઘરમાં આપણા દેવજા એવેક ઘરમાં મારી વ્યવસ્થા રાખવામાં હજી થયો વખત નેહએ. ”

પાર્વતીએ એ સાંતળીને કહ્યું:—“ તમારા મોલવામાં મને એ જગાએ યંકા રહે છે. એક જગાએ તમે બોલ્યા હતા કે કોડુકે સારું પરિણામ થાય એમ છે, બીજી જગાએ એવ્યા હતા કે ‘ આપણા ઘરમાં સારી વ્યવસ્થા થવામાં હજી થયો વખત નેહએ. ’ આ માટે આનું બોલ્યા એ હું સમજતી નથી. આપણે ખરા દિકથી ચાલ કરીશું તો હું છેકરાને લખક કેળવણી આપીને માલુમ કરી શકીશું નહિ ? આપણી આજી શું પૂર્વ મસ નહિ ? ”

હુરિદાસે તેના જવાબમાં કહ્યું:—“ મારા બોલવાને તાર્પર્ય એવો જ છે ખરો, કારણ કે એક અંગ્રેજી પુસ્તકમાં વાંચ્યું હતું કે એક સ્ત્રી જોડે વાત કરતાં કરતાં એક માણસે કહ્યું કે:—“ છેકડું જન્મતાં પહેલાં ત્રોશ વર્ષ અગાઉથી તેની ડેળવણીની તૈયારી કરવી જોઈએ, શું સમજી ? ”

પાર્વતીએ કહ્યું:—“હું તો કંઈ સમજી નહિ. છેકરો થવાની ત્રોશ વર્ષ પહેલાં કેવી રીતે તેને ડેળવણીની તૈયારી કરાય ! વાહ ! આ શું કહેવાય ! ”શમ થતા પહેલાં શમાયણ ! ”

હુરિદાસ બોલ્યો:—મોક કહ્યું; શમ થતા પહેલાં શમાયણની ઉત્પત્તિ થવી જરૂરની છે. આ હિંદુવત બાળકની ડેળવણીમાં અધ્યયોગી છે. છેકડું જન્મવાનો પહેલાં ત્રોશ વર્ષથી તેને ડેળવણી આપવાને આદેશ કર્યો જોઈએ, આવું કદાચી આમ સમજાવું કે તપાં અવતરણાં છેકરાં જે માતા બોળામાં લાક્ષિતપાક્ષિત થઇને વૃદ્ધિ પામે, અને જન્મવાની પહેલાં જે માતાના ગર્ભમાં તેને દર્શ મહિના અને દસ દિવસ રહેવું પડે, તે માતાને વિશેષ સાવચેતીથી ડેળવણી દેવાનો યત્ન કરવો જોઈએ. માની કંઠર વા અનુદાર પ્રવૃત્તિથી અને તેના ખોટા વિચારરૂપી ઘેર અધારામાં દંઘાયલું કે નિર્ભય જ્ઞાન-પ્રકાશથી પ્રકાશિત પ્રવૃત્તિથી જાગૃત જીવનના કોઈ માર્ગે ચઢે છે! તેથી માતાના દરેક સારા અથવા નરકા આચરણ ઉપર, માતા આચાર-અવહાર, રીતિનીતિ, સ્વચ્છ અને ચરિત્ર ઉપર બાળકનું સમજું સારું નરકું સન્નિધિ આધાર રાખે છે તેથી મુકમાર મલિવાળાં દરેક ઈકરંતક ચરિત્રનું ઉચ્ચમાણું કરવા માટે, તેના અનુચિત જીવનને ધીરેધીરે હલત કરવા માટે, તેના જીવનરૂપી ખેતરમાં જ્ઞાનરૂપી મોટા વૃક્ષનાં નાનાં નાનાં વીજ વાવવા માટે, યજ્ઞો કાળ ગાળવો જોઈએ. પેલા ગૃહસ્થને આવી વિચાર દત્તો એવું જણાય છે. હવે તે ગૃહસ્થના બોલવાની મલલજ સમજી ? ”

પાર્વતીએ તેના જવાબમાં કહ્યું:—“તમે જો કશું તે જ કંઈ સારી પો સમજી, ખસતુ જે સમજી છું તેનાથી ખાસ અંતઃકરણમાં નિશાનો ઉદય થાય છે. હવે જ સમજી કે જ્યારેને ખાલુસાધમાં આલુણ જે કંઈ સહેલું કામ નથી.”

હરિદાસે કહ્યું:—“આ એક જ વાતથી આટલી નિરાશ થઈ જાઉં. છેકરના પાલનમાં વિચારનાં વિદ્યોતોએ જે જે કંઈ કશું છે તે જાણવાથી તું મધ્યે આશ્ચર્ય પામીશ જે જ્યારે આ વાતને કામચીત્તે તારેએ વિચાર અને આવીશીતે સમજાવીશ, ત્યારે જાન આપીને સાંભળી.”

પાર્વતીએ કહ્યું:—“મને તે સંબંધ સંભાળવાની પણી જ ઇચ્છા થઈ છે. તમે કહે.”

હરિદાસે કહ્યું:—“કુન્જના બાદશાહ નેપેલિયન બેનગાઈનું નામ તે કો સંભાળુ છે ?”

પાર્વતીએ કહ્યું:—“કેટલાક દિવસ ઉપર એક યોગનિવાસ નેપેલિયન અને કુન્જની ઉત્કલપાવકને વિષય વાંચ્યો. હો, તે જ નેપેલિયન વિશે વધે કહે છે કે શું ?”

હરિદાસે જાણ્યો:—હા તે બાદશાહ નેપેલિયન બેનગાઈનું એક દિવસ મહમ કાંપાન નામની સ્ત્રીની સાથે વાતચિત્ત કરતાં કરતાં બેનગાઈ:—“કેવલથી જાણવાની જે કુની ચેતિ છે તે જાણી વગર કામની છે. કેવલથીના વિષયમાં દણ કુપી થી ખેટ થી.” મહમ કાંપાને તેના જવાબમાં કહ્યું: “હા.” આનો જવાબ સંજ્ઞાથી નેપેલિયન બાદશાહ પામ્યો અને તરત વેલે કહ્યું: “હા મનાવર કહે છે. માતા જ શરૂ થઈ જાવની જે કીડું તમ માથ છે.” એમ કહી એણે મહમને ખાલુસાધને બાદશાહ પાલન કરવાની કેવલથી જાણવાનો કામચ ચેતના નિરૂપિ કરી. હવે જ સમજી ! આ જે શરૂથી પાછાં કહેત વધે કંઈ કંઈ એક વિચારવાળું કેવલથીકુપી ખેડ કહેવા છે. બાદશાહ જ મારે કો-

કેા કહેછે કે પરમેશ્વરે માને પોતાના વતી સંસારમાં મોકલી છે, માળાપ ઈશ્વરના પ્રતિનિધિ રૂપથી સંસારમાં પાલણુપોષણ કરે છે. તેઓ સારાં હોય તો છોકરાં સારાં નિવડે છે, તેઓ ખરાબ હોવાથી છોકરાં કદી પણ સારી પ્રકૃતિવાળાં થતાં નથી. ”

પાર્વતી આશ્ચર્યજાતીને આટલી વાર સુધી સ્વામીની વાત અંજાળતી હતી. હઠાણાં વાત પુરી થવાથી એક લાંબો નિશ્વાસ મુકીને બોલી:—“ મેં પહેલાં કદી છોકરાંના સંબંધમાં આટલો વિચાર કર્યો નહોતો. હવે સમજી છું કે છોકરાં થયાં એટલાથી જ કોઈને પોતાને લાભશાળી માનવું ન જોઈએ; કેમકે છોકરાં મોટાં થઈને માણસાઈ છોડીને પશુના જેવું હવન ગાળે તો તે ન થયા કરતાં વિશેષ દુઃખ ફેનાર થઈ પડે છે. હવે મને મોટી ચિન્તા થઈ છે કે કેવી રીતે આ બાળકને કહેરી સદ્ગુણી બનાવું ? ”

હરિદાસે કહ્યું:—આજે અહિંથી જ બંધ સણું છું; કારણ કે રાત્રિ ઘણી થઈ ગઈ છે. ફરી કોઈ વેળાએ આ વિષય ઉપર વાતચિત ચલાવીશું. ”

પાર્વતીએ પૂછ્યું:—“ કોઈ વેળાએ એનો અર્થ શો ? ફરી ખબર ચાર મહિના પછી આ સંજોગી વાતચિત કરવા બેસીશું કે શું ? ”

હરિદાસે ઉત્તરમાં કહ્યું:—“ તું શું એમ કહે છે કે દરરોજ એકિંચની સખત મજુરી કર્યા પછી ઘરમાં આવીને ફરીથી આવવા સૂઝ વિષયની ચર્ચા કરવામાં રાત્રે દશ વાગ્યા સુધી કાળ ગાળું ? ”

પાર્વતીએ કહ્યું:—તમે શું ગાફં મન બાલુવા માટે મને આણું કહો છો ? મારા હૃદયમાં કેવો વિચારનો પ્રવાહ ઉત્પન્ન થયો છે, મારી દુઃખી બુદ્ધિ તથા જ્ઞાનની સામે કેવો એક નવો ભાવ પ્રકટ થયો છે, તેનું વર્ણન મારાથી કરી શકાતું નથી, એનો જ મને ખેદ થાય છે. તમે નિઃસ્વય સમજાવો કે મને આ વિષયમાં કેળવણી આપવા માટે તમે મારા

આ રીતેકના પતને મનુષ્ય કરવા યોગ્ય જે મહદ કરશે તેનું એક જિંદુ પલ્લુ નિરર્થકે જશે નહિ, એજ મારી વિનંતિ છે.

હરિદાસે કહ્યું:—દીક છે ત્યારે, જ્યારે મને વળત મળશે ત્યારે મારો સમ વિનારી હઇને આ વિષયમાં તારો જ્ઞાનોત્તમને માટે વિચાર કરીને સારી સલાહ આપીશ. તું વજ્રપૂર્વક તે બોધ કામમાં આણશે તો હું મારો દામ ચક્રાત ચલો સમજીશ.

બીજે વિદમે સ્વિકાર હતો, તેથી જમીને હરિદાસ બોલિસમાં ગયો નહિ; તેથી વાતચિત કરવાનો પ્રયત્ન વળત મળ્યો, હરિદાસ અને પાર્વતી એકમાં બેસીને બાથકને ઉઠેતવા રાંબાંથી વાતચિત કરવા લાગ્યાં.

હરિદાસે પૂછ્યું:—“કહે જોઈએ, કાલે રાત્રે જે કંઈ કહેવામાં આવ્યું હતું, તે જાણું તને લાડ છે કે ?”

પાર્વતીએ જવાબમાં કહ્યું:—“હા ચાર છે, હું તેમાંને એકપણ બોલ જુશી નથી.” કાલે તો “મા પવાની આગમજ સોચીને સારી પેડ કેળવણી આપવી જોઈએ” એ વિષે વાતચિત પડ હતી.”

હરિદાસે કહ્યું:—“હા, તે જ વિષે યહ હતી ખરી બાજુ હું મા પવાની આગમ જ સોચીને કેળવણી આપવાની ચક્ર છે એ વિષયમાં કંઈક વખાણ કરીશ. એક ચલેજી પ્રત્યક્ષ એક કેમલે લખ્યું છે કે એક સીએ પોતાના ચાર વર્ષની ઉમરના છેકરને ક્યારે કેળવણી આપવાનું શરૂ કર્યું એ વિષે પાઠશી પાઠરોએ કહ્યું, “ભદ્રે ! હજી મુખી જો તમે તે બાળકને કેળવણી આપવાનો આરાંજ ન કર્યો હોય તો ચાર વર્ષ અમરતાં મળાં છે, કહે જોઈએ આની મનુષ્ય શી છે ?”

પાર્વતીએ કહ્યું:—“ચાર વર્ષનો છેકરો મું શીએ ? હું તો કંઈ સમજી શકતી નથી, બાપજી દેશમાં જંચ વર્ષની ઉમરનાં છેકરને

નશા ને મુકે છે. આટલી નાની વયમાં છોકરાં ઉપર બોલે નાંખવાથી તે છોકરાં કેમ છુપે ? ”

હરિદાસે કહ્યું:—છોકરાંને કેવી કેળવણી આપવી જોઈએ તે તું જાણતી નથી, શું તું પારે છે કે હું મહિનાનાં તથા એક વર્ષનાં છોકરાંને કપડાંલત્તાં પહેરાવીને હાથમાં ખડીઓ પાટી આપીને મહેવાણીની નિશાને મોકલવાં અથવા પહેલી યોપડી હાથમાં આપીને સૂલમાં મોકલવાં એનું નામ કેળવણી આપવી કહે છે ? બાળક અવવસ્તાં જ થણી કહેવાઈયો પોતાની જરૂરની કેળવણી મેળવે છે. લોર્ડ બ્રોડમ નામના એક વિદ્વાને કહ્યું છે: ‘બાળક ખદારથી ખોટા મહિનામાં ખદારની દુનિયાના વિષય, પોતાની શક્તિ અને બીજાના સ્વભાવ વિષે એટલું જ નહિ પણ પોતાના તથા બીજાના સંબંધમાં એટલી બધી કેળવણી મેળવે છે કે તેના બાકીના બધા દુવતરમાં તે તેનાથી વધારે કેળવણી મેળવી શકતો નથી. બાની મતલબ એ છે કે એક વર્ષમાં બાળક આખી ઉંમરની કેળવણીનાં બીજાં એકઠાં કરે છે. આ એક વર્ષની કેળવણી તેની સર્વથી મોટી કેળવણી છે. તેનું પરિણામ એ થાય છે કે ત્યાર પછી ને કંઈ કેળવણી મેળવે છે તે પહેલી બાલ્યકાળની એક વર્ષની મેળવેલી કેળવણી રૂપી છાદના ઉપર ઢાળીએ, પાતરાં, ફૂલ રૂઝની પેઠે મોભા જ આપે છે.’”

પાર્વતી તે આંખ ને બોલી:—“ આ કેવી અજાયબ બહેલી વાત લાગે કહી ! તમારા કહેવાથી જણાય છે કે મોટી વર્ષનું બાળક બધી કેળવણી લે છે, તે હું સમજી શકતી નથી. નાનું બાળક કેવી રીતે બાદલું રીખી શકે તે ખાસ ધ્યાનમાં ઉતરતું નથી ”

હરિદાસે કહ્યું:—આના ઉપરથી જણાય છે કે બાળકની કેળવણી ક્યારે શરૂ કરવો જોઈએ તે તું સારી પેઠે સમજી શકી નથી. ઠીક છે, કહે જોઈએ, આપણે જેને કેળવણી શબ્દ કહીએ છીએ. તે રી કેળવણી છે? બાળક શું રીએ છે ? ”

પાર્વતી જવાબ આપ્યો:—પહેલાં વાને જે કહ્યું છે તેના ઉપરથી એનું મમનતથ છે કે બાળક ને જુએ છે તેજ રીએ છે. ”

હુરિહસે કહ્યું:—“ ઘણું જ સાફ, બાળક ને બુદ્ધિ છે તે જ શીજે છે, તે તેની ભટ ભટ, એ શીજે છે તેનું માનું પણ જ્ઞાન તે મેળવતો નથી છે તેમાં કંઈ સદેહ જણાતો નથી. ”

પાર્વતીએ તેના જવાબમાં કહ્યું:—“ એકું જ્ઞાન તો મેળવડું નેહ્યો. હું હવે જરાજરા વમાસ કહેવાની મનઃક્રમ સમજુ છું. ”

હુરિહસે કહ્યું:—જન્મમાં જ બાળક મા ફૂંપી કેળવણીના ચોખ્ખામાં મુલે છે. બાળક ને બુદ્ધિ છે તે તેને નહું જણાય છે, તે આશ્ચર્ય થઈને જમતુનો કુમતુરવી બુદ્ધિએ અને હજારે હજારે તેનું જ્ઞાન મેળવે છે. જો બાળક મવનરતા જ ફેલે, તે શા માટે ફેલે છે ? ને તુ બુદ્ધિ છે ? જન્મમાં જ તેને કંઈ વસ્તુની જરૂર જણાય છે, અને શેવામાં તે મગરો બેવા જ્ઞાનનું બીજ પ્રકૃતિએ જોઈને જરૂરે છુપી રીતે તેનો બહાર વાગ્યું છે બૂખ લાગી શેવા તો નવાં અવરેશાં હેતુનું જોર શેવામાં જ સમાવડું શેવા છે, એકાએક બાળકના ઘસીર ઉપર કોઈ ભવતો માર લાગ્યો શેવા તો ફોફાથી મદદ મળ્યો અને તે મારની પોજ દૂર થઈ જોડું જ્ઞાન બાળકની પ્રકૃતિના મુગમ છુપો રીતે સહેતું છે. બાવી રીતે બાળક પીરે પીરે શેવા શામે છે. બાળક દમલાં શીજે છે, એ પાનાના કુમગ નાના નાના હાથપગ હકાવીને રમવાં શીજે છે, એ શું કેળવણી નથી ? જન્મર વધારી બચ છે તેમ તેમ બાળક માનુ પ્રાણુ બેલીને મા મા શબ્દથી માના જનને સાન્નિ આપે છે. માના જ્ઞાનંદથી પીરળી મથેલા હૃદયમાં અમુતની બસા વરમાવવાં શીજે છે એ શું વગર કેળવણીથી થઈ શકે એમ છે ? બૂખતો વેળાએ, પીરની વેળાએ અથવા કોઈ રીતના માર લાગ્યામાં રહેને પાનાની મવક્રમ કહેતા અને તેનો નેરે લોકોનો લાભથીને જેવતાં બાળકને કોણ શોખવે છે ? બૂખ લાગી છે તે શેવાથી ચોરાત મળ્યો, બૂખ નિવારણ વધ તૃપ્તિ મળી અને તેને હીરિ આનંદ પ્રકટ કરવો એ બાળકને કોણ શીખવે છે ? પેટો આપણું માર મદિનાને હેતરો છેલીમા ઉપર નેક લાગ વગરે ફમાલ હુલતો બુદ્ધિ છે. તે મેળવવા માટે કેટલો અધો આતુર રેખાય છે ? પેટે છેલીને લેવાની

તેઓ નહોતે છે તેઓને એ મહુ જ સહેલું જણાય છે, પણ જેઓ તે કામ બાજુના નથી તેઓને એ મહુ જ મારે જણાય છે. ”

હરિદાસે પૂછ્યું:—“ દીક, હવે કહે જોઈએ કેવા માણસનાં ઠોકરાં સારાં થાય ? ”

પાર્વતીએ હતારમાં કહ્યું:—“ જે માળાપનું ધરોર આરોગ્યતા-
રહું તથા અધવાન હોય, તેઓનાં ઠોકરાં સારાં થાય. ”

હરિદાસે કહ્યું:—“ તું તું જોતી નથી કે ઠોકરાં ઘણીક
વખતે માળાપનો ચહેરા મેળવે છે ? ”

પાર્વતીએ જવાબમાં કહ્યું:—“ હા જોઈ. છ’ ખરો, માણે
માએ જોડે દિવસે મને કહું હવે કે આ ઠોકરાનું શું તેના મા-
પના નેવું છે. ”

હરિદાસે કહ્યું:—“ એ પ્રભલે ઠોકરાં ઘણી વખતે માળાપની
પ્રકૃતિ તથા હલખવમુલ શેત્રવે છે તે તું તું જાણે છે ? ”

પાર્વતીએ જવાબમાં કહ્યું:—“ હા, તે પણ જોઈ છું. મારા
મોટા મકા મહુા મેંથી સ્વભાવના છે, તેમનો મોટો રીકરો ધણે જ
હોયો છે. મારા નાના કાકા પણ જ હવાલુ છે, ગરીબ દુઃખીને જો-
યાથી તેઓને અન્ન આપે છે, જેની પાસે પહેરવાને કપડાં ન હોય
તેને વસ્ત્રદાન કરે છે. તેમનો જીકરો મારા કરતાં નાનો છે તે
જનાબર કાકાના નેવો જ થયો છે. એક દિવસે એક માણસ દાદથી
મુજતો હતો તે જોઈને તેને પોતાના ધરોર ઉપરનું વસ્ત્ર આપીને
ઘેર આવ્યો. કાકાએ તેના વચની વાત માંજાળીને તેને મહુ જ
સાબાસી આપી. ”

હરિદાસે કહ્યું:—“ મહુ જ સારું. હવે માર કે આવા માળા-
પનાં ઠોકરાં થાય તેા દુર્નિયાનું મહુ જ મહુ થાય. જે આપણા ધરોરમાં-

કંઈ પણ રોગ ન હોય, આપણે સારાં અને જાળવાન હોઈએ, આપણુ નાનપણથી સત્ય ઉપર પ્રેમ રાખનાર હોઈએ, તથા ધર્મપરાયણ માળાપને ખોળે ઉછર્યાં હોઈએ; અને સારી કેળવણીના શુભથી માળાપના દોષ હોડીને તેઓના ગુણ એકઠા કરીએ તથા છવનનું પાલન કરીએ, તો આપણા ઘરમાં જે બાળકો જન્મે તેઓથી પણ આ દુનિયામાં ‘વણુ’ જ જણ થાય એમ છે; હું હવે પછી તે સ્પષ્ટ રીતે સમજાવીશ. જેમ તે શરીરના બિંદુ પહેલાં કશું હતું કે માળાપ જાળવાન હોય તો છેકરાં પણ સારાં અને જાળવાન થાય છે; તેમ વળી જેતું શરીર સાદું હોતું નથી, નાના પ્રકારના શરીરના નિયમ તોડીને જેઓ હંમેશાં મોંઘાં થાય છે, દમ, સુપરોજ અને ઉન્માદ વગેરે ઘણીક બાતના બીજા રોગ જે શરીરને એકદમ વેરી લીધા પછી સહેલાઈથી જતા નથી તે રોગ જેના શરીરમાં પ્રવેશ કરે છે; તેઓનાં છેકરાં તે રોગમાં ફસી પડે છે એ સર્વથ લીકામાં આવે છે. હવે કેટલાકે દાખલાથી હું તને સમજાવું છું કે શરીરની એકે બાળકનું મન અને પ્રકૃતિ પણ નાના પ્રકારના કારણથી માળાપના જેવી થાય છે. તને થાદ હોય કે છેકરો જન્મવાની પહેલાં તને ઘણીક વેળાએ આવથેતીથી વખત માળવા કશું હતું; તને થીકાઈ જવું ન પડે. તારા મનમાં કલેશ તથા દુઃખની છાયા પડીને તારા હૃદયમાં અન્યકાર ન થાય તેને માટે મેં ઘણા ચતન કર્યું હતા; વળી તને વાંચવા માટે સારાં સારાં પુસ્તકો પણ આપી આપ્યાં હતાં, કહે જોઈએ કયાં પુસ્તકો ખ્યાન લગાડીને વાંચ્યાં હતાં અને તેથી શો લાભ મેળવ્યો હતો ? ”

પાર્વતીએ કહ્યું:—હરિશ્ચન્દ્ર નાટક વાંચ્યું હતું, તેમાં સત્યવાદી હરિશ્ચન્દ્રની વાત હતી. તે પુસ્તક મેં ખ્યાન લઈને વાંચ્યું હતું. પુસ્તક ઘણું જ મજેતું હતું.

હરિદાસે કહ્યું:—એ પુસ્તક ઘણું જ સુંદર હતું. તેથી મેં તને વાંચવા આપ્યું હતું. આજા ! હરિશ્ચન્દ્રનો સ્વાર્થત્યાગ, ન્યાય,

અને ઊંઝે સાથ ઉપર ઝોલિ જ આપણા ઘરમાં પ્રવેશ થાય તો આપણા મનુષ્ય જન્મ સફળ થાય કીડ, હવે કહે જોઈએ બીજા કયાં કયાં પુસ્તકો અને વાંચવા આપ્યાં હતાં ? ”

પાર્વતીએ કહ્યું:—“ વિષ્ણુપુરાણમાંનું મુવ અને મહાભારત જીવન પરિર વાંચ્યાં હતાં. એ પણ ઘણી જ સારી કથા હતી, તે વાંચવા વાંચતાં ધણીવાર આંજમાં આંસુ આવતાં હતાં. મુરબી સરલ બહિઃ અને મેંડકાદની વિશ્વાસની દેવતા એ બે ઘણી જ સારી હતી ”

હરિદાસે પૂછ્યું:—“ બીજું શું વાંચ્યું હતું ? ”

પાર્વતીએ જવાબમાં કહ્યું:—“ ભુદેવ સરિત્ર વાંચ્યાં હતાં. ભુદેવનો પ્રથમ વૈરાગ્ય અને અન્તરો પ્રેમ પ્રચાર એવો બનાવ મારા અન્તઃકરણમાં હમેશાને માટે ાલી રહેશે. તમે જેટલાં પુસ્તકો અને વાંચવા આપ્યાં હતાં, તે સઘળાં અને સઘળાં પચન્ પચ્યાં હતાં; અને તમે વારે વારે વાંચવાને કહાણી મેં તે ખ્યાલ લગાડીને પણ વાંચ્યાં હતા. એવી રીતે વાંચી મઠ હતી કે તેમાંના કેટલાક જાગ મારે જોડે ચડી ગયો છે. ”

હરિદાસે પૂછ્યું:—“ ત્યાં માટે તે પુસ્તકો અને વાંચવા આપ્યાં હતાં તે બધું છે ? ”

પાર્વતીએ ઉત્તરમાં કહ્યું:—“ પુસ્તકો સારાં હતાં, શીખીને વાંચવા લાગે હતાં, તેથી આપ્યાં હતા. ”

હરિદાસે કહ્યું:—“ કેવળ તેટલાથી જ નહિ; બીજું પણ કંઈ કારણ હતું. ”

પાર્વતીએ પૂછ્યું:—“ બીજું શું કારણ હતું ? તમે તો મને તે કંઈ નહોતા. ”

ફોરવર્ડી પ્રમાણે ચાલી શકેલું નિવારણ કરવું, એ ખરેખર ઉમદા
 કામ છે. ત્યારે જુની પુનેટ સેટસ બેન્કના માલેક નિકોલસ બીડલે
 રવિવારને દિવસે પણ કામ પર આવવા પોતાના નોકરોને ફક્ત
 પાંચ ત્યારે એક કારકુને બહાર કાઢી કે રવિવારે કામ કરવાને માટે
 અંતઃકરણ હા પાડતું નથી બીડલે તેને જવાબ આપ્યો કે " ત્યારે
 તો તમે નોકરી છોડી દેર બેસો. " તે જુલાન માણસ નોકરી છોડી
 દેર આવ્યો ગયેલ કેટલાક વખત પછી બીડલના એક મિત્રે તેની પાસે
 આવી કહ્યું કે મારે એક સર્વેસાઈર અને લાયક માણસને એક
 જોખમના કામ પર નોકર રાખવો છે. બીડલે આ કારકુન વિશે
 કાલકામણ કરી, અને જણાવ્યું કે " એ માણસ તમારે જોઈએ તેવો
 છે. રવિવારે કામ કરવાનું મેં નેતે કહ્યું ત્યારે તેમ કરવાની તેણે
 શીખી ના પાડી હતી. " એના મિત્રાએ બીજા મધ્ય કારકુનેએ પો-
 તાના અંતઃકરણ વિરુદ્ધ રવિવારે પણ કામ કરવાને હા પાડી હતી.
 તો પણ તેમાંના કોઈ પર તેના લેટરો ઇતવારે બીડલને માગ્યો
 નહીં. આ પરથી ફોર્મ-ટર્મન બાદગાદ થયો તે વખતની એક વાત
 મને યાદ આવે છે તેના સર્જર્મ કેટલાક ખિસ્તિ નોકરો હતા તેથી
 તેણે એવો દુકામ કર્યો, કે એ લોકોએ પોતાનો ધર્મ છોડી દેવો, અથવા
 પોતાની જગોનું કાળજીનું આપવું. આ પરથી કેટલાક હવડા મનના
 લોકોએ પોતાનો જગો તમચી રાખવા માટે પોતાનો ધર્મ છોડી
 દેવા મરજી દેખાડી બાદગાદે આ હવડા લોકોને તુરંત ગરતરક
 કર્યો અને તેમને કહ્યું કે " તમારા હૈય પછીને તણ દેવાને
 તત્પર થયા છે ત્યારે કોઈ દહાડે વખત આવે મને પણ તણ લેા
 મારે તમે ઇતવાર રાખવા લાયક નથી. " હવડાંના પ્રખ્યાત સ્વદે-
 શાભિમાનો સિડનીને કોઈએ કહ્યું કે " ફક્તજા કામગીના અમર
 તમારા છે, એ વાતનો વધે ઇનકાર કરો તો તમારો છવ
 ખરો. " આ સાંમતી સિડનીએ જવાબ દીધો, " હવડેગજથી હું
 એની સિયતિમાં આવ્યો પડ્યો છું. કે છવ અવાવંચો હોય તો મારે
 ખુંદે જોડવું જોઈએ. ખુંદે જોડી છવ બચાવવો, અથવા ખડું જોડી

હવે જોયો, એ વચ્ચે અને ઉંચકે પચાંદગી આવેલી છે, ત્યારે તો મારી મરણ થી છે, એ ઉંચકે અને રખા બધાને છે, અને તે એ કે નુકાં બેઠી હી પ્રવાવવાના કર્યાં મારે સત્ત જ જોડતું ભેડેલું." આવા અવસ્થા પ્રમાણે ખરી રીતે આગલા પ્રયોગની આખા જગતમાં પ્રદર્શ થાય છે.

ચોક્કસ વર્ષગર એક સી બોરસલ સંદેશમાં એક દુકાનમાં મધ હતી, તેણે દુકાનમાં કેરવોક સામાન એવો પણ કંઈ ખરીદ્યા વગર તે ચાલી ગઈ. એ દુકાનના માલીકે પોતાના વાણીવારને પૂછ્યું, કે "અમ્મા, કંઈ તોયો વગર એ બાઈ કેમ ગઈ ?" વાણીવારે જવાબ તોયો, કે "રોક સાહેબ, તેને તો મિલકતોયનું કાપડ એ-કતું હતું." એરે કહ્યું "ત્યારે પેણે બીજી ગંભીરી બિટીને તો કેમ તેને જાણી નહીં ? અને એમ કેમ ન કહ્યું, કે તે મિલકતોયનું કાપડ છે ?" વાણીવારે તરત જ જવાબ આપ્યો, "તેનું કાપડ એજ કે એ ૩૫૫ મિલકતોયનું નથી." એરે એવતું, "અમ્મા માઈ, તું પ્રમાણિકનો, હોયો જાણે એનું, અને નુકાં પડે ત્યારે ધરાઈને સમજાવવાને જરા નુકાં બોલું નહિ ત્યારે તું મારે કંઈ કાપડો નહિ." એનું આ વચન સાંભળી વાણીવારે જવાબ આપ્યો હતો તે ઇતિહાસમાં નોંધી ગળવા લેખ છે. "વાકુ એરે સાહેબ, મારે ક્યાં જતું અપણા હું કામ કરતું તેનો મને સૂઝ પડતી નથી. પણ હમણે ત્યાં નેહરી કરવાને મારે નુકાં જ જોડતું પડે એમ હોય તો હું હમારી નેહરીમાં વધારે વખત રહેવા જુઓ નથી." એ જુવાન વાણીવારને કોઈએ જુને ખરો એવો નથી જાણ્યો ખાતર તેણે તે ૩૫૫ એકની નેહરી છેડી લીધી, તેથી તેની પાસે મધ, અને તેનાથી સારી જગે તેને મારી દાડ તે ખતાવવા મર્યા છે, અને પશ્ચિમ વરસા એક સંપ્રદાયમાં આમણ્ણેર પોતાના રિપોસે જુલારે છે.

"હાંમીનું સાંભળ."

સારો અસર કરી રાખાય છે. આ પ્રમાણેની પ્રગેઝની ચોકવહી અબલગો માણસ તો દર્પણની મોઢે ભેતાં છતાં પણ એમ સમજે છે કે એ દર્પણની અંદર જે ભીંત જણાય છે તે ભેતારની સામેની એટલે દેખણની પછાડીની દિવાલ છે. દેખણની નીચે કાચ છે એમ શાગ્યે જ કોઈના નાણુવામાં આવે છે, અને કદાચ એમ મનમાં આવે કે દેખણની નીચે કાચ છે, તો પણ તેમાં તેની પાછળની ભીંત દેખાય છે એમ હાગવાથી તે સાદા પારદર્શક કાચ છે એમ અનુમાન થાય છે. આથી ભેતાર માણસ એમ સમજે કે દેખણના પાયાથી પાછળની ભીંત સુધીની જગ્યામાં કોઈ કંઈએ પેલા ડોઝનું પડ નથી. વસ્તુતાઃ દેખણની પછાડી દેખાતી ભીંત બાહુપરની ભીંતેતું પ્રતિબિંબ છે; અને થક તો એ દર્પણની પછાડી ડોઝની નીચે જ છે. પરંતુ ભેતારને એમ સમજવાને બદલે એમ હાગે છે કે દેખણની નીચેનો જગ્યામાં સાચો ભીંત સુધી કંઈ છે જ નહીં તથા એ કાચ હોય તો તેથી પારદર્શક જ હોવા નોંધ્યે, આથી આ આશ્ચર્યકારક ગ્રમ હિત્યન થાય છે. ”

મનુષ્યે કાલની ગતિનો વિચાર કરવો જોઈએ.

એક મહાગૃહસ્થે પેલાના પુત્રની વર્ષગાંઠ હોવાથી ઉત્સાહથી તે દિવસ આનંદમાં હાજરવા પેલાના મિત્રોને આમંત્રણ કર્યું હતું. સમયા કરાવેલે સમયે, બેગા મજવાથી ત્યાં ખાણુંપીણું અને વાણું વના ચોરથી આનંદ મઠ રમેલ હતો. આ સમયે એક પ્રહાનિષ્ઠ સાધુમિત્રે જણાવ્યું કે હરેક મનુષ્ય પેલાને નવું વર્ષ બેસવાથી આનંદ માને છે, પણ તે સાથે તેણે વિચારવું જોઈએ કે પેલાના દેહ સાથે પેલાના આત્માનો સંબંધ ત્યાં સુધી રહેવાનો હશે તેની અંદર તે વર્ષ એણું મયું એમ સમજવું. તેથી પેલાના તે મવ વર્ષમાં આ દેહ સાથે આત્માનો સંબંધ રહેા તેની અંદર આપણે આપણા આત્માને અર્થે જુઠું કામ કર્યું છે તેનો વિચાર કરવો જોઈએ.

આ સુદ્ધિની ખંદર દરેક પ્રાણી કાચે કરીને નાશ પામે છે, અને તેની અવસ્થા યાવ છે. અગ્રજ્યુત્તમ શુદ્ધાત્મી રંગ મુચાનીની લાંલી-માં દેસ્વાઇ સર્વે વિચાર અને વિચાર બદલાઈ જાય છે. પરંતુ તુરવ જ તેની પાછળ વૃદ્ધપણુ અંદરથી શરીરને ખાતું કાખલ થાય છે અને કુમે કુમે દેહ અને આત્માને છુટા પાડવાને સર્વ સાધન રચાય છે, અને છેવટે તે છુટા પડે છે. આમ સર્વજ એક ક્રમ રહેલો છે. માટે દરેક મનુષ્યે તે સંબંધમાં વિચાર કરવો અને વર્ષ બદલવાથી સહુ યવૃં પનેલાં તે વર્ષ આ પૃથ્વી પર નો સુદૃઢ કરવાનું તે યવૃં છે કે જે નહિ તેનો દિવાળ કદાકરો ભેષ્ય, આદાર નિંદા મય આદિ વિધાનો મનુષ્ય પ્રાણી સર્વે અનુભવે છે. તેમાં મનુષ્યનું વિશેષ એ જ છે તેણે કોઈ પણ પરમાર્થ કરવો. તે પોતાનાં ગમ્મિતાં વર્ષમાં તેણે પોતાના મનુષ્ય ભાઈઓના ઉપયોગમાં આવે એવું શું કામ કયું? એ જરૂર વિચારવું ભેષ્યે. આમ છતાં કેટલાક એ સંબંધી કોઈ પણ વિચાર ન કરતાં પોતાના દેહને માટે અને દેહના સંબંધી-ઓને માટે જ શારંગીક છા પ્રવંચ અને અપ્રમ વિચારમાં મગ્ન રહી પોતાનું અમુચ આયુષ્ય સુમારે છે; માટે એ તેમણે વિચાર કરવો ભેષ્યે નો પરમાત્માએ આ દેહ સુદૃઢ કરવા આપ્યો છે તે માટે તેની કેટલી જાગ્ર પાણી છે તે વિચારવું. નહિ તો દેહ અને આત્માનો વિચેત્ર થવે તેનો પાસે શું જવાબ દેઈશું તેનો નિરંતર વિચાર કરવો. ખોટાં પત્ર લખવામાં, ખોટા દિવાળ રાખવામાં મગ્ન રહેવામાં અને લીચ અનાચારમાં આયુષ્ય બચ જવાથી કળા કડગી લેમે તો પછી તર્ક જવાબ આપવાનું કામ થવું કહ્યું છે એ નહો સમજવું. આપણે બાઈર્મ અને અનાચારથી મેજા લેવું પત્ર, કુલદિક કહેલો જોગવો, પણ તે અપર્મના જવાબ-દાર આપણે પાને જ છીએ તોમા જરા પણ શક નથી.

કોઈપણ કર્મ કરતાં આપણને કોઈ ભેતું નથી એમ સમ-જવું એ ખોટું છે. જગત્ત્વ કર્મ ક્યાણ મનુને તે ભેવાને આંખની ઝાગ નથી. તે સર્વત્ર સર્વક્રમી સમજવું યાવ છે તે ભુલે છે.

માટે સદાકાળ તેનો જામ મનમાં રાખીને વર્તવું જોઈએ. માટે વસ્તુ પ્રત્યક્ષ દાખલા છે. વસ્તુ પુનઃ વસ્તુ કાળ સુધી આંતરમાં રહ્યા છતાં પણ તે ખુદશાં થયાં છે.

ઘણું બ્યભિચારાદિક કર્મ અંધારમાં થયા છતાં તેઓની : વર્તણુક ખુદશી યાયા વગર રહી નથી; અને એવા અધમ નરો દુનિયામાં અત્યંત વિરસ્કારને પાત્ર પણ થયા છે ઘણા દ્રવ્યવાન = સ્વરૂપવાન રાજાઓ નાશ પામ્યા છે અને પોતાના કર્મોના જવાબ કૃપાણુ મનુની આગળ મને કે કમને તેમને હાથર ચક્ર પડ્યું છે.

માટે દરેક સમણ મનુષ્યે પોતાની ઘડી, કિંમત, માન, અને અવસ્થા બદલાતાં પોતે તેની અંદર દેહના કચાણને માટે અવકર્મની મૂકી સાથે સખવાતી જરૂર છે, તે તેણે બાજરી છે કે તેનો મેળ કહાડયો, અને બુકતૂક અથવા ખોટ હોય તો સુધારનો જોષ આપણા વેપારોએ દર દોવાળો ઉપર ધંધામાં નફા તુકશાનનો હિસ કહાડે છે તેમ દરેક મનુષ્યે પોતાનું વર્ષ બદલાય ત્યારે જો એ કુઃ હિસાબ કરી વિચારે કે આ વર્ષમાં કેટલાં ખોટાં ખત લખ્યાં, કે છુટી ચાલી પુરી, કેટલી વખત પરત્વી સંગ કયો, માત્ર ગિ સંગ્રામજાંધી અને બીજાં મનુષ્યો સાથે કેટલી છેતરપટી કરી, કે કેટલા અધર્મના પૈસા ખર્ચ થયો, કેટલો દંગ રાખ્યો વગેરે વિચારો તેની સાથે મેં મું સાફ કામ કર્યું, અને માનાશો પરમાર્થ થયો એનો વિચાર કરી જમા ઉધારનો મરવાલો કરી ખોટ વધારે કે નફા તે વપામણુ, અને જો તેમાં ખોટ વધારે માલુમ પડે તો પોતાનું વર્ષ અક્ષર જ મણુ એમ માનવું; અને તમે કાળ વ્યર્થ ન જાય માટે ખુબ બદોબસ કરવો, જો આમ કરવાને તે સફળ થમ લેવો એમક યોદ્ધ થમયમાં તે સદગુણી અને પ્રભુને પરમ એકાન્તિક એમાં શક નથી. માટે પ્રાદ્યનિક મનુષ્યે આ બાબત પર અત્યંત વિચાર કરવો એ જ તેના આલોક અને પરલોકના હિતમ મુખ સાધન યશે એ ગણિત સમજવું. (માન સુધાર)